PE 213/9

Р II 213/9
РПСр II 18/1857.1

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

5.673

СВЕЗКА IX.

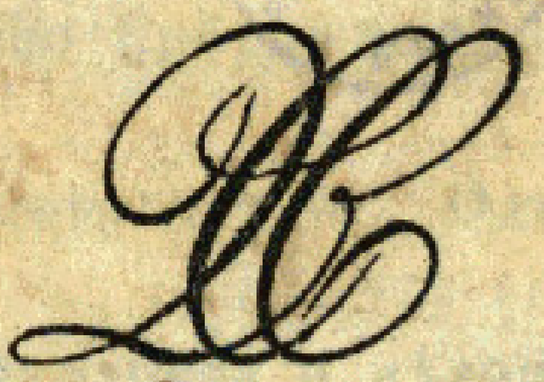

Съ литограф. 4 таблице, 1 картомъ и 1 листомъ грбова.

У БЕОГРАДУ

У ТИПОГРАФІИ КНЯЖЕСТВА СРБСКОГЪ.

1857.

Инв. бр. 52.673

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
У
НОВОМ САДУ

САДРЖАЈ

	страна
Разлике између језика Српскога и Хрватскога. Написао Ђ. Даничићъ	1
Разматраня о старымъ Српскимъ правама. Написао Дръ Н. Крстићъ	60
Статутъ Пољичкій. По П. І. Шафарику. Одъ М. Поповића	127
Прегледъ задружногъ стаия Срба селяка. Написао М. Ђ. Милићевићъ	145
Штатистични податцы школски заведенія у Княжеству Српскомъ. Одъ Дра М. Спасића	162
Окружіе Краинско. Описао И. Пчеларъ	189
Главный изводъ пописа у Србін године $185\frac{4}{5}$. Одъ І. Гавриловића	224
Просторъ Српске патріяршіе. Одъ І. Гавриловића	227
Диплома воеводе Угровлахійскогъ Іоанна Михаила одъ год. 1596. Одъ Дра Я. Шафарика	243
Рукописъ Кипріяновъ. Одъ Ђ. Даничића	245
Рукописъ Александровъ. Одъ Ђ. Даничића	256
Додатакъ къ описанію Српски новаца. Одъ Дра Я. Шафарика	268
Грађа за Српску сфрагистику. Одъ Дра Я. Шафарика	287
Извѣстіе Дра Я. Шафарика о нѣговомъ путу у Млетачку архиву и истраживаню споменика Српске историе	292
Известіе о дѣланю и станю Друштва Српске Словесности године 1856	308
Станѣ касе Друштва Српске Словесности 1856 г.	318
Некролози	320
Библіографія	325
Додатакъ и поправке	341

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

На страни 22 у врсти 6 одоздо стои гон место гон; стр. 247, вр. 6 ѯл. м. ѯл, вр. 30 посланїкѫ м. посланїкѫ; стр. 249, вр. 4 прѣстола м. прѣстола, вр. 24 ти м. ти; стр. 250, вр. 6 православнѣи м. православнѣи; стр. 252, вр. 28 ромила м. ромила; стр. 253, вр. 6 одозго ксѣскѣтынь м. ксѣскѣтынмь; стр. 254, вр. 3 одоздо ѵгодника место ѵгодника; стр. 255, вр. 25 одозго но место по; стр. 257, вр. 21 ѡкрстии- место ѡкрстии-; вр. 37 касѣблажѣнне место касѣблажѣнне; стр. 258, вр. 6 нина место нина, вр. 10 житна место житна, вр. 32 на место на; стр. 260, вр. 33 племѣнѣ м. племѣнѣ; стр. 261, вр. 2 люботрѫдна м. люботрѫдна, вр. 4 хромнмь м. хромнмь, вр. 30 ѣси м. ѣси; стр. 262, вр. 8 православнѣ м. православнѣ, вр. 25 приносить м. приносить; стр. 265, вр. 1 кан- место кан-; стр. 266, вр. 22 ѡбиднмнмь м. ѡбиднмнмь

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ЄЗИКА СРБСКОГА И ХРВАТСКОГЪ.

Написао Ђ. Даничићъ.

Колико є име Хрватско чувено у свету, самъ є народъ Хрватскій врло непознатъ. У истой књижевности коя се найвише зове Хрватска распра є коє су Хрвати. Како се народи найяче разликую између себе єзицима коимъ говоре, могло бы се и за Хрвате найпоузданіе знати коє су кадъ бы имъ се сазнао єзикъ. Єзикъ њиховъ радъ самъ показати у овомъ чланку и то изъ књига у коима се или изрекомъ каже да су писане Хрватскимъ єзикомъ или ако се у коіой то не каже а оно є у њой єзикъ са свимъ онакій какавъ є у онима у коима се то каже. А да ће то доиста быт и єзикъ Хрватскій, може се мислити и по томе што бы было безъ имена и онъ и народъ кои њимъ говори кадъ се не бы тако звали и што бы онда име Хрватско было безъ народа кои бы се њимъ звао, єръ свакій другій народъ и єзикъ кои бы ко хтео њимъ звати има друго име. Те су књиге ово:

Законъ Винодолскій, наштампанъ у Колу III, у Загребу 1843.

Pistule i evanyelya po sfe godischie harvatschim yazichom stumacena, nouo pristampana i s pomgnom priuiyena, po nacinu nouoga missala nareyena po sfetoy materi crichui. V Bnetcih 1586.

П. Хекторевића Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari, izdao S. Ljubić, u Zadru 1846.

Hanibala Lucića Skladanja novoizdana troškom Dra. Ljudevita Gaja, u Zagrebu 1847.

Колико се могло іошъ самъ употребио и Хрватске старине штампане у доякошњимъ књигама

Arkiva za poviestnicu jugoslavensku, и Д. Раньине piesni razlike, у Загребу 1850, у коима є єзикъ мешовитъ, и Ивана Иванишевића што є штампано у В. С. К. Ковчежићу (стр. 20--22) у Бечу 1849. Луцићеве књиге нисамь могао употребити колико быхъ радъ было, еръ є врло неверно прештампана, коє се и у предговору нехотице признає, а старога изданя немамъ. Хекторевићева књига истина ниє онако вешто прештампана као Луцићева, коє ће се показати где затреба, али є прештампана много верніе, коє се може мислити и по реченой невештини; за то самь є и више употребио.

Што су о Хрватскомъ єзику писали А. Мажураничъ у Колу 3, стр. 87—92, В. С. Караџићъ у Ковчежићу стр. 17—19, и Ф. Миклошићъ у Vergleichende grammatik der slav. sprachen 1 и 3, и то самь употребио колико ми є требало.

Пишући ово Србима мислимъ да є доста споменути само оно што є у Хрватскомъ єзику другчіе него у Србскомъ. За што се годъ дакле изрекомъ не каже како є у Хрвата оно є у њихъ онако како є у Срба.

СЛОВА САМОГЛАСНА.

А.

1. Место Србскога *е* (=ѣ) Хрвати имаю *а* у овимъ речима:

а) *язик* (j-a-zik) Пист. 13, Хект. 58. Врло є редко *е*: *єзик* (j-e-zik) Хект. 104, Луц. 16, 73. У Винодолскомъ закону, кои є писанъ глаголскимъ словима а наштампанъ Латинскимъ, има ẽzik 139, али будући да глаголско слово место коєга овде стои ẽ замењує и ѣ и ѧ, а у овой речи нити є слову ѣ место нити бы оно у њой стаяло кадъ бы му было место, него бы стаяло *и*, за то се може за цело знати да она ни у Винодолскомъ закону не гласи „jezik“ као што є у Колу новимъ право-

писомъ преписана, него jazik. Не може се другчіе мислити него овако и о ономе што е у Архиву 1, 206 съ глаголскога преписано „jezik“.

б) *ятра* (j-a-tra) Луц. 90.

в) *яти* (j-a-ti) Пист. 22, коє Хрвати имаю и просто и сложено, а у Срба є данасъ у обичаю само сложено *отети, узети*. Просто: у прѣђашнѣмъ врем. (aor.): *ях* (j-a-h) Хект. 73, Луц. 21, 56, *я* Пист. 43, 59, 78, Хект. 53, Луц. 6, 21, *яcте* Пист. 46, *ясмо* 46, (*) 50, 74, *яше* Хект. 51, Луц. 72; у II глагол. придеву (part. pass.) *ят* Луц. 97. Сложено али само съ предлозима кои се свршую на самогласно слово, дакле кадъ треба да остане *й* (j) предъ *а*: *заял* (za-j-a-l) Пист. 19; *ная* 24, *наял* 12, *поя* 13, 21, 22, 30, 52, 104, *поялъ* 94, Луц. 74; *приати* Пист. 38, 67, Хект. 85, Луц. 4, *прях* Пист. 12, Хект. 85, Луц. 6, 91, *прия* Пист. 86, 88, 94, 104, Хект. 50, *приясмо* Хект. 83, *приясте* Пист. 17, *приаше* 6, 12, *приял* 5, 15, 16; *уя* 84, *уяше* 43, Хект. 31, *обуя* Пист. 25, 35, 74, *обуяла* 67, *обуят* 7. И у овимъ є речима у Винодолскомъ закону штампано ě: ěti 81, ěto 302, ěl 328, коє по ономъ што є казано напредъ подъ а, треба читати *я* (ja); а гдешто є штампано и само *е*: eti 189, prieti 132; ако ово *е* ниє штампарска погрешка место ě, т. є. ако у оригиналу не стои ѣ него *е*, онда се осимъ *яти* налази и *ети*. — Речи *ятва, ямань, ямат'*, коє В. С. Караџићъ у Ковч. 18 брои међу особине Хрватскога єзика, колико су Хрватске толико су и Србске, єръ у њима — као и у *яме* (capit) Винод. 298, Хект. 60, Луц. 96, *ямше* Пист. 43, 81, *поямши* 46, *приямши* 44, *вазамши* 11, 44, *спамше* 48, 51, — не стои *а* место Србскога *е* а Словенскога ѧ, него место Словенскога и или ѥ, а ово обоє место jь, коє є и Србима и Хрватима *я* (ja), као што є и у речима *ямити* (j-a-мити), *за-*

(*) Кодъ коега примера не стои предъ броемъ изъ коє є кньиге онай є изъ оне изъ коє є првый предъ њимъ.

ямъ (зај-а-м), а и *бояцъ* (бој-а-ц), *ожуякъ* (ожуј-а-к) итд. Словенскій глаголскій придевъ имъ стои према своме неодређеномъ ити као годъ ињъ према своме неодређеномъ ити, а као годъ што се у овомъ другомъ слово я раствара у своје елементе ьи, тако се и у ономъ првомъ я мора растворити у своје елементе ьм, а као годъ што одъ ити предъ речено ьи долази iошъ й, тако и одъ ити предъ речено ьм треба iошъ да дође ї, али се онда састане ї (j) и ь, те одъ ињихъ постане и. Тако бива у Словенскомъ єзику. А Србскій кадъ сврши речено растваранђ не имаюћи ь добиє два сугласна слова *й* и *м* єдно до другога, па међу ињихъ мора уметнути *а* као годъ у речи *данъ* (dies). Тако *а* у поменутимъ речима постає са свимъ по правилу Србскога єзика, и по томе оне су са свимъ чисте Србске. А као годъ што jь према Словенскомъ ѥ гласи у Срба и ѥ у речима *ѥмацъ*, *ѥмство*, тако и место *ямтва* има у Хрвата и *ѥмтва* Пист. 72.

г) *ж-а-ти* (pož-a-ti) Пист. 79, 93, *пожали* 71, *жатва* 30, 71, 72, 99, *жателац* 80. Али има и *е*: *ж-е-тва* Пист. 30, 99.

д) *ж-а-дан* Пист. 98, 110, *ж-а-дници* 59, *ж-а-я* (жеђа) 113, Хект. 58. Луц. 97, *ж-а-яти* Пист. 36, 93. Али има и *е*: *ж-е-днм* Пист. 110, *ж-е-яю* 102.

ђ) *-чати*: зач-а-ти Пист. 2, 115, *зача* 84, 107, *зачата* 94; — *почати* 14, Луц. 50, *почах* Хек. 77, Луц. 22, *поча* Пист. 37, 38, 39, 42, 43, Хект. 77, Луц. 10, 21, *почаше* Пист. 25, 40, 42, Хект. 31, Луц. 55, *прича* Пист. 82, Хект. 77, Луц 6, *почало* Пист. 6; 11, 52, 56, Хект. 37, Луц. 86. — Али има и *е*: *з-ч-е-ти* Пист. 3, *заче* Луц. 69, *зачет* Пист. 111, *зачела* 3; *почети* 50, *почех* Хект. 55, *поче* Пист. 2, 18, 68, Хект. 31, *почеше* Пист. 61, *почел* Хект. 85, *почетак* Пист. 23, 108, Хект. 37, Луц. 9, *почело* 47.

е) *ч-а-до* Луц. 99.

Као што Хрвати у некима између овихъ речи имаю и *е* место *а*, тако и Срби имаю *а* место *е* у речи *ж-а-лацъ*, *ж-а-ока* (коя се и у Словенскомъ єзику налази са ѧ место ѫ: жѧло и жало, Миклошићъ, formenl. 61), а у гдекоихъ књижевника има и *обуяти* (обуј-а-ти): страх *обуя* Израелићане. А. Качићъ, корабљица (у Млетцима 1782) 152, 234; свакога би туга *обуяла*. А. Качићъ, разговоръ (у Млетцима 1801) 177.

Ово *а* видимо у Хрвата само после слова *й* (j), *ж*, *ч*, а то су слова узъ коя се и ѣ претвара у ѧ н. п. у глаголима *бояти се*, *држати*, *трчати* место *бојѣти се*, *држѣти*, *трчѣти*, по чему мислимъ да є и оно *а* у Хрвата само ради гласова кои су предъ њимъ постало одъ *е*, и да нема ништа съ Рускимъ и Чешкимъ *а* (=ѧ).

2. Место Србскога *и* Хрвати имаю *а* са гласомъ *й* предъ њимъ у речи *ягла* (игла) Луц. 88, 89. Ово *я* мислимъ да є овако постало: *и* прели се у *й*, као н. п. у Чеха jho (иго), по томъ међу два сугласна слова *й* и *г* по правилу коє имаю и Срби и Хрвати дође *а:* j-a-gla, као *т-а-ма*, као што є у Чеха по њихову правилу дошло *е:* jehla, а то іошъ пре може быти кадъ є *игла* по свой прилици и добила *и* одъ јъ, коє одговара Санскритскоме *а* у ag-ra (одакле се она Словенска речь доводи), узевши j предъ самогласно ъ, коимъ се Санскритско *а* заменює, као што се узима и предъ друга самогласна (н. п. ябука, ютро), и по томъ обоє претворивши у *и;* ово смо претваранѣ и напредъ већъ видели, одакле се и *а* у *ягла* лако разуме.

3. По правилу по коме се и у Србскомъ єзику умеће *а* међу два сугласна слова, умеће се у Хрвата и у овой речи у коіой га Срби немаю: *кади* Пист. 9, 15, 19, 46, Винод. 433. Али се налази и безъ *а* као и у Срба, и онда се меня *к* предъ *д* у *г: гди* Пист. 15, Винод. 130. Као што иста речь са *а* на

краю место *и* показујући време у Срба добія *а* после *к*, тако га у Хрвата може и онда избацити; по томе осимъ *када* Винод. 74, има и *гда* Винод. 67, 244. (*Кади* не значи само место него и време Винод. 245, а *гда* не само време него и место Винод. 244).

Овако є *а* у Хрвата и у овимъ примерима у коима га Срби немаю: *з-а-ли* Пист. 18, 75, 83, Луц. 90, *з-а-лога* Пист. 13, 19, 37, Хект. 68, *з-а-лих* Пист. 16, 24, 103, Луц. 47, *з-а-ле* Пист. 18, 59, 75, Луц. 57; *з-а-ла* (1-вый пад. женск.) Луц. 24, 71, *з-а-ло* Пист. 20, 75, *з-а-ла* (1-вый пад. мн. средн.) 28. — Али има и безъ *а: зло* Пист. 24, 75, *зла* 79, *злу* 87. — Съ овимъ *а* налазе се гдешто и оваки примери: *ми-с-а-лю* Пист. 30, Луц. 86, *бояз-а-ню* Пист. 100. — Овако є *а* и у Срба н. п. у речи *дани*, место чега се говори и *дни*. — На истый начинъ мислимъ да є дошло *а* и у *м-а-не* Хект. 47, пошто се *е* између *м* и *н* избацило према падежима кои га немаю. Али є и то врло редко.

4. Као што у Срба у *пр-а-дедъ* стои *а* место *ѣ*, тако у Хрвата али врло редко има и у *напр-а-д* Винод. 326.

5. Као што у Срба има *работа*, *рабити*, тако се у Хрвата налази *а* и у *р-а-ба* Пист. 31 (робиня).

Е.

6. Место Србскога *а* имаю Хрвати *е* у речима:

а) *р-е-сти: ресте* Пист. 44, 78, *рестите* 57, *нарести* 101, *проресте* 56; — *узрест* 59. — Ово се налази и у Србскихъ књижевника, н. п. у Качића *рестите* кораб. 9, *рестияше* 11, *нарестоше* 25, *нарестао* 44.

б) *кр-е-сти* Пист. 82, *креди* 10, *укреде* 70, *укреду* 45, *прикрести* се Луц. 16, *искреда* Луц. 70. Али се налази и *а: краду* Пист. 15, *украдом* Луц. 21.

в) *вр-е-бац* В. С. Карацићъ у ковч. 19, и безъ *в* (према Словенскомъ рмвъ) *ребца* Пист. 100, *ребац* 100.

г) *л-е-бут* Луц. 33, Иваниш. ковч. 22. Али има и *а*: *л-а-бут* Луц. 84, 35.

7. Место Српскога *о* Хрвати имаю *е* у речима:

а) *гр-е-б* Пист. 45, 48, 62, 65, Хект. 57. Ово се налази и у Српскихъ књижевника н. п. у Качића кораб. 54, 103, а и у народнимъ песмама (*).

б) *т-е-пло* Хект. 36, *теплина* Пист. 60, Хект. 97, *степлити се* Пист. 34.

У коима одъ овихъ речи предъ *е* стои *р*, у њима мислимъ да є *р* учинило те се *а* претворило у *е*. А у осталима има и у Словенскомъ єзику *е* место *а* или *о*.

8. Налази се у Хрвата и *т-е-га* Пист. 81; Луц. 61, *т-е-му* Пист. 70, Хект. 102, *ов-е-му* Луц. 80. Али се ово налази и у Срба, н. п. у Качића *тега* кораб. 35, *овему* 40, 273, и у народной песми:

Како *свакем* у битке јунаку. 3, 26;

а као годъ што є у Срба редко тако є редко и у Хрвата, и може быти да є само према *чега* и *сега* тако дотерано. (**)

9. Као што се у Срба у почетку речи *еванђеліе* изоставля па се говори и *ванђель*, тако у Хрвата има и *пистула* место *епистула*.

Као што се у Срба 6-томъ падежу: *њомъ њимъ* може додати *е* на краю: *њоме, њиме*, тако у Хрвата има и *о н и м е путем* Пист. 77; *т о м е ричю* Луц. 51, твоіоме срићом Луц. 64, с моіоме Луц. 64, тобоме Луц. 64, наглиме Луц. 110, богоме Луц. 21, срцоме Рань. 13, жељоме Рань. 13, мре-

(*) С ђордам' Павлу *еребак* ископаше. 1, 742.

(**) А често стои само слика ради, н. п. у Хекторевића 40:

Stavlja joj pokriv zgar — da ju pri gotovi.
Kad pokriva *tega* — podvigne do mala,
Ugleda da svega — rosa je popala.

жоме єдноме Рањ. 15, душноме Рањ. 20; тако у Луцића и у 2-гомъ пад. мн.: *тихе* 92.

И.

10. Старо Словенско ѣ, место коєга Срби имаю єдни *є*, други *е* а трећи *и*, у Хрвата гласи *и*: *билие* Луц. 89, *бичве* Пист. 91, *бесида* Луц. 69, *болизан* Луц. 48, *бриме* Луц. 75, *повидити* Хект. 35, *свидок* Винод. 141, *свидочаство* Пист. 6, Винод. 138, *виће* Пист. 84, *обитовати* 14, 49, *обитати* Луц. 25, 28, *вик* Пист. 69, *вира* 40, Хект. 51, *витар* Пист. 12, *вриме* 24, *енив* Луц. 6, *грих* Пист. 19, *дивойка* 30, *дивица* 2, *дитић* 8, *дило* 84, *раздилити* 47, *звир* 59, *йисти* (јисти) Винод. 123, *йидући* Пист. 99, *йидра* Луц. 22, *дойидрисмо* Хект. 33, *йиздит'* 59, *крипост* Пист. 100, Хект. 73, *медвид* Луц. 22, *мисец* Пист. 52, *мисто* 36, *мриже* 74, *нига* Луц. 93, *ники* Винод. 100, *пинез* Пист. 95, *писан* 11, Луц. 95, *при* Пист. 20, 98, Луц. 17, 22, *прид* Пист. 21, 75, *наприд* Винод. 24, *прималитѣ* Пист. 88, *рика* Луц. 32, *рич* Пист. 6, 37, *свит* 32, *симе* 39, *сусритоше* 83, *срите* Луц. 21, *несрићан* 6, *стина* Пист. 29, *стрика* 71, *тило* 44, Хект. 57, *хљиб* Пист. 32. — Тако *еди* Пист. 15, Винод. 101, Хект. 29, *овди* Пист. 63, *онди* 7, *свуди* Луц. 25, *вазди* Пист. 71, *посли* Луц. 89, *досли* 89, *докли* 35, *погибил* Пист. 103, Луц. 55; *елин* Пист. 3, Луц. 83, *пелин* Хект. 96, *орих* Луц. 56. — Али се налази и *е*: *сведок* Винод. 99, *сведочаство* Винод. 144, *обећати* Пист. 78, Винод. 343, Хект. 34, Луц. 65, (у овој речи имаю и Срби *е* у сваком наречю, н. п. у Качића кораб. *обећао* 164, а налази се и у Словенскомъ єзику, в. Миклошића vergl. gramm. 1, 21), *већати* Пист. 84 (*свећаше* виће), Луц. 72, *венац* Хект. 35, *видети* Пист. 85, *вера* 86, Винод. 258, Хект. 51, *веровати* Пист. 21, 32, Винод. 94, *вредност* Хект. 84, *времена* 84, *зерешеѣ* Винод. 78, *обед* 56, *место* 432,

пети Пист. 59, Луц. 10, Иваниш. 20, *петех* Пист. 42, 43, 47, *погибел* Луц. 21, *пред* Винод. 104, 399, *премалитѣ* Иваниш. ковч. 22, *сена* Винод. 111, *телеса* Пист. 9, 44, (*х*)*отела* Винод. 340, *целов* Пист. 25. Тако *овде* Пист. 18, Луц. 27, *онде* Пист. 7, 10, 18, Винод. 95, 102, *докле* Пист. 7, 20, 33, Луц. 100, *покле* Пист. 8, 49, Луц. 49 (тако є обоє и у Срба). — *Е* место *и* стои и у *сести* Пист. 102 (Лук. 12, 37), *присести* Хект. 92, *одседох* Луц. 108, *седе* (3-ће лице єд. пређаш. вр.) Пист. 35, 39, *сео* Пист. 64, *посели* Хект. 50; може быти да є ово дошло изъ правилнога *седу* (3-ће лице мн. сад. вр.) Пист. 23, *седе* (3-ће л. єд. сад. вр.) 75, *седи* (2-го л. запов) 79, као што є у Срба изъ *сѣсти* прешло *ѣ* и у *сѣдемъ* место *е* (ѧ).

У.

11. Место Српскога *и* Хрвати имаю *у* у речи *вер-у-га* Пист. 16, 91, коя се и у Словенскомъ єзику налази съ *и* и съ *у*: керинга, кероуга (Миклош. vergl. gramm. 1, 25).

12. У Хрвата се *у* садашнѣга времена у неодређеномъ начину предъ *а* не меня у *ив* као у Срба, него само у *ов* или *ев*: *поскаковати* Пист. 3, *изисковати* 49, *казовати* Хект. 47, *упитоваху* Пист. 68; *обслужевати* 19, *навишћевати* 51, *искушевати*, *ноћевасмо* Хект. 41, *одпушћевати* Пист. 82, *оживлѣвати* 18, *прикажевати* 28, *проминѣваху* 18, *разширевати* 8, *свршевати* 78, *угашевати*. — Само єданъ путъ имамъ забележено *ив*: *оскропиваше* Пист. 37.

МЕСТО ДВА САМОГЛАСНА СЛОВА ЄДНО.

13. Што Срби имаю н. п. у *пасъ* место *појасъ*, *свога* место *своега*, где се два самогласна слова разставлѣна само слабимъ гласомъ *й* преливаю у єдно, то є у Хрвата іошъ чешће. Одъ *о* и *а* они имаю *а*: *ма* (*моя* женскогъ рода) Луц. 17, (*твоя* жен.) 79; — *о* и *в*: *е*: *ме* (*мое* средњега рода) 19, 25, 27,

(1-вый пад. жен.) 16, *тве (твое* сред.) 79, (2-гій пад. жен.) 25; — *о* и *у : у : тву (твою)* 17, 32; — *о* и *о : о : мой (моіой)* 12, *твой (твоіой)* 71. Као што се види промене су ове готово само у песмама, а у песмама ихъ имаю и стари Србски књижевници. — У Хрвата є и осимъ песама врло обично *ки* (1-вый пад. єд.) Пист. 10, 18, 19, 20, 42, 44, 57, Винод. 120, 205, Хект. 54, 101, Луц. 5, 7, (1-вый пад. мн.) Пист. 14, 15, 16, 17, 100, Винод. 57, Иваниш. ковч. 22, према Србскомъ *кои; — ких* (2-гій пад. мн.) Пист. 30, 32, 78, 84, Винод. 153, Хект. 30, Луц. 16, према Србскоме *коихъ; — ким* (6-тый пад. єд. муж.) Луц. 25, 26, према Србскоме *коимъ; — ке* (4-тый пад. мн. муж.) Пист. 18, 19, Винод. 476, Луц. 82, (2-гій пад. єд. жен.) Пист. 35, Луц. 20, (1-вый и 4-тый пад. мн. жен.) Пист. 18, 85, Винод. 106, Хект. 30, Луц. 16, према Србскоме *кое; — ка* (1-вый пад. єд. жен.) Пист. 17, 18, Винод. 171, Хект. 37, Луц. 4, (1-вый и 4-тый пад. мн. сред.) Пист. 17, 32, 84, Винод. 304, Хект. 29, према Србскоме *коя; — кой* (3-ћій и 7-мый пад. єд. жен.) Пист. 27, 35, Винод. 54, Хект. 33, Луц. 24, према Србскоме *коіой; — ком* (6-тый пад. єд. жен.) Хект. 93, Луц. 31, према Србскоме *коіомъ; — ко* (1-вый и 4-тый пад. сред.) Пист. 20, 31, 41, 49, 57, Винод. 73, Луц. 20, 57. Осимъ тога што су ови примери са свимъ обични а они први текъ у песмама долазе, разлику између єдних и других показує и последнє *ко*, кое бы было *ке*, кадъ бы сви ови примери были єднаки. Последньи значенємъ истина одговараю Србскоме *кои* (коє имаю и Хрвати, н. п. муж. 1-вый пад. єд. *койи* (choyi) Пист. 24, Хект. 29, 53, 60, 84, и *кой* Хект. 84; 2-гій пад. мн. *койих* (choyih) Пист. 84, Луц. 16, 6-тый мн. *койим* Луц. 19; женск. єд. 2-гій пад. *кое* Хект. 48, 60, 3-ћій и 7-мый *коіой* Пист. 102, Хект. 37, Иван. 21, 4-тый *кою* Хект. 37, 10, Иван. 20, 7-мый *коіомъ* Хект. 101, Луц. 13; средњега рода мн. 1-вый *коя*

Пист. 67, 68), али нису одъ нѣга скраћени, него су ово обични падежи простога *ки*, коѥ Срби имаю у сложеноме *некій*, *свакій*. — *О* и *е* прелази у *е* и у *стећи* (стоећи) Пист. 6, 7, 28, 53, 100.

14. Као што у *писат* и Срби имаю *и* место *е* и *е (не есамь)*, тако Хрвати имаю и у 3-ћемъ лицу ед. *ни* (место *не е*): *вриме мое ни іош дошло* Пист. 38, *брез мене ни бога* 4. Али се налази и *ние* Хект. 37, 61, 85, Луц. 28.

Као што ѥ овде *и* управо постало од *е* и *й* (j), а *е* одъ ѥ (je) избачено (Миклош. lautl. 98), тако се у Хрвата *е* са *и* претворенимъ у *й* прелива у *и* и у *нимам* Пист. 27, 29, *нимаш* 29, *нима* Винод. 54, 96, Хект. 38, *нимамо* Пист. 54, 64, *нимате* 51, *нимаю* 10, Винод. 26, 70, Хект. 59, *нимаюћи* Пист. 107. Али ѥ обично и цело *не има* Хект. 60.

Одъ *и* и *е* постало ѥ *и* у овимъ речима *ули* (vlli) Пист. 14, 27, *маћени* Винод. 194, 211, *поште-нйи* (?) Арк. 2, 290; више овихъ речи немамъ, а А. Мажураниħъ у Колу 3, 88, каже да се говори и *камени, уфанйи, зели, загори, гроздови, грмови* са дугимъ *и* на краю. Тако има и *нидна* Рань. 33 (два пута), али ѥ ово врло редко.

15. Место *а* и *о* кадъ ѥ прво на краю ѥдне речи а друго у почетку друге, налази се и само *а*: *ва но вриме, ва во вриме* Арк. 3, 142. Више примера немамъ, а А. Мажураниħъ у Колу 3, 88, каже да тако народъ говори.

Место *нѣ* 2-гій пад. ед. имаю Хрвати и цело *нѣѥ* (gnieye) Пист. 30, 53, 90, Хект. 70, Луц. 12, 13, 47, 101, као што су и Срби негда имали.

СЛОВА СУГЛАСНА.

Б, П, В, М.

16. Место странога *ф* имаю Хрвати *б* у имену *Осиб* (место *Іосиф*) Пист. 2, 5, 8, 23, 48, *Осибу* 7, 8, *Осиба* 89, *Осибова* 44, 85. Ово ѥ као у Слове-

наца baklja, birma, у Малоруса *барва*, у Руса *брыжи*, у Чеха barva, biřmování, hrabě, у Поляка bazant, barwa, у Лужичкихъ Срба lučibar. Овако и нашъ Микаля у речнику има *базіян* phasianus.

17. Место странога *ф* имаю Хрвати *п* у речи *понистра* (fenestra) Пист. 12, 58, као што є и у Срба *Стѣпанъ*, *Трипунъ*, а у староме Словенскомъ и Пилипъ, Пародонъ, парнсѣи, филосопъ (Миклошићъ, vergl. gramm. 1, 196).

18. Место *в* у Пистулама има *ф*, за коє мислимъ да га ваља читати као *в*. Оно се налази

а) на краю речи: *благослоф* 25, 55, 87, *Давидоф* 5, 14, *жиф* 19, *здраф* 20, *крф* 6, 31, 43, 73, *любаф* 32, *поф* 45, *нѣгоф* 47, 99, *одговориф* 10, 19, 42, 51, *оставиф* 18;

б) на краю слога а предъ словомъ *д: офде* 18, 26, 100, *праѳда* 7, 75, 93; — предъ *й: крфю* 114, *углѣфѣ* 10, *здрафѣ* 14, 15, 27; — предъ *к: придифком* 98; — предъ *л: діяфлу* 62, *діяфлоф* 88; — предъ *ль: припрафлѣно* 23, *постафлѣи* 8, 24, 65; — предъ *н: брфно* 73, *духофни* 84, *офна* 58, *рафне* 4; — предъ *р: Лофринца* 93; — предъ *с: кралѣфство* 1, 75, 103, *жидофски* 8, *попофски* 18, 24; — предъ *ц: владафци* 18, *офце* 19, 42, 66; — предъ *ч: офчій* 70; — предъ *ш: оставифши* 65, *послафши* 94, *придафши* 43, *умрфши* 107, *раздрфши* 24, *скухафши* 25;

в) у среди слога иза *с* а предъ *а: сфака* 6, *сфаки* 26, 31; — предъ *е: сфет* 9, 66, 70, 76; — предъ *и: сфит* 11, 98; — предъ *о: сфой* 40, 51, 57; — предъ *у: сфукоше* 44; — предъ *р: сфрху* (sfarhu) 51, 58, 59;

г) у почетку речи али после предлога *с: сфами* 69, 104.

Изъ овога бы се могла изводити знатна правила кадъ бы се *ф* на овимъ местима читало као *ф*. Али у Пистулама има примера, истина много манѣ, са *в* (v или u) место *ф* (f) према свакоме горићму: према онима подъ а): *грихов* (grihou) 5,

69, *встав* (vstav) 71, — према онима подъ б): *овди* (oudi) 63, *правда* (prauda) 6, 101, *правден* (prauden) 6, 19, 31, 43, *діявла* (diaula) 17, *правляти* (praugliati) 64, *поставлѣнъ* (postauglien) 62, *припрaвна* (pripraуna) 2, *поповскога* (popouschoga) 42, *овце* (ouçe) 46, 66, *заклинавце* (zachlinauce) 54, *видивши* (vidiusci) 66, *одговоривши* (odgouoriusci) 79, *учинивши* (vciniusci) 41, — према онима подъ в): *свaки* (suachi) 46, *свет* (suet) 16, 81, *свит* (suit) 5, 9, 21, *свой* (suoy) 4, 5, *свукоше* (suuchosce) 44, *сврху* (suarhu) 13, 23, *свршио* (suarscio) 68.

Више пута на овакимъ местима узъ *ф* стои и *в* (v или u): *видивф* (vidiuf) 5, *любавф* (gliubauf) 9, *народовф* (narodouf) 20, *правфденога* (praufdenoga) 19, *поставфлѣн* (postaufglien) 10, *оздравфлѣн* (ozdraufglien) 15, *заставфлѣно* (zastaufglieno) 98, *поздравфлѣня* (pozdrauſglienya) 3, *живфлѣню* (xiufglienyu) 13, *яковфльи* (yachoufgli) 3, *напунивфше* (napuniufsce) 48, *даровфшкине* (daroufschine) 98.

Єдно дакле за то што бы се изъ самихъ Пистула могло оборити свако правило кое бы се изъ њихъ извело за претваранѣ гласа *в* у *ф* у горњимъ примерима, а друго што тога нема у другимъ књигама, не можемо на ино него валя узети да *ф* и *в* у овимъ примерима єднако гласе, и то *в*, као што єднако гласи ch и k.

19. Предлогъ у Срба *у*, а у Словенскомъ єзику въ у Хрвата

а) или остає *в*: *в име мое* Пист. 17, *в облаку* 1, *в господину* 71, *в град* 29, *в граду* Винод. 91, *в двори* 469. — Истина у Пист. стои v не само за *в* (н. п. vasc 30) него и за *у* (н. п. vbiti 21, vcite 65, vda 82, vmriti 19, vri 35 horarum), а u не само за *у* (н. п. laxu 82, Issus 29) него и за *в* (н. п. gouorite 82, urati (redde) 76, tuoga 76, Dauidouu 41, glauu 94, cuua чува 45); али кадъ се *в* потврђуе и изъ другихъ

књига и кадъ се по речима А. Мажуранића кол. 3, 87 и данасъ говори, не може быти сумнѣ.

б) или се слову *в* додае *а*, као гдешто и у Срба (н. п. *ва* векъ, *ва* славу): *ва вике* Пист. 41, 7, *ва вишньих* (vicgnich) 5, 41, *ва дне* Винод. 97, *ва осуду* 202.

в) или се претвара у *у* као и у Срба: *унь* Пист. 30, 70, *у нем* Винод. 92, *у Винодолу* 78,

Єр єдна доброта *у* рай не доводи. Хект. 72,
Кад кога видимо *у* згришанйу (*) стати. 72,
Тако бог *у* вично добро ме настани. Луц 58,
у закони. Иваниш. ковч. 21.

Овако и место Србскога *уз* Словенскога къ Хрвати имаю *вз: взети*, Винод. 63, *вспоменение* 463; — *ваз: вазети* Пист. 4, *вазимати* 68; *вазмите* 83, *вазе* 39. Што А. Мажуранићъ кол. 3, 87 вели да се *в* одбацуе *(зети* место *взети)*, я немамъ за то примера.

20 У речи *вас* (totus) и сложенима *в* предъ *с*

а) врло редко остае на своимъ месту: *всака* Пист. 4, *всакому* 4, *всаки* Винод. 67;

б) iошь се ређе одбацуе: *сака* ова (haec omnia) Пист. 6. — А. Мажуранићъ кол. 3, 87 каже да се у Винодолу само тако говори.

в) найвише меня место са *с* као и у Срба: *сва* Пист. 9, 65, *све* 74, *сви* 1, Луц. 4, *свега* Пист. 1. 4, 6, 80, 98 итд.; *сваки* 26, 31, 67, 69 итд., *свакому* 23, Хект. 34, Луц. 81.

21. *в* не избацую Хрвати у речи *двигнути*, Пист. 24, 30, Хект. 40, 103, Луц. 85, 98. Али има и безъ *в: дизати* Хект. 85.

22 *в* претвараю Хрвати у *м* у речи *трисм-ен* Пист. 5 (sobrius) као што є у староме Сло-

---

(*) Овако мислимъ да ово треба читати а не *уз гришаню* као што є штампано.

венскомъ ѵръ-к-єнъ и ѵръ-м-ьнъ, а у Срба *ц-м-илити* и *ц-в-илити* и *Іоси-м-ъ* место *Іоси-ф-ъ*.

23. На краю речи претвараю Хрвати *м* у *н*: *осан* Пист. 9, *нан* 62, *в нѣн* 29. Више примера немамъ, у кньигама є дакле та промена врло редка, а у говору є са свимъ обична као што кажу В. С. Караџићъ ковч. 18 и А. Мажуранићь кол. 3, 87. Ова се промена налази и у Срба: В. С. Караџићъ посл. XXXIII (1849) вели да се у Паштровићима тешко може чути *м* на краю него све *н*: *говорин, иден, водон, ножен, седан, осан* итд. место *говоримъ, идемъ водомъ, ножемъ, седамъ, осамъ*. Исто и у Словенаца често быва: *дан* место *дам* (Миклош. vergl. gramm. 1, 256).

Н, Л, Р.

24. Место *н* има у Хрвата *м* на краю речи: *праведам* Пист. 77, *учинѣм* 13, *принесем* 32 (када би принесем), *благословлѣм* 12, — место *праведан, учинѣн* итд. Овако и у Срба место *након* има *наком*. А и Чеси имаю у старимъ кньигама: naplněm, učiněm, křestěm место naplněn, učiněn, křestěn (Шафарикъ staroč. mluvn. 22; Hattala zvukosl. 94).

25. *н* є претворено у *л* у речи *молстир* Винод. 62, место *монастир*, као што є у Срба *зламенѣ, млого* место *знаменѣ, много*.

25. *н* изоставляю Хрвати у имену *Ядрія* и *Ядрий* Пист. 31, 41, 86 место *Андрія*, као што га и Срби изоставляю у имену *Якин* Ancona и *Коста* и *Костадинъ*, коє се налази и у староме Словенскомъ єзику: **Костаньтинъ, Костатинъ** (Миклош. vergl. gramm. 1, 66).

26. Као што се *н* додає у *нѣга* (ejus) тако є додано и у речи *нер* (єр) Винод. 158 — Као што се у Срба у глаголу *ићи* сложеномъ съ предлогомъ *у*, и у глаголима изведенимъ одъ простога *ети* и сложенимъ съ предлогомъ *с*, умеће *н*: *унићи, снимити, снимати*, тако се у Хр-

ватскомъ єзику налази уметнуто *н* и у глаголу *ети* сложеномъ съ предлозима *од, из, с*: *свакулозу ка у мени не носи плода однети ће* Пист. 98 (Iов. 15, 2); *други дан изне два дуката* 73 (Лук. 10, 35), *да би им се голине прибиле и да би се снели* 54 (Iов 19, 31). Место овакога *однети* налази се у истомъ значеню и *отети* безъ *н*. И у садашњему вр. а потомъ и заповедно налази се съ *н* и безъ њега: *однемеш* Пист. 16, *одеми* Пист. 60, *ако ли око твое смућуе тебе, изнеми га и одврзи од себе* Пист. 96 (Мат. 18, 9); *найпрво изми брвно из ока твога, и пака ћеш позрити да измеш сламу из ока брата твога* 73 (Лук. 6, 42), *изми* Хект. 32, Луц. 98.

27. *л* на краю речи или слога остає не претвараюћи се као у Срба у *о*: *весел* Луц. 63, *дил* Хект. 99, *дилник* Луц. 5, *зал* 9, *кастел* Пист. 93, *мисал* Луц. 24, *орал* 96, *пакал* Пист. 23, *пол* 77, *посал* Луц. 70, *Савал* Пист. 36, *сокол* Луц. 73, *сол* Пист. 109, *темпал* 18; — *дошал* 43, *пашал* 10, *донесал* 25, *разсул* 107, *рекал* 6, Хект. 34, *вазел* Пист. 31, *бил* 100, *чул* Хект. 54, Луц. 103, *раздрл* Пист. 74, *умрл* 8, *изгибал* 25, *видил* 9, *хотил* 24, *оживил* 34, *држал* 34, *избавил* 103, *говорил* 9, *напунил* 110, *родил* 67, *поставил* 64, Винод. 288, *створил* Пист. 87, *знал* 76, *дал* 5, *послал* 33, *изабрал* 98, *звал* 90, *благовал* 24, *ниговал* Луц. 33, *помиловал* Пист. 31. — Али се налази и претворено у *о* и то найвише после *и*: *дио* Луц. 62, *дионик* 7, *кастио* Пист. 78, *мао* Луц. 44; — *довео* Пист. 72, *сео* 64, *пропао* Луц. 105, *био* Пист. 46, 49, Луц. 71, *умио* Пист. 72, *чуо* Луц. 59, *остао* 14, *споменуо* Пист. 47, *потакнуо* Луц. 4, *болио* Пист. 52, *желио* 50, *трпио* Луц. 9, *хотио* Пист. 52, *видио* 73, *заповидио* 58, *показао* Луц. 43, *дао* Пист. 43, *вратио* 78, *говорио* 53, *прогонио* 77, *изгубио* 74, *здружио* 108, *оздравио* 83, *купио* 73, *любио* 70, *просио* 68, *простио* 58, *одпустио* 75, *славио* 68, *ослободио* 59, *оставио* 99, *створио* 57, Иванић. ковч. 20,

приступио Пист. 99, *учио* 53, *ходио* 64, *ухранио* 101, *чинио* 77, Луц. 59.

28. Старо претваранѣ гласа р у рѣ, по коемъ Срби и данасъ имаю *врећи* (одъ *врх : вршемъ)*, у Хрвата се налази у овимъ речима: *брићи* (брићи будете веселйа нѣгова седам дан) Пист. 81, (*) *врићи* (по ричи твоіой хоћу врићи мриже) 74, Луц. 6, 31 (**), *стрићи* (стрићи стражу) Винод. 131, *зачрипсти* Пист. 29. — Овако се у староме Словенскомъ езику претвара и л у лѣ, као што се налази и у старимъ Србскимъ кньигама н. п. приклѣшти (данасъ *привући)* у житію св. Симеуна 14, 24, кое е писао Стефанъ Првовенчаный. По томе Хрвати у Брибиру, као што каже А. Мажуранићъ кол. 3, 89, говоре *тлић, влић* место *тући, вући*, али у кньигама я тога нисамь нашао, само знамъ да у Аркиву 2, 293 има *млисти* (мусти).

На овай начинъ место Србскога *р* имаю Хрвати *ри* и у овимъ речима: *цриква* Пист. 6, *ускрисити* 106, *чрипати* 29, Србски *црпати* (***).

(*) У II пређ. вр. *брзиху* Пист. 79.

(**) Истина, у Загребачкомъ изданю Луцићевихъ песама на овимъ местима не стои *врићи* него *врћи :*

Što je to, nego li k nebu dvić
Visoko, za doli niže me pako v à r ć. —
Ma kruno, toga cić ne htij se o d v à r ć i
Trojanski kraljević da t' budem u srići.

Али кадъ *врћ* стои у слику са *двић*, а *одврћи* са *у срићи*, не може быти сумнѣ да е Луцићъ написао *врић* и *одврићи*, а онако сликове да су му нагрдиле туђе руке.

(***) Дођи мени ти помози *црпат'* водицу. Нар. пес. 1, 400;

На водици дјевојка,
Црпа, љева водицу. 1, 400;

Вара се В. С. Караџићъ што узъ овай последньій стихъ додае да бы правилніе было *црпе*. *Црпсти* стои према „*црпати*“ као *лити* према „*љевати*“. Обое е добро и свако има свое значенѣ.

29. *л* се не избацује као у Срба него остаје у речи *човик* Пист. 6, Луц. 12. Ова је речь врло редка безъ *л*: *човик* Хект. 103, Луц. 103.

30. Што се у Винодолскимь законима гдешто налази *л* непретворено у *у*: *Влкона*, *влчић* 34, 40, то су остатци само писаня старинскога.

Ђ, Ћ, НЬ, ЛЬ, Й.

31. У наставку *ий*, коимъ се речи изводе, претвара се и у Срба и у Хрвата самогласно *и* у сугласно *й*, те се онда одъ два *ййй* једно изоставля. Али шта после у Срба быва, тога Хрвати немаю свега. После слова *з*, *с*, *ж*, *ч* речено *й* остаје у Срба безъ и какве промене: *лозѣ* (=лоз-й-е), *класѣ* (=клас-й-е), *подножѣ* (=поднож-й-е), *обличѣ* (=облич-й-е). И у Хрвата је тако после истихъ слова: *лозѣ*, *класѣ*, *подножѣ*, *обличѣ* Пист. 98, 71, 79, 57. Али у Срба после слова *б*, *в*, *п*, *м* умеће се *л*, а поменуто *й* са словима коя предъ собомъ нађе *д*, *т*, *л*, *н* прелива се у *ђ*, *ћ*, *ль*, *нь*: *гроблѣ*, *здравлѣ*, *коплѣ*, *безумлѣ*, *грожђе*, *цвећe*, *веселѣ*, *каменѣ*, — у Хрвата пакъ и после овихъ свію слова остаје само *й* безъ и какве промене, н. п.

а) у самоставнимъ речима средњега рода:

аа) после *б*, *в*, *п*, *м*: *здравѣ* Пист. 14, Винод. 202, Хект. 76, *поглавѣ* Пист. 4, *уелѣвѣ* (vggliefye) 10, — *копѣ* Хект. 50, Луц. 106.

бб) после *д*, *т*: *гроздѣ* Пист. 19, — *прималитѣ* 88, Луц. 103, Иваниш. 22, *китѣ* (rami) Пист. 41, *бринутѣ* 12, *ганутѣ* 20, *добитѣ* 105, *вазетѣ* 41, *заклетѣ* 115, *споменутѣ* 101, *пропетѣ* 105, *расутѣ* 8, *пришастѣ* 4.

вв) после *л*, *н*, после коихъ слова гласови *йе* не могу се писати словомъ *ѣ*, єръ бы се онда *нѣ*, *лѣ* читало као *нье*, *лье*, за то у писаню овихъ гласова мора се одступити одъ нашега правописа: *веселйе* Пист. 112, *обилйе* 67, *пристолйе* 96, *улйа* (2-гій пад. єд.) 22, — *зламенйе* 18, *каменйе* 77, *бди-*

ньйе 16, Иваниш. ковч. 21, *биенйе* Винод. 140, *обећанйе* Пист. 68, Луц. 39, *исповиданйе* Пист. 85, *владанйе* 4, *говоренйе* 67, *прогонѣнйе* (progognenye) 101, *зgрешенйе* Винод. 73, *задржанйе* Пист. 86, *продужење* 99, *поздрављѣнйе* (pozdrafglienye) 41, *знанйе* 76, *йиденйе* 13, Винод. 82, *кршћенйе* (karschienye) Пист. 4, Винод. 55, *одкупљѣнйе* (odchupglienye) Пист. 1, *ловљѣнйе* (lofglienyu) 74, *мишљѣнйа* (miscglienya) 28, *плинѣнйа* (plignenya) 100, *посинѣнйе* (posignenye) 8, *спасенйе* 4, *творенйе* Винод. 391, *уфанйе* Пист. 72, *чинѣнйе* (cignienye) 9.

б) у самоставнимъ речима женскога рода: *братя* Пист. 19 (тако у осталимъ падежима *братю* Пист. 25, *братйо* 4, *братйом* 1, *братѣ* 23, *братйи* 23).

в) у придевима, кои, будући да су само одређени у обичаю, добіяю у мушкомъ роду іошъ *и: дивѣ* Пист. 104, коє бы у мушкомъ роду было *дивйи према божйи* (boxyi) Пист. 3 и према *чловичйи* (clouicyi) Пист. 98. — Тако и *третѣ* (tretye) Пист. 102, *третѣга* (tretyega) 12, *третѣму* (tretyemu) 9, и у 1-вомъ пад. муж. *третйи* (tretyi) 13. Ова речь налази се у Хрвата и безъ наставка *ий*, изедначена съ придевима као што є н. п. *жутъ: третога* Пист. 45, 58, 63, *трету* 2, 10, 66, 78, *трето* 3, 47, Луц. 67. Овако є у Хрвата истый наставакъ одбаченъ и у придеву кои у Србскомъ єзику по правилу гласи *вельи* а у староме Словенскомъ келни, и онъ є изедначенъ съ придевима као што є *белый: велога* Хект. 64, *велому* 60, *велой* 36. Овай се наставакъ іошъ у староме Словенскомъ єзику почињ одбацивати у самоставнимъ речима, као ждрѣбии и ждрѣбь, мравии и мракь.

32. Иста разлика подъ 31 између Србскога и Хрватскогъ єзика быва и онда кадъ се у шестомъ падежу єд. у речи женскога рода коє се свршую на сугласно слово, *и* предъ падежнимъ наставкомъ *у* претвори у *й: любавю* Пист. 102, *крвю* 114,

плавю (navigio) 64, *якостю* 103, *милостю* 87, *помастю* 39, *радостю* 9, *свитлостю* 87, *смртю* 93, *тихостю* 11, *солйу* 109.

33. И у странимъ речима кое у Срба гласе *ђак* и *ђаво*, у Хрвата *и* после *д* претворивши се *у й* остае не преливаюћи се са *д* у *ђ*: *дяке* (dyache) Пист. 2, *дяволу* (dyaflu) 62.

34. У глаголу кои у Срба гласи *иħи* кадъ е сложенъ съ предлозима претвараю Хрвати као и Срби *и* у *й*, али по томъ не преливаю гласа *й* са словима коя за ньимъ иду (т, д) у друга (ħ, ђ): *изайти* Пист. 74, *пойти* (poiti?) Винод. 77, 134, *найти* Пист. 30, *найдоше* 5, *пойди* 58, *отайдосмо* Хект. 64, *изайдите* Луц. 52, *найдите* Луц. 52. — Али се налази и *изаћи* и *обнаћи* Луц. 48, *доћи* Иваниш. 21.

35. Где годъ Српско *ђ* постае на другій начинъ него што е казано подъ 31—34, онде Хрвати место нѣга имаю *й*, н. п.

а) у самоставнимъ речима съ наставкомъ *й* (j)

аа) мушкога рода: *вой* Пист. 28, Српски *вођъ*.

бб) женскога рода: *ря* Пист. 15, *госпоя* Луц. 5, *жая* Пист. 113, Хект. 58, Луц. 97, Српски *рђа, госпођа, жеђа*.

б) у придевима съ истимъ наставкомъ: *туй* Винод. 266, Хект. 48, Српски *туђъ*.

в) у придевима поређенимъ, кои се поредё наставкомъ *й* (j): *слайи* Пист. 93, Хект. 39, *млайи* Пист. 25, Хект. 37, *грйи* Пист. 48, Српски *слађи, млађи, грђи*.

г) у самоставнимъ речима са сложенимъ наставкомъ *янинъ*: *граянинъ* Пист. 39, Српски *грађанинъ*.

д) у другоме глаголскомъ придеву (part. praet. pass.) одъ глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*: *воен* Пист. 76, *роен* 8, *паревн* 7, *уреен* Винод. 301, *суен* Пист. 4, Винод. 475, *утерен* Пист. 23, *похувн* Хект. 85, Српски *вођен*,

рођенъ итд. — Тако и у самоставнимъ речима начинѣнимъ одъ овихъ придева: *наревнйе* Пист. 98, *потврвнйе* 1, *осувнйе* 67, *ховнйе* 9, Србски *потврђенѣ*, *осуђенѣ*, *хођенѣ*.

ђ) у другоме пређашнѣмъ времену (imperf.) одъ глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и* и ѣ (коє є у Хрвата по § 10 опетъ *и*): *вояху* Пист. 30, *хояше* 77, *обхояху* 71, *чуяху се* 9, — *сияше* 31, 42, 47, Србски *вођаху*, *хођаше*, *чуђаху се*, *сеђаше*.

е) у глаголима кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*, пакъ пређу међу друге кои предъ *ти* имаю

α) *а*: *раяти*, Србски *рађати*.

β) *ева* (коє є у Срба по § 12 *ива*): *осуююћи* Пист. 31, *потврює* Хект. 37, *разциює* Пист. 88, *осваюю* 14, *погрєвати*, Србски *осуђуюћи*, *потврђує*, *расцеђує*, *освађую*, *погрђивати*.

ж) у заповедноме одъ *видити* (видѣти), *повидити* (повѣдѣти), *йисти*: *вий* (vide) Пист. 21, *виймо* (videamus) 5, *вийте* 83, Луц. 58, *повий* Луц. 58, *заповий* Пист. 92; — *пойийте* (poyiyte) 52, према Словенскомъ виждь, вѣждь, ꙗждь.

и) према Словенскомъ рождьство има у Хрвата не само *ройство* Арк. 3, 144, него и *грайски* Пист. 22, Хект. 30, место *градски*.

і) у речима *толикоє* Пист. 23, *онує* Хект. 40, у коима *й* одговара Србскоме *ђ* у речима *такође* о и оу г ѥ Спом. 3, 25, т оу и г є Аврамов. опис. св. горе 24 (*), а Словенскоме жд у сьждє, тъждє, такъждє.

(*) У П. І. Шафарика památk. у хрисовульи Стефана Неманѣ два пута на стр. 5 стои тоуигє. И у Аврамов. опис. св. горе у истой хрисовульи на стр. 17 стои тако. Може быти да у оригиналу ниє разговетно написано те се не може распознати є ли и или є и. Али да и на тимъ местима треба и, као што є у тоуи (Аврамов. опис. св. горе 49 више пута) о томе не могу

Али одъ куда у овимъ речима Србима *ѣ*, Хрватима *ӣ* и у Словенскомъ жд? За Словенско ждє у кѣждє (кѣжьдє) мисли се да є скраћено жьдеть одъ жьдати, тако да се кѣ-ждє у значеню са свимъ слаже съ Латинскимъ qui-libet. Али ово значенѣ, коєму у Срба прекрасно одговара *ко-год(и)*, не приликує слогу ждє ни у єдной између поменутихъ речи осимъ кѣждє. Осимъ тога да є ждє и у осталимъ речима постало одъ жьдеть, онда место жд не бы могло быти у Срба *ѣ* а у Хрвата *ӣ*, него бы было *жд* као што є н. п. у *враждa* (одъ *врагъ* съ наставкомъ *да* (ьда) као *прав-да*). Дакле у онимъ речима валя мислити да є ждє, *ѣе*, другчіе постало. У њима Србскоме *ѣ* а Хрватскомъ *ӣ* треба *д* и *ӣ* (*j*). Прво *(д)* у значеню коє башъ овде треба мислимъ да се показує и у Грчкимъ речима *ὅδε, ὧδε, τοσόσδε, τηλικόσδε*, у Латинскимъ idem, ibidem, totidem. Друго (j) мислимъ да є наставакъ за поређенѣ (види напредъ § 35 в), коє є у овимъ речима употребльно да бы демонстративно значенѣ реченога *д* іошъ яче было као годъ што є и у Словенскомъ прѣждє (коє и Миклошићъ forml. 177 држи да є компаративъ) а Србски *прѣђе*, у коєму и цело *ѣ* (жд) држимъ да є исто коє є и у горњимъ речима, тако да *пре* стои према *прѣђе* исто онако као *тако* према *такођe*.

36. Према Србскоме *ѣ* коє постає по § 34 налази се у Хрвата *ӣ* у заповедномъ кадъ се изостави наставак *и*: *пой* (vade) Пист. 8, 34, 36, Луц.

сумняти, како годъ што не сумнямъ да и у писму Кулина бана штампаномъ у П. І. Шафарика památk. стр. 2, у врсти 29 не треба гои, коє Шафарикъ и у lesekörn. 75 наводи као гонь, него гои као што є штампано у Србскимъ споменицама и у Извѣст. втор. отд. Импер. Академіи Наукъ 1852, 1, 22. Речь *гой* у истомъ значеню има Палмотићъ у Кристіяди више пута н. п. на стр. 208, 211, 223, тако и М. Држићъ у О. Почића antolog. стр. 62, 70.

67, *поймо* (eamus) Пист. 5, *пойте* (Мат. 11, 4), Србски *пођ', пођ'мо, пођ'те.*

37. И према Србскоме *ђ*, које постаје одъ *е* у странимъ речима, Хрвати имаю *й: анйел* Пист. 2, 3, 5, 6, итд., *арканйел* 110, *еванйелйе* 45, 84, *ванйелйе* 42, *ванйелиста* 7, *Ейипт* 7, *Ейипта* 21, *Єюпци* (уеуирçі) 3, *єюбачки* 59, *Фрийиу* (Friyiu, Phrygiam) 69, *калуер* Хект. 52. — Врло є редко у овимъ речима *е: ангелу* Пист. 3, *ангелов* 6, *Египта* 3, 72.

38. *й* које постає по § 35 врло се често изоставля у речи *меу* Пист. 1, 4, 9, 49, 66, 87, 91, 106, Луц. 3. — Али се налази и *й: мею* Винод. 125, 127, 164.

Што у Хекторевића има *жеђа* 54, *међу* 55, *невиђен* 83, и у Луцића *ерађани* 106, *слађи* и *елађи* 85, може быти да су тако изменили они кои су прештампавали.

39. Место Србскога *шт*, које постаје одъ *ст* и *ск*, Хрвати имаю *шћ:*

а) место *шт* одъ *ст: кршћен* Пист. 75, *запушћен* 15, *очишћен* 27, *очишћеник* (eunuchus) 64, *одпушћайте* 40, *очишћую* 2, *одпушћенйе* 55.

б) место *шт* одъ *ск*: *ишће* Пист. 13, Иваниш. 20, *ишћу* Пист. 15, 37, Луц. 7, 28, *ишћући* Пист. 9, 74, одъ *искати; одтишћен* Луц. 31 одъ *тис(к)нути.* — Тако у речима: *шћедит* Луц. 64 (Србски *штедети*, Словенски штадѣти одъ скжд), — *шћенци* Пист. 19 (Србски *штенци*, Санскритски shvan, Санскритско sh (или ś) постаје одъ *к* (Bopp, vergl. gramm. 1, § 21 а), и у овой нашой речи одговара му *ск* као у *скоро*, које Миклошићъ radic. доводи одъ Санскритскога *shr*), — *шћит* Пист. 83 (Србски *штит*, Литавски skytas, Латински scutum, Готски skildus), *шћитак* Хект. 50, *зашћитити* Луц. 32, *зашћићен* Пист. 14, — *ташћ* Пист. 67, 78, 77 (Србски *ташт*, Санскритски tuccch, где є ch „entartung der lautgruppe *sk*“, Bopp, vergl. gramm. 1, § 14, а прво č стои

само другоме за любавь безъ и какве вредности за етимологію (*) и отуда изведено *шћета* Луц. 52 (Србски *штета* место *таштета* као *штица* место *даштица*). — Тако и у наставку *штина*, кои є сложенъ одъ *ск* (н. п. господ-ск-о) и *ина* (н п. белина): *братшћина* Винод. 124, *лупешћина* (lupexchina) Пист. 28, *злокудшћина* 65, *питомшћина* 5, *даровшћина* 98, *неплодшћина* 115. — Тако у наставку *шште*, у коемъ опетъ стои *шт* место *шч* одъ *ск* (Словаци имаю ohnisko): *годишће* Пист 4, 27, 91, Луц. VI, *сидалишће* Пист. 99, *пристанишћу* Винод. 117, *посветилишће* Пист. 9, 19, 58.

Место *шт* имаю Хрвати *шћ* и у овимъ речима, у коима іошъ не знамъ како су постали ти гласови: *іошће* Пист. 49, Винод. 65 (ошће), Хект. 40, *пришћ* В. С. Карацићъ у ковч. 17, *вишћ* Хект. 7, *плашћ* Пист. 44, Србски *іоште*, *пришт*, *вешт*, *плашт*. За *вештъ* мислимъ да се не може доводити управо одъ *вѣти-*, єръ бы онда у Срба место *шт* а у Хрвата место *шћ* было *ћ*. Тако ни за *плаштъ* не могу пристати да долази одъ *платна*, єръ се не подудара не само са Србскимъ и Хрватскимъ єзикомъ, него ни съ Польскимъ ни съ Чешкимъ, у коима се *шт* коє долази управо одъ *т* заменюв другимъ гласовима а не овимъ коє имаю у plaszcz и plašť. Ова речь пре може быти да долази одъ пѧсть, Србски *пуст* (coactile), и онда бы у ньой Србско *шт* а Хрватско *шћ* было са свимъ у реду по а).

Према речи *баштина*, за кою П. І. Шафарикъ Iesekörn. 111 вели да є одъ Бугара дошла Србима не променивши Бугарскога *шт* у Србско *ћ*, имаю Хрвати *башћина* Пист. 16, 24, 27, 88, дакле ни у ньихъ ние чисто Хрватска (ако є доиста Бугарска), али Шафарикъ на истомъ месту каже да у

(*) По Литавскоме tuszczas, где cz постав одъ t, могло бы *шт* у нашему *таштъ* ставти место *ст*, али в я оно *т* могло постати одъ *к*.

ньихъ има и *бањина*. — Тако и *штапъ*, старинско *стапъ*, у Хрвата гласи *шћап*.

40. Као што се у Срба гдешто говори *пушти-ти* место *пустити*, тако и Хрвати чисто *ст* умекшаваю у *шћ*, али врло редко, н. п. *светошћи* (sfetoschi) Пист. 82, *притилошћи* (pritiloschi) 80, *припрошћи* Винод. 14, *навлашћним* 356. — Овако се и чисто *ск* налази умекшано у *шћ*: *кметшћега* Винод. 84.

41. *шт*, кое постае одъ *чт*, остае тако и у Хрвата: *ништар* Пист. 4, Винод. 85, *штује* Хект. 40, *поштено* 40. У овимъ се речима доста често налази написано *ч* место *ш*: *ничтар* (nictar) Пист. 22, *почтован* (poctouan) 26, *чтиш* (ctisc) 64, *чтоват'* Хект. 32. — Али се и ово *шт* често налази умекшано у *шћ* у речи *што* сложеной са *ни*, у коіой онда место *о* стои *е*: *нишће* Пист. 49, Винод. 69, Луц. 28, и отуда изведено *ништећега* Пист. 16.

42. Место *шћ* по § 39 налази се и само *ћ* у речи *ћап* Пист. 34.

Противъ онога што є казано подъ 39 налази се *шт* место *шћ*: *праштаюћ* Хект. 40, *заштитат* Луц., кое може быти да су и штампарске погрешке, или є узето по староме писаню као и *горушта* Луц. 5.

43. Према (§ 35, и) налази се и *ћ* место *т*: *кмећскому* Винод. 168 (где є наштампано kmetćskomu) место *кметскому*.

44. Као што се у Хрвата умекшава *шт* тако се умекшава и *жд*, кое и у осталоме иде подъ єдна правила съ онимъ. По томе према *шћ* одъ *шт* требало бы одъ *жд* да буде *жђ*, али гласа *ђ* Хрвати не имаюћи него га заменююћи гласомъ *й*, имаю и овде *жй* место *жђ*. Речи са *жд* нема много, а ову промену нашао самъ само у овима: *можяни* Пист. 60 (Србски *мождани*, где *жд* стои место *зж* одъ *зг* (мо-зг-а) као што стои *шт* место *сч* одъ *ск* у *ишћемъ*), *дажйи* (imbres) Пист. 58, Хект. 39, *дажя* (imbris) Пист. 22, 67, и отуда изведено

дажйити (pluere) Пист. 41, 110, 112, *дажйило* 67, *дажйи* 16, — *йижю* Хект. 52 (одъ *ездити*). На краю речи ово се *й* после *ж* изоставля: *даж* Пист. 18.

45. Место самога *ж* нашао самь єданъ путъ *й*: *слую* Пист. 26 (Лук. 15, 29) место *служу=служим*. Шафарикъ lesekörn. 66 пише да се налази и *мое* место *може* у Иванишевића, и *бов* место *боже* у Бандулића.

Место самога *ч* нашао самь єданъ путъ *шћ*: *шћи* Арк. 2, 292, место *чи* (cujus).

46. *й* стои место *л* у *Пашкой* (Paschalis) Хект. 34, *мойстир* Арк. 2, 84, место *молстир* (§ 25), као у Срба *стойный* место *столный*.

47. Да се у Хрвата іошъ кои гласови заменюю гласомъ *й*, н. п. *кошуя*, то изъ књига потврдити не могу.

48. *й* є дометнуто у имену *Ядрія* као што є и у Срба н. п. у речи *ютро*, а одбачено є у имену *Осипъ*. Тако имаю *й* и предъ *и* у падежима личне заменице трећега лица: *йим* (yim), *йих* (yih) Пист. 34.

Д, Т, Ц.

49. *т* меня се у *д* а потомъ и *к* предъ њимъ у *г* у речи: *гдо* Винод. 92, 314, *нигдо* 99, 401, *нигдоре* 445. Али є много обичніе онако као што є у Срба: *тко* Пист. 79, Луц. 27. — Место Српскога *д* имаю Хрвати *т* у речи *лабут* Луц. 35, 84, *лебут* 33, Иваниш. 22. — У Винодолскомъ закону налази се по старинскомъ писаню и *от* 168, место *од* 134.

50. Као што Срби у речи *стакло* говоре и *ц* место *ст*: *цакло*, тако у Хрвата има и *цабло* Пист. 56, место *стабло* Пист. 11, 96.

Г, К, Х.

51. У Винодолскимъ законима често є изостављно *х* у речи *хотити*: *отил* 196 место *хотил* 195. У Пистулама безъ *х* има *суост* 56.

52. Ови се гласови меняю предъ *и* (старо н и ъı) не само у самоставнихъ речи као што є и у Срба, него и у придева, као што є и у Срба негда было: *мнози* Пист. 2, 9, *дузи* Луц. 15, *яци* Луц. 38, *танци* Луц. 15, тако и *нищи* (Iов. 7, 25) Пист. 33; тако се налази у 6-томъ пад. єд. и у 2-гомъ пад. мн.: *гласом в е л и ц и м* Пист. 30, *убозих* Пист. 13, *мнозих* Пист. 7, 8, Хект. 88; *друзих* Луц. 43, 109, *овацих свацих*, 67, *дразими*, где *и* може бити да стои место ѣ пр ема келнцѣмь, адамовѣхъ (pl. gen.), исаковѣми, кое се налази у познiимъ Словенскимъ кньигама (Миклош. formenl. § 88). Али є обичнiе безъ ове промене: великим Пист. 30, крипки Пист. 16.

Ш.

53. Место Српскога *ч* предъ наставкомъ *ки* имаю Хрвати *ш*: *гршки* Пист. 51, 54, *разбойнишку* 16 (*), *Кршкога*, *Гробнишкога* Арк. 2, 311. Овако имаю и Словенци. Ово *ш* управо стои место *чс*, и подудара се са Чешкимъ *с* место *жс* и *шс*: boský (као што се говори), český (као што се и говори и пише) место božský, češský.

ПОСТАНАКЪ РЕЧИ.

24. Речь *што* (чьто) у Хрвата нема наставка *то*, по томе узъ предлоге остає само *ч*: *за ч* Пист. 3, 8, 28, 33, Винод. 191, Хект. 59, 85, Луц. 4, 80, Иваниш. ковч. 21; — *на ч* Пист. 43; — *у ч* Луц. 102; — исто тако и сложено са *ни*: *нич* Хект. 52, Луц. 52, 73. А кадъ є безъ предлога добiя *а* (као што є *та* или предлогъ *са* место *съ*): *ча* Пист. 2, 79, Хект. 30, 38, Луц. 27, 54, 87, 98, 103. — Сложено са *ни* кадъ му се iошъ дода *ре* (= же) или само *р* безъ *е*, задржава наставакъ, у коєму место

(*) Истина ово є Латинскимъ словима у Пистулама писано garschi, razboynischu, али мислимъ да не треба читати -ск- него -шк-, као и muschoga Пист. 57.

о често стои *а* (*): *ништаре* Пист. 13, 16, 79, *ништар* 4, 6, 22, 33, 41, 74, Винод. 85, Хект. 29, 59, 60, *ништоре* Луц. 3, *ништор* 44, 80, 106. Овако сложено али безъ *ре* меня наставакъ по § 41: *ниште* Пист. 49, Винод. 69, 114, 195, 282, 434, Луц. 28, 43, 97. У Винод. 66 има и *ниће*, кое може быти само да є рђаво прочитано. — Чисто *што* доста є редко: *што* Хект. 58, 86, 105, Луц. 106, *за што* (za cto) Пист. 12, Хект. 47, 53, 59, 60, Луц. 64.

55. Придеве упоређене наставкомъ *ши*, као што є у Срба *летши*, имаю Хрвати и ове: *больша* (**) Пист. 84, *векши* 20, 29, 37, 53, 78, *векшу* 97, *найвекша* 79, — *найманьшему*, *найманьши* 17, *найманше* Винод. 294, — *старшега* Пист. 25, — *млайши* (млађи) Хект. 36, али имаю и онако како є у Срба: *веће* Хект. 59, *найвећи* Луц. 13, *мање* Пист. 12, *найманю* Винод. 351, *найманьи* Хект. 37, 99, *маньи*, *мање* Луц. 11, 21, *старийи* Хект. 37. — Съ наставкомъ *й*, као што є у Срба *дубльи*, има у Хрвата и *липље* Хект. 66, *найлипље* 58, *найлиплю* 33; али є обичніе као у Срба: *найлипше* Хект. 39, *липша* Луц. 29, *найлипша* 20.

56. У броєва рединхъ сложенихъ редъ се не показуе другимъ броємъ као у Срба (н. п. *двана-естый*) него првимъ а другій остає показуюћи само колико: *пети на десте дан* Пист. 41, *годиште пето на десте* 4, *у недилю пету на десте* — *четврту на десте* — *трету на десте* 78, *пророчаство седмо на десте* — *другога на десте* 60, 61, *до четвртога на десте дне* 52. Кадъ є првый брой *єдан* налази се место *први* просто *єдан* и онда се редъ показуе другимъ броємъ: *у недилю єдину надесту* Пист. 11. Ово имаю и Српски стари књижевници.

(*) *а* стои и у Срба: *ништа*, *шта*, за кое мислимъ да є додано пошто є *о* одбачено као н. п. у *доброга*.

(**) У књизи є наштампано boglsa.

57. Глаголи кои у неодређеноме предъ *ти* немаю уметка него имъ є безъ нѣга завршетакъ *н*, кадъ пређу међу глаголе съ уметкомъ *а* не добияю предъ овай уметакъ *й*, као што быва у Срба: *заклинати* Пист. 43, *проклина* Пист. 76. Тако и одъ *споменути*: *споминати* Пист. 45, *споминаху* Винод. 18, али опетъ има *пропиняти* Пист. 6, *починяше* Пист. 83, *проклиня* Луц. 66, као што Срби и оно прво имаю у старимъ кньигама.

ПАДЕЖИ.

Первый падежъ.

58. 1-вый пад. мн. има у Хрвата доста често са старимъ наставкомъ *е* (као што є было и у Срба, н. п. граждане, Душан. зак. 109):

а) одъ речи мушкога рода на *ин*: *Галилеяне* Пист. 69, *граяне* 39, 98, *дворане* 52, 53, Луц. 53, *Еламићане* Пист. 69, *Жидове* 12, 32, 61, *Израелићане*, 12, *Калдеяне* 61, *Кандияне* 69, *Мадияне* 69, *Партияне* 69, *Римляне* 69, 112.

б) іошъ одъ ове четири речи мушкога рода са *ов* предъ наставкомъ: *валове* Пист. 11, 92, *орлове* 85, *попове* 20, 30, 46, 81, Винод. 36, *синове* Пист. врло често.

в) одъ речи *кћи*: *кћере* Пист. 8, 70, као што є у Срба одъ *мати*: *матере*. — Овакій є 1-вый пад. мн. и *четире* за мушкій родъ: *четире старци падоше* Пист. 97, *да су четире мисеци* 30; али онъ долази и место осталихъ падежа: *до годишћ осамдесет и четире* Пист. 8. — Єданъ путъ самъ нашао и *голине* Пист. 54 (да би йим се *голине* прибиле).

59. У речи женск. рода на *а* налази се и наставакъ *и* место *е* у 1-вомъ пад. мн.: *ближики* Винод. 207, 212. — Тако и у придева: *ближики будите прости* Винод. 212.

Другій падежъ.

60. 2-гій пад. ед. у речи женскога рода на *а* налази се и съ наставкомъ *и* место *е* у Винодолскимъ законима: *вражби* 410, *жени* 139, *сили* 105, 361, *татби* 235, 108. Али є и у Винод. законима обичніє са *е*: *главе* 175, *жене* 145, *опћине* 133, *тадбе* 110, 241.

61. У речи средњега рода коє у 1-вомъ пад. ед. одбацую крайнѣ *н*, налази се за 2-гій пад ед. и старый наставакъ *е* место *а*: *племене* Винод. 191.

62. 2-гій пад. мн. у речи мушкога рода, женскога на *а* и средњега нема наставка:

а) мушк. рода: *дан* Пист. 9, Хект. 101, Луц. 43, *дед* Винод. 19, *дукат* Пист. 26, *кмет* Винод. 134, 204, *криж* Пист. 68, *лав* Луц. 98, *лакат* Пист. 64, *лонац* 112, *отац* 1, Винод. 19, Луц. 74, *пинез* Пист. 45, *писац* 75, *поп* Винод. 65, *приятель* Хект. 83, *неприятель* Пист. 97, *слипац* 28, *старац* 96. — Тако и онда кадъ предъ наставкомъ коєга нема долази *ов*, коє Хрвати имаю у више речи него Срби: *анйелов* Пист. 43, *апостолов* 49, *боков* 3, *валов* (fluctuum) 1, *виленикова* 110, *витезов* Луц. 33, *витров* Пист. 6, *волов* 73, *врхов* 2, *вуков* Луц. 69, *градов* Пист. 13, *гребов* 6, *грихов* 5, Хект. 19, *гришникова* Пист. 100, *груменов* 55, *дажйев* 115, *даров* Хект. 84, *диявлов* Пист. 88, *доктуров* 9, *дракунов* 110, *дукатов* Арк. 1, 204, *духов* Пист. 19, *Жудиев* 12, *законов* 28, *язиков* 94, *козлићев* 17, *кралѣв* 4, 7, *крухов* 16, *кусов* 75, *мешшев* 94, *наямникова* 25, *народов* 8, *пастиров* 98, *плугов* 73, *поротникова* Винод. 372, *попов* Арк. 2, 88, *потоков* Пист. 81, *пророков* 63, *пуков* 96, *путов* 18, 59, 94, Арк. 1, 208, *разбойникова* Пист. 18, *разумникова* Луц. 68, *свидоков* Пист. 47, *синов* 8, *сребрняков* 42, *судов* 10, *талентов* 26, *тежаков* 99, *уздахов* Луц. 16, *ученикова* Пист. 13, 22 (итд), *учителѣв* 98, *фаризеов* 2, *хльибов* 32, *чловиков* (од двию —) 36.

б) женск. рода: *галиј* Луц. 105, *гор* Пист. 2, *госпой* Луц 15, 25, *жен* Пист. 97, Луц. 89, *живин* Пист 96, *звизд* 100, *земаљ* 33, Винод. 152, *змиј* Пист. 76, 110, *игар* Луц. 38, *књиг* Пист. 20, *мрв* 23, *ног* 6, *овац* 70, *птиц* 110, *ран* 23, *риб* 32, *рибиц* 75, *рик* 12, *рук* 91, *рос* 25, *свит* 44, *свић* 87, *слуг* 59, Винод. 188, Луц. 109, *смокав* Пист. 115, *сукањ* 71, *тисућ* 96, *усан* 3, *хиж* 87, *црикав* 12.

в) средн. рода: *врат* Пист. 62, *говед* Винод. 83, *годишћ* Пист. 8, Луц. VI, *дел* Винод. 376, *дрв* Пист. 58, *јај* 114, *лит* 78, *мист* 87, *пер* Луц. 21, *рамен* Луц. 75, *сидалишћ* (sidalisch) Пист. 99, *срдац* 4, *стабал* 41, *сат* (одъ *сто*) 77, *уст* 4. — И у речи средњега рода налази се поменуто *ов*: *колинов* Пист. 96, 97, 99, *сименов* 11, *стадов* 23, *удов* 94 (ви єсте тило Исукрстово и *уда* од *удов*). У староме Словенскомъ єзику налази се *ов* у овакихъ речи у 3-ћемъ пад. єд., али редко: златовн, лицєвн, морќвн (Миклошића vergl. gramm. 3, § 27, 29).

Луцићъ и Хекторевићъ имаю и *а* али доста редко: Луцићъ: *дана* 82, *дара* 68, *дарова* 67, *дворова* 67, *дитића* 97, *паса* 57, *уздаха* 22, *бесида* 69, *дика* 12, 101, *дворкиња* 67, *Дубровкиња* 67, *жена* 25, *звизда* 91, 103, *злоба* 61, *игара* 56, *кућа* 30, *туга*, *небеса* 103, *чудеса* 103; Хекторевићъ: *дана* 85, 84, *рибца* 33. Многе одъ овихъ речи стоє тако слика ради. Гдекоє имаю и *х* на краю, коє мислимъ да є само новый начинъ писања по коєму су књиге ове прештампане. У Пистулама само самъ на єдномъ месту опазио овай падежъ съ *а*: *присника* (azymorum) 45.

63. Између речи мушкога рода коима се (као и речима женскога рода на сугласно) основа, т. є. оно на што се наставци за падеже додаю, одъ старине свршивала на *и* (као што су господь, гость, поутть, хрьвь) неке су у Хрвата као и у Срба сачувале у 2-гомъ пад. мн. завршетакъ *и*,

кои припада таковимъ речима: *люди* Пист. 22, 31, 66, Винод. 27, 134. Али како су се речи овога реда іошъ у староме Словенскомъ єзику почеле мешати съ другимъ речима мушкога рода узимаюћи ньихове завршетке место своихъ или ньима даюћи своє (н. п. у 2-гомъ пад. єд.: господа и господи, у 2-гомъ пад. мн.: ногътъ и ногътии, у 1-вомъ пад. мн.: оучителиѥ, витѧзиѥ, мѫжиѥ, пастыриѥ, цѣсариѥ и оучители, витѧзи, мѫжи, пастыри, цѣсари, у 2-гомъ пад. мн.: мѫжии и мѫжь, в. Миклошића vergl. gramm. 3, 20—21, 47—48), ласно се може мислити да є ово мешанѣ у позніємъ єзику Хрватскомъ іошъ веће. Тако се у нѣму налази одъ овихъ речи 2-гій пад. мн. са *и*: *витези* Пист. 54, 91, *дари* 90, *дворани* Луц. 96 (у слику), *диди* 74 (у слику), *динари* Хект. 53, *елементи* Пист. 8, *жильи* Луц. 57, *зуби* Пист. 10, 83, 103, *кмети* Винод. 456, *кнези* 7, 466, *крижи* Пист. 68, *лави* Луц. 69 (у слику), *мартолоси* 54, *мири* 106, *мисеци* Пист. 27, 52 67, *мужи* 48, 80, 86, 89, 97, Винод. 5, *научительи* Пист. 98, *орлови* Луц. 90 (у слику), *пастири* Пист. 5, *погани* Луц. 104 (у слику), *попи* Винод. 76, 85, *неприятельи* Пист. 58, *реди* Винод. 132, *солдини* 56, *стари* Пист. 76 (сто *стари* пшенице, Лук. 16, 7), *товариши* 83, *фаризеи* 89, *цари* 110. — У Винодолскимъ законима има неколико пута овакій 2-гій пад. и одъ речи коє се свршую на *к* не променивши *к* на *ц*: *поротники* 427, *сведоки* 141, 186, 269, 478, *служабники* 168, 196; и Луцићъ има у слику променивши *к* на *ц*: *вуци* 47.

Између речи среднѣга рода налази се *и* у онихъ коє се свршую на *йе* (ниѥ): *владанйи* Пист. 61, *очитованйи* 13, *копйи* Луц. 73, коє є последнѣ штампано са *х* на краю. Са свимъ є редко у другихъ: *усти* Хект. 90, 99, Луц. 107 (у слику).

Ово є *и* прешло и на речи женскога рода коє се свршую на *а*, као што є и у Срба у гдекоимъ речима: *застави* Пист. 43, *ури* (horarum) 35,

тисући 26, 31, *похлети* 66, *пени* Винод 451, *жузи* Луц. 94 (у слику).

В. С. Карацићъ у ковч. 18 и А. Мажуранићъ у кол. 3, 90, кажу да овакій 2-гій пад. са *и* има іошъ и *х* на краю: *путих*, *голубих*, *престених*, — *бравих*, *кметих*, *попих*, *тежацих*, *сведоцих*. У старинама Хрватскимъ штампанимъ у Аркиву 2, налази се и *празих* 292, *солдиних* 288, 291, 287, *татих* 290, *цекиних* 293. Али у Пистулама нашао самъ само *меяших* 85, *благослових* 93. Што у Луцића има *зубих* 72, *коньих* 74, *Србьих* 82, може быти да є додано само по новомъ правопису. Измећу речи средњега рода овако има *прибивалишћих* Пист. 11, а измећу речи женскога рода коє се свршую на сугласно слово: *заповидих* Пист. 102. Мећу ове последнѣ речи иде и *десет*, тако се и одъ нѣ у другомъ пад. мн. налази *десетих* Пист. 77 (меу котаре *десетих* градов). Овай падежъ са *их* ниє управо 2-гій, него 7-мый (сказат.) у некихъ речи правый а у некихъ прекроєнъ према другима, па се употреблява место 2-гога. Тако є *четирех* старый 7-мый падежъ, па се налази место 2-гога: *од четирех витров* Пист. 6, *по сриду пристолйа и четирех живин* 98, *прилика образа четирех живин* 98, *више оних четирех* 98, а одъ *четирех* налази се прекроєно *четирих*: *около пристолйа и старац и четирих живин* Пист. 96. Тако є и одъ 7-мога падежа *трех* прекроєно *трих*, коє се налази место правога 2-гога падежа трин: *од трих либриц* Арк. 2, 82. Место овакога 2-гогъ падежа одъ *три* и *четири* налази се и *трию*, *четирию* (као и у Срба) прекроєно према 2-гомъ падежу двоине (dual): *койи од ових трию* Пист. 38, *в устих двию или трию свидоков* 27, *од четирию* (*) *витар* 85.

(*) У кньизи стои cetiruyu.

Трећій падежъ.

64. 3-ћій пад. мн. у речи самоставнихъ после наставка *м* нема *а* као у Срба, у коихъ мислимъ да є *а* додано као у *доброга*, а предъ наставкомъ нема *и* као у Срба, у коихъ мислимъ да є завршетакъ овога падежа дотеранъ према заменици трећега лица *имъ, њима*, него

а) *о* или *е*, према гласу кои є предъ њимъ, у речи мушк. и сред. рода, коє гдешто имаю и Срби: *владавцем* Пист. 82, *дитићем* 58, *добитком* 110, *жидовом* 6, *жудиемъ* 20, *идолом* 76, *язиком* 61, *лавом* 100, *мударцем* 22, *мужем* 61, Луц. 107, *народом* Пист. 13, *писцем* 104, *пришлацем* 88, *псом* 19, *пуком* 47, *слободником* 83, *тежаком* 24, *учеником* 11, *фаризеом* 70, 79. — Тако и са *ов* предъ наставкомъ: *воловом* Луц. 109, *синовом* Пист. 19, 72, 112. — Средн. рода: *вратом* Пист. 35, *дилом* 39, *житом* 110, *колипом* 64, *сименом* 78, *стаблом* 96, *устом* 54, Хект. 69. — У Хекторевића има по Србскомъ са *и*: *пријателъим* 84.

б) *а* у речи женскога рода на *а*: *ближикам* Винод. 205, *горам* Пист. 50, *дивицам* 103, *жателицам* 11, *молитвам* 111, *ногам* 79, *овцам* 19, *поглавицам* 91.

в) *е* у речи женскога рода коє се свршую на сугласно слово: *костем* Пист. 6, *ричем* 67, Хект. 69, *стварем* Пист. 94. — Одъ речи мушкога рода коє съ овимъ женскимъ иду у єданъ редъ, само *люди* налазіо самъ у овомъ падежу са *ем*: *людем* Пист. 2, 5, 29, 82, 96, 101, 110, Хект. 29, Луц. 43. — Броєви *десет, седам, четири*, кои одъ старине иду у овай редъ, имаю већъ поремећенъ овай падежъ са *им* место *ем*: *десетим дивицам* Пист. 103, *седмим цриквам* 96, *четирим поглавицам* 91, *четирим анйелом* 96.

Четвртый падежъ.

65. 4-тый пад. мн. за речи мушк. рода као што є *гост* (в. напредъ § 63) има гдешто и у Срб-скомъ єзику старый наставакъ *и*: *гости*. Тако є и у Хрвата, само што се у њихъ налази и у другихъ речи: *гости* Хект. 33, *дни* Пист. 2, 3, 18, 24, 27, 64, 69, 70, 75, 85, Хект. 59, Луц. 16, 93, 102, 108, *люди* Пист. 7, *кмети* Арк. 2, 308, *пси* Арк. 2, 295. Осимъ овихъ речи іошъ се са *и* налази: *воли* А. Мажураниħъ у Колу 3, 90, *листи* Арк. 2, 312, *поткови* Луц 108 (у слику), *прази* Арк. 2, 292, *овни* Арк. 2, 292. На ове речи мислимъ да є *и* прешло одъ онихъ горњихъ. Што у Винодолскимъ законима има *свидоки* 421, ту мислимъ да є старо ы заменѣно гласомъ *и*. Овако се *и* налази и у придевима: *тко ће видити дни добри* Пист. 75, *служебнике Исукрстови* 4, *сведоки веровани* Винод. 262. Тако се и одъ речи женскога рода коє се свршую на *а* налази: *руки* Винод. 31, *бесиди* Арк. 2, 286, а Хекторевиħъ има за средњій родъ *усти* 61. — У свима є овакимъ речима обичніе као што є и у Срба: *госте* и *путнике* Пист. 9, *дане* 3, *попове* и *дияке* 2, *синове* 107, *добре конѣ* Хект. 47, *сведоке* Винод. 288, *поротнике* 435, *добре муже* Арк. 2, 308, *криже старе* Арк. 2, 311.

66. *десет* има у 4-томъ пад. єд. на краю *е* као и у Словенскомъ кадъ стои после предлога *на* у броєвима сложенимъ изгубивши *е* испредъ *т*: *единадесте* Пист. 68, *дванадесте* 9, 13, 22, 32, *четринадесте* 12. Тако и *четире*: *учинише четире диле* Пист. 54, *четрдесет и четире тисуħи* 7.

67. Старый четвртый падежъ заменице трећега лице *є* (ѥ) врло є редакъ и у Хрвата: *нѣ* Пист 87, *за не* Винод. 85, *на нѣ* Хект. 61, Луц. 15. Место нѣга обичніи є падежъ 2-гій *их*: *за њих* Пист. 40, *йих* Луц. 69, 92.

68. Као што Срби одъ речи мушкога рода коє значе живо што место четвртога падежа имаю другій у єднини, тако Хрвати доста често имаю и у множини: *он єст дал становито ницих апостолов, ницих пророков, а друзих еванйелист, а иних пастиров и учителѣв* Пист. 98, *Каконо синов придразих вас свишћу* 98, *зовем тежацих* Мажуранићъ кол. 3, 90. — Особито су овако у обичаю придеви: *глусих є чинио слишати и нимих говорити* Пист. 77, *ки ће прити и спасених учинити нас* 3, *карайте пласих, прийимльите немоћних* 21, *ки є поставлѣн од бога судити живих и мртвих* 62, *скупише свих ких найдоше: добрих и залих* 83, *свих убозих и невольних, хромих и слипих, сухих и клястих уведи овде* 74, *поче изгонити свих оних ки продаваху и куповаху* 18. — Узъ предлоге редакъ є другій падежъ место 4-тога: *єдном є умрл за грихе наше: правден за неправдених* Пист. 64, *пред ниєдних других судац* Арк. 2, 291.

Петый падежъ.

69. Осимъ онихъ речи у коима се и у Срба сачувао наставакъ *у*, има у Хрвата и у речи *син: сину* Пист. 5, 6, 9, 14, 24, 26, 82, 106. Али се налази и *е: сине* Пист. 33.

70. Како є овай падежъ у множини єднакъ съ 1-вимъ, имаю и у нѣму наставакъ *е* оне речи коє га имаю у 1-вомъ: *мужи жидове!* Пист. 70, *мужи Израелитане* 63.

Шестый падежъ

71. 6-тый пад. єд. речи женскога рода коє се свршую на *а* налази се у Винодолскимъ законима са *у* место *ом: волю* 135, *свою добру волю* 65, 248; *жену* 401, *ниєдну пену* 162, *роту* 94, 417, *ону роту* 370; у Пист. 16 има *не хтий трублю трубити*

прид тобом (Мат. 6, 2), — али то може быти да є 4-тый пад. а не 6-тый. Тако у Винодолскимъ законима има и одъ заменице *она: ш нѭ* 360, 367, и одъ *се: мею собу* 125. Одъ *мати* налази се овай падежъ са *ю: матерю* Пист. 9. У речи женскога рода на сугласно налази се *м* место *у: частим* Хект. 99, 104, *харностим* 104, *пометим* 83, *крепостим* 83, *милостим* 89, *уредностим* 89. У старинама штампанимъ у Аркиву 2, у коима ние чистый єзикъ Хрватскій, налази се у речима као што су последнѣ *ом*, и онда є *и* претворивши се у *й* прелившено са *т* у *ћ* (противъ §32): *чаћом* 80, 86, 87.

Врло є редко у овомъ падежу у Хрвата само *и: смрти* Луц. 84 у слику.

72. У множини у овомъ падежу одъ речи мушкога и средньга рода место Србскога *има* Хрвати имаю старый наставакъ *и* (ы) кой се гдешто и у Србаіошъ налази: *бози* Луц. 31, *вуци* 109, *дилници* Пист. 4, *зиди* Луц. 30, *знаници* Пист. 9, *зуби* 80, *язици* 68, 69, *коньи* 27, *кмети* Винод. 164, *крални* Пист. 86, *ловчици* Луц. 73, 83, *лонци* Пист. 41, *мачи* 43, *мужи* Луц. 28, *народи* Пист. 86, *начини* 6, *пути* 20, *родительи* 9, *сведоци* Винод. 198, *сини* Пист. 27, 31, 86, 109, *тежаци* 12, *ученици* 31; — средн. рода: *коли* Пист. 27, *врати* 27, *дили* Луц. 35, *копйи* 106, *усти* Пист. 1, 35, *пожелинйи* 114.

73. Речи женскога рода на *а* имаю у овомъ падежу старо *ми* съ уметкомъ *а* предъ ньимъ место садашньга Србскога *ама: заушнацами* Пист. 47, *метлами* 19, *модрицами* 66, *молитвами* 8, *поглавицами* 4, *палицами* 43, *ранами* 77, *руками* 37, *слугами* 83, *сузами* 39, *стазами* 2. — Према овимъ речима Луцићъ има овай наставакъ и у среднѣмъ роду: *устами* 22.

74. Речи женскога рода коє се свршую на сугласно и речи мушкога рода коє съ ньима иду у єданъ редъ (в. напредъ § 63) имаю у овомъ падежу

старо *ми : ричми* Луц. 35, 61, 92; — *людми* Пист. 66, 100. Али є исто тако обично и само *и : власти* Пист. 112, *заповиди* 111, *немоћи* 29, *памети* 114, *ћуди* Луц. 88; — *люди* Пист. 10, 16, 87, 102, Винод. 127, Хект. 99. — Поменуто *ми* прешло є и на друге речи мушкога и средњегъ рода: *анйелми* Пист. 115, *власми* 40, 45, *гласми* 50, *мужми* 80, *розми* 58, *синми* 92, 112, — *вратми* 70, *словми* 51, 77. — Предъ ово *ми* дошло є іошъ *и* речима *три* и *четири : трими* Винод. 176, 321, 330, *четиримн* Пист. 7. Тако и одъ *седам*, *девет* има: *седмими* Винод. 76, *деветими* Пист. 110. Место самога *и* Хекторевићъ има *ими* у речи: *искапйими* 68. Место *ми* налази се и Србско *има: ричима* Луц., *трима* Хект. 36.

75. И у заменицама и придевима сачували су Хрвати наставакъ *ми : нами*, *вами* Пист. 23, *њими* 29, Хект. 73, Луц. 29, *свими* Пист. 104, Хект. 99, *твойими* Пист. 15, *свойими* 31, *еднми* 1, *нѣговими* 115, *веселими* 10, *добрими* Луц. 88, *велицими* Пист. 50, *голими* Луц. 28, *дразими* Луц. 66, *жудйскими* Пист. 51, *Исусовими* 78, *латинскими* 51, *мнозими* 6, *осталими* Иваниш. 20, *плачними* Пист. 10, *подобними* Винод. 198, *пуними* Пист. 41, *чистими* 54.

Седмый падежъ.

76. Старый 7-мый падежъ съ наставкомъ *и* (место ѣ и и) редакъ є у Хрвата: у речи мушк. рода: *вазми* Пист. 67, *вртли* Пист. 30, 53, *двори* Винод. 469, Луц. 31, *закони* Иваниш. 21, *Єрусалеми* Пист. 29, *свити* 68, Хект. 93, Луц. 14, 25, *сни* Пист. 8, 9, 23, 44, Луц. 21, *стани* Хект. 69, *столи* 31; — средн. рода: *вримени* Пист. 43, *дили* 12, *мисти* 35, Винод. 101, *неби* Пист. 38, 65, 74, 79, Хект. 99, Луц. 25, *польи* Винод. 111, *рубанйи* 421, *срци* Луц. 62; тако и у придева средњга рода кадъ се узимаю за прилоге (adverb.): *у брзи* Луц. 52, *на пуни* Винод. 126, *у сакривени* Пист. 16 (Мат. 6, 4—6), *у ско-*

ри Хект. 48, Луц. 16. — Одъ *дан* налази се у овомъ падежу и *дне* Пист. 12, Винод. 91.

Место овакога седмогъ падежа обичнїи є съ наставкомъ 3-ћега као и у Срба: мушк. рода: *бо-гу* Пист. 3, *Винодолу* Винод. 78, *граду* Пист. 5, 8, 39, 91, Винод. 131, 241, *гриху* Винод. 390, *гробу* Хект. 96, *двору* 92, *духу* Пист. 16, *животу* 29, *Ерусолиму* (Лук. 2, 43), *облаку* 12, *огню* 23, *осуду* Винод. 202, *послу* Пист. 14, *пуку* 101, *путу* Луц. 104, *разбору* 94, *разуму* Пист. 84, *свиту* 5, 22, 41, 99, *спасителю* 3, *стогу* Винод. 112; — средн. рода: *гумну* Винод. 100, *здравю* Хект. 76, *зрцалу* Пист. 13, *каменїу* 71, *кралѣвству* 96, *мисту* 28, 36, 69, *мору* 10, 12, *небу* 25, 27, 111, *полю* (pogliu) 24, *пристанишћу* Винод. 117, *селу* Пист. 10, *срцу* 39, Луц. 10, *сунцу* Пист. 1, *створењїу* Винод. 422, *видињїу* Пист. 51, *мнињїу* Хект. 102, *пожелињїу* 30, *чинѣњїу* (cignienyu) 15. — Тако є и у заменица и придева: *нѣму* Пист. 34, 73, 98, 99, 114, Хект. 35, Луц. 25, 62, 67, 80, 82 *чему* Хект. 40, *овому* 57, Луц. 92, Иваниш. 20, *самому* Пист. 79, *свему* Луц. 71, *твоєму* Пист. 92. Луц. 11, *ковму* Хект. 102, *свакому* Пист. 84, Луц. 81, *никому* Хект. 102, *єдному* Пист. 9, *твому* 90, *Давидову* 5, *злу* 15, *свету* 16, *вичнѣму* 29, а има и са *е* на краю као у Срба: *в ономе духу* Пист. 76. Остатци старога 7-могъ падежа одъ заменица налазе се као и у Срба: *нѣм* Пист. 32, 33, 35, 50, 53, 73, 76, 81, 98, 114, Винод. 92, Луц. 28, Иваниш. 22, *оном* Пист. 35, 36, 69, *овом* 12, 23, *том* Винод. 390, Луц. 94, *сем* (на—свиту) Пист. 5, 22, 41, 99, 79, Луц. 63, *моєм* Пист. 69, *твоєм* 23, Хект. 96, *своєм* 101; међу ове остатке иде и овакїй 7-мый падежъ кои такође и Срби имаю и кои є последньимъ гласомъ *м* 7-мый, а самогласнимъ словомъ кое є предъ *м* 3-ћїй: *небеском* Пист. 96, *іорданском* 4, *божйем* 26. Довольно се види да є овай падежъ измешанъ съ трећимъ као и у Срба, тако и Хрвати имаю и

правый 7-мый место 3-ћега: *супротива обећанїу божћм* Пист. 78, *нћм* (ei) 29.

Врло є редко у овомъ падежу старо *мни* (мънѣ) место *мени*, у Винод. 442, 445 *мне*.

77. *У* множини сачували су Хрвати овомъ падежу наставакъ *х*, кои гдешто и Срби имаю. Предъ њимъ стои

а) *и* (ѣ и ы) у речи мушкога и средњгъ рода: *благослових* Пист. 93, *вазмих* 66, *гребих* 106, *дусих* 73, *законих* Винод. 18, *зубих* Луц. 73, *лузих* Луц. 61, *меяших* Пист. 7, *народих* 1, *пророцих* 4, *путих* 12, 113, *сведоцих* Винод. 336, *трзих* Пист. 92, *трудих* 12; — *бдинйих* 12, *вратих* 23, *годишћих* Пист. 8, *дилих* 22, *зачинянйих* (zacignianyih) 83, *зламенйих* 72, *небесих* 16, *польих* (poglih) 93, 110, *посветилишћих* 3, *пристолйих* 17, *писмих* 4, *устих* 7, *срцих* 71, *челих* 7.

б) *а* у речи женскога рода кое се свршую на *а*: *звиздах* Пист. 1, Луц. 103, *књигах* Пист. 4, *неволях* 67, *ногах* 36, *руках* 36, *свитах* 68, *стагнах* 92, *цриквах* 12, 22, 102. Према овимъ речима има и *водокрћах* Пист. 9, 10 средњга рода.

в) *е* у речи женскога рода кое се свршую на сугласно слово: *властех* Пист. 61, *врстех* 57, *заповидех* 79, *немоћех* 13, *писнех* 83, *причех* (*) 32, *притачех* Пист. 68, *ричех* 101, *стварех* 47. А налази се и у овимъ речима *и*: *жалостих* Пист. 16, *напастих* 49, *писних* 11, Луц. 33, *присностих* Пист. 62, *притачих* 11, *ричих* 97, 106. — Старо *е* сачувало се и у речи *дан*: *днех* Пист. 42, 44, 45, 47, 68, а према њойзи налази се и у овимъ: *дарех* Пист. 3, на *тлех* Пист. 75 (super terram).

78. Тако и одъ заменица и придева имаю Хрвати старый 7-мый пад.: *нас* Пист. 73, *вас* 46, *њих* 19, *свих* 82, *ових* 68, *мойих* 49, *твойих* 73, *на-*

(*) У 1-вомъ є падежу ед. *притач* Пист. 13, 70.

ших 24, *нѣгових* 34, *сваких* 17, *билих* 68, *вичньих* 5, *господиньих* 93, *мнозих* 12, 47, 68.

Додатакъ къ падежима.

79. Придеви неодређени сачували су у Хрвата у 3-ћемъ и 7-момъ падежу женскога рода старый наставакъ а нису га као у Срба изједначили съ одређенимъ: *у велики жалости* Пист. 25, *по ричи господиньи* 37, 106, *в добри вольи* 9, *в памети духовни* 84, *по слави отчини* 57, *матери нѣгови* 8, *служби нѣгови* 25, *к Сусани кћери Елкийини*, *к жени Іоакимови*, 30, *мрижи заставлѣни* 103, *моіой молби недостойни* 106, *к жени нечисти* 19, *в смрти нѣгови* 75, *по милости нѣгови* 5, *кући Яковльи* 15, *в хижи Юдини* 86, *по ричи Исукрстови* Пист. 86, *ва зли вольи* Винод. 175, *по смрти очини и материни* Винод. 213, *Грациози Ловринћеви* Хект. 89, *кралѣви милости* Луц. 59, *на гори неизмирни* 21, *у гори зелени* Рањ. 19, *у муци прилюти* 26, *на трави зелени* 32, 43.

80. Остатци одъ двоине (dual.) налазе се у Хрвата онаки какви и у Срба; само се іошъ узъ речи *очи* и *уши* налази и придевъ у двоини: *очи мойи* Пист. 34, *очи твойи* Пист. 8, 21, *очи свойи* 19, *очи нѣгови* 34, *уши свойи* 6; *како су ти очи отворени?* 34, *очи очишћени* 87, *видили су очи мойи спасенйе твое* 88, *блажени очи кои виде* 77, *очи ваши* 30; *блажени прси* 26. Али се налази и онако како є у Срба: *очи твое* Пист. 34, *очи свое* 35, 23.

Старый другій над. двоине одъ личнихъ заменица доста є редакъ: за 1-во лице: *до нашю миле майке* Хект. 52, *сриђа нашю* 56, 105, *нашю мили господине* 49; *сврх нашю* Луц. 50; за друго лице: *сваки вашю* Хект. 34; за треће лице: *њиюю* Винод. 80, Луц. 10, 30:

Од црних очию, кими кад позираш,
Сластю ником *њиу* душу ми подираш.

истый падежъ долази и место 4-тога као и одъ осталихъ речи: *пушћай нам* Хект. 52, 87. — Истый падежъ има Луцићъ место 2-гога пад. мн., као што се и у Срба 2-гій пад. дв. *костію* говори место 2-гога пад мн.: *ваю* 74, 75, *од наю* 109;

Пака нека приду од свита младости
И ставе на сриду све *њиу* радости. 9.

Узъ брой *два* кадъ стои речь о коіой се тай брой каже, она стои у истомъ падежу у комъ и брой, али не у двоини него у множини: *двима господином* Пист. 78, *двима старцем* 31, *по двию днех* 42, 45, *у ових двию заповидех* 79, *двима веругами* 91, *самими двима дивойками* 30. У двоини се обе налазе само кадъ су у првомъ пад. и то онако редко као што є и у Срба н. п. *дви сти* Пист. 31, 64 имаю и Срби (*) а *оби страни* Луц. 56, 96, имаю Срби у старимъ књигама. И броєви *три, четири* узимаю се у двоину као и у Срба, и по томъ се и у осталомъ изедначую съ *два: трию свидоков* Пист. 27, *по трию днех* Пист. 41; али су доста обични и у множини стоећи у падежу у комъ є и самоставна речь узъ њихъ: *они три мужи падоше* Пист. 61, *три кральи источни* Луц. 97, *три годишћа* Пист. 27, *три юнаке добре коњ* Хект. 47.

У Хрвата *двию* ниє само за женскій родъ него и за мушкій и средњій: *кога ћете од двию да вам пустим?* Пист. 44 (Мат. 27, 21), *од двию чловиков* 36. Премда се у Хрвата броєви више меняю по падежима него у Срба, опетъ се у њихъ као и у Срба налази 4-тимъ падежемъ одъ броєва изречено колико, па се одъ тога падежа не одустає

(*) Н. п. у П. Петровића Горскомъ віенцу стр. 33:

Богу шућуръ *двѣсти* су година,

где *сти* стои место старога **сѣтѣ** као *риби* место **рѣбѣ**, а *двѣ* є стара двоина за средњій родъ.

кадъ бы требало количини коя є већъ тако изречена дати іошъ какво значенѣ коє имаю падежи, н. п. *з* (cum) *дви дивойке* Пист. 30, *с дви драге ябуке* Луц. 12, *едан од два на десте* Пист. 86.

81. Као што се у Срба *овай* и *онай* налази и са *и*, коимъ придеви неодређени постаю одређени, тако є и у Хрвата: *ови* (човик) 28, 40, 51, 53, 78, Хект. 40, 95, Луц. 75, 82, 103, Иваниш. 21, Рањ. 38, *они* (ученик) Пист. 2, 7, 14, 20, 31, 50, Хект, 35, 57, Луц. 5, 26, 31, 84, Иваниш. 21. Хекторевићъ има и *ти* 99 место *тай* (или *та*). Тако се налази *и* додано и речима *твой, свой*: *на мир твойи* (tuoyi) Пист. 76, *помиловал вст тук свойи* (suoyi) Пист. 37, *неки свойи виноград* Кол. 8, 93. Тако є у Срба *кои* (који), коє имаю и Хрвати: *Исус койи* (choji) *взиде од вас на небо* Пист. 68. Много су обичніє ове речи безъ овога *и*: *ов* (тко є *ов*?) Пист. 6, 11, 18, 23, 29, 33, 68, Хект. 36, Луц. 16, 23, 28, 82, *он* (тко є *он* човик?) Пист. 7, 9, 20, 24, 31, 45, 53, Винод. 303, 328, Луц. 16, 55, 79.

Речима *колики* и *таков* налазе се падежи какве имаю самоставне речи: *колику* (3-ћій пад. єд.) Луц. 38; *такова* (2-ій пад. єд.) Луц. 38, 37, Винод. 393, *такову* (3-ћій пад. єд.) Луц. 97 (у слику).

82. Што А. Мажуранићъ коло 3, 88 вели да Хрвати имаю буки, тики, локи, смоки, я самь нашао само на єдномъ месту *локи* Арк. 2, 296, према чему Срби имаю *люби*. А као што є у Срба *ками* тако є у Хрвата и *плами*: *опали их плами огнѣни* Пист. 61, *изби плами огнѣни из пећи* Пист. 4.

ГЛАГОЛИ.

83. У Хрвата глаголъ (*о*)*дити* (Српски *одети*: *чим ћете се одити* Пист. 78 Мат. 6, 25) у сад. вр. има као *лити* не узимаюћи *и* предъ уметке и личне наставке: *нага одив* свитом. Пист. 19, *када ви-*

диш нага, *о д и й нѣга* Пист. 15, *одивш* Луц. 8, *одиюћ* Луц. 68, *задию* Луц. 80.

Просто *дити* значи говорити, и онда нема уметка предъ личнимъ наставцима: *дим* Пист. 34, 86, 78, Винод. 394, Хект. 32, 93, *диш* Пист. 89, *ди* Пист. 63, 66, Хект. 71, *дите* Пист. 34; само 3-ће лице мн. не може быти безъ уметка *дию* Хект. 99 (коє є постало одъ *ди-о-нт*). — Овако одъ *штити* (*штил* Хект. 54, *штили* Пист. 107, коє є између глагола као што є *плести* прешло међу глаголе као што є *молити*) налази се садашнѣ вр. безъ поменутихъ уметака: *шти* Пист. 45, Хект. 67, 101. Овако є међу исте глаголе прешло и *процтити* (*процтила* Луц. 10) одъ *процвасти*. Глаголскомъ самоставномъ речю *штенйе* (stenye) Пист. 8, іоште *штити* стои међу глаголима као што є *плести*. — Глаголъ *пети* (canere: *петех запе*, gallus cantavit. Пист. 43) у садашнѣмъ вр. предъ наставцима гласи *пой*: *запое* Пист. 42, 72.

Место *имати* у Хрвата се налази и *имити* Пист. 1, 24, 42, 78, Винод. 55, 209, Хект. 55, 102, — и одъ нѣга све промене као одъ *умети*, осимъ садашнѣга времена, н. п. *имиюћи* Пист. 5, 9, 20, 39, 83, 96, *имийте* Винод. 235, *имише* (habebat) Пист. 83, 53, *имиху* (habebant) Пист. 71, Хект. 32, *имил* Пист. 31, 53, 89, Хект. 53, *иминйа* Винод. 471. Одъ *имити* садашнѣ вр. налазио самь само у старинама штампанимъ у Аркиву: *имие* 2, 89. — Али є и *имати* у обичаю са свима променама: *имати* Пист. 79, Хект. 102, Луц. 97, *имам* Пист. 39, Хект. 85, *имаш* Хект. 84, 91, *има* Винод. 93, *имамо* Пист. 79, *имаю* Пист. 49, 67, Винод. 68, *имаюћи* Пист. 66, 73, *имай* Пист. 74, *имаше* (habebat) Пист. 41, *имаху* Пист. 38, *имала* Пист. 46, *иманийа* Хект. 32.

У Хрвата се и *желити* (желѣти) налази съ онакимъ променама какве у Срба има *умети*: *люди желию* Пист. 95, *желиюћи* Хект. 90. Овако Луцићъ има и *мниюћи* 45, а Хекторевићъ и *дарию*

99. А *умити* (оумѣти) *разумити* (разоумѣти) налази се у сад. вр. у свима лицима осимъ 3-ћега мн. безъ уметка предъ личнимъ наставцима, као што є и у Срба, н. п. *разуми* Пист. 84, *умим* Хект. 83, Луц. 65, *умиш* Луц. 89, а Србски источно *разуме* итд.

Међу глаголе као што є *смияти се* у Хрвата иде и *надияти се* (надати се): *надияти се* Хект. 48, 68, *надию се* (spero) Луц. 43, 52, *надие се* Хект. 71.

Садашнѣ време.

84. Старо садашнѣ вр. безъ уметка кѣмь сачували су Хрвати, али чисто само у 1-вомъ лицу єд. и мн. и у 2-гомъ мн.: *вим* Пист. 35, Хект. 32 92, 93, *вимо* (где є само на краю дошло *о* као и у осталихъ глагола) Пист. 66, *висте* Пист. 102; а у 2-гомъ лицу єд. променѣно є старо *си* на *ш*: *виш* Хект. 57, Луц. 20, — у 3 ћемъ єд. одпао є и личный наставакъ (ть) и последньій гласъ одъ корена (*д* одъ кѣд): *ви* Винод. 289, — 3-ћега лица мн. нисамъ налазио. — Тако є и сложено: *повиш* Хект. 57, *заповиш* Луц. 20. Сложено се налази у садашн. вр. и изєдначено као у Срба съ глаголима као што є *видети: повидим*.

Прво лице єд.

85. Као што Срби наставакъ *м* съ уметкомъ *о* претвараю у *у* свагда у *могу* (место *мог-ом*) и *хоћу* (место *хоти-ом*), а кадшто и у *вићу* и *велю* (место *види-ом, вели-ом*), тако Хрвати чине у глагола свакога реда, кои предъ поменутимъ личнимъ наставкомъ добияю уметакъ. Н. п. у глагола, кои у неодрећеноме предъ *ти*

а) немаю другога наставка: *веду* Луц. 47, *кладу* 109, *седу* 25, *иду* Пист. 36, 67, *приду* 20, 104, *пойду* 67, 89, 104, *буду* 95, Луц. 32, *лизу* Луц. 21, 47, *заспу* Пист. 82 (Лук. 13, 8), *изреку* 73, *реку* 33, 7, 10, 50, 90, *теку* 12, *куну* Луц. 20, *потиш* (ропіуи)

Пист. 52 и избацивши *и: попю* (poryu) 43, *напю* (paryu) Пист. 22, — *мру* Пист. 26, *потару* 32.

б) кои имаю наставакъ *ну: пристану* Луц. 65.

в) кои имаю наставакъ ѣ (у Хрвата *и): вию* Пист. 6, 32, Хект. 57, *болю се* Луц. 75, *велю* Луц. 109, *живлю* Пист. 69, 73, *мню* (mgniu) 39; овамо иде и *бою се* Пист. 24, *стою* Луц. 10.

г) кои имаю наставакъ *и: говору* Пист. 1, 15, 33, 89, *изгублю* 106, *надою* 32, *сршу* 30, *молю* 23, 64, 84, Хект. 91, Луц. 24, *хвалю* Пист. 51, *чиню* 21, 39, 51, 104, *нахою* 50, 53, *взбую* 35, *извою* 36, *плаћу* 12, *враћу* 10, *траћу* Луц. 17, *пушћу* Пист. 44, *ношу* 96, *прошу* 15, 84, Луц. 107, *люблю* Пист. 73, 104, *поставлю* 33, *оздравлю* 10, 15.

д) кое имаю наставакъ *а: лажу* Пист. 12, 91, *ишћу* 37, Луц. 7, 28, *пишу* Пист. 91, Луц. 84, *ужижу* Пист. 12, *каю се* Луц. 32, *даю* Пист. 76, 104, *шалю* 2, 6, 66, 88, 91, *оперу* 27, 30.

ђ) кое имаю наставакъ *ова: благую* Пист. 24, *припоручую* 51, *навишћую* 5, *обслужую* 37, *радую се* Хект. 84, *штую* Пист. 37, Хект. 104, *обетую* Хект. 52, *приказую* Луц. 44.

Али се у истихъ овихъ глагола налази и *м*, кое се као и у Срба наставля на исто самогласно на кое и остали лични наставци, н. п. *придем* Пист. 15, *примем* Луц. 101; — *видим* Луц. 8, *жудим* Ковч. 19; — *говорим* Пист. 103, *дворим* Луц. 7, *водим* Пист. 53, *ослободим* 15, 17, *крстим* 64, *подносим* Луц. 9, *помрсим* Пист. 32, *поразим* 42, *молим* 15, 68, Луц. 101, *славим* Пист. 37, *ловим* Луц. 20; — *дам* Пист. 77. — У Луцића има и *можем* 64 са *не*, као што је у Срба сложено *поможем*.

Другo лица ед.

86. Старо *и* на краю нашао самъ само єданъ путъ: *будеши* Пист. 15. — Место *си* одъ *еси* налази се и само *с: онако како с веровал буди теби* Пист. 15; — *добро с рекла: нимам мужа, зач си*

пет мужи имала Пист. 29. — *У имаси* (imasy) Пист. 25, мислимъ да є штампарска погрешка место *имаш* (imasc), као што є у *больси* (boglsi) 100 место *больши* (boglsci); тако и *одговорас* (odgouoras) 43

Треће лице ед. и мн.

86. Врло се често налази на краю *т:*

а) у ед. *сметет* Пист. 85, 71, *сусритет* 7, 46, *будет* 51, *дойдет* (doydet) 15, *пойдет* (poydet). 10, *изайдет* (izaydet) 9, *сайдет* (saydet) 77, *вржет* 76, 98, *посичет* 76, *обучет* 7, *примет* 27, *разбиет* (razbiyet) 23, *разтарет* 23, *умрет* 19; — *востанет* 68, *починет* 99, *опотакнет се* 35; — *достойит се* 64, *взбойит се* 23, *найти ћет* 95; — *напирит* 49, *напунит* 3, *одпустит* 73, *оздравит* 15, *осудит* 70, *отворит* 68, *погрдит* 7, *повратит* 18, *понижит* 77, *прославит* 99, *узвишит* 79, *учинит* 11, 15; — *помилует* 18, *поштует* 41.

б) у мн. *примогут* Пист. 91, *примут* 76, *будут* 10, 70; — *изгинут* 39, *устанут* 18, 52; — *смиют* 84; — *обратет* 4, *окусет* 74, *оставет* 76, *слидет* 39, *судет* Винод. 166, *хвалет* 107; — *знают* Пист. 66, *одпушћают* 40, *скончают* 57, *прибивают* 11, 19, 26, *старают се* 6, *трепећут* 107, *разстрчут* 46; — *одпушћују* 82, — *есут* Винод. 165, *сут* Пист. 76, 78.

Али ово *т* мислимъ да ниє остатакъ старога наставка за треће лице (*) него є коренъ одъ демонстративнога *то*, пакъ се додає да бы беседа была яча, као у Чеха ť. Тако мислимъ а) по томе што се налази и узъ трећелице глагола *дати*: *дайте* и *дат се вам* Пист. 73 (Лук. 6, 37—38), *како му си дал област свake пути, да свакому кога му си дал*, *дат му живот вичньи* 68 (Iов. 17, 1—2), где бы се предъ *т* сачувало и *с* (даст) заклонћено ньимъ будући, кадъ бы *т* было наставакъ.

(*) Осимъ последньихъ примера изъ Винодолскихъ закона.

б) што се налази и узъ друге речи: *е в о т драгиня моя* Пист. 91, *е в о т сам господин бог ваш* 71, *ако зрно пшенице не умре, о н о т само прибива* 100, *д о б р о т є* Хект. 53, *овогат є ташће редовништво* Пист. 67 (Як. 1, 26). в) што се налази и *ти*: *данас ти є заповидил* Пист. 20, *ево т и се приближа ки ме ће издати* 43, *тко люби живот свой, он т и изгуби душу свою* 41, *свакі ки чини зло, он т и не найде свитлост* 70, *и он т и ће мене просвитлити* 67, *тко годи сповиди да є син божйи Исус, в нѣм т и бог прибива* 73, — тако и после 3-ћега лица: *оставити хоће све худобе наше, и и з в р ж е т и в дубину морску* Пист. 81, *ки годи благує круха овога, ж и в е т и у вике* Пист. 73 (Іов. 6, 59).

Овако се *т* налази и у Срба: ћедва да се човик родно, т о т нест стар. II. Посиловићъ, насл. 44, — *ако ли би одговорио да є више пута обећао а нив никад обслужио, т о т ни поготову не море га одришити ни по што.* М. Добретићъ, богосл. 97.

Што В. С. Караџићъ ковч. 18 споминѣ *пишеду, говориду*, тога у књигама нисамъ налазио, само у старинама штампанимъ у Аркиву 2, има: *играду* 88, *скупляду, опоминяду* 87.

Одъ *хотети* 3-ће лице мн. има у Хрвата *хоте* Пист. 23, као што се налази и у Срба, а има и *хоће: крипости небеске х о ћ е се гањути* Пист. 1, *уши глусих х о ћ е слишати* Пист. 3.

П р е ђ а ш њ в р е м е п р в о (a o r i s t).

87. Съ наставкомъ *х* безъ уметка, као што є у Срба *донехъ*, имаю га Хрвати и одъ глагола *рећи*: *рих* Хект. 31, 34, 53, *рисмо* Хект. 53, ков имаю и Срби у старимъ књигама; а одъ глагола *нести* осимъ оних лица коя имаю и Срби у Хрвата се налази и 3-ће ед.: *дони* Хект. 55, Луц. 28, 96, *одни* Луц. 31, 37, 102, *одни* Луц. 28; ямачно су

овако у овомъ лицу узели књижевници на силу према 1-вомъ лицу, као што су чинили и стари Србски књижевници (н. п. Гундулићъ), а нити га има у Србскомъ єзику ни у староме Словенскомъ. И одъ глагола *єсти* (Хрватски *йисти*) има овако време: за 1-во лице мн.: *йисмо* Хект. 33, за 3-ће лице єд.: *любав хиже твоє изи мене* Пист. 32, према Словенскоме ѧхъ, ѭхъ, ѩмъ (Миклош. formenl. стр. 85, 111) и према Србскоме *ехъ*, коє има В. С. Караџићъ у речн. кодъ „јести“, али не знамъ имаю ли га Срби и у осталимъ лицима єд.

Прећашнѣ вр. друго (imperf.).

88. У староме Словенскомъ єзику уметакъ ѣа доста често изєдначує а са ѣ, те се место ѣа налази ѣѣ (растѣѣше єместо растѣаше) — а оба се єднака слова могу и єднимъ заменити. Тако имаю и Срби у старимъ књигама несѣше, плетѣше (Стефанъ Првовенчаный у животу св. Симеуна 16, 28 и 2, 38) а и данасъ имаю *бѣхъ* (=бѣѣхъ=бѣахъ, коє последнѣ такође имаю говорећи *беах* и *биях*), а у књижевника се налази и одъ другихъ глагола, н. п. Качићъ има: *рестише* Разгов. 17, *рестиху* Кораб. 26, *зовише* Разгов. 132, *имадише* 16, *имадиху* 18, *знадише* 132. У Хрвата є место целога ѣа много обичниє скраћено ѣ, коє у њихъ (као што є познато) гласи *и;* они га имаю у глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти*

а) немаю другога наставка: *єредише* (ibat) Пист. 9, 27, 83, *єредиху* (ibant) 5, 29, 35, 58, *кладиху* Луц. 105, *кредише* Пист. 32, *рестише* 8, *цватише* Иванић. 22, *єризише* Хект. 55, *тресише* Луц. 97, *тецише* Хект. 37, *тециху* Пист. 65, Хект. 37 (*), *брзиху* (observabant) Пист. 79, *стрзиху* (servabant Д. апост. 12, 5)

(*) На другомъ месту има Хекторевићъ ч место ц: *течише* 67, ако ниє штампарска погрешка.

Пист. 91 (*), *кунише* (maledicebat) 66, *кунихy* (maledicebant) 66, *стерихy* 112, *стериме* Луц. 69, *верих се* Луц. 56; — по овомъ времену иде овамо и: *дадиме* Пист. 25, *идихy* Хект. 33, *будиме* (erat) Пист. 20 (у старимъ Србскимъ књигама боудѣше, в. Шафар. lesek. 109, старо Словенски бѫдѣше, в. Миклош. vergl. gramm. 1, 96). Одъ глагола овога реда са самогласнимъ словомъ предъ наставкомъ *ти*, овамо иде *пловише* Хект. 16, *словихy* Луц. 38, остатци одъ старога *пловем*, *словем* одъ *плути* и *слути*; — и *дихy* (dicebant) Пист. 34, 80, одъ *дити*.

б) кои имаю наставакъ *ну*: *тонихy* Пист. 58 (2 Мойс. 14, 25).

в) кои имаю наставакъ ѣ, у Хрвата *и*: *умихy* Хект. 61, *хотише* (volebat) Пист. 16, 4, *хотихy* Пист. 66, *не хтише* (nolebat) 4, 26, 77, Хект. 61, *хотихy* Луц. 105, *не хтихy* Пист. 82, Луц. 72, *хтихy* Хект. 61, *смише* (audebat) Пист. 80, *имише* (habebat) 82, 25, Хект. 54, *имисмо* Хект. 53, *имихy* Пист. 30, 75, Хект. 37, *мнихy* Луц. 55.

г) кои имаю наставакъ *а*, али између њихъ само оваки: *зовише* (vocabat) Пист. 42, 44, 47, 89, *зовихy* 90, Луц. 58, *перихy* (lavabant) 19, 74, *берише* Луц. 69.

У Аркиву 2, 281 има и одъ глагола кои има наставакъ *и*: *чинихy*.

89. Уметакъ између наставака за време и за лице редакъ є као и у Срба: *бих-о-мо* Пист. 8, 32, *мнях-о-мо* 100, *исках-о-мо* 32, *исках-о-те* 9, *чинях-о-те* 31, *бих-о-те* 26, 66, 77.

90. Ово є време одъ глагола свршенихъ врло редко: *влизише* (introibat) Пист. 16, *пристанихy* Хект. 67.

(*) У књизи стои stazihu, али мислимъ да є погрешка место starzihu, кое се чита *стрзихy*.

Глаголски прилогъ сад. и пређ. вр.

91. Ова се глаголска форма и у Хрвата врло редко меня по падежима као придевъ: *и взли на главу нѣга сидећега* Пист. 42, *учини се тудѣ зук из неба кано духа наглога проходећа* Пист. 69, — за то іой оставлямъ ово име коє ми значи adverbium. Она се доста често налази са старимъ *е* на краю место *и*: за вр. садашнѣ: *криюће* Рань. 32, *живуће* Пист. 9, *имиюће* 35, *купеће* 5, *одговараюће* 3, 18 *(он одговараюће ньим рече)*, *благосливляюће* 90 *(говораше благосливляюће бога)*; — за вр. пређашнѣ: *ставше* Пист. 78 (*ставше из далека уздвигнуше глас)*, *поставше* 47, *видивше* 42 *(видивше ученици то, разсрдише се)*, 53, 65, 74 *(ку ствар видивше Петар, паде на колина)*, 101, *напунивше* 48, *одговоривше* 42 *(одговоривше Петар рече)*, 78, *оставивше* 74, *отворивше* 58, 64, 70, 101 (*отворивше уста своя учаше йих говорећи)*, *приступивше* 43 *(приступивше Юда к Исусу рече к нѣму)*, 44, 48, 65, *ухитивше* 79, *учинивше* 57, *покаравше* 50, *слишавше* 42, *не хаявше* 83, *пославше* 83.

Али є *и* іошъ чешће: за вр. садашнѣ: *йидући* и *пюћи* Пист. 99 (yiduchi i pyuchi), *гредући* 9, *стргући* 30, *видећи* 32, 44, 57, *сидећи* 40, *живећи* 25, 75, *живући* 22, *држећи* 83, *боєћи се* 30, *спећи* 42, *говорећи* 18, 24, 68, 69, *просећи* 13, *носећи* 45, *знаюћи* 74, *играюћи* 94, *ишћући* 9, 74, *плачући* 64, *наслидуюћи* 10; — за вр. пређашнѣ: *уздвигнувши* Пист. 109, *видивши* 66, *оставивши* 65, 82, *покаравши* 50, *скухавши* 25, *слишавши* 95, *пославши* 94, *придавши* 43.

92. У коихъ се глагола основа, на кою се наставля наставакъ *ши*, свршує на сугласно слово, они по староме правилу, коє су и Срби имали а гдешто и садъ имаю, предъ наставкомъ *ши* немаю *в*, а по томъ ни *а* предъ ньимъ: *вргше* Пист. 43, *одвргше* 67, *одвргши* 5, *рекши* 41, 42, 46, Хект. 55,

66, 67, Луц. 71, 90, *потекши* Пист. 25, 44, 48, *потекше* 64, *притекше* 104, *обукши* 50, *свукши* Луц. 3, *влизше* Пист. 47 (vulizsce), *влизши* 2, 9, 18 (ulizsci), *падши* 9, 17, 34, 61, 83, *падше* 61, 86, *опадши* Луц. 16, *седши* Хект. 61, *дошадше* Пист. 74, *дошадши* Хект. 83, Луц. 3, *одшадше* Пист. 49, *нашадше* 103, *нашадши* 90, *изашадше* 71, 19 (изашатше), 104, *изашадши* 43, 91, *обшадше* 69, *пошадше* 62, 65, 69, 84, *пошадши* 24, *пришадше* 75, *пришадши* 8, *мимошадше* 50, (*) *разпанши* 61, *пропанше* 47, *почанши* 31, 89, *почамше* 50, *ямше* 43, 81 (*Исус тада ямше га за руку, уздвигну га*), *вазамше* 41, 44, 77, *вазамши* 11, 31, 32, 34, 44, *поямше* 58, *поямши* 46, *приямши* 44, *снамше* 48, 51 (*снамше га зави га платном*). (**) — **У** глагола као што су *умрети, раздрети, пострети*, свршује се основа на *р*, које је у некимъ променама (н. п. *умрла*) самогласно, а у некимъ (н. п. *умре*) сугласно. **У** глаголскомъ прилогу прећ. вр. оно је у Хрвата као и у Срба самогласно, по томе и Хрвати имаю као и Срби *в* предъ *ши*: *умрвши* Пист. 107, *раздрвши* 24; али се налази и безъ *в*: prostarsci Пист. 59, 92, ако се овде *а* не чита онда мислимъ да није добро (као што не бы было добро *чуши* место *чувши*), ако ли се *а* чита онда је *г* сугласно и са свимъ је добро као *распанши*. — **У** Хекторевића има и *дошавши* 31.

Прилози се ови налазе и безъ *ши* као у Срба: *видив* Пист. 5, *одговорив* 10, 19, 42, 51, *двигнув* Луц. 98, *вечерав* Хект. 61; — а по томе и: *дошад* Хект. 33, 58, 104, Луц. 106, 109, *пошад* Хект. 32, *изнашад* Луц. 74, *вазам* Хект. 39, *распан* Луц. 102, *почан* Хект. 69, Луц. 73, 105. — **У** Хекторевића има и *пошав* 53, *нашав* 56.

93. Одъ *горети* (у Хрвата *горити*) налази се овай прилогъ сад. вр. са *у* предъ *ћи*: *горући* Пист.

(*) I. Ранићъ у Поуч. 1, 25 има ꙗшадши, сашадши.
(**) Тако има н. п. и Качићъ: *узамши* Разгов. 24.

18, тако у Пист. има и *видуће* 49; овако Луцићъ има на єдномъ месту *шт* место *ћ*: *горушта* 5, али му є обичніе *горећи* 104.

94. У глаг. прил. сад. вр. *и* на краю врло се редко изоставля: *праштаюћ* Хект. 40, *хтећ* 51, Луц. 26, 69, *мнећ* Луц. 56, 97.

95. Врло є редакъ овай прилогъ одъ глагола свршенихъ: *потврдећи* и *покажући* Винод. 460, *слободна учини самога себе слизуће с крижа* Пист. 47 (Мар. 15, 30), *пойде горами потежећи се в град жудийски* 3, *слишећи* 9, *впитаюће* 9, *одиюћ* Луц. 68.

96. Прилози као *хоте* Хект. 34, *чув* 69, *говоре* 13, *леже* Луц. 98, *гледав* 21, *скончав* Хект. 60, *позирав* Луц. 11, *помишляв* 64, *шетав* Рань. 34, — редки су и у Хрвата, а познато є да се налазе и у старихъ Дубровчана.

Глаголскій придевъ првый.

97. Глаголскій придевъ првый (partic. praet. act.) одъ глагола кои предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*, налази се у мушкомъ роду у Иванишевића безъ *л* на краю: *како сам се научи пети* 20, *да сам говори* 20, *како си учини* 21. — Овако є и у Луцића *мог* 16 у слику.

Глаголскій придевъ другій.

98. Глаголскій придевъ другій (partic. praet, pass.) одъ глагола съ наставкомъ *ну* предъ *ти*, у Хрвата се налази съ наставкомъ *ен*, предъ коимъ се *у* одъ *ну* изоставля: *помакнен* Винод. 138, 140, 339 (што є на последнѣмъ месту прештампано „pomaknjen“, мислимъ да є погрешка); — по томъ є и глаголска самоставна речь: *останени* Винод. 386.

99. За глаголъ *наћи* овай се придевъ налази одъ *шад* (ода шта є и првый глаголскій придевъ *нашао)*, съ наставкомъ *т*, предъ коимъ се *д* претвара у *с*: *нашаст* Пист. 25 *(изгибал бише и на-*

шасте, Лук. 15, 24), 42, 80, 90, кое имаю гдешто и Срби: *нашаст* А. Качићъ, кораб. 147, А. Милетићъ, поч. слов. 129; — по томъ є и глаголска самоставна речь *пришастѣ* Пист. 4. — Луцићъ има *изнаштен* 43.

100. Глаголи съ наставкомъ ѣ (кое є у Хрвата *и)* предъ *ти,* наставляю у овомъ придеву по старомъ правилу наставакъ *н* на ово *и: видин* Пист. 23 *(худобно вст срце човичѣ и не и з в и д и н о)* 87, 114, *желин* Пист. 98, 115, 84 *(братйо моя придрага и прижелина)*; — по томъ є и глаголска самоставна речь: *видинйе* Пист. 12, 21, 33, 44, 51, 58, 70 *(младци ваши ће видити в и д и н й а* Д. апост. 2, 17), *живинйе* Хект. 29, 54, 90, 102, Луц. 54, *трпинйе* Луц. 11, *желинйе* Пист. 110, Луц. 101, *пожелинйе* Пист. 13, 5, *уминйе* 93, Хект. 29, 58, 90, *разуминйе* Пист. 2, *бдинйе* 16, 92, Иваниц. 21, *хотинйе* Хект. 102, Луц. 43, 54, *похотинйе* Пист. 6. — А налази се као што є и у Срба: *устрпљѣнйе* Пист. 78, 83, *живљѣнйе* Хект. 53, 57, 90, 92, 101.

Будуће време.

101. У Хрвата є будуће време

а) или онако као што є у Срба: *у с т а т и х о ћ у и п о й т и ћ у к отцу м о м у и р е ћ и ћ у* Пист. 25 (Лук. 15, 18); *б и т и ће тада становито жалост велика, ка ни била од почала свита, ни є сада, ни ће б и т и* 85 (Мат. 24, 12); *просите и п р и я т и ћете* 33 (Iов. 9, 4); *смрт ћете господиню н а в и ш ћ е в а т и* 51 (1 Кор. 11, 26); *не висте у ко вриме син човичаски п р и т и х о ће* 102 (Мат. 24, 44); *тко є он, ки ће и з д а т и тебе* 7 (Iов. 21, 20).

б) или є сад. вр. свршенихъ глагола и будуће: *разрушите темпал ови, и в три дни из становище в з д в и г н у њга* Пист. 32 (Iов. 2, 19); *сваки ки чини зло, он ти не н а й д е свитлост* 70 (Iов. 3, 20); *ка годи завежете на земльи она б у д у завезана и*

на небу, и ка годи одришите на земльи она буду одришена и на неби 27 (Мат. 18, 18); *Мария є найбольи дил обрала, ки се не однеме од нѣ нигдаре* 94 (Лук. 10, 42).

в) или глаголъ у неодређеномъ начину са свршенимъ садашньимъ временомъ глагола *быти: буде се звати син божйи* Пист. 3 (Лук. 1, 35); *любити будеш искрнѣга твога а ненавидити будеш неприятеля твога* 15 (Мат. 5, 43); *нитко не мнити буде да се хвастам* 13 (2 Кор. 12, 6).

г) или глаголъ у неодређеномъ начину са садашньимъ временомъ глагола *имати: бдите, зач не знате в ко вриме господин ваш има прити. А оно знайте да ако би знал отац од обитили в ко вриме лупеж има прити, бдио би веле добро* Пист. 102 (Мат. 24, 42); *морете ли пити чашу ку я имам пити* 23 (Мат. 20, 22); *коя имаю прити* 67 (Іов. 16, 13); *има платит* Винод. 123.

Врло често различни ови начини стоє єданъ узъ другій: *он ће бити велик, и син привишньи звати се буде* Пист. 3 (Лук. 1, 32); — *до мало и не будете видити мене, и опет до мало видите мене* 66 (Іов. 16, 17); — *залих зло погуби, а виноград хоће наяти иним тежаком, ки му буду доходак давати на времена своя* 24 (Мат. 21, 41).

Овако будуће време са *будем* врло є често и онда кадъ се у Срба заменює садашньимъ врем. свршенихъ глагола: *када будете видити ова да се чине, знайте да близу єст кралѣвство божѣ* Пист. 10 (Лук. 21, 31); *да сваки койи вировати буде унь не погине, да буде имати живот вичньи* Пист. 70 (Іов. 3, 16). А налази се и онако као што є у Срба: *ки буде вировати и крсти се, спасен буде, а ки не узвирує, у истину осудит се* Пист. 68 (Мар. 16, 16).

Заповедно.

102. 3-ће лице заповедно заменює се у Хрвата 2-гимъ, коє и у Срба быва, али редко: *сваки чловик буди брз на слишанйе а касан на говоренйе* Пист. 67 (Як. 1, 19); *не смути се сртце ваше, ни се страши* 104 (Іов. 14, 27); *прошнѣ ваше познайте се прид богом* 2 (Филиб. 4, 6); *свака драга се напуни и свака гора и вршак се понижи* 4 (Лук. 3, 5); *будите боци ваши припасани* 102 (Лук. 12, 35).

103. Заповедно се налази и одъ глагола *хтети* (као и у Србскимъ старимъ кньигама) и то онако као што га имаю глаголи кои иду у єданъ редъ са *разумети*: *не хотийте звати* Пист. 22 (Мат. 23, 9), *не хтийте се бояти* 5 (Лук. 2, 10), *не хтийте осуєвати и не будете осуєни* 73 (Лук. 6, 37), *не хтий да те зло добуде, да ти добуди добротом злобу* 10 (Рим. 12, 21), *не хтий веће сагришевати* 31 (Іов. 8, 11), *хтий* Хект. 58. — И одъ *моћи* налази се заповедно: *не мози он нечисти дух веће напастовати* Пист. 87; — место *не мози* налази се и *немой* као што є и у Срба: *немойте се страшити* Пист. 28 (2 Мойс. 20, 20), *немойте судити и не ћете бити суєни* Пист. 73 (Лук. 6, 37).

104. Према Србскоме *виђ(и)* у Хрвата є *вий*: *вий руке моє* Пист. 66 (Іов. 20, 27), *ну вий како га любляше* 36 (Іов. 11, 36), *виймо* (videamus) 5, *вийте* (videte) 1, 85, тако и *повий* Луц. 58, *заповий* Пист. 45; према Србскоме *єђ(и)* има у Хрвата: *пойийте* Пист. 52.

Неодређено.

105. В. С. Караџићъ ковч. 18 пише да начинъ неодређеный (infinit.) Хрвати кодъ свию глагола говоре безъ *и* на краю: *писат, молит, вуħ*. Тога у кньигама нема, него є као и у Срба: *плакати* Пист. 47, *благовати* 25, *хвалити*, *славити* 82, *схранити* Винод. 11, *платити* 74, *пойти* 134. Безъ *и* у кньи-

гама є онако редко као и у Срба: *платит* Винод. 199, *пойт* Хект. 92.

Погодбено

106. Што Мажуранићъ у Колу 3, 89 поминѣ *бин (=бим), биш, бимо, бите*, за то имамъ само ове примере: *да бим видил* Винод. 143. *хотил бим* Арк. 1, 205. Иначе самъ свуда налазио онако као што є у Срба: *ако бисте били од свита овога, свит би любио оно ча є нѣгово* Пист. 98 (Iов. 15, 19); — *ако бих не био дошал и ако бих йим не говорил, грийха не би имили* 99 (Iов. 15, 22).

Двоина у глагола.

107. Ню самъ налазио само у Хекторевићевимъ песмама, и то само у садашнѣмъ времену глагола *бити* (esse):

Два ми *ста* (*) сиромаха дуго вриме друговала,
Липо ти *ста* друговала, и липо се драговала. 47.
Тере *ста* два коньица много липо раздилила. 47.
Два ми *ста* Кралѣвића, два ми *ста* Кралѣвића,
Два ми *ста* Кралѣвића од бойка не добегла,
Али *ста* убиена, али *ста* (**) жива одведена?
Нису ти убиена, да нису ти убиена,
Нису ти убиена, да жива ми *ста* одведена,
Жива *ста* одведена к цару Паязиту на порту 52.

Изъ овога се свега може видети да су найглавніе разлике између Србскога и Хрватскогъ єзика ове три:

1. што Срби имаю гласъ *ѣ* а Хрвати га немаю него место нѣга *ӣ* (в. § 35—38);

(*) Безъ сумнѣ ово треба овако читати, а не *ми-ста*, као што стои у новоме Задарскомъ изданю.

(**) На оба ова места у новоме Задарскомъ изданю стои *шта*, ков є очевидна погрешка.

2. што Срби гласъ *й* кои у наставку *ий* постає одъ *и* съ гласовима иза коихъ дође преливаю у друге, а Хрвати не (в. § 31);

3. што Срби гласъ *л* на краю слога претвараю у *о*, а Хрвати не (в. § 27); — ово є троє и потребно и довольно да се може найпоузданіє разазнати є ли што писано Србски или Хрватски.

Да бы што користи одъ овога чланка было и онимъ Србима кои не читаю радо овако сухопарнихъ ствари, ево неколико врста изъ кньиге, коя є писана Хрватскимъ єзикомъ найчистіимъ између свію другихъ коє имахъ предъ собомъ пишући овай чланакъ.

Пистуле 19. Іов. 5. (*)

1. Бише дан благдана жудийскога, и взиде Исус в Єрусалем. 2. А єст в Єрузолиму локва, ка се зове жудийски Бетсаида, а то єст кади се овце за посветилишће периху, и около себе пет пристришак имише. 3. И в ньих лежаше велико множтво немоћников, слипац, хромих и сусих, ки чекаху ганутѣ воде. 4. Анйел тада Божйи по времену схояше в локву и смућеваше воду. И ки найприа слизише в локву по смућенйу воде, здрав будише, од ке годи немоћи немоћан бише. 5. А бише ники чловик онде тридесет и осам годишћ имиюћи в немоћи своіой. 6. Овога како види Исус лежећи, и позна да велико време бише имил в немоћи своіой, рече

(*) У оригиналу є одъ слова до слова овако:

1. Bisce dan blagdana xudiyschoga, i vzide Issus v Yerusalem. 2. A yest v Yeruzolimu loqua, cha se zoue xudiyschi Betsaida, a to yest chadi se ofçe za posuetilischie perihu, i ocholo sebe pet pristriscach imisce. 3. I v gnih lexasce veliko mnoxtuo nemochnichof, slipaç, hromih i susih, chij cechachu ganutye vode. 4. Anyel tada Boxyi po vrimenu shoyasçe v lochuu i smuchieuasce vodu. I chij naypria slizisce v loquu po smuchenyu vode, zdraf budisce, od ke godi nemochi nemochian bijsce. 5. A bijsce niki clouik onde trideset i ossam godisch imiyuki v nemoki suoyoy. 6. Ouoga kako vidi Issus lexechi, i pozna da velicho vrime bisce imil v nemochi suoyoy, rece

нѣму: хоћеш ли да будеш здрав? 7. Одговори му немоћник: господине, чловика нимам ки би ме поставил в локву онда када се смути вода. Єре докле я приду, ини при мене в ню слизу. 8. Рече нѣму Исус: устани се, и вазми постелю твою, и ходи. 9. И тудѣ здрав би човик, и вазе постелю свою, и хояше. А бише субота в они дан. 10. И говораху Жудийи оному ки здрав бише учинѣн: субота ест данас, не пристойи се теби взети постелю твою. 11. А он њим одговори: ки є мене здрава учинил, он ми є рекал: вазми постелю твою и ходи. 12. И впиташе нѣга: тко є он човик, ки ти є рекал: вазми постелю твою и ходи? 13. А ов, ки бише оздравлѣн, не знаше тко бише. Исус тада уклони се од множтва, ко се бише скупило онде. 14. По том тога найде га Исус в темплу, и рече нѣму: ето си учинѣн здрав, юре не хтий веће сагришити, да ти іош горе нич не приде. 15. И пойде он човик и нависти Жудием да Исус бише, ки здрава нѣга ест учинил.

---

gniemu: hockiesc li da budesc zdraf? 7. Odgouori mu nemochnich: gospodine, clouicha nimam chi bi me postauil v loquu onda chada se smuti voda. Yere dochle ya pridu, ini pri mene v gniu slizu. 8. Rece gniemu Issus: ustani se, i vazmi posteglіu tuoyu, i hodi. 9. I tudye zdraf bi clouich, i vaze posteglіu suoyu, i hoyasce. A bisce subota v oni dan. 10. I gouorahu xudiyi onomu chi zdraf bisce vcignien: subotta yest danas, ne pristoyi se tebi vzeti posteglіu tuoyu. 11. A on gnim odgouori: chi ye mene zdraua vcinil, on mi ye rekal: vazmi posteglіu tuoyu, i hodi. 22. I vpitasce gniega: tcho ye on clouich, ki ti ye rekal: vazmi posteglіu tuoyu i hodi? 13. A ouf, ki bisce ozdraufglien, ne znasce tcho bisce. Issus tada vchloni se od mnoxtua, cho se bisce scupilo onde. 14. Po tom toga nayde ga Issus v templu, i rece gniemu: eto si vcignien zdraf, yure ne htiy vechie sagrisciti, da ti yosc gore nic ne pride. 15. I poyde on cluouich i nauisti xudiem da Issus bisce, chij zdraua gniega yest vcinil.

РАЗМАТРАНЯ О СТАРЫМЪ СРБСКИМЪ ПРАВАМА

НА ОСНОВУ СТАРЫ ПИСМЕНЫ СПОМЕНИКА И ДУШАНОВОГЪ ЗАКОНИКА

Написао Дръ Никола Крстићъ редовный чланъ Друштва Србске Словесности, професоръ права при Лицею Княжества Србіе.

Насловъ мои разматраня променіо самь зато найвище, што истый насловъ неодговара више нимало самомъ садржаю овы мои разматраня. Прва моя разматраня печатана у Гласнику VI. могао самь съ правомъ „Разматраньма о Душановомъ законику“ названи; онда нисамь мислio, да ћу истимъ разматраньма овако пространъ обимъ дати. У Гласнику VII. надписъ „Разматраня о Душановомъ законику“ већъ ніе одговарао надлежномъ изложеномъ тамо предмету; єръ се тамо већъ Душановъ законикъ упоређує съ осталимъ изворима старогъ србскогъ права; и због ове неслѣдствености између наслова и самогъ подъ насловомъ изложеногъ предмета я самь се трудіо извинити. Да самь и ове године истый насловъ задржао, было бы крайнѣ неслѣдственъ, поставивши по наслову за основъ мои разматраня Душановъ законикъ, а овамо самъ предметъ излажући и разсвѣтляваюћи наводима, црплѣнима изъ србски писмены споменика, кои су или много пре или много доцніе после Душановогъ законика постали. Да самь првымъ моимъ разматраньма већъ узъ Душановъ законикъ поставіо за основъ и оста-

ле србске изворе, быо бы нека питаня о политичномъ станю србски државляна ясніє изложіо, него што самъ то учиніо на основу Душановогъ законика. Оволико самь сматрао за дужность свога извиненя ради навести зато, што самь продуженимъ моимъ разматраньма, давши іймъ другій основъ, и другій предмету сходніи насловъ дао.

II.

О ДРЖАВНОМЪ СТРОЮ.

Б. О ОРГАНИМА ДРЖАВНОГЪ ВЛАДАНЯ И УПРАВЛЯНЯ.

Владательска права, коя су србски кралѣви и цареви у србской држави имали, изложіо самь на основу мени познаты извора у Гласнику VII. и тиме на некій начинъ одговоріо самь на прво знатно у државномъ праву питанѣ: ко є имао право владаня и управляня? Изъ истогъ састава увиђа се да є србска држава имáла видъ ограничене монархіє, у коіой є владатель већиномъ по праву наслѣдства долазіо на престолъ, а наслѣђивао є свакадъ найстаріи владателѣвъ синъ. Увиђа се далѣ изъ истогъ састава да є найвишу управляюћу и судейску власть имао владатель у своимъ рукама, да є онъ чиновнике поставляо, кои су были обвезани нѣгове заповести извршавати, єръ ко кньигу цареву — заповѣсть — ніє испуніо, сматранъ є за царевогъ преступника, и бывао є строго казнѣнъ.

Закони у србской држави нису были изливъ неограничене волѣ владателѣве. За гдикоє законе истина вели се да су по царевой заповести постали, али царева заповесть само є онда была законъ, кадъ є надлежно издата были. При издаваню закона свакадъ се србскій владатель служіо

саборима, у коима скуплѣни светски и црквени властели (види Гласникъ VI. стр. 107—115; и Гласникъ VII. стр. 59) доносили су дотичне земаљске законе. При земаљской управи владатељи су принуђени были служити се чиновницима, кои су владателѣве заповести извршивали, и у обште старали се о поредку и безбедности у земљи. Владатель є врховный управитель државе био, чиновници были су оруђа, коя є при поєдинимъ частима земаљске управе владатель употребљавао, и кои су му на руци были, да се државна машина у редовномъ кретаню безъ икаквогъ задржаваня одржи. Саборе дакле и чиновнике морамо сматрати као органе при србскомъ државномъ владаню и управляню. Сабори су мотрили да се по ондашньимъ околностима и правнимъ понятіяма недонесу никакви противправни закони, и да се одрже права и повластице, коє су поєдине класе србски државляна уживале. Чиновници пакъ извршавали су заповести владателя и дужни су были испунити све што є законима предписано было; чиновници были су, као и данасъ што су, одъ части покретна сила, коя є целу државну машину у кретанѣ доводила; одъ части су они были саме саставне части те државне машине. Говорећи дакле о србскомъ државномъ строю, нуждно є опредѣлити положай кои су у државномъ србскомъ животу некадъ сабори и чиновници заузимали; и определити, колико є могуће уплив, кои су сабори на законодавну власть имали, и кругъ деланя поєдины чиновника.

Ніє ми нуждно доказивати, да ли є, и колико важно, да се што ясніє испита, изложи и разясни негдашньій србскій државный животъ. Я самъ већъ єдномъ негди рекао да ми исторію нашегъ народа донде нећемо довольно познавати, докъ годъ небуде разсветлѣнъ нашъ правный негдаш-

ный живот. За правный пак живот єдног народа найвећу важност има државно устройство, у ком се налазе основи постојећи у држави установа, кое морамо сматрати за живљ, из кои се све, што є у народу добро и зло было, развило. Узмимо само на ум, како є различно дјланђ државне власти у монархіи, аристокраціи и демокраціи, у монархіи ограниченой и неограниченой, како су различне покретне силе у држави єдной и другой, и различни извори, из кои свака одњи сву свою моћь црпи; па ћемо сместа увидити како великій, превладный уплив у све догађає неког народа има строй државе. Без познаваня државног строя нећемо моћи сазнати узроке многи догађая, нећемо моћи пронаћи изворе несрећа, кое су народ постигле, и кое ћемо погрешно приписивати гдикоим личностима при свем том, што исте несреће првый зачетак, основ и главный свой изворь имаю у манама и оскудицама државног строя.

Без сумнђ, поєдина знатна лица, коя у рукама имаю државну власть, могу врло много пута дати знатањ полет народном деланю, могу народ, кои є у робству био понижењ, пробудивши у нђму народну свест, ослободити робства, довести га у редњ независны народа, и учинити да између осталы народа заузме достойно положенђ. Дјйство оваквы знатны поєдины лица биће у толико веће, у колико ће неограниченіє разполагати съ власти, кою ће у рукама имати. Али ако државна управа буде на њи више поделђна, онда ће истина у држави быти више гаранціє за одржанђ личне слободе сваког поєдиног, али онда само у том случаю моћи ће држава и народ знаменитіи напредакъ учинити, ако ће сви дотични, кои ће на државну управу уплива имати, у срдцу носити државный напредакъ, ако ће

предъ очима имати обште добро, ако ће при обштимъ дѣлима заборављати приватне свое користи, ако ће при постизаваню обшты интереса у заборавъ бацати личне увреде, већъ ако ће се са свакимъ споявати, да се обште цѣли непромаше, ако кодъ дотичны неће быти тежнѣ за приватномъ славомъ и власти, ако срца ныова неће быти покварена пакленомъ зависти и гаднимъ своелюбіемъ. Ако ли ће они, кои ће на државну управу уплива имати, подложени быти споменутимъ и другимъ гаднимъ пороцима, то ће они своіомъ пакости пречити свакій явный напредакъ, найлепше и найкористніе желѣ и тежнѣ поедины добромислећи лица изъ приватне мржнѣ осуећаваће, неимаюћи узвишеніи понятія о државномъ животу свое интересе предпоставляће обштемъ добру; и тежећи за приватнимъ своимъ користима упропашћаваће обште добро, осуећаваће обште цѣли, уништаваће народъ и државу. За доказъ изложенога я бы више примера могао навести изъ наше и стране историе; но я то нећу да чинимъ, еръ нисамъ науманъ описивати добре и зле стране негдашнѣгъ нашегъ државногъ устройства; него наводећи дѣла (facta) показати: какво е исто устройство было. Ово нека е о томе доста, па ћу зато да прећемъ на самъ предметъ мои разматраня, и то прво на *сабоpе*.

I. Саборный начинъ саветованя о обштимъ, народнимъ дѣлима одъ найстаріи времена свойственъ е свима Славенскимъ народима, па тако и Србима. Исторія поедины Славенски народа то довольно сведочи. Г. Мацѣіовскій у своіой исторіи Славенски права наводи као нешто, што е обште познато: да су Славени ради рѣшаваня важніи правны питаня долазили на већа *вѣча* (seymy). „*Славени*“ вели онъ на другомъ мѣсту „*скупляли су се у отличне скуштине, и ту се са*

старѣшинама, ков су сами за управлянѣ явнымъ пословима бирали, савѣтовали о унутрашньимъ своимъ пословима“. (*) Но политичне ове скупштине стары Славена неваля сматрати за устроѣне народне саборе, и парламенте, као што се данасъ налазе у многимъ државама. Државный животъ кодъ Славена ніе скоро нимало био развіенъ у времена, кадъ су сви Славени у заѣднини живили, а овде є говоръ о народнимъ скупштинама овы древны времена. Мени се чини, да негдашнѣ политичне скупштине наши праотаца доста добро можемо уподобити саветованьма наши обштина о своимъ обштинскимъ пословима. При овимъ обштинскимъ саветованьма ніе строго опредѣлѣно, ко? и колико право има при решаваню неки обшты дела? сви чланови обштине обично могу доћи на скупштину, али опетъ богатіи, и знатніи чланови имаю пресудный уплив у решаванѣ обштински дела. Ни кодъ стары Славена ніе строго опредѣлѣно было, ко има право доћи у скупштину, и гласованѣмъ имати уплива у решаванѣ обшти дела. На старе славенске скупштине долазіо є свакій, кои є нека обшта свойства имао. У овомъ смислу и Г. Мацѣіовски представля намъ старе славенске саборе, говорећи: *На вѣћа долазили су сви чланови народа, кои су могли оружѣ носити, и ту су се подъ предсѣдаванѣмъ избраногъ чиновника савѣтовали о обштемъ добру. Али кодъ закарпатски Славена право предсѣдаваня на земальскимъ скупштинама имали су притяжательи плодне, и по томе богате землѣ, и ови су се звали господарима жупе, или жупанима“.* (**)

(*) *„Исторія Славенски права одъ Дра. Вацлава Мацѣіовскогъ, превео Др. Никола Крстићъ у Будиму.* 1856, §§. 3. 37. 126.

(**) У споменутомъ дѣлу Г. Мацѣіовскогъ §§. 30. 161.

Народне скупштине, кое су Славени имали, докъ су іошъ сви у заєднини живили, задржала су поєдина славенска племена и онда, кадъ су се разцепила у више народа, и кадъ већъ између поєдины грана славенскогъ народа нису постояле никакве свезе. Скупштине ове нису истина имале у свимъ славенскимъ землямя єднаку важность, негди су већма негди мањ быле развієне, али ій налазимо кодъ свію славенски племена, коя су свою независность сачувала.

Прелазећи на посматранѣ стары србски сабора, за нуждно налазимъ спомену ти, да моя разматраня нежелимъ разпростре ти на време пре владаня породице Неманића. Исторія србскогъ народа пре Неманића врло є слабо разсветлѣна, ни найглавніе моменте у исторіи овогъ времена неможемо тако лако определити, о правномъ пакъ животу єдва бы штогодъ рећи могли. Србскій народъ у овомъ времену разделѣнъ є био на многе части; обште власти, коя бы србскій народъ у хармоничной свези држала, и њега на деланѣ покретала, и у деланю управляла, ніе было; ніе было кодъ Срба обште тежнѣ, обшты цѣлій, па зато његово деланѣ условлявало се свакадъ већимъ одъ узрока, спольно дѣйствующи, а ніе было слѣдство развієногъ народногъ живота, и државны установа. Истомъ съ првимъ Немањомъ деланѣ србскогъ народа починѣ добіяти подпуну самосталность, и постае у строгомъ смислу деланѣ србскогъ народа. Разделѣни у много провиція Срби починаю се одъ Неманѣ I. подъ єдномъ обштомъ власти сѣдињавати; они имаю свое цѣли, кое постићи усиляваю се; према другимъ суседнимъ народима они се появлюю самостални, делима показующи, да нема никога, кои бы іймъ што заповедати могао; бране се противу спольны нападаня, и ова одбіяю, саветую се о своимъ унутраш-

њимъ делима, и устрояваю се: єдномъ речи Срби подъ Неманьомъ I. добіяю свой явный, државный животъ. — Говорећи о државномъ строю, а овде посебно о саборима, имаћу у виду дакле државный животъ србскогъ народа, кои се съ владомъ првога Неманћ починћ, а кои се крозъ више него 200 година продужуе. Ово є найзнатніе време у свой србской исторіи, трудимо се, да га, колико є више могуће, разсветлимо.

Ко є сазивао саборе ?

Кадъ и гди су сабори сазивани?

Ко є званъ было на саборе?

О чему су се сабори саветовали?

Какву су сабори према владательима имали важность?

Ово су главніа питаня коя се могу о саборима поставити. Да се може на ова пытаня довольно определћно одговорити; имали бы доста ясный образъ саборногъ деланя у србской држави. Да ли решенћ овы пытаня има за насъ важности? свакій ће лако извести одтудъ, што се сабори у старой србской држави сматрати мораю као органъ законодавне власти, коя у развитакъ правногъ живота свакогъ народа превладны упливъ има. На поставлћна питаня о србскимъ саборима ћу оно, што самъ о њима изъ србски извора извести могао.

На прво питанћ: *кое сазивао саборъ?* съ пуномъ определћности можемо одговорити: да є свакадъ владатель земальске саборе сазивао. У изворима нигди се истина неспоминћ, да владатель има право и обвезаность сазвати саборъ; али то право и обвезаность была є нуждно слћдство права владаня, коє є србскомъ владателю припадало. Србскій владатель стаяо є на челу законодавне и административне власти, онъ є морао дакле имати власть, коя є нуждна была, да

своимъ дужностима одговори. Гдикои докази црпљни изъ српске прошлости увераваю насъ, да су се српски владательи и служили овимъ правомъ изрично споминяюћи, да су дотични владательи сазвали саборъ. Тако се у животопису Немањ I. кои су написали нѣгови синови св. Првовенчаный краль и св. Сава изрично наводи, да є Неманя I. сазивао сборе; (*) тако се и за Душана ясно говори у родословію архиепископа Данила, да є у свой дворъ *Сверчинь* сазвао на саборъ све оне, кои су право участвованя у саборима имали. (**) За остале владателѣ неспоминѣ се нигди изрично да су сами сазивали сборе, али почемъ є ванъ сваке сумнѣ поставлѣно то, да су сабори држани были и подъ другимъ владательима, и почемъ су сборе Неманя I., и царъ Душанъ — владательи, кои су тако дугимъ временомъ єданъ одъ другогъ удалѣни — сазивали, са извѣстности можемо рећи, да су и остали владательи право сазиваня сабора упражнявали, и ту обвезаностъ точно изпунявали.

Съ овимъ бы се могло поставлѣно прво питанѣ сматрати за решено, кадъ ми се небы наметала сумня: *да ли су были обвезани српски владательи одъ времена до времена сазивати сборе?* Питанѣ ово у свези стои са поставлѣнимъ другимъ питанѣмъ: *Кадъ су сабори сазивани были?* па ћу зато на оба питаня заєдно одговорити.

Я мислимъ, да се съ известности може рећи, да, изузимаюћи єданъ єдиный случай, кои ћу ниже наве-

---

(*) Ове животописе печатао в г. П. Шафарикъ подъ насловомъ „Památky drevniho pisemnictvi Jihoslovanů v“ 1851. у Прагу подъ називима. „Žívot sv. Symeona od krále Štépana“ а Žívot sv. Symeona od sv. Sávy.“ Сравни састава подъ првимъ називомъ бр. VI. X; а подъ другимъ називомъ бр. XI.

(**) Ранѣъ, Исторія Сербовъ II. стр, 733.

сти, иначе србски владательи нису были обвезани у неко определѣно време сазивати саборе. Србскій државный животъ у старой србской држави ніє дошао до подпуногъ, савршеногъ развитка, па зато и нису была закономъ решена сва питаня коя се на државно устройство односе. Између оваквы нерешены питаня налази се и горнѣ поставлѣно питанѣ. Изъ свію доказа, коє о државномъ животу у србскимъ изворима налазимо, скоро съ ясности увиђамо, да є одъ владателѣве волѣ зависило, кадъ ће саборъ сазвати. Обичаємъ, мислимъ, было є определѣно, да се за државный животъ важнія питаня безъ саборскогъ саветованя нерешаваю, а владательи су по свомъ увиђеню определявали да ли є дотично появивше се питанѣ доста важно, да се саборъ сазове. — Само при ступаню владателя на престолъ, рекао бы, быо є владатель обвезанъ сазвати саборъ. Истина, ни ова обвезаность ніє у изворима нигди изречно определѣна, али примери: Дечанскогъ, Душана, и младогъ цара Уроша даю ми повода мислити, да су србски владательи при ступаню на престолъ обвезани были сазвати саборъ, кадъ су се уєдно по усвоєномъ одъ времена првовенчаногъ краля Стефана обичаю и венчали на престолъ. За Дечанскогъ и Душана ясне историске доказе имамо, да су, ступаюћи ка кралѣвскій престолъ, сазвали саборе, на коима су венчани были: *вѣнцемъ кралѣвства.* (*) За младогъ цара Уроша

(*) Св. Стеф. Дечанскій у дипломи дарованой манастиру Дечанима вели „И Богомь дарованимь вѣнцемь кралєвства срьпскаго вѣнчань быхь на кралєвство вь єдинь дьнь сь синомь моимь вь лѣто ѕѿкд месеца генара ѕ҃ дьнь индикта є҃ вь праздникь богоꙗвлениꙗ. благословениємь и рꙋкою прѣѡсвещеннаго архиепископа Никодима и всѣхь єпископь и всего сьбора срьбскаго“ *Србски споменици* ч. I. бр. 176. стр. *у Београду* 1840. Дечанскій првенацъ одъ Гедеона Іосифа Юришића. У Н. Саду 1852. стр. 47-67.

имамо доволно основа рећи, да є такође приступаню на престолъ сазвао саборъ, єръ онъ у некой дипломи одъ 10. Априла 1357. године већъ спомиње: да се договарао са сабором, кои є за цело одма после Душанове смрти сазвао, и на комъ є онъ царскимъ венцемъ венчанъ био. (*) Да се после Душана србскій државный животъ дуже времена безъ прекиданя, и безъ икаквы препона развіяо био, за цело бы се строжіе определило было: кадъ ће обвезанъ быти владатель сазвати саборъ.

Ни за место, у коє се мора саборъ сазвати, неналазимо у изворима никаквы определеня. Само за єдно место налазимо у нашимъ изворима определѣно: да се у нѣму *мораю* држати сабори, а то є место: црква *Жича*, кою є св. првовенчани краль са своимъ синомъ Радославомъ сазидао, определивши: да се у той цркви поставляю: краљеви, митрополити, епископи, и игумани. (**) Подъ поставлянѣмъ краля разумева се: њіово венчанѣ на краљевскій престолъ, а подъ поставлянѣмъ митрополита по свой прилици разуме се: изборъ, и хиротонисанѣ; а оба ова предмета, т. є. краљево венчаванѣ на престолъ, и изборъ митрополита спадала су у кругъ саборскогъ деланя. Осимъ *Жиче* за остала места нигди неналазимо споменуто, да су законом каквимъ определѣна была за сабore. Касніи владатељи одступили су одъ уредбе првовенчаногъ краля, па су се и у другимъ местима венчавали на владатељскій престолъ, као

За Душаново крунисанѣ на сабору налази се доказъ у Раньу на наведеномъ месту, и у другимъ изворима.

(*) Срб. Споменици, бр. 46. стр. 57.

(**) „Památky“ и т. д. подъ називомъ „Okázky občanského Pisemnictví“ стр. 8.

годъ што и митрополити нису были бирани само у Жичи, него и у другимъ местима. По свой прилици у редовнимъ околностима сазиванъ в саборь у престолно место, као што бы се то могло извести изъ речій, ков се у животопису Немањ I. налазе, за когъ се вели, да є дотична у саборима участвующа лица „къ *себи призвао*“. По томе дакле Неманя I. сазивао є сабore у *Приштину*. Дечанскій се по свой прилици у *Неродимльи* венчао венцемъ кралѣвства, и тако є ово место за нѣговогъ владаня было место за сабore. За Душана съ извѣстности знамо да є сазвао сабore у *Сверчинъ*, кадъ є после смрти свога отца венчанъ на кралѣвскій престолъ, у *Скоплѣ*, кадъ є поставлѣнъ митрополитъ Іоаникіє за патріярха, и кадъ є по свой прилици и Душанъ за цара проглашенъ царскимъ венцемъ венчанъ био; и у *Серезъ*, кадъ є 1349. године по смрти патріярха Іоаникія Сава IV. избранъ био за србскогъ патріярха. И царъ Урошъ по свой прилици у *Скоплѣ* сазвао є саборъ, и ту є царскимъ венцемъ венчанъ био, єръ и диплома, кою самъ више горе навео, издана є у Скоплю по свой прилици непосредно одма после тога, кадъ є онъ царскимъ венцемъ за србскогъ цара венчанъ био. За владателѣ после Душана нигди се неспоминѣ, да су се при заузиманю владе венцемъ владательскимъ венчавали, при свемъ томъ, што се споменъ сабора іошъ и после косовске битке у изворима налази. Разстройство, ков є после Немањића у србской држави овладало, єсте узрокъ, да се свечаность венчаня на владательскій престолъ изоставити морала. — Напоследку нѣће, мислимъ, сувишно быти овде навести, да су стари Славени явна саветованя држали у храмовима свои богова, а одтудъ не безъ слѣдствености можемо извести то, да су и Србски сабори сазивани и држани были у светимъ храмовима, као што то и

споменуто установленѣ св. Првовенчаногъ краля за цркву Жичу одъ части потврђує. (*)

Важно є треће о саборима поставлѣно питанѣ: *Ко є званъ быо на државне саборе?* и тако ко є могао имати утицая на решаванѣ важніи државны дела? На ово питанѣ само ћемо онда моћи задоволяваюћій одговоръ дати, ако се будемо строго придржавали домаћи извора починюћи одъ времена Неманѣ I. па све до смрти высокогъ Стефана, кадъ се србска држава коначно растроявати почела.

Испитуюћи изворе уверавамо се, да у прва времена ніє было определѣно: ко ће позванъ быти на саборна саветованя? Владательи су у саборе позивали свакогъ, кои іймъ є могао у нечемъ савета дати, а само се по себи разуме, да изъ оваквы саветованя никадъ нису была изключена лица, коя су у вишемъ свештеномъ чину была, или коя су знатнія званія одправляла. Историски примери ясно сведоче, да су се сви владательи, за коє се зна, да су саборе сазивали, у истимъ саборима саветовали са найзнатніимъ лицама црквенимъ и светскимъ. При свемъ томъ, доказати се неможе, да су владательи обвезани были *некога* у саборна саветованя позвати, па зато све, што є владатель у договору са позванима на саветованѣ решіо, быо є законъ кои є обвезивао свакогъ безъ разлике, да ли є у саветованю участвовао или не? Касніє све се већма определявало: ко ће на саборе званъ быти, а подъ Душаномъ є питанѣ ово коначно решено тиме, што є подъ строгомъ казни онима, кои нису имали права доћи на саборна саветованя, забранѣно было у оваквимъ саветованьма участвовати.

(*) Ист. Слав. права. §. 126. Познато є, да су у среднѣмъ веку и у другимъ државама земальски сабори сазивани у св. храмове.

За доказъ наведенога некъ ми се дозволи да наведемъ саме наше домаће изворе, изъ кои ће се найболѣ увидити, ко є у србской држави у саборнимъ саветованьма участвовао.

По сведочби св. првовенчаногъ краля Неманя I. позвао є на саборно саветованѣ: „своего архиерея евьдимия глаголема, и чрьньце сь игоумени своими, и чьстные ереие, старьце же и вельмоуже свое, сть мала и до велика ихь“ и другій путъ: „подроужие свое и сыны свое и арьхиерея своего, калиника рекомаго, и приставники дѣломь, и кнезе земьли свое, иже надь властьми, воеводи же и воины“. (*) Св. Сава такође у животопису свогъ отца споминѣ као участнике у саборномъ саветованю: благородноую дѣтьцу (Стефана првовенчаногъ, и Вука, єръ у тай ма св. Сава већъ ніє быо кодъ родительскогъ дома) и избраные си болѧре малые и великые“, кое ниже назива: „богати и оубози, старїи и юнїи“ а за све у скупу вели „сьтвори оуклонити се народоу“: (**) Као што се изъ наведены примера увиђа, подъ Неманьомъ I. ніє было определѣно, ко ће у саборнимъ саветованьма участвовати. Мыслимъ да нећу погрешити, ако кажемъ, да су подъ Неманьомъ I. „црьковници“ имали маньи упливъ у решаванѣ чисто државнограђански дела, него ли светски люди, а између светски државляна они су већма утицали у државну управу, кои су веће активне услуге држави чинили, па се зато споминю као участници у саборима „приставники дѣломь, кнезе земьли свое, иже надь властьми, воеводи же и воины“. И то се уєдно изъ наведены доказа увиђа, да су се властели већъ делили на *мале* и *велике*, премда ни съ єдномъ речцомъ неспоминѣ се разлика, коя є између єдны и други постояла. — По кази-

(*) Památky; Život. sv. Symeona od sv. kr. Stépana. бр. VI. X.

(**) У истомъ делу: Život. sv. Sym. od sv. Savy стр 3. и т. д.

ваню архіепископа Данила краль Милутинъ саветовао се у саборима: с властели и многими велможами своими, (*) а у дипломи некой, кою є за цело пре 1302. године издао, вели самъ за себе краль Милутинъ, „и зговорихсе кралевство ми, с архіепископомь вторимь Єустатиємь и сь госпождомь материю ми кралицомь Єленомь и сь всѣми епископы србскыими“ и назначує имена дотичны епископа. (**). За Дечанскогъ є такође известно, да се у саборима саветовао с архїепископомъ, епископима, и сь властели земльи сербскїа, кое архіепископъ Данило назива „силными своими“. (***) И Душанъ, желећи се венчати на кралѣвскій престолъ „сотвори посланіе къ преосвященому Данилу, и сему преосвященому пришедшу со Епископы же и игумены, и всѣмь причтомъ церковнымъ и всему собору собрану земли сербскїа въ царствѣмъ дворѣ Сверчнѣ“ и у сабору саветовао се „съ силными отечествїа“ „велможи и военачалники“ дакле само с вишимъ благородствомъ, с людма, кои су имали дѣйствителногъ участія у управи државны дела. (****)

Изъ наведены доказа доста се ясно увиђа, да су у саборнимъ саветованьма участвовали црьковници и властели, а и то се изъ наведены доказа може извести, да су црьковници само у решаванѣ оны дела подпуно утицали, коя су съ црквомъ нешто у свези была, а да у саветованя о чисто државнимъ делима много путій нису ни позивани бывали. Іошъ ніе было основнога закона, кои бы строго определявао: *ко може и сме, а ко несме у саборна саветованя доћи?* Овакавъ основный законъ донешенъ є было подъ Душаномъ, и

(*) Ранѣъ Т. II. стр. 587. 614.

(**) Описаніе древностій србски у св. Гори. У Београду 1847. бр. 6. стр. 34.

(***) Ранѣъ Т. II. стр. 663. 690. 692. Срб. Споменци бр. 176. стр. 324.

(****) Ранѣъ Т. II. стр. 633. 742. 755.

налази се у Душановомъ законику, па зато истый законикъ и єсть понайглавнїи изворъ за решенѣ поставлѣногъ питаня: ко є было позиванъ на сабоpe, а ко є изъ овы изключенъ было? У уводу у законикъ као участници у саборима наводе се: *патріархъ, архіереи, црьковници мали и велики, царъ и властели мали и велики.* Иста она лица дакле, коя се и пре Душана као саборни участници споминю, наводе се и у овомъ уводу у Душановъ законикъ, кои є поставлѣнъ было саборомъ у сагласію свію наведены участника. Она разлика, коя се пре Душана опажа, и по коіой црквена лица само се онда као участници у саборнимъ саветованьма споминю, кадъ се предметъ оваквогъ саветованя односіо на црквена дела, престала є Душановимъ законикомъ, кои сведочи, да су црквена лица утицала у законодавство србске државе, и тако у дела, коя су одъ цркве могла са свимъ одвоєна и различна быти. Важность, кою су црквена лица имала у србской држави одъ стары времена, подигнута є Душановимъ законикомъ на найвишій степенъ. Ову важность нису знали црквени люди у пуной мери крозъ сва времена одржати; єръ одма после Душанове смрти светски властели присвоили су себи толику претегу и важность, да су црковнике одъ државны дела скоро са свимъ изключили, и да се упливъ црковника у државна дела за дуже време тако притаяо, да га ми єдва опажамо. Светски властели то су тимъ лакше могли учинити, што су они поредъ политичны права, коя су уживали, сачинявали воєну силу србске државе, имали су дакле у своихъ рукама матеріялну снагу, коіомъ су се при постизаваню свои цѣлій послуживали; црковници пакъ нису овакву матеріялну снагу за подупиранѣ свои права имали, єръ су, као што се изъ гдикои извора може извести, противно државномъ устройству

суседне намъ Унгарске, особлођени были одъ дужности воєваня. *). Они су уживали дакле права безъ обвезаности, али башъ тиме изгубили су сву свою матеріялну моћь, изгубили су средство, коимъ бы се могли были у уживавю политичны права и онда одржати, кадъ у србской држави ніє

*) Немогу сасвимъ определѣно рећи, да су србски црковници ослобођени были одъ дужности воєваня, єръ докази, кои се налазе о томе у изворима, могу имати и другій смисао. Тако Душанъ обдаріо є две келіє у св. Гори различнимъ селима, и отроцима, коє є ослободіо *одъ войске.* (Опис. древ. у св. Гори бр. 5. стр. 30; бр. 10. стр. 46 сравни бр. 18. стр. 63). Познато є, да су србски државляни были обвезани воєвати зато, што су имали землю баштину, па тако подъ поменутимъ ослобођенѣмъ одъ войске може се разумети, да су одъ *дужности воєваня* были ослобођени. Ово предпоставлянѣ потврђава се тимъ, што се у србской исторіи неспоминѣ, да су и црквена лица участвовала у боєвима, као што се то съ известности зна за унгарско духовенство; напротивъ зна се, да су се црковници трудили ослободити се одъ дужности воєваня у земляма, у коима су закономъ были обвезани да воюю, и да войнике даю (Ист. Слав. права §§. 97—101. и на другимъ местима). Али подъ ослобођаванѣмъ одъ войске може се разумети ослобођенѣ одъ обвезаности, примити войску на конакъ, ослобођенѣ одъ терета *приселице*, єръ се то ослобођаванѣ и споминѣ између осталы работа, коима су обично отроци властелски земаля были подложни. Краль Дечанскій у своіой, дипломи дарованой монастиру Дечанима вели „а за ратає, колико има игѹмень плѹговь оу коемь селѣ а ѿ тога гере села да постави ратає (ратнике?) кога хоке, (Срб. Спом. бр. 335.) што бы доказивало, да добра манастирска, па сигурно ни друга црквена, нису была ослобођена одъ терета давати войнике, само што се дужность воєваня ніє разпростирала и на сама црквена лица, коя су у свештеномъ чину была. У Унгарской было є велики црковника (Prelati banderiati) кои су своє люде подъ своіомъ заставомъ у бой или сами водили, или подъ войводомъ, когъ су они наименовали шиляли. Войска други црковника воєвала є подъ управомъ жупана (Comes Comitatus).

већь было снажны владателя, кои су у пређашня времена црковнике, и њіова права бранили, и знатно увећавали. У томе, што црковници нису были снажни одржати свой подпуный упливъ у решаванѣ државны дела, налазимъ єданъ одъ знатніи узрока, кои су наступивше растройство српске државе подпомагали, и коначну пропасть српске независности ускорили. Црквена лица, имаюћій свой светый позивъ служити Богу, и народъ учити, с пуномъ некористолюбивости были бы се одали народнымъ делима у она тужна времена, кадъ су раздоръ и узаямна раздраженость између светски властела, и њіова гадна тежня за самовластіемъ државне силе ослаблявале, и кадъ слаба рука Душановогъ наслѣдника ніе у станю была држати у слоги, єдинству и подчинѣности осилявше се властеле. Црковници задобили су после опетъ некій упливъ у државна дела, али є сила српскогъ народа онда већъ клонула была. А кадъ є српска држава изгубила свою независностъ, народъ неимаюћи светске главе, изгубивши своє владателѣ, у патріарсима почитовао є не само црквене архипастире, и духовне учителѣ, него є у њима и своє грађанске управителѣ налазіо. Ніе овде место, да се у обширно разчлењаванѣ упустимъ, у колико су архипастири одговарали лепомъ и великомъ поверенію, коє є народъ у њи полагао; али се неустручавамъ рећи, да бы се за цело српскій народъ у далеко болѣмъ станю, и сваковрстномъ већемъ развитку налазіо био, него што смо га у почетку овога столѣтія нашли, да се после изгубльне државне независности, баръ српска єрархія могла одржати у првашньой независности, сили, и у негдашнѣмъ цвету.

Осимъ патріярха и архіереа споминю се као участници у саборима: *црьковници мали* и *велики*, и *властели мали* и *велики*. Већъ самъ у VI. свезки

Гласника на стр. 107. рекао, да се може мислити, да су у кругъ велики црьковника спадали *ексарси* и *игумани*. Обширніе изпитиванѣ србски извора укреплява ме у овомъ мишленю. Достоинство игумна у србской држави было є врло знатно, монастири, кои су были игуманіе, уживали су особита права, и были су одъ србски владателя знатно покровительствовани. Ексарси су такође спадали у кругъ велики црьковника. У стара времена было є три степена ексарха: ексарси I. степена, почестни, и періодевте. Ове последнѣ налазимо и у србской држави, као што се изъ 38. Душановогъ закона увиђа. Они су были подчинѣни власти епископа, митрополита и патріарха, и были су као неки њіови помоћници. (*) — У кругъ мали црьковника могу се ставити *ереи*, т. є. свештеници при великимъ црквама, и монаси изъ монастира, кои су были игуманіе, єръ се єреи и калуђери на гдикоимъ местима у србскимъ изворима као участници у државнимъ саборима споминю. Разлику између велики и малы властела я самъ назначіо у VI. св. Гласника на страни 114. и 115.

Генералномъ определенію, кое се у многимъ изворима налази, и по коме се увиђа, да су у решаванѣ државны дела утицали црковници и вла-

---

(*) Ексарси првогъ степена были су епископи, кои су подъ собомъ више епископа имали. У источной римской држави было є петъ ексархата: Антиохискій, Александрискій, Ефескій Кесарскій, и Хераклискій. Почестный ексарси были су епископи, и становали су у већимъ варошима, а касніе су овимъ именомъ означавани митрополити. Періодевти ексарси были су, кои су у разнимъ делима по налогу епископа по епархіяма путовали. Enchiridion juris ecclesiastici edidit Nic. Joan. Cherrier. T. I. pag. 184. §. 208. Posonii 1848. О кругу деланя ексарха періодевта види: Thomas Broughtons: Historisches Lexicon aller Religionen der Welt etc. подъ речи: Exarche. pag. 1062. Dresden und Leipzig 1756.

стели, придати валя забрану, кою 61. душановъ законъ садржава, и по коіой є подъ строгимъ казнима запрећено было, да недолазе на саборе они кои нису были црковници и властели. (*) Осимъ црковника и властела сви остали државляни изключени су были дакле изъ саборны саветованя, а тимъ истимъ потврђено є было право црковника и властела, да на саборе долазити могу. Изключене изъ саборны саветованя назива Душановъ законикъ себрима, о коима самь я већь єдномъ у Гласнику обширніє говоріо. Вредно є овде споменути, да се речь *себрь* осимъ Душановогъ законика у другимъ србскимъ изворима неналази, я ю баръ нисамь могао приметити.

Осимъ свію овде наведены участника у саборнимъ саветованьма Душанъ у хрисовульи, кою є 1349. год. у Скоплю издао, вели, да се іошъ саборно саветовао „сь благочьстивок и христолюбивою прѣвысокою аугоустїєю благовѣрною царицею Кѵра Єленою, царицею царства ми. И сь богодарованнымь и прѣвьзлюбленнымь сыномь наю кралемь Оурошемь“ (**). Да су владателѣви синови, и у обште сви чланови владаюће породице у саборима участвовали, ніє нуждно доказивати, єръ се то потврђує како домаћимъ изворима, тако и примерима свію земаля, коє су у среднѣмъ веку имале парламентарный животъ. Несвойствено є србскомъ праву то, што се Душанъ и са своіомъ супругомъ саборно саветовао. У овомъ Душановомъ поступку, коимъ є онъ свою супругу у саборна саветованя увео, треба тражити узрокъ, што се царица Єлена после Душанове смр-

(*) Наведеный законъ налази се подъ називомъ XXV. О сьбору, а самъ законъ овако гласи: „61. Себрова сьбора да нѣсть. кто ли се ѡбрѣщеть сьборникь, да мѹ се оуши оурѣжита, и да се ѡсмѹдеть подвочие.“

(**) Опис. древності й србски у светой гори бр. 12. стр. 52.

ти трудила, да у своє руке задобіє државну управу, чему су сви србски властели противни были, нехотећи се покоравати женской власти. У овомъ Душановомъ поступку тражити треба уєдно и семе раздора, коє є измећу владателя и србски властела посеяно было. Упливъ, кои су кадкадъ жене у србска државна дела имале, быо є штетанъ државнымъ интересима, као што насъ исторія доста довольно уверава. Безъ сумнѣ влада Деспота высокогъ Стефана была бы далеко яча, да є кнегиня Милица одъ државны дела сасвимъ уклонѣна была. Войничкій духъ, кои є онда у редовима србски властела владао, ніє дозволявао, да се они подвргну управи слабе женске руке. Разузданость, и страсти властела могла є само у стеги држати снажна мишица юнака, а не нѣжность и хитленость жене. — Определеня поставша подъ Душаномъ, задржала су и после нѣгове смрти свою важность. Црковници и властели были су участници у саборима и после Душанове смрти; али узъ ньи споминю се и матере владателя као участнице у саборнимъ саветованьма. Тако у дипломи, кою є царъ Урошъ младый 1357. год. 10. Априла издао, споминѣ се саборъ, у комъ су участвовали: *царева мати Єлена, патріархъ, митрополити, игумани*, и *сви властели велможни.* (*) А и деспотъ високій Стефанъ споминѣ, да се у сабору осимъ патріарха, митрополита, и властела саветовао са своіомъ майкомъ кнегиньомъ Милицомъ. (**) После смрти деспота високогъ Стефана неспоминю се више сабори у србскимъ изворима. Наступивше тужне околности за србску државу, и коначна промена државногъ устройства нису допуштале, да се и после смрти високогъ Стефана сабори сазиваю.

(*) Србски Споменици бр. 46. стр. 57.

(**) Описаніе древностій србски у светой гори. бр. 18. стр. 63.

Врло бы занимљиво было, кадъ бы опредѣлѣно могли одговорити на питанѣ: „*О чему су се српски сабори саветовали?*“ т. є. кои су предмети у кругъ саборскогъ саветованя спадали? Изъ одговора на ово питанѣ могли бы найболѣ и съ највећомъ слѣдствености оценити упливъ, кои су српски сабори у државна дела имали, и опредѣлити границу до коє се властъ српски владателя простирала. У одговору на ово питанѣ немогу поставити спеціялна начела, изъ кои бы се увидити могао кругъ делателности српски сабора, єръ на овай предметъ односећи се српски извори нису довольни, да се на поставлѣно питанѣ съ пуномъ опредѣлености одговори. И данасъ, кадъ су намъ устройства европски држава толико позната, и кадъ тако обилна средства имамо съ државнимъ устройствама упознати се, тешко бы было строго назначити предмете, кои у кругъ явны саветованя спадаю. У обште може се рећи, да су сви важніи за државный животъ предмети законодавства, администраціе, па и саме судейске власти спадали у кругъ саборски саветованя. Генерално ово начело може се извести изъ спомена поєдины предмета, кои се у српскимъ изворима налазе а за коє се зна, да су у кругъ явны саветовяня спадали. Неће сувишно быти поєдине ове предмете негдашньи явны српски саветованя ов де у краткости навести.

Пре него што се у избра янѣ предмета явны српски саветованя упустимъ, морамъ споменути да се явно саветованѣ о државнымъ делима у српскимъ изворима појавлює у двострукомъ виду. За гдикоє предмете вели се да су решени у сабору, а за друге наводи се да се о ньима владатель саветовао ванъ сабора не са свима, него само съ гдикоимъ саборнимъ участницима. У оваквимъ спеціялнимъ саветованьма, коя се у изворима неспоминю подъ именомъ сабора, решавани су пред-

мети, кои или по своіой природи, или по околностима нису могли быти предлагани решаваню укупногъ сабора. Сабори су сазивани бывали у напредъ определѣномъ месту, спеціялна саветованя држао є владатель онде и онда, гди в и кадъ є за добро нашао. У саборима участвовали су сви дотични црковници и властели, у спеціялна саветованя позивао є владатель или само повереніе люде, или оне, кои су се у нѣговой околини налазили. У осталомъ, я мислимъ, да су и ова спеціялна саветованя деланѣ владателя ограничавала.

Између предмета саборски и явны саветованя споминю се у изворима слѣдуюћи:

1. Определяванѣ мера, коє су нуждне быле, да се чистоћа религіє сачува, и одржи. Првый о овомъ предмету саборъ сазвао є Неманя I. подъ кимъ су првый путъ рекао бы одъ србски државны властій издате наредбе, коє су смерале да се утврди православіе, а изкорени у србской држави єресь. На овомъ сабору было є заключено да се оружана сила изашлѣ противу єретика, да се неки єретици спале, иманѣ други єретика да се узапти и сиротиньи подели. Началнику єретика одсекли су єзикъ, нѣгове кньиге спалѣне, онъ є прогнанъ, и издата є заповесть, да му се ни име у будуће не споминѣ. Првовенчаный краль вели, да є Неманя I. овымъ начиномъ изкореніо єресь, (*) коя се међу тимъ касніе опетъ появила, па су зато у Душановомъ законику нове мере за уни-

---

(*) Светый првовенчаный краль тако лепимъ речма описуе целу распру, коя се породила због разпространѣне у србской држави єреси између србски властела, кои су на земальскій саборъ позвани были, да самъ мисліо цео дотичный §. одъ речи до речи навести, али ме одъ тога ограниченость гласниковогъ простора задржала. Pamatky. Život. sv. Symeona od krale Žtěpana бр. VI. стр. 7.

штенѣ ереси а одржанѣ чистоће православія учинѣне, и нови су закони донешени.

2. Уступанѣ престола, коє се двапутъ у српской исторіи појавлює: подъ Неманьомъ I. и подъ кралѣмъ Драгутиномъ. За Неманю съ извѣсности знамо да є оставляюћи се светске власти, и намеранъ будући примити „ангєльскыи и апостольскыи ѡбразь“ као што св. краљ вели, предао државну владу своме најстаріємъ сину Стефану предъ лицама, коя су у саборнимъ саветованьма участвовала. Овомъ приликомъ поставлѣни су и главни основи престолногъ наслѣдства, кои су се и слѣдующи владатељи придржавали. (*) — За Драгутина неспоминѣ се истина нигди да є државну владу предъ сабором млађемъ своме брату Милутину предао, али уступанѣ престола тако є было важанъ за српску државу предметъ, да се съ основаности може рећи да є ово уступанѣ престола текъ у договору съ осталимъ властелима учинѣно.

3. На велике народне свечаности сазивали су српски владатељи такође све, кои су у саборима участвовали, као што насъ примери св. Првовенчаногъ краля, и краля Владислава увераваю. Подъ првовенчанимъ кралѣмъ пренешене су изъ Хиландара св. мошти Неманѣ I. у Србію, и поставлѣне су у манастиру Студеници. Преношенѣ ово было є понайглавніи поводъ, те су се завадивша се браћа Вукъ и Стефанъ измирили. (**) Подъ кралѣмъ

(*) Наведено дело бр. IV. стр. 4.

(**) Ево узрокъ наводи св. Сава, што су мошти св. Симеона Неманѣ изъ Хиландара пренешене у Студеницу: „вь странѣ тои вьзметоше се єзыци, а блажены ѡтьць нашь тамо лежить. о семь молимь твою (св. Саве, єръ св. Сава ове речи наводи по смислу писма, кое су му послали нѣгова браћа св. првовенчаный краль, и Вукъ) „молитвоу, господа ради да непрѣзриши насъ. вьзми же чьстныє моши господина ны, сїмєѡна, и принеси ны є сѣмо wко да испльнѣно благословенїе єго ꙗвить се на насъ“. А св.

Владисављомъ донешене су мошти у Бугарской умрлогъ св. Саве у Србію, коіомъ приликомъ є краль Владиславъ на ово жалостно торжество све участнике у саборнимъ саветованьма позвао.

4. Питанѣ: хоће ли се водити ратъ или не, было є већъ подъ Милутиномъ предметъ явногъ саветованя. А и за Душана знамо, да се о овомъ питаню саветовао са своимъ властелима. (*) За Дечанскогъ само се нагађати може, да се такође явно саветовао са своимъ властелима пре него што є войску противу Бугарскогъ Михаила подигао; а за кнеза Лазара скоро є у народно преданіе прешло, да се явно договарао съ своимъ властелима хоће ли се съ Турцима бити или не, 'и вечера у очи видова дне ништа друго ніе, но само последнѣ о овомъ предмету явно саветованѣ. Природа предмета при овимъ саветованьма захтевала є, да се ствари што брже рѣше, владатељи су се зато саветовали съ онима, кои су се око њи налазили, и кои су на явно саветованѣ безъ дугогъ одлаганя могли доћи. Узрокъ што є ово питанѣ у кругъ явны, државны саветованя спадало, у томе се налази што су српски властели сачињавали єзгру и највећій део српске войске, па зато при свой своіой обвезаности воєваня, мора-

---

краль вели, да в између осталога ово писао свомъ брату св. Сави: „Тѣмь же непрестанно молоу те, ш прѣподовьне штьче нашь, Саво, послоушаи гласа вьсилающаго ти изь глоубины срьдьца, и непрѣзри моленим моего, и сквтавь мощи светаго, и прѣподобнаго, и створь с нами милость, потьщавь се и самь принеси благосоухание мощи светаго, да просвѣтить се штьчьствие его принесениемь мощи его и пришьствиемь твоимь. шскврьни во се земла наша безаконни нашими, и оувиена бысть крьвьми, и выпадохомь вь плѣнь иноплеменьникь“. Овимъ последньимъ речма смера св. краль на распру, кою є съ млађимъ своимъ братомъ Вукомъ имао, и Památky: подъ споменутимъ називима.

(*) Раніь Т. II. стр. 587, 755.

ли су быти питани за саветъ: да ли є, или не, за државу пробитачно да се упусте у ратъ?

5. Преговори о миру были су подъ Дечанскимъ у два ма предмети явны саветованя, у коима су само светски властели участвовали. А и за Душана се споминѣ, да се при обсади града Солуна саветовао „съ силными отьчьствїю си“ о миру, кои є императоръ искао. Душанъ вели, да се са синомъ Урошемъ и съ властелима саветовао и онда кадъ є Дубровчанима дипломомъ одъ 1350. год. Септ 20. права и повластице неке потврдіо. (*)

6. Милутинъ се саветовао „съ многими велможами своими“ о томе: како да буде казнѣнъ нѣговъ синъ Стефанъ после краль Дечанскій, што се усудіо оружіе подићи противу свога отца. Овай предметъ было є важанъ за србскій државный животъ. Стефанъ є было старіи синъ Милутиновъ, онъ є имао быти наслѣдникъ србскогъ престола, па по томе у нѣговомъ лицу требало є почитовати будућегъ србскогъ краля, а уєдно казнити непослушность сина према отцу, и дрскость бунтовника према владателю у толико више, што то ніє было првый случай, да се синъ и братъ противъ отца и брата владателя подигао. Нуждне су быле строге мере, да се у будуће учини край оваквимъ покушаима. О овимъ мерама саветовао се Милутинъ съ властелима, али неуздаюћи се можда, да ће цео саборъ одобрити хтети строге мере, ко є су према Дечанскомъ употреблене, и боећи се, да ово питанѣ неда повода распри, коя бы врло важне послѣдице за државный животъ могла имати, и нѣгове у овомъ погледу намере са свимъ осуєтити, а напоследку и зато, што в Дечанскій безъ сумнѣ у своимъ намерама противу своегъ отца подпомаганъ было многимъ властелима, Милутинъ ре-

(*) Ранѣ Т. II. стр. 690, 742, Србски Споменици. бр. 43. стр. 52.

шенѣ предмета ніє предао сабору, него га є решіо у договору съ многимъ властелима, али зацело съ онима, за коє є увѣренъ быо да се неће противити нѣговой вольи, него да ће на нѣгове предлоге одговорити: „Благочестивый кралю добрѣ и смислено вѣщалъ еси". (*)

7. Изборъ архіепископа, а после патріарха быо є предметъ саборскогъ саветованя. До краля Драгутина поставляо є архіепископа краль у сагласію съ црковницима само, (**) а одъ времена краля Драгутина имали су уплива у изборъ архіепископа и властели тако, да є одъ овогъ времена изборъ архіепископа быо предметъ саборскогъ саветованя, као што насъ довольно о томе увѣраваю примери: св. Евстатія I., Никодима, Данила архиепископа, Іоаникія, Саве IV. патріарха, за коє съ извѣстности знамо, да су у слѣдству државно-саборногъ саветованя избрани были на высоко црквено достоинство. (***)

8. Венчаванѣ србскогъ владателя на престолъ догађало се такође у присуству државногъ сабора, као што то примѣри: Дечанскогъ и Душана довольно сведоче. (****)

9. Доношенѣ новы закона, и потврђаванѣ уредба, коє су владательи издали, а коє су имале карактеръ закона, было є предметъ саборногъ саветованя. Душановъ законикъ, као што се безспорно изъ увода у истый законикъ увиђа, быо є поставлѣнъ саизволенѣмъ државногъ сабора, а

(*) Раићъ Т. II. стр. 614.

(**) Гласникъ VI. стр. 30.

(***) Гласникъ VI. стр. стр. 33, 40, Раићъ Т.П. II. 618, 747, 761.

(****) Србски Споменици бр. 176. стр. 324, Дечанскій првенацъ стр. 51. Раићъ Т. II. стр. 733, 747 761.

сигурно закони и пре и после Душана издавани, доношени су на државнимъ саборима. (*)

10. Подариванѣ землѣ у српској држави манастирима, као да є такође одъ времена Дечанскогъ био предметъ саборногъ саветованя. Тако Дечанскій у своіой дипломи дарованой манастиру Дечанима вели: „и нарекохъ его игоумєнїа овцє мѣсто чрьнцемь сь благословенїємъ господина ми отца Данила и всѣхъ єпископь и всего свора срвскаго“ гди се подъ *благословенїємъ* одобренѣ државногъ сабора разумева зато, што су овомъ манастиру многе землѣ „и многа притежанїа ижє на крьмоу“ подарена. Исто тако и деспотъ высокій Стефанъ, желећи обдарити манастиръ Хилендаръ вели „и зговорихсє сь госпогшмь и маикомь ми кнегиншмь милицшмь и сь господиншмь прѣшсвѣщенїимь патрїархшмь кырь Данїлшмь, и мїтрополїти и чьстними игѹмени и кластели моими“. Подариванѣ землѣ манастирима зато є могао быти предметъ саборногъ саветованя, што су са земльомъ скопчани были разни терети, одъ кои су манастирски люди ослобођавани бывали. (**)

11. Изъ **150.** душановогъ закона може се извести, да су српски владатељи „властеломъ и властеличикомъ“ давали „на събору земьлю и градове у дрьжаву“ т. є. подъ управу, одкудъ бы се могло разумети, да є подариванѣ виши државны званія такође подпадало некой контроли државногъ сабора.

(*) Српски владатељи издавали су уредбе, указе, подъ назывомъ *повелѣнія*, коя су обвезну силу закона имали, али коя є државный саборъ усвоявао, и накнадно потврђавао, као што се съ основомъ изъ Душановогъ закона може извести, гди се између осталы закона спомиња *прва повелѣнія* као закони, коє є саборъ одобріо, и усвоіо.

(**) Српски Споменици бр. 176; Описанїє древностій у светой Гори бр. 18, стр. 63.

Ово су предмети, кои се у србскимъ изворима споминю, и за коє се зна да су решаваши явнимъ саветованѣмъ владателя, црковника и властела. Безъ сумнѣ осимъ овы премета было є и други, кои су у кругъ саборногъ деланя спадали, али коє ми незнамо зато, што намъ нису познати сви извори старе наше прошлости. У хрисовуляма, и надписима, кои ће се безъ сумнѣ у лепомъ брою у Босни, Херцеговини, Бугарской, а особито Албаніи и старой Србіи налазити, скривено лежи велико богатство података за стару србску исторію и прошлый правный животъ. Оскудице, коє се садъ опажаю, попуниће се можда у течаю времена, докъ се домаћи извори србске прошлости умноже, познаду и разсветле.

Последнѣ, а и врло знатно питанѣ, коє самъ о саборима поставіо, єсть: *„Какву су сабори имали важность према владательима“*. Одговоръ на ово питанѣ показао бы намъ меру саборскогъ упливаза државный животъ, и определіо бы односъ кои є између владателя съ єдне стране, а црьковника и властела съ друге стране было. Одговоръ на ово питанѣ научіо бы насъ да ли су србски сабори у рукама владателя были само играчка, коіомъ є владатель могао чинити шта є хтео; или су србски сабори были стубови, на коима є државный строй почивао, и руке, средствомъ кои є државно тело свою снагу изявльивало. Али одговоръ мой на поставлѣно питанѣ неће моћи имати толику важность, єръ се неусуђуємъ на ово питанѣ съ пуномъ определѣности одговарати због тога, што нису довольни извори, на коима се одговоръ оснивати може.

Испитуюћи изворе одъ Неманѣ I. па до укинућа србске независности и коначногъ растройства србскогъ државногъ живота, уверавамъ се, да србски сабори нису имали свакадъ єднаку ва-

жность. Подъ Неманьомъ I. появлюю се сабори више у виду некогъ породичногъ савета, него ли државне корпораціє, коя є была позвана, да касніє решителный упливъ задобіє у државна дела. У саборима, коє є Неманя I. сазвао, патріархалный живаль врло се яко опажа у државномъ устройству, па зато и вели св. краль Стефанъ у животопису свогъ отца, да є онъ, Неманя I. явно на сабору изобличіо оне, кои су были послѣдовательи арієве науке, а св. Сава споминѣ да є Неманя I. сабране властеле називао: „чєда моа вьзлюблїєнаа и вьспитѣнаа мною", што є заиста знакъ неразвієногъ патріархалногъ живота. Властели и црьковници у ово време само су саветованѣмъ своимъ дакле утицали у државна дела, ньіовъ упливъ быо є ограниченъ, ньіова воля и мишлѣнѣ само є онда имало важности, кадъ се са мишлѣнѣмъ владателя подударало. Воля владателѣва была є законъ, кои є свакогъ обвезивао, па зато се у овомъ времену више, него касніє появлюю србски владательи као господари према своимъ подчинѣнима, као отацъ према своіой породици. У овой подчинѣности задржали су се србски сабори до Стефана Дечанскогъ, подъ коимъ су они задобили већу важность, коя се подъ Душаномъ утврдила и умножила. Краль Милутинъ іошъ є могао престолнога наслѣдника лишити вида, и изключити га изъ наслѣдія, што довольно показує подчинѣность властела према владателю; Дечанскій напротивъ саизволенѣмъ сабора установлява манастиръ Дечане, и определява нуждне за издржаванѣ монаха землѣ. Дечанскій є вольомъ властела дошао на кралѣвскій престолъ, па зато су властели и задржати могли упливъ, кои є Дечанскогъ изъ Цариградскогъ прогонства у отечество повратіо, и после Милутинове смрти као законогъ престолногъ наслѣдника на престолъ уздигао. Сабори су

се подпуно развили подъ Душаномъ, кои є, колико знамо, найчешће и найзнатніє саборе сазивао. Подъ Душаномъ су сабори упражнявали у строгомъ смислу законодавну власть, као што насъ подпуно уверава Душановъ законикъ, кои є саизволенѣмъ србскогъ сабора добіо свою важность. Чудно є, да є Душанъ, кои є поглавито войникъ быо, найвише учиніо, да се србскій државный животъ развіє, али я мислимъ, да є Душанъ особито тимъ умножіо силу србскогъ оружя, што є явный животъ осладіо свима властелима, кои су се съ ньимъ заєднички трудили, да славу отечества, съ коимъ є и ньіова собствена будућность найтешнѣ скопчана была, подигну, утемелѣ и до цветаня доведу. — Подъ царемъ Урошемъ младимъ сила србски сабора тако є велика была, да є царъ Урошъ, заузимаюћи престолъ, явно обећати морао, да ће се придржавати закона, коє є подъ Душаномъ саборъ поставіо. (*) Подъ деспотомъ высокимъ Стефаномъ пакъ видимо, да Србски сабори исто тако, као што є то случай быо у Польской и Француской, и найвишу судейску власть извршаваю, **) єръ у дипломи одъ 8. Юнія 1411.

(*) У дипломи своіой одъ 24. Апвила 1307. вели царь Урошъ: „иже вса доврѣ ѹстраꙗющѹ ми по законѹ ѹставленномѹ всечьстнаго збора, иже о прежде господиномь и родителемь царьства ми, светопочившимь царемь, иже ѹстави всакаꙗ правила, тази вса и ѹтврьждаеть царьство ми“. Срб. Спом. бр. 46, стр. 56, 57.

**) Г. Мацѣіовски мисли, да су сабори у Польской тимъ већу важность имали, што су узъ законодавну, и судейску власть извршавали. Ист. Слав. Права I. ч. §. 127. Напротивъ Карлъ Роттекъ у своме делу „Allgemeine Geschichte“ Ehrenausgabe, Braunschweig, 1851. Bd. 8. pag. 32.), говорећи о томе, како є Лудвикъ XIV. помоћу свои министера Ришелѣя и и Мазаринія свою неограничену владу основао, вели за парламентъ „Es — das Parlament — war jezt wenig mehr, als was es ursprünglich gewesen — ein Gerichtshof.“ Овде се у оста-

у месту Ягодной (Ягодини?) („вьлѣто ѕцдı 6919 индиктишнь д мц҃а їоунїꙗ и҃ оу Ꙗгодной“) вели деспотъ высокій Стефанъ: „Єгда вьзврати лѣщиїє хтитороу попоу кѵр венедиктоу црѣповикю сь сьвѣтомь гна патрїарха и всего богодарованаго ми сьвора сь митрополити и сь властели заради ни се не свидѣ праведно мьздоу приемати ѿ тоуждихь троудовь“. (*) Да ли су србски сабори и пре высокогъ Стефана упражнявали судейску власть, немогу определити. У изворима нисамь о томе нашао никаквогъ спомена.

И съ овимъ свршавамъ свой говоръ о србскимъ саборима. Изъ изложенога увиђа се, да су србски сабори заиста были органи државногъ владаня и управляня. Србски су сабори имали знатанъ упливъ у развитакъ негдашнѣгъ нашегъ државногъ живота. Све, што самь нашао у изворима мени познатимъ, за овай предметъ доста оскуднимъ, навео самь, трудећи се по могућству разяснити кратку, али сяйну прошлость нашега народа. Србска држава пропала є пре него што є могла уживати плодове устройства, коє є поглавито одъ Душана добила. У овомъ устройству, коє є у многоме подобно было устройствама осталы европски држава, налазе се многе мане, али да нису пороци србски властела уништили србску независность, ове бы се мане временомъ уништиле

ломъ може приметити, да су у найстарія времена парламенти (одъ речи parabolare=colloquium habere, договарати се) были не само найвиши судови (placitum generale) него места, гди су се сакуплѣни црквени и грађански властели, о свима државнымъ делима договарали, и само одъ онда, кадъ є „Conseil privé du roi“ почео решавати државна дела, изразъ „parlamentum“ почео є означавати найвишій судъ. Ursprung und Werth der Geschwornenanstalt v. Daniels, Berlin 1858. §. 1. 45. и прим. 6.

(*) Описаніє древностій србски у светой Гори бр. 17. стр. 61—62.

и на поставлѣнимъ основима могло бы се было развити државно устройство, коє бы у стању было целость србске државе до данашньи дана сачувати. Своєлюбіе, завистъ, злоба, и врло мала любавь къ народу и отечеству есу узрокъ србске пропасти. Ово имаймо добро на памети, ово некъ насъ упути, да се за сва времена чувамо порока, кои ће свакадъ кадри быти државу, и поредъ найсавршеніегъ нѣногъ устройства ослабити, упропастити, и уништити.

II. Сабори су были поглавито органи државногъ владаня, у државну управу сабори су по своме позиву већъ имали маньій упливъ, єръ су владатељи за државну управу имали чиновнике, коє су по разнимъ струкама употреблявали. И сада, кадъ су државна устройства подпуно развієна, чиновници се сматраю за органе државне управе; они су у негдашньой србской држави органи државне управе тимъ више были, што су имали пространіи кругъ деланя, што нису были толико ограничени и подчинѣни вишимъ властима, као што су данасъ. Сви чиновници безъ разлике, ма се подъ каквимъ именомъ споминю, были су подчинѣни владателю, и дужни су были нѣгове заповести извршавати, єръ є владатель было найвишій државный управитель; али федеративный живаль, кои є превладно онда у државнимъ устройствама заузимао ма, оставляо є довольно слободногъ кретаня поєдинимъ чиновницима у кругу ньіовогъ званія.

Ніє ни могуће, да предметъ о србскимъ чиновницима у надлежномъ системномъ реду разложимъ. Многи чиновници споминю се у изворима само по имену, а кругъ ньіове делателности ненаводи се. За гдикоє чиновнике знамо, шта су радили, али граница ньіове власти ніє намъ позната. Узъ имена гдикои чиновника споєна су разна по-

нятія, како у различна времена, тако и у єдно и исто време. Све ове тешкоће на основу наши доякошньи извора, я мислимъ, ніє могуће подпуно савладати. Имена многи високи званія у течаю времена претрпила су врло знатне промене, и употребљавана су у најразличніємъ значеню тако, да бы у врло велику погрешку пао свакій, кои бы именима, коя су великодостойнике означавала, за свако време дао єднако значенѣ, и єднаку важность. Гдикоя имена означавала су најпре самосталне или баръ полусамосталне владателѣ, а после су се тимъ именима називали владательима и полувладательима подчинѣни клетвеници (vasalli). Друга пакъ имена означавала су најпре владателю подчинѣне земальске великодостойнике, кои су после подъ истимъ именима постали самостални. Промене, коє су се догодиле са називима: *жупанъ*, *князъ*, *воєвода*, *банъ* и т. д. моє казиванѣ довольно правдаю и потврђаваю. Напоследку узъ све ове тешкоће морамъ и то напоменути, да гдикоя имена означаваю *неко званіе*, а и *степенъ* властелства, па ніє свакадъ могуће съ пуномъ извесности опредѣлити, да ли се у єдномъ или у другомъ смислу дотична речь употреблява. Све ово имаюћи у виду, надамъ се, свакій ће ме извинити, ако у разлаганю овогъ предмета небудемъ посве системанъ.

Г. Мацѣіовски све славенске чиновнике дели на *великодостойнике*, и на *чиновнике земальске* и *дворске*; и вели да су земальски чиновници кодъ Славена прєпознати были, него ли дворски. (*) Ово разделенѣ може се усвоити и за србске чиновнике, али приметити морамъ, да се подъ именима, коя су великодостойнике означавала, често у изворима наводе лица, коя су се свакадъ при двору задржавала, па су зато у кругъ дворски чиновника спадала. Неможе се строго определи-

(*) Исторія Слав. Права I. §§. 46, 47, 48.

ти граница, коя є была између великодостойника дворски и земальски чиновника; и врло бы грешіо свакій, кои бы подъ еднимъ називомъ само великодостойника, а подъ другимъ само дворскогъ или земальскогъ чиновника разумевао.

Великодостойницима оне називамъ, кои су или по рођеню, или по званію, коє су одправляли, знатніє утицали у решаванѣ државны дела. Они су се одъ земальски чиновника разликовали узвишенимъ положенѣмъ и знатношћу, кою су у држави имали. Могли су се и при владательскомъ двору налазити, и у томъ случаю у своимъ лицу споявали су свойства како великодостойника, тако и дворскогъ чиновника, али су се могли и ванъ двора налазити, и башъ тимъ су се разликовали одъ дворски чиновника, кои су се свакадъ при владателѣвомъ двору и обично узъ владателѣво лице налазили.

Земальскимъ чиновницима оне називамъ, кои су имали маню важность за државный животъ, и кои су манѣ важности дело одправляли. Г. Мацѣіовски нимало насъ неупућуе, чимъ су се земальски чиновници одъ осталы разликовали, онъ само наводи имена оны чиновника, коє у редъ земальски чиновника поставля. Примечава међутимъ да су гдикои великодостойници, изгубивши у течаю времена негдашню свою важность, реду (*) земальски чиновника причислѣни были.

Дворски су чиновници они были, кои су се, као што є горе примећено, налазили при владательскомъ двору и обично узъ саму владателѣву личность. Мени се чини да се изъ навода Г. Мацѣіовскогъ неувиђа довольно да су дворски чиновници постали одъ служителя, кои су придани были великодостойницима и земальскимъ чиновницима. Лакше є веровати да су се дворски чинов-

(*) Сравни §§. 48, 49, 50. у ист. Слав. Права ч. I.

ници називали *кралѣвимъ служительима*, али и овай назив неће се, чини ми се, односити само на дворске чиновнике, него на све властеле безъ разлике. (*) Врло є вероватно, и поготову природно и то да су дворски чиновници касніє постали него ли земаљски, а у србскимъ изворима до Душана єдва се и споминю. Дворска званія одправляли су свакадъ знатніи властели, и были су први владателѣви саветници.

Изложивши у кратко разлике, коє се опажаю између званія, коя се у србскимъ изворима наводе, нуждно є, пре него што се у излаганѣ круга делателности поєдины чиновника, упустимъ споменути да се гдикоя званія споминю у Душановомъ законику, друга само у гдикоимъ хрисовуляма и надписима, а гдикоя само и єдино у некимъ

(*) Краль Стефанъ Урошъ учиніо є 1289. год. неку милость Дубровчанима, предъ своимъ слугама: *Драгославомъ* и *Будиславомъ Хвальчикъомъ*; а воєвода Радичь Сьнковиѣь у некомъ договору съ Дубровникомъ одъ 1399. год. Августа 25. заклео се са своіомъ: *братіомъ* съ *властели* и *слугами*; а на овимъ местима речь слуга заиста неозначава простогъ служителя, него владателѣвогъ подчинѣнка, слугу у вишемъ смислу, као што се то особито увиѣа изъ некогъ указа Душановогъ одъ 1346, 24. Окт. гди се спомиње *слуга Добиживъ* као некій *цариникъ*, и човекъ у власти, кои є могао *трговє* определявати, и царину одъ куплѣ узимати; онъ є био дакле властелинъ, єръ се ясно у указу каже, да *Добиживъ* неузима царине на Трѣбини „*и всаци властели кои те* (ће) *стояти по добиживу, да неузима царине.*“ Србски Споменици бр. 33. стр. 40; бр. 86, стр. 117; бр. 40. 40., стр. 50. Неће быти сувишно, да овде напоменемъ, да су се благородници и у Угарской звали „servientes regis“ а ово благородство именовало се „coetus servientium regalium“ єръ су краля бранити, нѣму оружѣмъ на служби быти морали. У Угарской после 14. века свакій є био властелинъ, кои є одъ владателя, палатина, и т. д. добіо баштину зелю.

историскимъ спомеиицима. Кругъ делателности свакогъ поединогъ чиновника ніе ми могуће опредслити, єръ се гдикоя званія у изворима само по имену наводе; али ипакъ трудићу се споменути, све што се у изворима мени познатимъ о поединимъ чинивницима наводи.

У редъ великодостойника негдашнѣ србске државе ставлямъ *кнеза*, *жупана*, *войводу*, *бана*, *кьзньца* и *логотета*. Ови су безъ сумнѣ врло великій упливъ имали у решаванѣ државны дела и пре него што се државнополитичный животъ развіо, и после, кадъ су се државны сабори устроили, и кадъ су подпуну важность у србской држави задобили. Прва троица постаяли су наслѣдіемъ великодостойници; достоинство бана было є кадкадъ само наслѣдно; а кьзньцъ и логотетъ было є великодостойникъ по своме званію. Називи прва три великодостойника означаваю степенъ властелства, кои є у породицама наслѣданъ было, али уєдно и званіе, коє є неко одправляо. Они, кои су наслѣдіемъ постаяли кнезови, жупани, и войводе, свакадъ су были уєдно и државни великодостойници; а кои су званіе кнеза и жупана одправляли, нису можда свакадъ реду великодостойника припадали. Тешко є у сваком поєдиномъ случаю, кадъ се у изворима ови називи налазе, определити, да ли се подъ ньима разумева степенъ властелства, или одправляно званіе.

Дворски чиновници по моме мишлѣню были су: *деспотъ*, *севастократоръ*, *кесаръ*, *протосевастъ*, *протовистіяръ*, *протоспатаръ*, *двородржица*, *властелинъ*, *стѣгоноша*, а у некомъ погледу *логотетъ*, *кьзньць* и *диакъ*. Већъ сами називи гдикои овы чиновника показую, да су они припадали владателѣвомъ двору, а изъ исты назива увиђа се уєдно и кругъ ньіовогъ деланя. Изузимаюћи двородржицу, властелина стѣгоношу, и диака, сви остали

називи єсу грчки, и узаймлѣни су одъ грчкогъ дворскогъ живота, а и сама званія заведена су веħиномъ подъ Душаномъ, кои є свой владательскій дворъ тако устроіо, као што є быо грчкій императорскій дворъ устроєнъ. Гдикои измеħу овы назива немаю определѣногъ значеня, а *логотети*, *къзньци* и *дияци* спадали су у редъ дворски чиновника зато, што су они државне дужности, али обично узъ личность владателѣву налазеħи се, извршивали.

Све остале чиновнике, коє у прва два реда нисамъ споменуо, називамъ *земальскима*. Гдикои називи упуħую насъ мислити да су ови чиновници неке войничке дужности одправляли. Кругъ деланя и положенѣ многи земальски чиновника ніє намъ познато, гдикои су были строго подчинѣни вишимъ чиновницима, и Г. Мацѣіовски сматра ій као слуге, кои су другимъ чиновницима придани были у помоħь, за неке можемо реħи, да су обштинска званія одправляли.

Изложивши све што се о чиновницима у обште може реħи, прелазимъ на поєдине називе чиновника, кои се у србскимъ изворима налазе, определяваюħи смисао, у комъ се поєдини називи у разна времена употребляваю. Споменуħу найпре називе великодостойника съ различнимъ значенѣмъ исты назива, после дворске и земальске чиновнике.

Меħу великодостойницима на првомъ месту спомена заслужує:

Кнезъ, кои є по степену властелства свакадъ у редъ великодостойника спадао, а и по одправляномъ званію обично понайзнатніє место у државной управи заузимао. У прва времена періода Неманиħа речь *кнезъ* непоявлює се као називъ властелскогъ степена, него се употреблює за означенѣ одправляногъ званія, па зато Првовенчаный краль у животопису свога отца Неманѣ I. вели,

да се између осталы саветовао с *кнезовима земль*, (*) т. є. съ людма, кои су поедине части, т. є. окружія, или провинціе србске државе управляли. Кнезови су имали врло велику важность у србской држави, были су управитељи читавы простора. Они су само у обштимъ државнимъ делима были подчинѣни владателю, были су обвезани воевати на државне непріятелѣ, али су имали право участвовати у решаваню свію државны дела, имали су свою воену силу, коіомъ су независно одъ владателя располагали у толикой мери, да су могли не само непріятельска нападаня на државу одбіяти, што имъ є была дужность, него су се могли безъ владателѣвогъ саизволеня и у самъ ратъ са странима упуштати. Важность ову задржали су кнезови и онда, кадъ се државно устройство подпуно развило. У дипломи, кою є младый царъ Урошъ 1362 Августа 22. издао, и коіомъ є утврдіо Дубровчанима права, коя су одъ прѣашньи србски кралѣва задобили, споминѣ се: да се кнезъ Воиславъ и градъ Которъ завадіо био съ Дубровчанима, кои пославши своє посланике младомъ цару Урошу, молили су га, да ій съ Воиславомъ и Которомъ измири, као што є то и учинѣно. (**) Овай примеръ, а ніе єдиный у србской исторіи, довольно доказуе велику моћь негдашньи провинціялны управителя у србской држави, и слабу свезу коя є измеђъ ньи и владателя постаяла. Ова полузависность провинціялны управителя, и велика моћь, кою су поєдини управительи кадри были развити, дале су више путій повода распрама, коє су између владателя и нѣму подчинѣны кнезова постаяле, и учиниле су способнима исте кнезове, да могу ступити у явне договоре са странимъ непріятельима свога владателя. — По Душановомъ

(*) Památky. Život sv. Symeona od krále Stepana. X.
(**) Србски Споменици бр. 55.

законику кнезови были су управительи градова, и ньіова є дужность была бдити надъ безбедности простора, коимъ су управляли. — У изворима споминю се кадшто *велики кнезови*, кои су такође были управительи провинція. Тако св. Сава вели, да є Неманя I. оставляюћи престолъ найстаріемъ своме сину Стефану, млађегъ сина Вука поставіо за „кнеза веліїа и вьлоучи емѹ землю довольноу“ да ньимъ управля остаюћи подчинћнъ брату владателю. (*) Тако и подъ кралћмъ Урошемъ великимъ споминћ се у изворима „кнезь кели, хльмьски Аньдрћи. (**) Но ванъ тога, што су кнезови были провинціялни управительи, иста речь има и друго значенћ. Кнезъ є означавао и независногъ владателя, као што то казую примћри: цара Лазара, и деспота високогъ Стефана. Царъ Лазаръ и самъ себе назива на некимъ местима кнезомъ, а тимъ именомъ означаваю га и други српски извори издани и за нћгова живота а и после смрти. Лазаръ є бьо кнезъ пре него што є постао српскій владатель, па є то име задржао и после, кадъ є за владателя избранъ бьо, а деспотъ високій Стефанъ слћдуюћи примеру свога отца, и наслћдивши нћговъ престолъ, задржао є и називъ кнеза, као што се у гдикоимъ изворима споминћ. (***) Кнезъ є бьо и дворскій чиновникъ, као што се може увидити изъ дипломе цара Уроша младогъ, издате „подь Призрћномь на рибницћ Априла кд к лћто „ѕѡѯє“ 6865—1357, у коіой се споминю „кнезове царьства ми,

(*) Památky. Život sv. Symeona od sv. Sávy. IV.

(**) Památky. Okázky občanského Písemnictvi. стр. 10. Срб. Спом. бр. 4.

(***) Српскій Лћтописъ одъ год. 1847. ч. IV. стр. 56. Описаніе древностій српски у св. Гори бр. 16. 18. Српски Споменици бр. 73. 90. 91. и т. д. У дипломи деспота высокогъ Стефана подъ бр. 18 наведеной на едномъ месту стои: „*великому кн зу Лазару*“.

кои дрьжеть коукю царьства ми", а и у дипломама босански кралѣва налази се споменъ „*дворски кнезова*". (*) Кнезовима су се канда називали и сеоски поглавари, кои су могли быти подчинѣни властелима, єръ се у некимъ изворима наводи да су између остали лица и кнезови были подчинявани црквама као власи, и онда се кнезъ на првомъ месту споминѣ. (**) — Напоследку речь кнезъ означавала є степенъ властелства, кои є быо наслѣданъ. Властели кнезови нису были подчинѣни само владателю, него и поєдинимъ провинціялнимъ управительима, кои су себи подчинѣне властеле разны степена имали. Неће быти сувишно овде іошъ и то навести да є речь кнезъ и данасъ позната у србскомъ народу, па да и данасъ означава као некадъ: провинціялногъ управителя, независногъ владателя, сеоскогъ поглавара, па и степенъ властелства. Речь иста кнезъ позната є кодъ свію славенски народа одъ найстаріи времена, и имала є, а има и данасъ различна значеня.

На другомъ месту између великодостойника спомена заслужує:

Войвода, кои є како по одправляномъ званію, тако и по степену властелства врло знатно место у државномъ строю заузимао. У србской држави подъ истомъ речи разумевао се найпре єдино „войничкій управитель", као што се увиђа изъ животописа Неманѣ I. за когъ св. Првовенчаный краль вели, да є у саветъ позвао *воєводи* и *воины;* (***) а и Душановъ законикъ споминѣ войводу

(*) Србски Споменици бр. 47; 136; и т. д.

(**) У дипломи св. првовенчаногъ краля дарованой монастиру Жичи споминѣ се грьдь кьнєзь, когъ є заєдно съ децомъ поклоніо истомъ манастиру; а краль Милутинъ поклоніо є као влаха „кнєза воихнѹ с дѣтию" хилендарской цркви св. Богородице. Památky. Okázky obč. pism. стр. 7; Описаніє древн. србски у св. Гори. бр. 6.

(***) Види стр. 98, приметбу.

као управителя войске. Войвода є имао врло велику важность и власть у србской држави, у войски є онъ у строгомъ смислу неограничену власть имао, нѣгове заповеди морао є свакій строго испуњавати, иначе се сматрао за царевогъ преступника, и бывао є казнѣнъ, као да є саме цареве заповеди преслушао; али у пресуђиваню питаня: да ли є неко кривъ или не, а можда и у определеню казни за осведоченогъ кривца бывао є канда ограничаванъ одъ мали и велики судова, кои су се узъ войску налазили. (*) Онай, коме є єдномъ вр'овна управа с войскомъ поверена была, называо се войводомъ, ма когъ иначе степена властелинъ био али дужности войводе нису быле сталне, и престаяле су съ престанкомъ рата. Войвода є онда заузимао или првашнѣ место, кое є у државной управи заузимао, или є добіяо ново определенѣ. Войводу є назначавао свакадъ владатель, па зато Г. Мацѣіовски мисли, да су войводе чисто дворски чиновници были, што се подпуно одобрити неможе, єръ войвода само є могао, али ніє морао быти изъ реда дворянства. (**) Касніє изменіо се кругъ войводиногъ дѣланя, войводе су постали управительи поєдины провинція, и речь войвода више є означавала степенъ властелства него ли одправляно званіє. Войводе као управителѣ провинція у србской држави неналазимо, али налазимо ій особито у почетку 15. века у Босни, гди су они исто тако велику важность имали, као у србской држави кнезови, па су зато могли безъ сагласія краля водити ратъ са странимъ државама. (***)

(*) Види 110. зак. у Душ. законику Památky. Okázky obč. pism. стр. 40.

(**) Исторія Слав. Права §. 47.

(***) Србски Споменици бр. 116. „Размирьє, и рать и зла волѭ“ као што се на наведеномъ месту вели, коя се заметнула између бос. воєводе Радосава Павловиња и

Достоинство великогъ войводе у Босни было є наслѣдно, и прелазило є свакадъ на найстарієгъ сина, или на найближегъ а найстарієгъ сродника. Деца и браћа великогъ войводе за нѣгова живота називали су се кнезовима, кои су у явнимъ словима свакадъ знаменито участвовали. (*) Войводе као дворске чиновнике, или баръ као лица, коя су се при двору задржавала, налазимо у србской држави већъ одъ времена Дечанскогъ краля, єръ на дипломама, коє є истый владатель издао, између други сведока подписани су и войводе, што є знакъ, да су се они узъ лице владателѣво налазили. Шта више, войводе се споминю у србской држави и после Косовске битке у разныхъ дипломама, коє су они као сведоци веће вероватности ради по усвоєномъ и утврђеномъ већъ онда обичаю подписали. (**) Управительи поєдины областій вел. кнезови, и велике войводе, имали су себи подчињне властеле, а између њи гдикои су носили називъ войводе. (***) После пропасти србске и босанске државе, важность, кою су некадъ войводе имале, изгубила се са свимъ.

града Дубровника была є утишана босанскимъ кралѣмъ Щефаномъ Тврьткомъ Тврьтковићемъ 1433. Марта 2.

(*) Великій воєвода Сандалъ имао є браћу кнеза Влкца и кнеза Влка; али мушке деце ніє имао. По нѣговой смрти постао є великимъ войводомъ Стѣпанъ, синъ кнеза Вукца Хранића кои є сигурно пре Сандала умро быо. Стѣпанъ є имао синове кнеза Владислава и кнеза Влатка. Сравни Србски Спом. бр. 96. са бр. 115. 119. 120. Воєвода Радосавъ Павловићъ имао є сина кнеза Иваниша, кои є после быо воєвода. Сравни Срб. Спом. бр. 117. са 133.

(**) Подъ Дечанскимъ спомиње се воєвода Младєнь, дедъ Вука Бранковића, войвода Дѣкнь Маньѣкь. Пре и после Косовске битке споминю се разне войводе. Срб. Споменици бр. 36 37. 73. 90. 91. 111. и т. д. Описаніе древ. Србски у св. Гори. бр. 15.

(***) Србски Споменици бр. 61. 114. и т. д.

Жупанъ є такође врло знатно место заузимао у србско-државномъ строю. И ова речь означава одправляно званіє, и степенъ властелства; и како у србскимъ изворима, тако и по мишленю историка има различно значенѣ. Познато є изъ исторіе, да се жупани као управительи поєдины србски областій появлюю већъ у првимъ столѣтіяма после последнѣ сеобе Срба. Први ови жупани, као што ми се чини, нису были самостални владательи. Землѣ коє су Срби населили, были су грчке, србски жупани были су подъ грчкимъ господствомъ управительи овы земаля, али су се трудили отрести се одъ грчкогъ господства, и постати самостални. Было є више жупана, кои су са подчинѣнимъ себи народомъ доста независно управляли. Преобширанъ бы было, кадъ бы се упустіо у разлаганѣ судбине овы поєдины србски жупана; њіова исторія была бы уєдно исторія србскогъ народа оны времена. Прелазећи столѣтія съ ћутанѣмъ станићу се при почетку періода Неманића, и размотрићу, шта су одъ овогъ времена были жупани. Познато є, да се Стефанъ Немања I. кадъ є србску државу устроіо, и одцепивши се одъ Грка самосталнимъ начиніо, називао „*великимъ жупаномъ*“, а да є у прва времена своє владе и нѣговъ синъ *Стефанъ* после првовенчаный краль, такође овай насловъ „*великогъ жупана*“ носіо, као што се то доста ясно увиђа изъ дипломе, кою є Немања I. 1198—1199. даровао манастиру Хилендару. (*) У овомъ времену дакле „*великій жупанъ*“ было є државный управитель, и разликовао се одъ областны управителя тимъ, што су нѣму подчинѣны были жупани, областни управительи. Истина, изъ наши домаћи извора неуви-

*) Описаніе древностій србски у св. Гори бр. 1. Památky. Okázky občanského pisemnictvi č. V. стр. 3.

ћа се, да є у србской држави подъ Неманьомъ I. и првовенчанимъ кралѣмъ было областны управителя, кои су се називали жупани, али то скоро съ извѣсности можемо извести одтудъ, што се жупани споминю подъ Урошемъ великимъ, и Стефаномъ Дечанскимъ, а и подъ кралѣмъ Милутиномъ, за когъ архіепископъ Данилъ казує, да є по одржаной надъ бугарскимъ кралѣмъ Шишманомъ побѣди само подъ тимъ условіемъ начиніо съ Бугарима миръ, ако Шишманъ у бракъ ступи съ кћери некогъ србскогъ велможе, и кадъ є Шишманъ на то пристао, Милутинъ му є дао за любовцу кћерь свога жупана Драготе. (*) Тешко є опредѣлити, да ли є речь жупанъ у ова времена означавала само областногъ управителя, или само степенъ властелства. Найвероватніе є, да су жупани были како областни управительи, тако исто и властели вишегъ реда, єръ кадъ се у дипломама подписую као сведоци, появлюю се више као властели вишегъ реда, и то као дворани, кои су се при владателѣвомъ двору налазили; напротивъ у писму, коє є Урошъ великій писао „жоупаноу Тврьтькоу“ истый жупанъ появлює се као областный управитель, коме Урошъ поручує, да се освети Дубровчанима за неправду, кою су они србскомъ државлянину *Урсетеви* учинили. (**) Жупани областни управительи имали су велику властъ у своимъ рукама, они су, као и кнезови и войводе, имали свою собствену оружану силу, што се већъ и изъ наведеногъ писма великогъ Уроша увиђа. Жупани гдикои областій, исто тако као кнезови и войводе, имаюћи велику силу у своимъ рукама, често су се побуњивали противу свои владателя, одцепльивали су се одъ обште државне свезе, подчинявали су се странимъ владательима, и противу

(*) Србски Споменици бр. 21. 37. Раньъ II. стр. 559.
(**) Србски Спом. бр. 34.

српски владателя утврђивали су уговоре съ њіовимъ непріятельима. (*) Све ово доказує, колико су ови велики властели одъ владателя независни были. Достоинство жупана найдуже одржало се у Босни, гди су се они іошъ 1461. налазили, као што насъ босански извори довольно увераваю. (**). — У течаю времена речь *жупанъ* почела є означавати и степенъ властелства, и у овомъ погледу рекао бы да су жупани нешто манѣгъ степена властели были, него кнезови и войводе. Властели жупани были су подчинѣни не само владательима, него и областнимъ управительима кнезовима и войводама, као што се изъ многи извора довольно увиђа. (***) Невероватно ми се чини, што Г. Гилфердингъ вели, да су *жупани* были *старешине малы сеоски обштина, старешине жупа*, (****) єръ жупа неозначава село, него є у жупи было више села, коя су могла имати разне господаре, па су зато и стояла подъ разномъ управомъ. Могло є истина быти господара жупа, кои су се звали жупанима, али было є и такви жупа, коє разделѣне на више собственика нису могле имати єдногъ старешину т. є. жупана, ако се подъ старешиномъ разумева господаръ или управитель жупе. (*****)

(*) Жупанъ Радославъ синъ кнеза Андрее Хлъмскога, називаюћи себе клетвеникомъ „гн҃ꙋ кралꙋ ꙋгьрьскомꙋ“ ступа у саюзъ съ Дубровникомъ противъ краля Уроша 1254. Мая 22. Срб. Спом. бр. 20.

(**) Срб. ср. 754.

(***) Жупанъ одговара речи: Comes, коя є означавала областногъ управителя, Föispán, а уєдно и степенъ властелства: Graf. Да су областни управительи имали подъ собомъ жупане, види Ср. Спом. бр. 86.

(****) Писма о исторіи Срба и Бугара одъ Хилфердинга, превео Миланъ Милићевићъ св. 1. стр. 189.

(*****) Г. Дръ Янко Шафарикъ опомеиуо ме, да се у српскимъ изворима споминю надворни жупани (Comes palatii), али я споменъ овы жупана у српскимъ из-

Банъ, као чиновникъ и великодостойникъ српске државе неспоминѣ се нигде у српскимъ изворима. *У* Босни и Хрватской налазимо бане у разна времена, а Г. Мацѣіовски мисли, да є достоинство бана некада и у српской држави постояло, велећи да су место жупана и бана у Србіи друга два званія установлѣна, и то званіе *логотета* и *прѣмикиріе* (*). Ово мишлѣнѣ српски извори довольно неправдаю, єръ се називъ бана изузимаюћи Босну и Хрватску — непоявлює у српской исторіи у целомъ періоду Неманића, жупани пакъ іошъ за времена Дечанскогъ краля споминю се у српскимъ изворима, а у сусѣдной Босни постояли су и на сто година скоро после српске пропасти на Косову. *У* Босни био є банъ независный управитель Босне, уживаюћи безъ икаквогъ ограниченя владательска права; али є често овай називъ означавао и полузависногъ управителя Босне онда, кадъ є ова туђой власти подчинѣна была. Већь се за Хвалимира краля XXXII. вели, да є свою кћерь удао за *вѣнецкогъ* бана, а *Вѣнецъ* био є градъ у Босни на рѣки Врбасу (**). *У*

ворима нисамь приметіо. У дипломама кодъ Schwandtnera у делу: rerum hungaricarum scriptores III. 105. 156. наводе се ови називи жупана: Zupanus palatii, Zupanus Cavallarius, Zupanus Pincernarius, Zupanus Comitissae. Истор. Слав. права. I. приметба 227.

(*) Исторія Слав. права. I. § 47. IV.

(**) Раићъ Т. II. стр. 286. Ніє сувишно, да овде приметимъ, да само мимогредно споминѣмъ име бана пре Неманићевогъ доба зато, єръ српска држава подъ своимъ вел. жупанима, и подъ краљевима далматинскимъ па све до Неманѣ I. ніє была довольно правно развіена. Као што се изъ наведеногъ места увиђа, у Босни су были познати бани одъ стари времена, а Константинъ Порфирогенитъ већъ споминѣ и у Хрватской бана, кои є подъ собомъ имао Гацко полѣ, и пределе реке Крбаве, и Лике. Осимъ босански и хрватски банова споминю гдикои у овомъ добу бановине захлм-

Босни су бани имали устроєнъ владательскій дворъ, и своє дворане, између кои споминю се сви степени властела, кнезови, войводе, жупани. Одъ времена, кадъ су се босански бани почели називати србскимъ и босанскимъ кралѣвима, неспоминю се више у изворима бани зато, што су ти бани одъ то доба были кралѣви. Босанскій банъ *Тертко*, синовацъ одъ Душана угнѣтаваногъ бана Стефана, сазнавши да є владательска породица у Србіи изумрла, дошавши у Србію, наслѣдіемъ заузео є као што самъ вели у дипломи, коју є 1378. год. Апр. 10. издао, „престоль моихъ прародитель, господє србьске, занє бо ти вѣхъ мои прародителии въ земльнѣмь царствѣ“ и т. д. и подписивао се „Стефань Тврьтко въ Христа Бога краль Србльемъ и Боснѣ и Примерк“. (*) Бани северински, мачвански, хрватски и т. д. односе се на државно устройство Угарске, и нестоє ни у каквой свези са србскимъ државнимъ устройствомъ, па зато и прелазе кругъ мои разматраня.

ску, требиньску, и т. д. У унгарскимъ изворима спомиње се такође у разна времена достоинство бана. У Унгаріи были су бани велики властели, и имали су знатанъ упливъ у решаванѣ државны дела. Између осталы бана спомиње се у Унгарской: *Северинскій, Мачванскій, Приморскій, Бугарскій* банъ (Banus Severiensis, Macsoensis, Maritimus, Bulgariae etc.) и т. д. Достоинство бана, као и остала висока достоинства, у стара времена нису была наслѣдна, и стална, тако унгарскій краль Стеванъ V. вели за бана Роланда 1270. год. „Baro iste cum regni nostri semper status altissimos tenuisset, aliquando Palatinatum, quandoque Banatum diversos plures Comitatus.“ etc. Fejer Codex diplomaticus Hungariae VII. 2. p. 14. Frank: A közigazság törvénye Magyarhonban. Budán, 1845, I. 122. lap.

(*) Србски Споменици бр. 66. Истый краль Тврьтко године 1375, Фебр. 9. подписанъ є као банъ босански. Банъ Кулинъ спомиње се у некой заклетви веће 1189. године. Срб. Спом. бр. 1.

Напоследку међу велможе негдашнѣ српске државе ставлямъ *казнаца* и *логотета*, кои су по своме званію знатно место заузимали у државной управи. Обоица появлюю се као дворски чиновници зато, што су се обично узъ личность владателя налазили, али ипакъ по своме званію више припадаю реду великодостойника, него ли у брой дворски чиновника.

Казнацъ (кьзньць) судећи по називу, старао се о државной казни, прикупляо є државне приходе, можда є разрећивао дотичне прирезе, и по наредби владателя употребляваo є државне приходе на обште цели: єдномъ речи казнацъ вальда є бьло некій видъ министера финансіе. Кругъ нѣговогъ деланя по нашимъ изворима неможемо определити, єръ се у старимъ споменицима казнаци само по имену споминю. Званіе казнаца было є важно, єръ су казнаци свакадъ велики властели, налазили су се при владателѣвомъ двору, и подписивали су се на изданимъ одъ владателя дипломама као сведоци. Казнацъ се споминѣ већъ у некомъ писму кральице Єлене, матере краля Милутина, управлѣномъ на дубровачкогъ кнеза Марина Жоржа, у комъ иста кральица обећава, да ће Дубровчане оставити у уживаню права, коя су одъ нѣногъ мужа и сина Уроша (Милутина) добили. Ово є кральица Єлена обећала предъ дубровачкимъ посланицима, а одъ своє стране предъ три сведока, између кои єданъ є бьло казньць Мрьиань. Подъ Дечанскимъ такођеръ є постояло званіе казнаца, а познато є было и у Босни, єръ у некимъ писменимъ споменицима налазимо кьзньца Санька, кои є по свой прилици найпре жупанъ бьло, и кои є имао сина воєводѫ Радича Сьнковићьа. У гдикоимъ писменимъ споменицима нала-

зимо на назив „*челникъ ризнички*“ кои се двапутъ подъ деспотомъ Ђурђемъ спомиње. (*)

Логотетъ — у дипломама налази се написано: логоѳетъ, логофетъ, логопетъ — такође є одправляо у србской држави знатно званіе. Кадъ бы ово званіе са садашньимъ коимъ званіемъ упоредити хтели, могли бы логотета уподобити државномъ секретару, или начелнику државне владателѣве канцеларіе, кои се обично налазіо узъ владателѣву личность, съ владателѣмъ є путовао, нѣгове заповести извршавао. Г. Мацѣіовски вели, да є званіе логотета установіо Душанъ, и заиста пре 1349. године я нисамъ ни у єдномъ србскомъ споменику примѣтіо, да се спомиње званіе логотета, шта више, ни на самимъ Душановимъ дипломама неналазе се подписани логотети, него се првый путъ споминю у Душановомъ законику, а одъ 1357. године споминю се логотети врло често у разнимъ старимъ писменимъ споменицима. Поглавита дужность логотета была є писати, т. є. саставляти хрисовулѣ, а по свой прилици и сва остала писма, коя є издавао владатель. Онъ є чувао великій државный печатъ, и ударао га на дипломе, па томе быо є као некій контролоръ а уєдно и десна рука владателя при издаваню дипломa, и саставляню државны писама, коя є онъ по владателѣвомъ налогу саставляо, као што се то увиђа изъ разны преговора србски кралѣва са дубровачкомъ рецубликомъ, па се зато и появлює логотетъ и као дворски чиновникъ тимъ више, што се на више места спомиње уєдно и као милостникь, т. є. сведокъ, кои се на диплому ради нѣне

(*) Србски Споменици бр. 32. и 37; сравни бр. 79. и 86. види бр. 137. 138. Кьзньцъ у србской држави може се успоредити званію, коє є одправляо: Camerarius.

веће вероватности подписивао; (*) али то насъ уѣдно увераваа, да су логотети великодостойници были, почемъ су се на дипломама за сведоке само люди вишегъ чина, и степена властелства обично употреблявали. Подъ царемъ Урошемъ младимъ употребльнъ є логофетъ Деанъ за поклисара, єръ у некой дипломи истога владателя стои: како сте ми пороучили по логодете царства ми Деанѣ и по Грьгоурѣ, (**) одкудъ се уѣдно и то увиђа, да су владательи у исто време два а сигурно и више логотета имали. У ова времена посланици добіяли су обично устмена упутствія, кои су се при своимъ съ другимъ државама преговорима придржавали, па зато є и употребльнъ изразъ „поручили“. Логотети су саставляли а и сами писали државна писма, коя некій видъ државны уговора имаю, али су сигурно саставляли и писали и дипломе, коє су владательи давали приватнимъ лицима, и онда су наплаћивали неке таксе одъ оны, кои су дипломомъ неку землю добили; али исте таксе нису примали логотети за писанѣ дипломе, него за *хрисовуль*, т. є. за златный печатъ, кои су на диплому ставляли. Таксе су ове доста велике быле, обдареный давао є одъ свакогъ села, коє є у баштину добіо по л= 30 перпера логотету. (***)

И съ овимъ самъ рекао све, што самъ на овомъ месту о србскимъ велможама могао рећи.

(*) Србски Споменици бр. 47. Као милостивци подписивани су логотети на дипломама после смрти цара Уроша, а првый путъ у некой дипломи Вука Бранковића одъ 1370. год. Априла 5. Срб. Спом. бр. 62. И после Косовске битке споминю се логотети; тако 1406. споминѣ се *логоветъ Богданъ*, кои є 1429. быо протовистіярь; а на нѣгово место быо є Логофетъ Воихна. Срб. Спом. бр. 90. 111.

(**) Срб. Спом. бр. 53.

(***) Види 114. законъ у душановомъ законику.

Неће быти сувишно да и то приметимъ, да звања великодостойника нису была свакадъ стална него да є могао великій властелинъ разна званія єдно за другимъ одправляти.

О дворскимъ чиновницима на основу домаћи извора неможемо ни съ толикомъ опредѣлености говорити, колико о велможама, єръ се већиномъ дворски чиновници само и єдино по имену спомињу. Називи гдикои дворски чиновника налазе се само у историскимъ делима, или у некимъ надписима, а у Душановомъ законику єдва се гдикои спомињу.

Између дворски чиновника найзнатніи быо є:

Деспотъ, кои се спомињ у Раићевой исторіи и у гдикоимъ старимъ надписима. Ученый г. Павле Шафарикъ вели, да є деспотъ заузимао прво место у царскомъ дворянству. (*) Я нисамь могао наћи нигди у србскимъ изворима, да се деспотъ наводи као некій дворскій чиновникъ. Познато є да се Стефанъ синъ кнеза Лазара, ступивши после Косовске битке на престолъ, називао деспотомъ, а кадкадъ и кнезомъ; али у ово време деспотъ ніе више быо првый степенъ достоинства у владательскомъ двору, него є та речь означавала самогъ полузависногъ владателя. Могуће є мећутимъ, и врло вероватно да є Стефанъ у двору свога отца іошъ пре Косовске битке быо деспотъ, па є тай називъ задржао и после, кадъ є и саму владу надъ србскомъ државомъ у своє руке узео; што є тимъ вероватніе, єръ Раићъ вели, да є грчкій царъ Алекси Ангелъ Комненъ Стефана, после прювенчаногъ краля, кадъ є истый

(*) Мисли г. П. Шафарика о степенима дворски достоинства у србской држави у кратко є споменуо г. нѣговъ синовацъ Дръ Янко Шафарикъ у Гласнику V. стр. 299.; на ово место чешће ћу се позвати у течаю ове разправе.

нѣгову кћерь узео себи за љубовцу, почествовао деспотскимъ саномъ, а и Немања I. пре, него што є оставіо светску владу, поставіо є истогъ своіъ сина Стефана србскимъ *Деспотомъ*. (*) Г. Мацѣіовски вели, да су се женске одъ владательске породице у Србіи називале *деспине*, (**) о чему се изъ србски извора нисамъ могао уверити. У Душановомъ законику назывъ деспота неналази се.

Севастократоръ био є по г. Шафарику другій степенъ дворянскогъ достоинства. Мени су непознате нѣгове дужности, али є на свакій начинъ заузимао знатно место у реду негдашньи србски дворяна. Већъ Немања I. у своіой дипломи, кою є 1198—99 дао манастиру Хилендару, назива своіъ сина Стефана *севастократоромъ*. (***) Раићъ вели, да є Душанъ севастократоромъ Србіи поставіо *Декана*, болѣ Деана, што се и Душановомъ дипломомъ одъ 1349. год. потврдити може; єръ се у истой дипломи спомиње *севастократоръ Дѣанъ*, и за нѣга вели Душанъ да є био „*братъ царьства ми*“. (****) Иотацъ Вука Бранковића био є севастократоръ, и спомиње се у дипломи младогъ цара Уроша одъ 11. Марта 1369 (swor) а и Вукъ Бранковићъ самъ вели, да є синъ севастократора Бранка. (*****) У Бугарской су такође были познати севастократори, као што се увиђа изъ надписа, налазећегъ се у цркви Боянской кодъ Софіе одъ 1255 (sѱꙁ), гди се спомиње братучедъ цара бугарскогъ а унукъ србскогъ краля Стефана Калоѣнь севастократорь. А и у договору кои су

(*) Раићъ Т. II. стр. 409.

(**) Исторія Слав. права. I. § 39.

(***) Описаніе древностій Србски у св. Гори бр. 1. Památky. Okázky občanského písemnictvi Č. V.

(****) Раићъ Т. II. 750. Описаніе древностій србски у св. Гори бр. 12.

(*****) Описан. древ. срб. у св. Гори бр. 13. 15.

противу српскогъ краля Уроша 1253. Юнія 15. Дубровчани са бугарскимъ царемъ Асеномъ заключили споминѣ се: зетъ цара бугарскогъ *севастократоръ Петаръ.* (*) Изъ наведеногъ увиђа се, да су севастократори кодъ Срба и Бугара были познати далеко пре Душана и да су севастократори свакадъ были сродници владателѣве породице, као што сви наведени примери довольно доказую.

Кесаръ быо є по Г. Шафарику трећій степенъ достоинства у Душановомъ двору. Раићъ за времена Душанова споминѣ *Кесаре Пребулу Григорія* и *Воихну.* (**) Кесаръ Воихна споминѣ се у надпису на завѣси велики царски дверій предъ олтаромъ цркве хилендарске одъ год. 1399. кою е завѣсу кћи кесара Воихне, а любовца деспота Углѣше манастиру Хилендару дала. Кругъ кесарове властій по српскимъ изворима неможе се опредѣлити. Деспотъ Углѣша, братъ краля Вукашина, было є найпре кесаръ, (***) и управляо є Драмомъ, и одтудъ бы могли изводити, да су кесари и областни управителъи были, па да є речь кесаръ пре достоинство, него ли званіе означавала. У српскимъ дипломама, и у Душановомъ законику нисамъ могао опазити, да се кесаръ спомине.

Протосевастъ или као што се гдигди исписуе *протосевастатосъ* было є манѣгъ степена дворскій чиновникъ одъ кесара, еръ су кесари одъ протосеваста постаяли, почемъ се у некомъ надпису у манастиру Рилскомъ одъ год. 1335. споминѣ:

(*) Гласникъ VII. стр. 190; Српски Споменици бр. 16. Památky. Okázky obč. pisem Č. XVI. Севастократоръ Петаръ имао є землю, — државный просторъ, коимъ є управляо; на наведеномъ месту стр. 18.

(**) Раићъ Т. II. 750.

(***) Гласникъ V. стр. 299. 301.

протосевастатосъ Реля Драговоля, а у другомъ надпису одъ год. 1341, кои се у истомъ манастиру налази, споминѣ се: „*Кесарица, супружница Релѣ Драговолѣ*“, одкудъ се увиђа, да є истый Реля после 1335 године добыо степенъ кесара. А већъ се подъ кралѣмъ Милутиномъ споминѣ протосевастъ, єръ истый краль у некой своіой дипломи вели, да є градъ Штипъ зидао протосевастъ Хреля, што насъ уверава, да су протосевасти такође знаменита места у државной управи заузимали. (*)

Протовистіяръ было є по г. Шафарику 5. степенъ дворянскогъ достоинства у Србіи. У србскимъ писменимъ споменицима, кои су пре Душана, а и одъ самогъ Душана издати, па ни у самомъ Душановомъ законику неспоминѣ се достоинство протовистіяра, али да є исто достоинство у дворовима србски владателя было, уверавамъ се одтудъ, што се у дипломи Ђурђа деспота одъ 1429. год. 13. Дек. споминѣ *протовистіяръ Богданъ*, а налази се споменъ протовистіяра и у другимъ старимъ србскимъ писменимъ споменицима 14. и 15. века. Протовистіяри подписивали су се на дипломама — као милостници т. є. сведоци, а у Босни протовистіяри испунявали су кадшто дужности логотета, као што се увиђа изъ дипломе Штефана Томаша босанскогъ краля одъ 1444, у коіой при краю стои: „И рестоє протовистарьѣписахъ по заповиди господина ми крала Томаша а писа се ѣславнѡмь градѣ ѣ крѣшевѣ. (**)

(*) Гласникъ VII. 182. Описаніе древн. србски у св. Гори бр. 6.

(**) Протовистіярь Богданъ было є найпре Логотетъ, као што самъ на стр. 110 у прим. спомену о. Рестоє протобистарь осимъ наведене дипломе писао є другу год. 1451. Дек. 18. „ѣ стѡмь местѣ ѣ Бобовцѣ.“ Протовистіяре имали су и повдини управительи србски областій; као

Протоспатаръ, колико є мени познато, неспоминѣ се нигди у србскимъ писменимъ споменицима, а ни у Душановомъ законику. Раићъ вели, да є царъ Урошъ младый Вукашиновогъ брата Углѣшу украсіо протоспатарскимъ достоинствомъ. Немогу опредѣлити, али є вѣроватно, да є у Србіи протоспатаръ то быо, што є кодъ осталы Славена быо gladifer, и кодъ Руса *мѣчникъ*. (*)

Дворъдрьжица, судећи по имену быо, є дворскій чиновникъ, кои се старао о дворскимъ потребама. Споминѣ се само у заклетви, кою є Александеръ господинъ Канинѣ и Авлону положіо онда, кадъ є за дубровачкогъ грађанина избранъ быо. — У дипломи Стефана Дабише босанскогъ краля одъ 1392. год. Іул. 17. споминѣ се: *дворски станьцъ*, кои є такође, као и дворођржица подписанъ као сведокъ на дипломи, и кои є можда съ дворођржицомъ єднаке дужности одправляо. (**) Напослѣдку

Властелина стѣгоношу такође ставлямъ у кругъ дворски чиновника зато, што се и у другимъ државама налазило дворски званія овога имена, и дотични називали су се латински vexilliferi т. є. стѣгоноше, (***) а бирани су были свакадъ изъ круга виши властела. У сусѣдной Угарской властели стѣгоноша (ország zászlósai, barones banderiati) одправляли су найвища државна званія, и овимъ званіяма разликовали су се одъ осталы великодостойника и нису были дворски чиновници. Тамо дакле стѣгоноша — baro banderiatus ніє — быо особитый некій чиновникъ, него є то быо насловъ и

и. п. Балша, дука драчкій 1385; *Гюргъ* господинъ зетской и поморской земльи 1386. Србски Споменици бр. 111. 136. 140. 70. 71.

(*) Раићъ II. 829. Ист. Слав. прав. I. § 51.

(**) Србски Споменици бр. 61. 81.

(***) Ист. Слав. права I. § 51.

слѣдство одправляногъ другогъ званія. У Душановомъ законику споминѣ се властелинъ стѣгоноша само на єдномъ месту и то у 157 закону и само по имену, па зато кругъ дѣланя властелина стѣгоноше неможемо опредѣлити. Нѣгово се званіе по свой прилици у томъ састояло, да є у време рата владателѣву заставу (стѣгъ) предъ владателѣвомъ четомъ носіо. (*)

Неће сувишно быти да овде напоменемъ, да су се властели налазећи се при владателѣвомъ двору називали: дворане властельсци. Они се споминю у 144. Душановомъ закону, у комъ се опредѣлява: да се судити мораю поротомъ, ако учине неко зло у двору. Изъ истогъ бы се могло извести, да су и невластели могли быти дворани, почемъ насловъ истогъ закона гласи: „W дворанєхъ“ а у самомъ закону споминю се осимъ властела и себри, кои су се пресудомъ божіомъ морали правдати, ако су обтужени были, да су злочинство учинили.

(*) Знатніи властели стѣгоноше у Угарской были су: Palatinus regni, una locumtenentiarius regius; Comes Curiae regis; Banus Croatiae, Slavoniae ac Dalmatiae; Summus Camerarius (ніє ли то кьзньць?). Судећи по овимъ именима и по важности званія, коя су именовани великодостойници одправляли, звали су се зато: Barones banderiati, што су своє собствене бандеріе, своє стегове — заставе — имали, и съ истима воєвали; па зато они и нису были дворски чиновници. Было є напротивъ у Угарской велики властела, кои су се звали: Barones regni, кои су имали своє бандеріе, стегове; али кои су у строгомъ смислу одпраляли дворска званія, као н. п. пехарникъ, коморникъ, и т. д. кои су се свакадъ при двору, и узъ личность владателѣву налазили, а кои су ипакъ найзнатніи упливъ у државной управи имали. По овоме и србскій *властелинъ стѣгоноша* могао є быти великій властелинъ, кои є подъ своимъ стегомъ воєвао, и кои ніє морао дворско званіе одправляти.

Осимъ наведены налазе се іошъ гдикои називи чиновника, коє бы или у редъ велможа или у редъ дворски чиновники ставити могли по важности, кою су можда у србской држави имали, и по званію, коє су одправляли; али коє самь у редъ земальски чиновника ставіо или зато, што се по достоинству велможама успоредити немогу, или што су се, судећи по имену, преовладно съ земальскимъ пословима занимали, и по томе и башъ ако су се при двору и налазили, заузимали су у реду дворана само подчинѣно место. При спомену дотичны чиновника приметићу да ли бы се могли придати велможама или дворскимъ чиновницима.

Земальски чиновници разликовали су се одъ велможа тимъ, што су одъ њи маню важность имали, и што су подчинѣни были велможама; а одъ дворски чиновника разликовали се тимъ, што су одъ двора удалѣни были, или ако су се у двору налазили, испуњавали су само манѣ дужности. У реду земальски чиновника на првомъ месту спомена заслужує:

Краишникъ, т. є. властелинъ, кои є краишта, границе државе чувао. Краишници споминю се у Душановомъ законику, они су были управители пограничны државны окружія, а можда и целы областій, па зато се и вели за њи: „*властеле, кои краишта држе.*“ По важности, кою є имало чуванѣ државны граница за свакій народъ и по гдикоимъ примерима, кои се кодъ страны народа налазе, могли бы рећи, да су краишници были изъ реда србски велможа, али велика одговорность, коіой су за своя дела при управи свога краишта подложени были, дає ми основа мислити, да су се краишници одъ велможа разликовали, али су ипакъ у државной управи знатно место заузимали, и зацело спадали су у брой найвећи

земальски чиновника. Они су се старали о поредку и безбедности свога краишта, располагали су оружаномъ силомъ, коя имъ є потребна была да редъ у краишту држе, и свако спольно нападанѣ одъ свога краишта одбію. Али ако су краишници у извршаваню свои дужностій немарни были, па су у слѣдству те немарности или тати и гусари, или страна войска краишту, и другой царевой земльи неку штету нанели, онда су они сву ту штету изъ свога џепа држави и приватнима накнађавали; а ако су ванъ тога съ татима и гусарима у свези были, бывали су као и сами ти злочинци строго казнѣни. (*)

Прѣмикиріє споминю се у 24. Душановомъ закону између осталы административны чиновника, кои су были обвезани старати се о безбедности себи подчинѣны областій. Кругъ њіовогъ деланя на основу србски извора неможе се определити. Г. Мацѣіовски вели, да є Душанъ прѣмикіріє завео место жупана. Званіє прѣмикірія — primicerus — познато є было у Грчкой већъ подъ великимъ Теодосіємъ, и Primicerus (primus in ceram et tabulam relatus) спомиње се у многимъ земляма, и свакадъ є високогъ степена чиновникъ био. Због тога, што кругъ деланя прѣмикіріє никако немогу определити, нисамь ій навео у реду србски велможа. (**)

(*) Србски властели краишници могу се успоредити чуварима граница, кои су у среднѣмъ веку познати были подъ називомъ „Gränzengraf.“ Г. Мацѣіовски (I. § 103) сматра краишнике као чиновнике на граници, и недає іймъ никакву важность. О краишницима говоре 122. и 137. закони душановогъ законика.

(**) Primicerus означавао є свакадъ првогъ, највећегъ чиновника у некой струки државне управе; означавала є та речь у среднѣмъ веку: државногъ секретара, канцелара; исто тако и првогъ чиновника при некомъ одделу войске; а уєдно и главногъ служителя некогъ великогъ властелина.

Челникъ судећи по имену, био є некій полицайный или воєный чиновникъ, а одтуда, што се у Душановомъ законику у броію осталы административны чиновника споминѣ, могли бы мислити, да су челници и администативни чиновници были. Челници су такође често присутствовали при издаваню диплома као сведоци, налазили су се дакле при владателѣвомъ двору, па ій зато можемо за неке дворске чиновнике сматрати, особито ако ій упоредимо са войничкимъ управителььима владателѣвы чувара (гарде), кои су се при свима дворовима налазили, и кои су свакадъ изъ реда велики властела бирани были. (*) Званіє челника постояло є іошъ подъ Дечанскимъ, а налазимо га у србской држави и после Косовске битке, єръ кнезъ Стефанъ и братъ му Влькъ послали су Влька челника да некимъ местима одтєшу мєгє (међе) т. є. да назначе границу. Осимъ челника споминю се у изворима и *велики челници*, кои су такође као сведоци при издаваню диплома употребльни; и то насъ увѣрава, да є више степеній челника было. (**)

Кефалія био є поглавито административный чиновникъ, кои є извршуюћу власть имао у рукама, а у єдно є и неке полицайне дужности одправляо. Кругъ нѣгове делателности неможемо строго определити, али су намъ ипакъ познате неке дужности кефалія. Они су были управителььи варошій, и срезова, и старалису се о безбедности места и предела, кои су ньіовой власти подчинѣны были. Кефаліє имале су у варошима тамни-

(*) Ако су челници войнички дворски чиновници были, могу се упоредити съ чиновницима, кои су у Угарской познати были подъ назывима: Comes armigerorum regis, Magister ensiferorum regis, Comes Clitiorum et Buchariorum. Fejér Cod. Diplm, V. 1. p. 195; VI. 1. p. 169; IX. 3. p. 304. Frank. I. pag. 122.

(**) Србски Спом. бр. 36. 90. 91. 137. Описаніє древностій србски у светой Гори бр. 19.

це подъ своимъ надзоромъ, али заповеђено є было, „никто шть никь да неприми ничизга человѣка у тьмьницоу безь книге цареве“, єръ су у противномъ случаю плаћали цару „петь сьть перперь“. Кефаліяма є было повераване чуванѣ путова у смеснимъ жупама, гди ніє было єданъ господаръ, они су имали своє страже, съ коима су ту дужность одправляли съ толикомъ одговорности, да су изъ своґъ џепа морали накнадити штету, кою су тати или гусари нанели путницима, а сами су после одъ тата, гусара, или стража, коє су путове чувале, потраживали накнаду. Путници и нису морали непосредно одъ кефалія потраживати накнаду, него су є добіяли и одъ судія, кнезова и цара, т. є. одъ свію државны властій, коє су се после наплаћивале одъ кефалія, кои су и за оне ствари одговарали, коє су путници предали стражама, па су се после изгубиле. Кефаліе су становали и по градовима, и были су неки подчинѣны чиновници, имали су право захтевати да имъ варошани — граждани — продаю жито, вино и месо у пола џене, или као што у закону стои „да имь пршдавать жито, вино, и мѣсо за динарь, цо иному за два“, а ванъ тога имали су и друге неке доходке, коє су по закону узимали, кои су дакле закономъ или обичаємъ опредељни были. Кефаліе су помагали судіе при извршаваню пресуда, и обвезани су были извршити оно, што имъ судіе наложе, и ако нису судіе послушали, было є предписано „да се кажьню како прѣслоушьници“. (*) У некимъ случаєвима кефаліе появлюю се као судіе, као што се изъ 195. душ. закона, и изъ неки други писмены споменика увиђа. (**) Споменъ кефалія налази

(*) Све што самь о кефаліяма рекао, налази се определѣно у 54. 159. 163. 178. 174. Душановомъ закону.

(**) По Душановомъ законику рекао бы, кефаліе да су онда судейску власть извршивали, кадъ се нека учи-

се у србскимъ изворима и после Косовске битке. Управительи поєдины областій имали су такође своє кефаліє. (*)

Диѣкъ, Диякъ споминѣ се већъ у дипломи босанскогъ бана Кулина одъ 29. Августа 1189. Быо є канцеларискій чиновникъ, преписивао є, а и самъ є саставляо сва писма, коя су владательи, државне власти, и поєдини властели издавали. Диякъ є быо подчинѣнъ логотету, али є често и саме дужности логотета одправляо, и могао є быти и изъ реда невластела избранъ, па зато су нѣгова деца у редъ меропшића спадала, єръ само тако можемо разумети, како є краль Милутинъ могао цркви Архистратига између осталы людій подчинити *Влада дияковогъ сина*, єръ да є диякъ властелинъ быо, зацело бы и нѣговъ синъ реду властела припадао, и онда владатель небы могао тако съ ньимъ располагати. Было є више степена дияка, єръ се у некой дипломи Стеф. Дечанскогъ одъ 22. Іан. 1325. споминѣ: „Архидиѣкь Маринь Баранинь“,

---

нѣна штета путемъ административнимъ накнађивала, и онда су кефаліє већиномъ присутствовали као извршительи, н. п. кадъ є неко потръо туђе жито, дужници су проценили штету предъ кефаліомъ, па є кефалія ту пресуду и извршіо; или прешли су гусари изъ туђе землѣ у србску државу, учинили людма штету безъ да су дотичне страже гусаре опазиле, и похватале; штета є была проценѣна, при процени є и кефалія быо. По повелѣнію Душановомъ одъ 20. Септ. 1350. год. Дубровчани кои су се налазили *по трьговехъ*, подносили су све своє тужбе цариницима, кнезовима, или кефаліяма дотичны градова, и ови су тужбу испитивали, пресуду по законику изрицали изузимаюћи неке случаєве, а по свой прилици изречену пресуду одма и извршивали. Србски Споменици бр. 32. Доцніє као да су у овомъ погледу друге мере донете. У истомъ делу бр. 73.

(*) Србски Споменици бр. 61. 71. 91. Описаніє древностій србски у св. Гори бр. 19;

кои є сигурно старешина надъ осталимъ дияцима было и одправляо дужности, коє су после предане логотету. Кадъ є неко одъ цара добіо село, или жупу у баштину, морао є дияку за писанѣ дипломе платити 6 перпера. Г. Мацѣіовски по доказима Хагековимъ вели, да су и у Чешкой ѣацима (Žak) називали оне кои су явна писма писали. (*)

Цариникъ было є финансія.ный чиновникъ, и као што му име показує, узимао є царину. Царина се узимала одъ трговаца, кои су своіомъ купльомъ т. є. еспапомъ долазили у србску државу или изъ србске државе одлазили у другу државу. Царина се узимала на месту трьга, т. є онде, где є трговацъ свою куплю продавао, али су ипакъ была нека места назначена, у коима су становали цариници, и у коима се узимала царина. Такво є царинско место было већъ за времена краля Уроша великогъ *Брсково*, у комъ су Дубровчани давали „десетькъ шдь соли“. Душановъ законикъ забраньивао є подъ строгомъ новчаномъ казни цариницима злоупотребити свою власть, па зато су цариници морали 3—500 перпера платити, ако су трговца приморили, да имъ ствари маньомъ ценомъ — у безцѣніє — прода, или ако су нѣговъ еспапъ растоварили, и трговца задржали, те ніє могао отиѣи у своє време на тргъ, гди є мисліо свою куплю продавати. Цариникъ є у некимъ случаєвима было и судія, као што се увиѣа изъ повелѣнія Душановогъ одъ 20. Септ. 1350. године. Царина, кою су трговци на трьговима одъ купль плаѣали, у некомъ

(*) Србски Споменици бр. 1. 37. Описаніє древностій србски у Св. Гори бр. 6. Душановогъ законика 114. законъ; Ист. Слав. Права I. § 154. Да су невластели, особито Неропси могли изучити кньигу, увиѣа се изъ Дечанскогъ дипломе, дароване манастиру Дечанима, у коіой измеѣу осталога и ово се наређує „ако ли мѣропшикь кньигу изоучи да є мѣропхъ“. Срб. Спом. бр. 176.

повелѣнію краля великогъ Уроша назива се „доходакь господьски.“ (*)

Глобаре споминѣ Душановъ законикъ, у комъ су ньіове дужности доста ясно изложене. Глобари су стаяли узъ судіє, кои су глобаре употреблявали као извршителѣ пресуда у случаєвима, кадъ є обтуженый морао плаћати глобу. Судіє су давали глобарима писменый налогъ, кога и колико да оглобе, и они су се морали свога добивеногъ упутствія придржавати. Ако є неко одъ црквены людій быо осуђенъ, да плати глобу, онда су црквени люди поставляни были за глобаре, и само су ови узимали дотичну глобу, и давали ю цркви; царъ и кефаліє у куплѣнѣ овы глоба нису се мешали. (**)

Прѣбѣгарь быо є као некій полицайный чиновникъ. Споменъ о нѣму нашао самь само у єдномъ писму, на комъ є подписанъ „Стефанъ краль и сь Богомь самодрьжець српски“ и у коме се вели „и прѣбѣгарь да невлада надь ними“ т. є. надъ Дубровчанима, кои съ *трьгомъ* ходе по србской држави. (***)

(*) Душанъ є 1346. забраніо Дабиживу, да неузима на Трѣбиньи царину „никому и кто греде оу Доубровникь (и) изь Доубровника“ Срб. Спом. бр. 40. А Стефанъ Урошъ вели: и кѹпци що несу кѹплю, ако растовари ѹ Брьсковѣ, да плати царинѹ, аколи мимонесе да где прода, тѹ и царинѹ да плати“. Србски Споменици бр. 21. 22. 24. 43. Господари Зетской и Поморской земльи имали су такође своє царинике у пределима, кои су подъ Неманићима саставне части србске државе были. Срб. Спом. бр. 71. Сравни іошъ 105, и 106 законъ у Душановомъ законику.

(**) Г. Мацѣіовски вели, да су Глобари были као неке слуге, придане вишимъ сановницима; и уподоблява ій чешкимъ *Поборцима*, рускоме *Вирнику*. и *Мѣчнику*, и польскоме *Ликтору*. (Ист. Слав. Права I § 54. II § 58). О глобарима у Србіи сравни 183. и 195. Душанове законе.

(***) Срб. Споменици бр. 42.

Прѣстаници, кои се у 124. Душановомъ закону споминю, а кои су рекао бы то исто были што и *приставники* и *пристави*, были су помоћници разны други чиновника. У животопису Неманѣ I. споминю се „*приставники дѣломь*“ а у босанскимъ писменимъ споменицима налазимо „*приставе краљѣства*“ и „*пристава одъ двора*“, кои су уѣдно и кнезови были. О приставима, као чиновницима кои су особито при судовима употреблявани, говорићу другій путъ. (*)

Владальци споминю се у Душ. законику као некій управитељи областій и градова. Одговарали су као и кефаліе за злочинства, и особито за крађу, коя се у њіовимъ областима догодила. У градовима су у свези съ градскимъ свештенствомъ судили грађанске парнице. (**) Владальци и владоучій въ земльи, кои се подъ Душаномъ споминю (опис. древ. у Св. Гори стр. 46), были су по свой прилици єдни и исти чиновници.

Севаст спомињ се у реду административны чиновника особито после кефаліе и кнеза. Подъ краљемъ Милутиномъ спомињ се „Севастъ Шбрадь Маникь“ и за њега се вели да є „тоу мегю оутеса“ т. є. опредѣліо є границе *пашища лабикова*. У Бугарской су такође познати были *севасти*. (***)

Сътникъ и *Ставилацъ* споминю ст такође као неки чиновници, али кругъ њіовогъ деланя немогу определити. Споменъ сътника нашао самъ у писменомъ договору жупана Радослава, сина вел. кнеза Хльмскогъ Андреє са Дубровчанима противъ србскогъ краля Уроша одъ 22. Мая 1254. (Срб. Спом. бр. 20). Ставилацъ био є реда властелскогъ и употребляванъ є био за сведока при државнимъ

(*) О приставима сравни Срб. Спом. б. 39. 95. 118. 136.
(**) 124. 125. 161. 173. душ. закони споминю владальце.
(***) Опис. древностій србски у св. Гори бр. 6. 10.

преговорима, и при издаваню диплома. *Стариници* были су сеоске и жупске старешине, а употребљени су были као сведоци при определяваню међа. *Милостници* називали су севластели, кои су као сведоци присутствовали, кадъ є владатель или кои велможа некоме неку милость учиніо, и кои су се као сведоци и на дотичне милостне књиге т. є. дипломе владателя и велможа подписивали. Место израза *милостници* употреблява се у босанскимъ писменимъ споменицима изразъ *ручници.* (*)

Ово су називи велможа, дворски и земальски чиновника, кои се у србскимъ изворима споминю, коє самь називе изъ разны писмены споменика скупіо, и по могућности определіо. Несумнямъ се, да є осимъ овде наведены чиновника было у негдашньой србской држави и други, коє я нисамь споменуо, єръ ій нисамь смотріо у изворима, коє самь при руци имао; а и то допуштамъ, да су гдикои наведени чиновници одправляли и друге послове осимъ оны, коє самь споменуо. Прашина покрива многе србске дипломе, многа стара писма, и надписе, найверніє сведоке наше негдашнѣ прошлости, и найистинитіє учителѣ нашегъ прошлогъ живота. Безъ сумнѣ пронаћиће се у напредакъ іошъ многи писмени споменици, само ће требати, да све изворе домаће добро проучимо, ньіовомъ помоћи празне листове наше историє попунимо, све што є досадъ у истории погрешно и неосновано, поправимо, и тако науку наше домаће историє колико є више могуће осветлимо и усавршимо.

(*) Стариници споминю се у дипломи кнеза (деспота) Стефана, и брата му Влька. Опис. древ. србски у св. Гори. бр. 19. Ставилаць Милошь налази се подписанъ већъ у дипломи Стеф. Дечанскогъ одъ 1325. Србски Споменици бр. 37. Види далѣ у истой књиги бр. 61. 66. О *милостьницима*, и *ручницима* види 67. душ. законъ, и Срб. Спом. 68. 83.

На овомъ месту напоследку требало бы да споменемъ и устройство негдашньи српски обштина, али о томе, изузимаюħи податке изъ поєдины краєва, у коима су Срби живили, ніє могуħе поготову ништа казати зато, што се о томъ предмету у српскимъ изворима неговори. На єдномъ само месту сеħамъ се да самь читао, како се обвезао властелинъ, кои є своя села другоме препродао, или уступіо, да ħе саветовати старешине села, да мирно признаду власть новога господара, одкудъ изводимъ, да се обштинскій животъ съ 15. векомъ веħъ почео нешто развіяти. У осталомъ по околностима ондашньи времена, кадъ є сва власть у рукама поєдины властела была, кадъ се войничка сила држава састояла изъ скупа наоружаны властелски людій, кадъ є скоро сва земля разделħна была измеħу владателя, цркве и властела, кои су господари и судіє на земльи настанħны людій были, по овимъ, велимъ, околностима времена обштинскій животъ имао є далеко маню важность него садъ, кадъ су властелска права укинута, и кадъ се државна моħь и снага оснива на сили поєдины обштина.

У Београду на ђурђевъ данъ 1857.

СТАТУТЪ ПОЛЬИЧКЙ.

(По П. І. Шафарику у „Časopis-y českého museum“, *1854. св. II.)*

На свакій начинъ мы Славени, што се тиче блага и обилности старински споменика о праву, неможемо се упоредити ни Римлянима ни Германима; али ипакъ нисмо башъ ни тако сиромашни, да наука о исторіи права небы лепе грађе нашла и на нашой домаћой земльи. Нека ми є слободно у обште напоменути неке одъ поглавитіи, по пространомъ славенскомъ полю расуты споменика овога рода, кои іошъ єднако узалудъ чекаю да ій когодъ у редъ стави и основно разясни. По себи се пакъ разуме, да су очи моє управлѣне само на чисто славенске, на славенской земльи израставше и на народномъ славенскомъ єзику нама предане споменике о праву, обилазећи све установе и законе, кои су или кодъ Славена писани были изворно латински, или изъ грчкога, латинскога и немачкога єзика на славенскій преведени. Такође неможе се овде обзиръ узети ни на веће документе и писмена акта одъ властій.

Међу свима Славенима Руси се одликую стариномъ и чистотомъ свои споменика о праву. Те ньиове споменике започинѣ „*Правда русская*“ одъ великога кнеза Ярослава Владимировића око год. 1016. и 1020. *(Руск. Дост. Т. I. 1815. и 1843., Калачовъ 1846.)* Къ овой се приключую, ако и у приличномъ простору времена: „*закони* великога кнеза

Ивана III. Василіевића“ одъ г. 1497. (*Калайдовичъ* и *Строевъ* 1819., *Акты истор.* Т. I. 1841.), и „*Судебникъ* цара и великога кнеза Ивана IV. Василіевића“ одъ год. 1550. Духовно закодатство, о коме овде ніе речь, кодъ Руса иде іошъ у старія времена, а имено у времена великога кнеза Владимира Святославића или у последнѣ године 10. столећа. — Старіи польски закони из-реда су писани латински (Bantdtkie, Jus pol. 1831.), но ништа манѣ іошъ се рано осетила потреба да се они разясне средствомъ народнога єзика, о чему сведоче не само „Księgi ustaw polskih i Mazowieckich“, одъ год. 1449., 1450., 1503. и 1504. (Lelewel 1824.), него и бело-рускій преводъ статута, изданога у Вислици год. 1347. кралѣмъ Казимиромъ. Кметовски судови по магдебуршкомъ праву (Ortyle przysiążników prawa Magdeburskiego), кои су іошъ у XV. столећу превелени были (Wiszhiewski 1843.), само одъ части, т. є. што се тиче єзика, принадлеже овамо, єръ су узети са туђега поля. — Напротивъ Белоруси могу се похвалити многимъ важнимъ споменицима домаћегъ законодатства у народномъ єзику. Овамо спадаю осимъ већъ споменутогъ статута висличкогъ: „*Статутъ* Владислава II. Ягелона Олгердовића“ одъ год. 1420—1423. (*Акты зап. Росс.* I. 1846), далѣ „*Маистатъ или жалованная грамота корола Казимира*“ одъ год. 1457. (такође тамо), „*Судебникъ*“ краля Казимира Ягеловића, изъ год. 1468., а мимо све то прекрасный „Statut litewski“ одъ год. 1505., 152?—29., 1564., 1588. (Dziatyński 1841.). — Одъ чешки споменика овде ће се у-кратко напоменути само найстаріи: „Kniha staréhopana z Rosenberka čili Naučení o praxi u soudu zemského“ съ конца XIII. или изъ почетка XIV. столећа (Palacký, Archiv I. 1840.). „Řád prava zemského“ изъ XIV. столећа, изворно, може-быти, састављенъ латински измећу 1348. — 1351. а на чещ-

кій єзикъ проведенъ после 1378. (такође тамо II. 1842.) и Андріе Дубе „Výklad na pravo zemské české“, између 1394.—1400. (такође тамо): єръ „Majestas Carolina 1348.“, будући є латински сачињена, строго узевши неспада амо, премда є трипутъ чешки превођена. — Много су ређи, и мањга обима, споменици старога законодатства кодъ южны Славена. У Срба се налази „*Законикъ цара Душана*“ изъ г. 1349. и 1354. (Památky Jihosl. 1851.). У Хрвата су истомъ не давно неке оманѣ установе штампомъ обнародоване, имено: „*законъ Винодолскій*“ изъ год. 1280. (*Kolo* св. III. 1843.) и „*Статутъ острова Крке*“ изъ год. 1280. (Arkiv II. 1852.). О осталымъ югославенскимъ споменицима права, као о „*Статуту Польичкоме*“, Кастевскомъ (?), Вепринскомъ и т. д., до-сада су се међу ученимъ людма само разносили неизвестни гласови.

Будући самъ одъ високоученогъ и за историйске науке, а особито за археологію многозаслуженогъ професора *Караре* (*) у Млетцима добіо єданъ врло добаръ преписъ „*Статута Польичкога*“, и скупа одъ њега опуномоћенъ, употребити га по вольи моіой на ползу науке: то неоклевамъ у светъ га пустити и оныма, кои се таковимъ стварма занимаю, о истоме, до-сада шаки єдной научены людій само по имену познатомъ статуту дати кратко известіе. Моє ће се известіе ограничити само на књижевно-историйско разяснѣнѣ, єръ увутрашню оцену са точке православне морамъ оставити ученымъ правословима. Но пре него што приступимъ къ описиваню самога статута, морамъ нешто рећи о географійскомъ положаю и старой исторіи Польица. (**)

Область, provincia, *жупа польичка* лежи у садашньой Далмаціи у округу сплетскомъ на при-

(*) Сада се већъ преставіо. Прев.

(**) Речь „Польица“ neutrum є plurale.

морю између Сплета и Омиша, и то тако, да према северу или путемъ къ Сплету граничи найпре речицомъ *Жаровницомъ*, а далѣ мало атаромъ замка *Клиса*, према истоку и югу рекомъ *Цетиномъ*, коя овде прави велику єдну окуку, а према западу моремъ. Найстаріи описъ ове землѣ подъ нѣнимъ садашньимъ именомъ имамо одъ *Паладія Фуска* изъ Падове, кои є цветао у почетку XVI. столећа, и нѣгове речи гласе овако: „Али унутра далѣ одъ Сплета, око 80 корака далеко, налази се грло єдне велике и врло дражестне долине, коя є затворена одвећъ врлетнимъ брдима (т. є. брдомъ *Машоръ*), урођеници зову є Польица. Тамо се живи у селима, и има око две хиляде людій (кои су за оружѣ), и ти владаю међу собомъ по собственымъ законима и никада се туђинцу непокораваю за-дуго. Съ истока граничи рекомъ Цетиномъ, на кое ушћу съ онострапске обале налази се добро познатый градићъ съ варошицомъ Омишемъ.“ (*) („Sed introrsus procul a Spalato stadiis ferme octoginta sunt fauces maximae amoenissimaeque convallis, quae asperrimis, imo inviis montibus circumdata ab indigenis Politia vocatur. Ea vicatim tantum inhabitata ad duo millia virorum continet, qui suis juribus viventes nulli externo diu paruerunt. Terminatur ab oriente Cetina fluvio, ad cujus ostium in ulteriore ripa arx est et vicus nomine Almissa non incelebris.“ Lucius p. 454.) Имена овы села или општина, српски „*катуни*“ названы, изъ кои се састаяла република Польица, неимавши ни єдногъ града или вароши, сачувана су намъ у самомъ статуту и то по определѣню одъ год. 1662., т. є. *Доньій Долацъ*, *Горньій Долацъ*, *Костанъ* (pl.), *Звечанъ* (neutr.), *Чичле* (pl., gen. *Чичла*), *Гата* (pl.), *Дуброва* (на другомъ месту *Пирун-Дубрава*), *Ситно* (genit.

(*) Омишъ nom. sing.

Ситнога), *Сриньинъ*, *Дуhи* (pl.), *Всенице* (pl.) и *Пострана*, и тако дванаестъ на брою. Осимъ тога у статуту се напоминю іошъ и нека друга села, и места, н. пр. *Тръуши*, *Чажинъ*, *Врань*, *Казякъ*, *Махово*, *Гайно*, *Брацъ* и т. д. Преднаведене општине іошъ и данъ данашньій тако се зову: и то у округу сплетскомъ, у претури истогъ имена: *Всенице*, *Пострана*, *Ситно*, *Зриньине* (sic); у округу синьскомъ (?): *Долацъ*, *Горньій и Доньій*, и осимъ тога *Сріяне Трамбуси;* у округу омишкомъ: *Чичле*, *Костань*, *Дубрава*, *Дуhе*, *Гата*, *Звечань* и осимъ тога іошъ и *Тугари*. Сада, и то у Октоберу 1853., Костань є узето изъ омишкога округа и подигнуто за главно место новогъ єдногъ округа, (ако се у томе неварамъ, єръ се у новинама налази име Кистань). Брой жителя може се у неколико премерити по преднаведеномъ наводу Паладія Фуска: мадарскій историкъ Енгелъ узима да ій є год. 1793. было 15.000 душа. — Изъ тамне и текъ у одломцима познате историє польичке овде нека є само оволико споменуто: Землю, у коіой Польичани обытаваю, іошъ є Константинъ Порфирогенита (око 950.) назвао особитомъ хрватскомъ области (жупа). — У цвету хрватско-далматинскогъ кралѣвства наводи се іошъ у споменицима XI. столећа Цетина и кнезъ цетинскій (cetinensis comes, 1066., 1076., 1078.), по томе предходникъ кнеза польичкогъ. Већъ у XII. и XIV. столећу Польичани су познати были подъ тимъ именомъ као найвећи и найнемилостивіи морски разбойници. Год. 1243. у друштву са баномъ босанскимъ помагали су кнезу хлумскоме противъ кнезова трогирски. Год. 1268. были су овимъ као и кнезомъ сплетскимъ гонѣни као опаки гусари. Год. 1275. здруже се са жительима омишкимъ на морско пустоловство, при чему су ій Млетчићи потукли. Око год. 1322., кадъ се кнезови шибе. нички и трогирски дигоше на босанскогъ бана

Младена, были су Польичани на овога страни. Онъ є найпре прибегао къ њима, а затимъ у градићъ Клисъ. Год. 1418—19. помагали су присталицама херцега хрватскогъ *Хрвоя* противъ града Сплета, кои є одъ нѣга одпао био. Кадъ упадоше Турци у Херцеговину и Босну, и Польица за неко време быше подъ турскомъ владомъ: али миромъ међу Турцима и Млетчићима у год. 1483. уступе Турци Польица Млетцима, кои су, као врховно и заштитно господарство, Польичанима сачували стару самосталну управу. Одъ Млетака, као што знамо, господарство є прешло на Аустрію.

Статутъ, или право, ове тако мале и некада само морскимъ пустоловствомъ на гласу области (provincia, *жупа*), кои се налажаше у рукама г. професора Караре, писанъ є на хартіи, и то само на єдной страни, у маломъ фолію, *Иваномъ Бурга деломъ*, за Петра Кружићевића, год. 1785. У свему има 112. листова. На концу т. є. садржая читаю се ове речи: „*На 1785. дадо я Донъ Петаръ Кружићевићъ господину Иву Бургаделу либара 65, што ми є приписа овый законъ или статутъ, а за карту и оклопъ дадо либаръ 48*“. Бургадели као да є быо онай свештеникъ у Далмаціи, кои є, као што уверава Кухарскій, год. 1803. превео библію на србски а умръо пре 1810. О овомъ статуту међу ученимъ людма пре тога разносіо се гласъ, као да є писанъ глагольскимъ писменима, али то ние истина, него є писанъ босанскомъ ћирилицомъ, коя є у римо-католика одъ старине у обичаю была (баремъ одъ XIV—XV. столећа); та се пакъ босанска ћирилица много разликує одъ оне, коіомъ се служе южни Славени православне вероисповеди. А то погрешно узиманѣ отуда є произишло, што су сами Польичани та своя писмена називали глагольскима. Тако є у тогъ народа и нѣговы старешина дубоко пало было познаванѣ пи-

смена и књижевности! Закони и наредбе у статуту самомъ нит' су по хронологіи нит' по системи каковой уређени. Чини се, као да преписчикъ Бургадели у томе није крив, него да је то све тако стаяло у старомъ рукопису, изъ кога је онъ преписивао. Я држимъ, да су земаљски секретари, баремъ одъ год. 1665., кадъ се тай старіи статутъ обновіо, морали быти променѣни, па да је овай статутъ општински писаръ *Марко Жулѣвићъ* написао, различите наредбе коегде на различите чисте листове пописавши, непазећи при томе на редъ, као што је то бывало и по другимъ нашимъ местима и општинама. Найстаріи датумъ у статуту је година 1400., на првомъ листу; друге изрекомъ наведене године ово су: 1482 на листу 84. 1576 на листу 28. и 75. 1585 на листу 7. и 13. 1605 на листу 93. 1623 на листу 77. 1636 на листу 96, 1662 на листу 97, 1664 на листу 101, 1665 на листу 1. 102. и 103. 1670 на листу 104. 1685 на листу 29. и 105. 1725 на листу 107. и 108. Иначе морали бысмо узети, да је једномъ старый рукописъ, кадъ су му се листови расули, безъ свакогъ размишляня преписанъ, као што то врло често быва, имено пакъ тако је чињено са душановимъ србскимъ законикомъ. Што се језика тиче, овай се у самомъ статуту на једномъ месту, т. є. кодъ става одъ год. 1663. на листу 103., назива хрватскимъ: „*Да се болѣ разуми, харватски и латински*“, т. є. да се болѣ разуме законъ је написанъ хрватски и латински; као што се и Цетина, одъ коє су доцніе постала Польица, Константиномъ Порфирогенитомъ узима међу хрватска места. У основу пакъ тай се језикъ ни-мало неразликуе одъ србскога, и то одъ наречя чакавскогъ, и принадлежи къ данашнѣмъ хрватскомъ, на свакій начинъ истомъ доцніе тако названоме (а изворно и управо *словинскомъ*) наречю. Изъ наведеногъ места види се, да се у об-

штинской аркиви некада налазіо и *латинскій текстъ* овогъ статута: да ли га и данасъ има, то незнамъ. У недостатку латинскогъ превода могу за обяснѣнѣ тавны места или употреблѣне терминологіє као рукопомоћь служити латинска документа хрватски и далматински кралѣва, а іошъ болѣ статути варошій и острова Далмаціє и Хрватске, кои су одъ части већъ издани на светъ, одъ части пакъ налазе се у рукопису, н. пр. statuta Jadertina (Ven. 1564.), statuta civitatis Sebenici (Ven. 1608.), statuta communitatis Lesinae (Ven. 1643.), Decreta communitatis Brattiae (Utini 1656.), stattuta communitatis Curzulae (Ven. 1693.), statuta civitatis Tragurii (Ven. 1708.), statuta civitatis Cathari (Ven. 1715.) и многи други.

Пре него што разложимо обимъ и карактеръ статута, као и устройство Польица, у колико се изъ самогъ статута дознає, неће излишно быти, да се саобшти овде споменутогъ историка Енгела карактерско описиванѣ Польица и Польичана.

„У земльи Польицима никадъ ниє было ни града ни вароши: іошъ подъ високомъ Портомъ управляли су се тамошньи жительи по своимъ законима и задржавши исте своєвольно су се дали Млетцима подъ заштиту. Жительи, око 15.000 на брою, деле се на три разреда. Првый се разредъ састои изъ дванаестъ племена, коя порекло своє доводе одъ *мацарски* племића, кои су у немирна времена тамо пребегли. Другій є разредъ у већемъ брою, и поноси се што произлази одъ босанскогъ племства. Осталый народъ сачинява трећій разредъ. На ђурђевъ данъ држе они свою народну скупштину, кою називаю „*зборъ*“. Свакій разредъ има свой особитый станъ. Ту се на-ново бираю и потврђую обштинске старешине. Прво лице или глава обштине єсте *великій кнезъ*, кои се увекъ избира изъ првогъ разреда. Нѣга пакъ

бираю кнезови или обштински чиновници, кои се узимаю изъ босанскогъ племства и гласове свои обштина доносе на скупштину. Како великога кнеза бираю кнезови, тако опетъ народъ, по обштинама разређенъ, бира кнезове или потврђує старе чиновнике. Првый разредъ бира скупа и єдногъ *войводу* и два *пристава*. Изборъ великогъ кнеза редко быва безъ насилности, єръ обично има више партая. У случаю да се тайнимъ изборомъ недође до цели, то по некій путъ быва, да кои врло ревностанъ присталица украде ковчегъ, у комъ се налазе земальски закони и кои народъ увекъ предає великомъ кнезу. Съ овомъ драгоцености побегне крадльивацъ у кућу онога, кога хоће да буде изабранъ за великогъ кнеза. Свакій чланъ сабора има право, гонити га каменѣмъ, пушкомъ или мачемъ, па многи се доиста и служе овимъ правомъ. Донесе ли пакъ овакавъ спартанацъ у сигурность свою плячку, то є дотично лице уредно изабрано за великогъ кнеза и нико му се несме противити. Све ово опоминѣ на „*сѣчь*“ у Козака и на стару Спарту. Правда се, као што обично быва у ратоборны народа, изриче сумарно. Кадъ се кавга заметне међу земльодржцима, онда судія отиде на место, тамо седне на свою разастрту кабаницу, саслуша обадве стране па изрече свой судъ, и тимъ се обично сва кавга сврши. Убіє ли кои изъ Польица кога изъ друге коє обштине, то све обштинске старешине у скупу дођу убійци у кућу тамо єду, пію и плячкаю што іймъ се годъ свиди. Затимъ се великій кнезъ извести о томе, шта се догодило, па и онъ дође тамо и узме што є заостало. Учини ли се убійство подъ околностима, коє стварь неотешчаваю, онда се зликовацъ казни са 10 талира, т. є. 8 цекина, и та се казань зове „крварина“. У стара времена убійце су каменѣмъ тукли: доцніє пакъ хте-

де великій кнезъ да се избегне апелація одъ нѣгове сентенціе на ѣенералъ-преведитора, па є зато зликовца одмахъ давао каменѣмъ утуѣи, или, што бияше пробитачніе па по томе и чешѣе, онъ є убіянѣ каменѣмъ преобраѣао у новчану глобу. Божіи судъ у огню и води іошъ се єднако обдржава, због чега ѣешъ понекадъ наѣи полуиспечене и полуосакаѣене кои су проглашени за невине. Одпре су обтуженоме закуцавали шиљке одъ єловогъ дрвета меѣу нокте и месо, па за те шиљке нехтедоше узети никакво друго дрво, да се небы ништа ново учинило, єръ статутомъ се прописуе єлово дрво. *У* осталоме Польичани су гостолюбиви, учтиви, али према женскомъ полу строги, и о нѣму неговоре другче него „съ опроштенѣмъ“. Светога Вита по́штую одвеѣъ яко, као стари Славени Вида, и због свога якога, лепогъ раста, као и због свога мирногъ и одважногъ карактера врло су добри за войнике. Њиова земля неприступна є великимъ войскама, они пакъ сами могу у веѣемъ брою излетати, због чега су не само своимъ суседима, него шта-више и самымъ своимъ млетачкимъ господарима често опасни бывали. *У* њиовой земльи налази се знаменито село *Пирунъ-Дубрава*, т. є. Перунова гора. Будуѣи су се Млетчиѣима своєвольно подвргли, то су остали ослобоѣени одъ сваки пореза и плаѣали су само годишньій данакъ одъ 300 реала. *У* време рата морали су служити у войсци. За слободе своє увекъ су се бринули, па зато іймъ є те морао свакій ѣенералъ на-ново потврдити. Па ипакъ се мирнимъ путемъ съ њима дотле дошло, да су и више данка плаѣали а и сами лично служили.“ Толико и на овакавъ начинъ извештава Енгелъ о Польичанима. Онъ є црпао, премда изрекомъ некаже, изъ дела „Topografia Veneta“ (Ven. 1788., 8° S. II. p. 123—128.) и изъ известія Гаврила

Болда о Далмаціи. Неможе се одрећи, да є нѣгово известіе, у целости узето, на истини основано, али у поєдиностима много є коєшта неосновано и неистинито измешано, као н. пр. укуцаванѣ шилькова одъ єловогъ дрвета међу нокте, о чему у статуту нема ни речце, премда се историкъ на нѣга позива.

Но мы ћемо да видимо, шта изъ самогъ статута можемо дознати о Польицима и Польичанима. Найпре о земльи. Ова се обично назива „*Провинція Польичка*“, али неколико пута налази се и старо званѣ „*жупа*“, „*присвитла господа и поштена жупа польичка, а башка у жупу, билигъ жупскій*“. Польица су была разделѣна на дванаестъ обштина или срезова „*катуни*“ (canton, vicus, districtus), коима смо имена напредъ навели: „*у сву дванаесте катунихъ у Польицихъ*“. Земальски поглаваръ звао се „*кнезъ*“, одпре іошъ „*великій кнезъ*“. Нѣга су бирали „катуни“ на єдну годину дана. Онъ є трипутъ у години морао обићи землю и тамо судъ држати са судіяма и целимъ дворомъ (curia). Врховно и заштитно господарство Млетака звало се „*господство*“: „*присвѣтло господство млетачко*“ а самъ дужде „*господаръ*“, ков се име употреблявало и за земльодржца (dominus fundi). Врховно господарство Млетака имало є потврдити кнеза, на годину дана изабраногъ. Нѣму су додана была три, такође на годину дана изабране судіе изъ племена Тишимира, Лимића и Кременића. И обштински заступника (procurator, fiscalis) было є такође само три (одъ год. 1662. само два), и они су тако исто бирани изъ та три племена. Они су имали прибирати десетке, и кривце на судъ вући, и то због убійства, срамоте и краће (*кровь, новый гай, бой, сила, лупежъ*). Амо є спадао и канцлеръ: „*канчелиръ, ротный канчелиръ*“. Ови су, ако добро разумемъ, были главни чланови „*двора*“ (cu-

ria). Од-туда се види, да су найвиша званія іошъ одъ 15. столећа была наследна у некимъ племенима. Ниже место заузимали су „*приставы*“ (pristaldus, camerarius), кои су имали разносити позиве и посланице. Међу овима при явномъ (поротномъ, Geschwornen) суду было є у обичаю „*приставъ а навластито ротный*“. Старешине по срезовима („*катуни*“) звали су се „*катунари*“. При суду о глави было є поротный судъ *(пороть)* у назадку, а то збогъ тога, што є обтуженоме подъ известнимъ околностима на вольи стаяло тай судъ одбацити па захтевати судъ земальскій. Поротника было є по некій путъ дванаесть а по некій путъ шестъ. Распре збогъ земаля и дугова или збогъ имаовине решавао є срескій судъ, кои су саставляли четири племића и деветоро слободны (Freisassen, libertini). Одъ овога, као и одъ пороте, апелирало се на дворскій судъ „*польички столъ*“ а одъ овога на кнеза и на-последку одъ кнеза, и то подъ врло великимъ ограниченѣмъ, на кнеза силетскога. Поданицима *(кметовима)* было є „господаръ“ (dominus fundi) првый надлежный судъ, башъ као у Мадарской. Предводитель наоружаногъ народа звао се „*войвода*“. Жительи су се делили на четири разреда: 1) на племиће, *властелинъ, властеле;* 2) на слободне, *дидићи;* 3) на селяке, поданике, *кметови, кметићи, подложници*, и 4) на пастире, *влашићи*. Находе се места као: „*свымъ племенитымъ властеломъ и дидићемъ и кметићемъ и влашићемъ*“, чешће: „*властеломъ и дидићемъ и кметићемъ*“, а найчешће: „*властеломъ и дидићемъ*“. Имаовине звале су се „*племенштина*“, и делиле су се у *башгине*“ (fundi avitici, Erbgüter), одъ старе речи „*башта*“ т. є. отацъ, и у „*ждрибнице*“ (fundus divisus, durchs Loos zugefallenes Grundstück, коцкомъ припала земля), и у „*подворнице*“ т. є. закушна добра. Новацъ се звао „*благо*“. Было є двояки скупштина: т. є. срески и

обшты земальски; и на єдне и на друге долазили су само племићи и слободни. Оне су се звале „*зборъ*“, „*саямъ*“, „*станакъ*“, а само єданпуть „*вићe*“. На свеобштой скупштини установлявали су се закони. („*Польица узаконише и устатутише овако*“.) Пресуде и заключеня („*листи столачке што изходи изъ квартирна*“) писала су се на памучной хартіи „*бунбажина*“ (bombycina) и земальскимъ печатомъ утврђивале: одъ чега безъ сумнѣ разликовати валя земальскій грбъ „*билигъ жупскій*“; сравни немачку домовну марку, дворску марку и т. д., чега є іошъ одъ незапамћены времена было у Славена („znamę, земи конакъ“, рускій документъ). Осимъ тога іошъ ћу овде споменути: 1) меру, вагу и новацъ: *кварта польичка*, *омишка*. *сплиска*, *либра* (lira, livre), *бечъ* (dimid. solidus), по солидуса, sou), *воланча* (obolus? bollondinus? bolognino?), *орлакъ* (некій новацъ са орломъ), *розга* (хватъ: „*путъ широкъ єдну розгу*“); 2) називе зграда: *каштея* (castellum), *палача* и *полита* (palatium, „*палача у ляно*, *палача у подъ*, *на селу полита*“), селячка *гоміоница*, *кућа гоміоница*, *торъ* (crates, стая за стоку), *влашъ* (hiemale ovium, стая за овце) и т. д.

Статутъ польичкій разделѣнъ є на манѣ главе, а свега ій има 108. Одъ ньи као да ће неколицина быти старієгъ постанка: а коє поименце, то се неможе известно определити, єръ су много измешане новіимъ уметцима и додатцима. Но у карариномъ препису имаю свой особитый насловъ а напредъ и регистаръ, али наслови у тексту самоме неслажу се сасвимъ са регистромъ. Наслови ти гласе овако: 1) *парвый законъ одъ кнеза;* 2) *судъ парвый на станъ польичкій;* 3) *роки, тко се прів;* 4) *одъ градитура, и забаве и силе;* 5) *да се могу прокаратури прит супроћъ кривцу и скупит десетину;* 6) *одъ осуде племенита човика и порот҃ъ лу-*

пежу; 7) *одъ сетенціе кнеза, и ча е войвода и ча се осуди лупежъ;* 8) *кметиһу парвый судъ иѣговъ господаръ;* 9) *одъ робства;* 10) *да неморе Влахъ стати у Польица и ко бы убіо изваньскога* и т. д. По овыма, на свакій начинъ доцніимъ насловима може се у неколико познати и пресудити карактеръ єзика и стила. Обоє є просто и неистражено, саразмерно станю неизображеногъ народа. Православна терминологія іошъ є у своимъ почетцима, налазе се истина по неки стари славенски изрази, али у манѣмъ брою, а напротивъ долазе многе стране речи. Мы ћемо одъ свега тога неке примере навести. Actor се овако описуе: *овый ки прави мое є*, а reus (обтуженый): *овый, ки пыта недай богъ*, successor овако: *накониѣга (иѣговъ накониѣга)*, mobile, mobilia зову се *гибуће* a immobile, immobilia *стабуло* (т. є. stabile). Славенски изрази єсу: *баштина* (das Erbgut), *благо* (das Geld), *ближный* (consanguineus, der Verwandte, сродникъ), *чета* (cohors, die Truppe), *десетина* (das Zentheil, десетакъ), *дидиһъ* (libertinus, der Freisasse, слободный), *дружина варена* (приятельи изванъ сродства, Freunde ausserhalb der Verwandtschaft), *дворъ*, *глава* и *главаръ* (der Häuptling), *иступъ* и *оступъ* (obscurum), *кметъ* (в. г.), *кнезъ* (comes, der Graf), *лупежъ* (der Dieb, крадљивацъ), *надворѣ*, *оброкъ* (terminus), *осудъ* (mulcta pecuniaria, die Geldstrafe, новчана казань), *озлогласити* (verläumden, опасти, опадати), *парба* и *парна* (lis, der Streit), *племенштина* (fundus, das Grundstück), *подложникъ* (subditus, der Unterthan), *поротѣ* (jury, das Geschwornengericht), *поротникъ* и *рота, ротникъ* (der Geschworne), *позовъ* (citatio, die Ladung), *принайти* и *прибавити* (acquirere), *приставъ, приставштина, редовници* (die Beamten), *рокъ* (dilatio), *саямъ, станакъ, столъ* (tabula judiciaria, Gerichtstafel), *судацъ, виће, владика* (der Bischof, епископъ), *властелинъ* (der Adelige), *влахъ*

(der Hirte), *войвода*, *застава* (der Gefangene), *зборъ*, *ждрибница*, *жупа* и т. д. Напротивъ изъ страногъ єзика узете су ове речи: *апео*, *асашинъ*, *авизанъ* (vocatus), *бандъ* (mulcta pecuniaria), *деференція*, *дога*, *ембра* (imbreviatura, protocollum), *фрушгати*, *кунтентати се*, *кушенція* (conscientia), *лиге* и *парти* (die Parteien), *музувиръ* (calumniator), *ожурникъ* (usuarios, fenerator), *пасаногъ* (der Fasching), *пена*, *посидовати*, *на пошта* (a posta, ex opposito), *прокаротуръ*, *рачунъ*, *ризикъ* и *ризиканѣ*, *сетенція*, *содъ* (der Sold), *стабуло*, *статутъ*, *сувенити* (sovvenire), *шкапуо* (итал. scampare, Франц. échapper), *тастаменатъ*, *традитуръ* и *традитура* (proditor, proditio), *турма* (obscurum) и т. д. При свему пакъ томе задржали су се у статути и по неки стари лепи изрази, н. пр. *иступъ нема оступа*, *рана кою покрива . . . (непокрива) свита*, *правъ се нашао*, *укреio (украо) исподъ прага* (изъ куће, opp. *на полю*), *аколи заминя племенитине лаптомъ* (т. є. по парче, stückweise), *дивойка обарнута на опосунъ* (rite, solenniter desponsata), и т. д.

Што се тиче вредности нашегъ споменика са точке правословне, то морамъ оставити ученымъ правословима да є они определе. Али што се тиче духа, кои у нѣму влада, у кратко само толико могу казати, да овай статутъ ниє тако строгъ и ужасанъ, нити тако страшанъ и чудовиштанъ, као што бы се може-быти по времену и месту могло очекивати, премда и одъ єдногъ и одъ другога носи на себи трага ковгде. У целости узевши, кадъ бысмо га успоредили са статутима и законима изъ истогъ времена, могао бы съ чести постояти. За доказъ и єднога и другогъ, што самъ горе спомену о, нека овде при заключеню нађу места неколике главе изъ истогъ статута.

Глава 25. Одъ карви. Аколи би кои кметићъ

на свога господара руке поставія, дужанъ є єдномъ рукомъ.

Глава 26. а) *Одъ жена.* Ако бы тко кому біо жену али сестру гдихоће али ћерь презъ нихъ узрока подобна, та є дужанъ дводупли осудъ, ча є либаръ 50. Аколибы на кућу дошадъ у кући али на двору, то є дужанъ двократъ толико, што єсть либаръ 100.

б) *Одъ женскога наяхиваня на човика.* Аколибы коя женска глава на кога наяхивала, то съ тими ниє за то валянъ удрити, да одговорити. Нулибы ка женска глава на кога наскакала боємъ али комъ кавгомъ на скубану, али на бой, презъ негова подобна узрока али кривине, и тутъ, акобы є пристапіо до прага, за то неплаћа ништа.

Глава 32. Одъ продае племенштине. Найпарво старый законъ хоће, да се *племенштина* неморе продавати ни заложити устмито, рекући отайно, а навластито мимо ближнега. Да имашъ продати свитло билодано, и понудити парво свога ближнега. — И законъ є старый польичкій, да има оповидити оный, кои мисли продати, на три збора, али при кнезу на три оброка, говореће: ово ћу продати. Ако ће кои ближный купити, приступи! Аколи неа', а я ћу, кому могу. И тко продае, неморе искупити опетъ. — До сада су Польица и іошће узаконила, да є ближный воланъ искупити до годишћа. Аколи се іошће кои ближный нађе ближе одъ онога, ки є искупіа, воланъ є оный и одъ онога искупити. Аколи су та оба подъ єднако ближна, али бы іихъ и веће было, кино су єднако близу, тада имаю онако и на оный дия искупити, како и свою племенштину диле. На поконъ конца, ако има быти права и законита продая, има се цинити по цини достойныхъ, кои процинюю и сти-

маю по свой кушенціи оной, ча є та племенштина вридна.

Глава 44. Законъ о камакъ. Законъ є, да є дужанъ главомъ, када є на жито, докле ниє никло. Тада га є воланъ, чигово є жито, убити, и онде принити га на арвотину, гди є рило, и онди га оставити. — Аколи є жито у траву, воланъ да є убивъ истратити за се, зачъ свиня носи двоє оружѣ, косу и мотику. Аколи є у винограду, како є речено, подъ гвозди, море се убити и потратити. — Аколи є карзница съ прашчиѣи, али, аколи є ято свинь, ниє човикъ воланъ убити найболѣга али карзнице, него мане, да єдно, а не веће у єдно застане. — И ако є прасацъ жировникъ, а єсть иныхъ маньихъ, неима се онъ убити, него маньій. Аколи є єданъ самъ прасацъ жировникъ брезъ иныхъ, има се парво оповидити придъ свидочбомъ а паке *обочитивши* воланъ да є оный убити и потратити толико у житу, толико у винограду· — Аколи бы оный, чіи є прасацъ, имао господара, кому бы имао дат главу одъ онога прасца, тада му се има оставити глава одъ нѣга, а ино є волявъ за се обратит. — Да право є има найти истиномъ, єли му доисто нашасто у желуци побилижѣ одъ гроздовъ оли одъ жита, ако є у житу быя. — А тай се разумій, докле годиръ почму путемъ жито носити, по онихъ путихъ у снопихъ немлаѣено, када се юръ почме носити, тай билигъ несуди ништа, докле се жито справи.

Глава 55. О приставихъ. Аколи бы тко порекао пристава, а навластито ротнога, тере га достигне за кривога пристава, єсть законъ старый, да му се имаю исиѣи три ребра, и ниє веѣъ вировань ни зашто. Аколи га небы достигао, ки га є порекао, него се нашао правъ, тада на онога тай пада, ки га є права порекао.

Глава 95. Одъ виштицъ и чаровницъ. Акобы се истиномъ нашла коя виштица али чаровница али вражалица, одъ парвога обнашаня има се фрушштати. Ако ли се веће найде, има се сажгати.

Изъ овога, што самъ до-сада у-кратко саобштіо о особинама статута польичкогъ, довольно се, као што мислимъ, увиђа важность овога споменика ѣугославенскогъ законодатства, и за-цело небы была неоснована жеља, да се истый штампомъ на светъ изда, особито при тако маломъ брою подобны споменика.

М. Поповићъ.

ПРЕГЛЕДЪ

ЗАДРУЖНОГЪ СТАЊА СРБА СЕЉАКА.

Написао М. Ђ. Миличевићъ.

„Боля је сложна инокоштина него несложна мложина“. Посл. стр. 21. —

У друштвеномъ животу нашегъ народа има єданъ појавъ, кои є, може быти, исключна особина самы Срба. Појавъ овай заслужує да се прегледа и изучи колико стога, што є врло честъ, толико и зато, што є онъ, тако рећи, прва школа, у коіой се Срби, понайвише, за грађанскій животъ спремаю и обучаваю и, што обстанакъ нѣговъ стои у свези съ економичкимъ напредкомъ народа и државе. Речь є о задрузи кодъ Срба.

Осветлити задругу србску, изучити нѣну унутрашню управу и одношеня задругара єдногъ према другомъ, према кућнѣмъ старешини и према обштини и држави, было бы и любопитно и полезно за свакогъ Србина.

Но будући да одношеня задруге и нѣна управа ніе свуда и у свему єднака а я немамъ, по незгоди, извора одакле бы то поцрпсти могао, то ћу се, по нужди, ограничити само на задруге у Србіи, коє самъ видіо, у коима самъ се родіо и одрасто. Притомъ, штогодъ овде узговоримъ говорићу о задругама сеоскимъ, єръ по варошима или задруга никако и нема или и ако ій има то, готово, пре спадаю у редъ *ортачине* него праве *задруге*.

Задруга є така кућа, у коіой више браће рођене или одъ стричева, или стричева и сыноваца и т. д. у скупи живе (*) и сви заєдно о єднимъ њивама, ливадама, виноградима и т. д. раде и приходъ по договору троше и употреблюю.

Самъ законъ овако определює задругу: „*Задруга є онде, где є смеса заедничкоеъ живота и имања свезомъ сродства или усвоєнѣмъ по природи основана и утврђена.*“ (**)

Има стварій, коє и у задрузи могу быти искључна особина єдногъ задругара, но то се ограничава само на одело, миразъ, женскій накитъ и т. п. а све друго, као што су: њиве, ливаде, воћняци, виногради, казани, воденице, стає, куће и т. д· иманѣ є читаве задруге и ни єданъ задругаръ — у задрузи — неможе казати шта є, наиме, нѣгово шта ли осталы задругара.

Станѣ овако — као што є задруга, — у комъ се появлюю тако различне дужности, права, потребе и интереси, небы могло никако обстати да му не иде наруку све домаће воспитаванѣ. (***)

(*) Има задруга, у коима живе по 20, 25, а и 30 и више душа. У селу Рипню, наіє београдске, была є за мога детиньства кућа неки *Родића*, у коіой є было 37 душа, коє людій, коє жена и деце. А Г. Вукъ на стр. 173 свога Рјечника вели, да „у Косову у кући некога Трифуновића има 62 душе, међу конма је 13 жена съ мужевима и двије удовице.“

(**) 507. §. Зак. Грађ.

(***) Врло мало има међу селяцима людій, кои бы узрокъ распаду задруге видили у неудеснимъ условіяма нѣногъ обстанка, него понайвише држе, да є то већъ некака несрећа за све задругаре како почну поговарати о деоби. Я самь самъ познавао єдну кућу, у коіой є владало суєверѣ, да онай одма мора умрети, кои нагне да се дели изъ задруге. Све ово пакъ приноси, да се задруге обдрже на макаръ у њима было некомъ и теже и неправіє одъ осталы.

Мы ћемо се потрудити да изложимо она правила, коя су темель задругама. Правила ова понайвише су обичайна, наследна, али ій има и таки, коя су прописана одъ власти, па потоме, одъ себе се разуме, имаю великогъ утока на то станѣ; зато ћемо мы, излажући управу задруге, свуда споменути и те законе прописе, кои кое место одређивали и утемељивали буду.

Тако пре свега представля намъ се

а) Старешина задруге.

У задружной кући старешинство, обично, узима онай, кои є годинама найстаріи; но често се догађа, да онъ то и млађемъ одъ себе уступи, ако сви други мисле, да бы овай за то больій и способніи быо.

Ово старешинство непредає се свагда договоромъ, но често га по кои задругаръ присвои самъ а остали га, као и неотице, за старешину кућнѣгъ признаду и признаю.

Често быва у кући, у коіой самъ отацъ са сыновима живи, да онъ уступи старешинство своє сыну и то не, свагда, ономъ, кои є найстаріи него ономъ, кои є найпаметніи. Шта више, може быти, да одъ стотине нема єдногъ оца, кои бы и у старости задржао старешинство надъ кућомъ, него га, како остари и изнемогне, преда найваляніємъ своме сыну. У њи има за извиненѣ тога и пословица, коя вели: „Ко ради онай валя и да суди“. Нема л' ово какве свезе са онимъ оставлянѣмъ скиптра и укланянѣмъ у манастиръ наши давны круноносны предака? —

Овай старешина управля кућомъ и целимъ иманѣмъ ал' не сасвимъ по своіой вольи, већъ у договору са свима одрастлимъ задругарима и съ обзиромъ на писане и обичайне законе. Онъ заповеда шта ће се кадъ и како радити; онъ одре-

ћує свакогъ одъ млађи на посао и у свакомъ кућнћмъ раду помаже и самъ где и колико доспе.

Онъ светує и кара немарне; онъ суди и поравнава споречене задругаре. (*)

Онъ погађа и исплаћує надничаре или ма какве раднике за кућевне послове.

Онъ продає шта є за продаю (**) и купує што кући треба.

Онъ држи кућевне новце где ій има. Нћму остали задругари даю рачунъ о ономъ што су потрошили и враћаю што имъ є претекло.

Онъ о крстномъ имену носи колачъ у цркву и ломи га са свештеникомъ. (***)

Онъ о задушницама *наменює* мртвима за душу свеће и поскурице и носи ій у цркву. (****)

(*) Онъ само *млађе* може ошинути или и истући а према свима другима текъ саветъ и артованћ употребљава, и ово, у доброй кући, учини више него и бой, єръ ій є на то привикло домаће воспитанћ; а где артованћ старешине непомаже ту се задруга већъ распала или, како они кажу, ту су већъ „*две куће*“.

(**) §. 510. Зак. Граћ. овако гласи за старешину задруге: — „*Онъ ништа на штету задруге — безъ сазволенја исте — предузимати несме, но ако онъ башъ нешто и учини и други за годину дана одкадъ дознаду непротестираю, онда остає стално и неопречно*“. —

(***) По варошима може се често видити да домаћинъ о своіой слави пошлћ по детету своме или и по слуги колачъ у цркву да га тамо самъ свештеникъ преломи. Ово бы у селу была велика поруга; єръ посао овай, по важности и значеню своме само глави кућевной припада. Тако се често чує, кадъ овакавъ човекъ умре, да се у запевки надъ ньимъ и то нариче. — Лепимъ славама србскимъ, на жалость, почеше се по варошима предпоставляти *имендани*, светковине. ков нити доликую нити се уместно могу примити за народне светковине.

(****) Овай се обичай састои у томе: умеси се доста поскурица и начини доста свећа воштаны, па уютру

Онъ излази у општину на скупъ и договоръ сеоскій; онъ ту прима одъ власти заповести и казує ій своимъ домаћима; онъ се позива да одговори ако бы кои одъ нѣговы млађи какву повреду туђой части или иманю учиніо. Преко нѣга само позиваю се нѣгови млађи на судъ општинскій, кадъ зашто овоме требаю. Укратко: онъ є некій посредникъ између своє мале државе — куће — и власти сеоске.

За старешиномъ долазе

б) Остали задругари.

Сви остали задругари ма и непунолетни били пытаю се у договору кућевномъ. Шта више, Срби, селяци, тако воле све съ договоромъ одпочиняти, да се често газда са слугомъ о свакомъ послу као са ортакомъ или задругаромъ договара. Удивително є како Срби милую *договоръ* у свакомъ предузећу и како мрзе на онога, кои предузима и свршує самъ а неће никога ни низашто да пита. Ову склоность къ договору преносе они доцніе и у животъ грађанскій и ништа имъ ніе теже него кадъ имъ кметъ само налаже шта да уради а неказує имъ одъ кога є то наређено и зашто. Они слушаю врло радо што имъ се годъ заповеди, али само оће да имъ се увекъ каже и узрокъ зашто мораю ово или оно учинити. Ова

на *задушнице* (у суботу предъ белу неделю) пошто се сви у кући моле Богу, домаћинъ узме и свеће и поскурице па састави єдну поскурицу и єдну свећу и прекрстивши се полюби ій обе говорећи: „ово за покой душе моме оцу“, па узъ другу „стрицу“ или већъ кога има мртвогъ докле ій све не *спомене;* а найпосле узъ єдну рекне: „ово за покой душе свима моимъ знанимъ и незнанимъ мртвима“. Ово се после све однесе цркви те се свеће запале а поскурице поєду и поделе сиротиньи предъ црквомъ.

се склоность замеће у задрузи и она неће никадъ быти опасна *Србской држави,* єръ в она навикнута радо чинити све оно, што се клони на добро обште куће — отачбине — текъ оће, као и у задрузи, да сви они, коима се обшти терети налажу, и знаю, зашто се тій терети мораю поднети и какву они користъ обштой кући поставляю у изгледъ.

Свакомъ послу, у доброй задрузи предходи *слошкій договодъ*, (*) а извршенѣ оно.ъ, што се договоромъ избере оставля се увекъ старешини задруге. —

Свакій задругаръ може, радећи онда, кадъ задруга светкує, или иначе изванъ задруге, прибавити кою пару: н. пр. онъ може умети градити каце, кола и т. д. па на свечанику — кадъ у нѣговой кући нико неради (**) — може онъ начинити коє буре, наобручати коме кацу, или опасати кола и добитакъ одъ тога нѣгова є собственость нити му старешина одъ нѣ тражи рачуна (а онъ самъ, ако оће, може то и задрузи као обштый приходъ уступити). И башъ кадъ се зна да задругаръ има свои (таки) новаца, а потреба се укаже да онъ поће кудгодъ одъ куће као на прилику *на кулукъ*, (***) на саборъ цркви или на кум-

---

(*) Договори ови бываю где се пре задругари састану или на раду или на путу или на ручку или увече на вечери, и старешина несазива ій све уєданъ ма него, као што реко, где се съ кимъ пре састане.

(**) Осимъ *заповедны* празника светкую селяци млого други малы свечаника, у коє бы валяло радити; у ове дане они нераде себи а иду другима на мобу или и за новце коме што ураде. Ово увекъ чине млађи, коима (као) ніє тако греота као старінма.

(***) *Кулука* у Србіи нема по 49. §. Устава земальскогъ; но грађенѣ путова и свакій явный радъ они називаю *кулукомъ*.

ство или кудъ у госте, старешина му задруге мора дати одъ кућевны новаца онолико, колико є нуждно да се онъ тамо съ образомъ проведе; но онъ, ако жели быти мало пространіе руке, додаће самъ къ томе и одъ оне своє собствености.

Задругаръ є природный а и закономъ признатый туторъ у задрузи заоставши малолетника (*) (што найпре за кућнћгъ старешину важи); *и докле годъ*, пише у закону о томе, *едне пунолетне или оженѣне главе у задрузи има, и нико одъ заоставши нешите да се пописъ (имања) чини, Судъ описа чинити неће* (**) и т. д.

Момци се жене и девойке се удаю у задрузи, обично, онако, како се коє и рађало. Врло су редки случаи (***) да се млађе годинама жени ил' удає пре старіегъ іошъ неженѣногъ или неудатогъ.

Садъ да видимо како быва и

в) Наслеђіе у задрузи.

У нашемъ отечеству, поредъ обштегъ описа о наслеђиваню, постои нарочитый законъ за наслеђиванѣ у задрузи изузетно одъ обшты правила о наследію; тако, наприлику, да самь я *иностанъ* живіо и умрьо па по себи само *женско дете* оставіо онда ме оно, безъ сумнѣ, као *оца* наслеђує; али да самь я са іошъ єднимъ или више браће у *задрузи* живіо па (безъ завештаня) умрьо оставивши само женску децу, онда ме „*ненаслеђую моя* (женска) *деца него задруга као најпречій наследникъ, а мою децу она (задруга)* само *мора одранити и у своє време пристойно удомити по постовћемъ обичаю*“. (****)

(*) §. 159. Граћ. Зак.

(**) §. 520. Граћ. Зак.

(***) Т. є. кадъ є оно старіе болестно или сакато.

(****) Види толкованѣ 529. §. зак. Граћан. 7. Фебра-ра 1847. године В. № 159.

Овай законъ узетъ у свези са онимъ што ћемо доцніе казати, довольно насъ уверава да правительство млого више жели обстанакъ задруга него ли умложаванѣ инокоштине. И нека остане задруга, то лепо патріярхално станѣ нашегъ народа, где само може обстати безъ ичіе штете, али е законъ овай врло *неприроданъ;* зато се мы и надамо да онъ неће быти дугогъ века.

г) Жене у задрузи и њини послови.

Женама у задрузи поделѣна су права и дужности. Оне редомъ раде све кућевне послове: тако редомь сире сиръ т. е. свака мора єдно лето быти станара те мусти стоку, сирити, збирати масло и скорупъ; а друге, кое кодъ куће остану мораю *редити.* Ово быва овако: свака жена мора *неделю дана,* одъ понедельника у ютру починюћи, месити лебъ, кувати єло и носити га радницима где се они узнаоде на раду. И за ову неделю дана, докле коя *реди*, неиде она на радъ ако є задруга већа, ако ли є задруга мала она и у польскомъ раду помаже колико доспе. Одъ реда се ослобоћава *свекрва* и новодоведена *мла̂да;* прва засвагда а друга за годину дана, одкако є доведена; но ово быва и єдно и друго у онимъ задругама, где є слога и любавь, а догаћа се да у некимъ кућама свекрву тераю да реди, докле годъ може а мла̂ди, штоноречь, *трећій данъ руке у тесто* (т. є. да *реди*), текъ ово обое не служи задрузи на дику и, тако да се изразимо, обште мишлѣнѣ неодобрава оваке поступке.

Овде неће быти сувишно рећи штогодъ о великимъ теретима сеоски жена, па быле оне у задругама или инокосне, премда є прьима ипакъ свагда теже. Ко ове терете ніе своимъ очима видіо томе є тешко представити ій и описати. Осимъ тога што жена, по свомъ опредѣленю, раћа, дои,

негує и одранює децу, она одева одъ главе до пете себе, мужа и сву децу (*) (а често и іошъ по неколике изъ задруге), жена готови єло сваке врсте и, на свомъ рамену мора га радницима однети ма они и на сатъ ода далеко были, она музе стоку, сири сиръ, доноси воду (за кућу и оной стоци и живини, коя лети пасе онде, где нема воде); жена служи и гове свекру, старіємъ деверу и мужу и помаже имъ мало не у свакомъ польскомъ раду.

Мало има радова польски, у коима жене непомажу людма а люди, може се рећи, ни у каквомъ домаћемъ послу неделе терете са женама. Врло є редакъ човекъ — у селу — кои бы место жене донео воде кући или самъ, кадъ бы она и болестна была умесіо леба, єръ се то сматра као посао женскій, посао, кои човека (као) понижава.

Жене имаю у свомъ — женскомъ — раду мога правила, коя нигде нису написана, но коя се преданћмъ одъ оца на сына изучаваю и чуваю.

У задрузи, где има по 5—6 а не редко и по 10 жена немаю оне све єднакъ брой деце: нека рађа сваке године, нека у три текъ єдномъ а нека и никако. Садъ све скупа да израђую што за целу кућу треба было бы неправо за ону, коя или нема деце никако или ій има мало. Стога су имъ ти послови овако поделћни:

Свака жена у задрузи, одева свога мужа и свою децу сама, али, ако є свекаръ удовъ онда узме и нћга да одева она, коя свои има найманћ на оделу. Тако исто быва и ако кои деверъ —

(*) И то одъ платна, кое є она сама утрљила, изгребенала, опрела, смотала, скувала, основала изаткала и убелила. Тако быва и съ вуненимъ оделомъ, у коме люди помогну толико што остригу вуну съ оваца и поделе є међу женама па после све што треба раде саме жене.

задругаръ — обудови онда и нѣга, па и децу му, одева коя одъ оны сиаа, кое свои найманѣ имаю на оделу.

Но све што жене израђую, израђую га или одъ вуне или одъ тежине — куделѣ, — зато се вуна, пошто се остриже съ оваца, подели или на онолико делова колико є мушки глава у кући, или на онолико, колико свега има душа у задрузи, па се после свакой жени да онолико делова, колико она има на оделу было мушки глава было душа. Прво се зове деоба по *мушкима* а друго деоба по *челядима* (или као што на млого места говоре по *живини*).

Девойкама у задрузи, кадъ прирасту, дає се више вуне и оставляю се покадкадъ одъ польскогъ рада да и себи штогодъ дарова спреме.

За коноплю има задруга обштій єданъ коноплякъ или и два, кои се, кадъ буде време, пооре плугомъ обштимъ као и друго оранѣ па после се свакой странки (партаи) у кући, кою по єдна жена одева одели по лея конопляка, кою онда та иста странка ускопа и засеє, потомъ, кадъ конопля доспе, бере, подсеца, кисели и, пошто се на задружнимъ колима пренесе кући, трльи, чешля, зумба, преде, кува, снує, тка и т. д.

Свака овака странка мора себи одъ своє коноплѣ и семе оставити да єи до године има чимъ посеяти. Ово є семе собственость дотичне странке, коя га може другой, ако ова остане безъ свога, и продати за новце.

Међу женама є она прва, коіой є мужъ старіи, (*) премда су оне у своимъ пословима не

(*) Жена добива старешство по мужу па ма она удатбомъ и млађа была. На прилику, два су брата у задрузи, оба оженѣна. Старієгъ є и жена у кући старія па и ако она умре и онъ се ожени подругій путъ

зависне една одъ друге. Изузима се случай, кадъ є старешина у кући сынъ, коме є іошъ жива мати, коя є тадъ старія одъ домаћинове жене. У осталомъ то незначи млого быти прва међу женама, еръ су ньина права и дужности єднаке свакояко (осимъ оногъ случая што смо напредъ о свекрви и млади навели).

д) Деоба задруге.

Врло су различни узроци, кои задругу приморавају да се подели ал' є понайчешћій тай што су задругарима неправично подељне дужности и права. За жене є у задрузи увекъ найтеже и оне врло често раде да се задруга подели; стога є уобште на ньи повика да оне завађаю браћу и разкрћую задругу, но оне томе нису криве толико, колико само станѣ стварій. После оногъ, што смо мы побројали да у ньине теретне дужности спада, нетреба имъ замерити што себи траже олакшице.

Кадъ се већъ види да се задруга због честы неспоразумленя мора поделити онда се задругари, ако могу, сложе сами између себе ће л' се свакій засебе одвоити, или ће по више ньи заєдно; тако исто договоре се и о томе съ кимъ ће быти отацъ мати и малолетни сыновци и сыновице, ако има таквы лица, (*) па се онда поделе, пошто найпре начине сви скупа куће онима, кои излазе. Затимъ поделе ньиве, ливаде, воћа,

опетъ є ова друга нѣгова жена старія одъ своє єтрве, коя є истина пре дошла у кућу али за млађегъ брата.

(*) Првимъ двома увекъ стои на вольи съ кимъ ће да буду и увекъ имъ се (и пре закона) дає део имања, кои држи до ньине смрти онай, кодъ кога они седе а после се тай или подели међу свима или за довека остає ономе, кои є сачувао до смрти оца и матерь.

виограде, стоку, алате и све што имаю. Ово све понайчешће быва предъ неколико њины суседа, кое они сами позову или имъ ій и кметъ одреди. Ако се ненамире ни сами ни предъ комшіяма ни предъ кметомъ, онда се упућую суду, кои имъ пресуђуе по закону. (*)

Неженћнимъ задругарима, на деоби, даје се изъ обштегъ имања онолико на женитбу, колико су, одприлике, други потрошили кадъ су се женили.

Исто тако, даје се ономе, кои узме отца, матерь, деду или старогъ стрица осимъ дела овы лица и на *укопшину* овима одъ стоке, т. е. на име оногъ што се мора потрошити кадъ кое одъ ваки лица умре. —

Врло потреса човека деоба оне задруге, коя е у слози и любави живила, у коіой е свако гледало да само више уради него што ће остати другоме. Ту се мора човеку сажалити башъ и ако сама стварь незаслужуе нимало жалћня. Таки случаи нису редки у нашемъ народу; а нека ми се не замери што ћу споменути єданъ, кои се пре єдно 60—70 година догодіо у моіой породиця, и кои се и данасъ споминћ съ особитимъ чувствомъ.

Прадеда мой Милићъ, кои є породицу нашу изъ Старе Србіе овамо довео, у своіой 85. години доживіо є толико порода одъ себе и своє браће, да є већъ за некористно држао више ій све ускупи оставити; стога єдномъ, на некій празникъ зовне къ себи све сынове, сыновце и старіе унуке съ њіовимъ женама на имъ рекне: *„Децо, я самъ*

(*) По §. 496. Зак. Граћ. — Неможемо да неспоменемо, да суду нема тежегъ посла и замршенівгъ одъ расправе и деобе задруге. Ко нів видіо тай процесъ, неможе о нћму добити понятія макаръ да му се како описуе. Најболћ є за задругаре а за судъ є велика олакшица, кадъ се они сложе и поделе предъ своимъ комшіяма.

радъ да вамъ кажемъ да є кошница већъ замати-чила и треба да се рои; плетите празнике, скидай-те каптарѣ да не поведу чеље зимовникъ“. Они се сви убезекну незнаюћи шта то управо значи а кадъ имъ онъ каже да треба већъ да се поделе они се сневеселе а неки бризну плакати, и, мислећи да є томе неко одъ њи узрокъ, заишту да имъ га одкриє па да га исеку. Ниє, децо моя, нико другій тай, што оће деобу, него є оћу я, рекне старый; мени є одъ свію васъ најжаліє што ће оно што се досадъ звало само *наше* одсадъ да се зове и *наше* и *ваше* и *њино* ал' є и то болѣ него да се поделите онда кадъ сами будете мога доба“.

Научени у свему слушати *деду* они су се поделили ал' деца њина крозъ дуго време нису могла да се обавесте коє є чія кућа него су увекъ и даньивала и ноћивала где ій кадъ затече данъ или мракъ. Бывало є, причаю, да сва изгласа заплачу, кадъ имъ се рекне: „Айдете свако своіой кући: то ніє ваша кућа“. —

Задруга има свои добры а и слабы страна. У њой є, нарочито, за мушке лакше, єръ они, лакше и брже свршe свакій посао кућевный, за жене пакъ задруга є одвећъ тешка, као што се види и изъ оногъ, што смо мы горе рекли. — Станѣ задружно млого є удесніе одъ инокосногъ и за развитакъ доброгъ домаћегъ воспитанія, єръ у задрузи єданъ разуманъ старешина управля вольомъ неколики людій, кои му се радо покораваю; онъ дає єднакъ правацъ за поучаванѣ коєкакве 10—15-оро деце. Єдна вешта свекрва руководи неколико млады неуки снаа путемъ, кои води обштой слози, срећи и напредку, докле у инокошстини ради свакій по своіой памети како у польскомъ

раду и кућеню тако и у воспитаваню деце. И ове околности чине, те є увекъ задружнику, наученомъ у задрузи, чуваюћи своє добро чувати и другога, лакше доказати, да онъ, жертвуюћи што на ползу отачбине жертвує то на саму свою користь и срећу.

Да Србинъ, селякъ, има смока мора имати стоке, а овой треба чобанинъ; да има альину онъ а жена сукню или зубунъ, мора имати оваца те да съ ньи остриже вуне; да има волове мора имати крава, коє бы му ій отелиле; да има меса мора опетъ имати своє стоке, єръ иначе нема га где наћи а стока потребує да се надгледа; да има вина треба му виноградъ; да има ракіє треба му воће; да има масти треба ранити убойнице; да има воска и меда треба чувати кошнице; — єдномъ речи што му годъ треба све самъ мора набавити а ништа, нема где, за новце купити: па и стога є, при тако іошъ не *поделѣной радньи*, задруга добра, почемъ у ньой довольно душа има да се свакой одъ толики млогостручны радня по єдна одредити може.

Докъ є народъ нашъ быо подъ Турцима, лишенъ свакогъ правосудія и задруга є имала млого веће значенѣ него данасъ: сада свакій грађанинъ, коме се каква повреда или штета учини, прибегава закону и суду и одатле у довлетвореня тражи, а за Турака се свакій уздао више у свою задругу и родбину него ли у турскій (подмитльивый) судъ. Оваку превагу према инокоштини имаю и данасъ млоге задруге, но она є већъ сасвимъ излишна у Србіи.

Осимъ тога задруга є необходно нуждна у држави войничкой; и, безъ сумнѣ, у той цели су и наше отечествене власти забраньивале задругама делити се и оне, кои су то преступили сматрале су као кривце, и суду на осуду спрово-

диле. (*) Доцніе є Попечительство правосудія сходно §.§. 15. 17. 38. и т. д. расписало судовима (**) да деленѣ не сматраю као кривицу, коя осуђеню подлежи, будући се то небы слагало съ изречнимъ смисломъ закона, кои ономе, кои є *пунолетанъ* даѥ слободу да може „*своя права држати и съ њима руковати и располагати*“. Ово учини те се задруге почну накрпатъ делити, стога законодавна власть опетъ подъ 22. Юнія 1846. год. В. № 270. изда правила о деленю задруга, по коима се задруге саме немогу делити због маловажніи узрока, као на прилику због свађе, заваде, коя є случайно и одскора међу задружницима постала; а кадъ є мрзость већъ укоренѣна међу задругарима, да свађа дуго траѥ и т. п., онда се ипакъ може задруга раздвоити.

И ова правила имађау само световну силу, а доцніе подъ 5. Февруара 1855. год. В. № 41. издаде высочайша власть решенѣ овогъ садржая: „да при постоећемъ основу о деоби, кои є и Грађ. Законикомъ усвоенъ ніе могуће деоби противустати, и по томе, да се къ предупређеню деобе само морална средства и унапредакъ употребляваю“. Ово є последнѣ, и по њему се данасъ управляю народъ и власти у Србіи. (***)

Но и осимъ тога высоко правителъство земаљско млого више жели обстанакъ задруга него ли умложаванѣ инокоштина. То се види изъ његовы уредба и закона кои се на задругу односе; међу коѥ долази и законъ о ношеню терета државны, коимъ є задругама млого већа олакшица

(*) Височ. Указъ одъ 18. Юлія 1839 год.

(**) Расписъ Попечительства правосудія одъ 18. Февруара 1846. год. А. 5179 одъ 1845. год.

(***) Полицайне власти дужне су съ концемъ сваке године поднети Попеч. Внутр. Дѣла списакъ поделѣны задруга. —

учињена него за инокосне главе. Ево речій самогъ закона о наплаћиваню данка: „*Ако се у коіой кући*, пише тамо, *нађу четири главе, кое бы данакъ плаћати имале, то се една одъ плаћаня ослобођава а три плаћаю. Исто тако и где петъ има една неплаћа. Где шестъ или седамъ глава у едной кући има, две се главе ослобођаваю; где в осамъ или деветъ у едной кући, три, а где десетъ, четири одъ плаћаня ослобођаваю*“. — — — — —

„*Кадъ се кромѣ оца іошъ четири сына у едной кући неподелѣна налазе, кои бы данакъ плаћати морали, ту се и кромѣ оца іошъ една глава ослобођава*“.

А напротивъ: „*кадъ отацъ више сынова има, кои плаћаню данка подлеже, пакъ бы сви, кромѣ едногъ, одъ оца одељни были, то ће и отацъ на свою главу и заоставшій съ њимъ неодељный сынъ на свою данакъ плаћати*“. (*)

Шта є друго хтело и овде законодавство, ако не: ићи на руку одржаваню задруга а стаяти на путъ њиномъ распаданю и умложаваню иноко-штине.

За економійскій напредакъ народа и државе задруга є, поредъ свію свои, горе поброяны, добры страна, штетно станѣ. Увекъ поделѣни задругари више стеку него кадъ су у задрузи. Узмимо обясненя ради задругу одъ 5 оженѣны глава: њой є доста 6 волова теглећи, троя кола, 30—40 говеда, 80—100 оваца и т. д. и имаюћи колико имъ треба задругари се за више неће ни бринути; а нека се поделе тій 5 глава, свака за себе, неможе имъ нипошто быти да свакій ненабави себи два вола то су одма 10 уместо 6 во-

(*) „Правила за попись данакъ плаћаюћи глава одъ 8. Марта 1850 $\frac{\text{В. № 349}}{\text{С. № 101}}$ точка 10. 14. и 15.

лова, свакій мора имати своя кола, єръ и безъ тога неможе быти, ето одма петоры уместо троі у задрузи. Тако быва са стокомъ и уобште са иманѣмъ сваке врсте. Ништа нієе горе него кадъ люди живе и остаре у задрузи па се онда поделе: таки докъ су живили у задрузи были су газде, кадъ се поделе пакъ они текъ виде да су сиротиня, а овамо су остарели и за тешкій радъ и кућенѣ неспособни. По томе, ако войнички обзири несаветую одржаванѣ задруга, онда є, по моіой памети, у интересу народа са стране економичке найболѣ, да се оне деле онда, кадъ су задругари іошъ млади и за свакій радъ и кућенѣ способни и то увекъ кадъ они сами деобу захтеваю; єръ се неда помислити да ико другій може болѣ одъ ньи оценити потребу деобе задруге.

ШТАТИСТИЧНИ ПОДАТЦЫ ШКОЛСКИ ЗАВЕДЕНИЯ

у Княжеству Србскомъ.

Одъ Дра Милована Спасића, редовнога члена Друштва Србске Словесности, главнога управителя основны школа, и пр.

Све што се у свету догађало и догађа, и цела будућность нѣгова, оснива се на прошлости. — Родъ є се човеческій непрестано развіяо и дѣлао, обзирући се на свою прошлость, коя му є свагда была найяча основа развитка, и найбольій учитель будућности. Но ова прошлость, ма да є како важна, прелазила є у заборавность, и тако, особито за удалѣніє потомство, ніє одъ онакове користи была, одъ какове бы быти могла; и ово є манѣ или више донде траяло, докле люди нису почели особиту пажню на прошлость обраћати, верно є бележити и потомству предавати. — За то и видимо, да є свакій онай народъ болѣ напредовао и развіяо се, кои є прошлость, а особито свою, за учителя будућности узимао, него онай, кои є ово пренебрегавао и заборавности предавао. Ово осведочава намъ найболѣ исторія, коя є огледало векова и народа, и коя є такође плодъ прошлости. Но наша намѣра ніє тако далеко у овомъ ићи, за то ћемо се укратко обазрети на нашу прошлость среднѣгъ века, и тыме подкрепити важность нѣну уобште.

Нема Србина, па ма и найпростіи био, кои незна, да смо имали: жупана, кралѣва, царева, војвода, ратова и т. д., єръ ово, и овомъ подобно, и сами слепцы узъ гусле у песмама споминю. —

Но овакова преданія и овакови предмети спадаю у исторію, као што за ню имаю и вредность; али за државопись несадржаваю граће, као што є: брой народа, црквій и школа, станћ и одношаи трговине и финансіе, и т. д. Да бы овакови податцы прошлости наше, за Србство одъ неоцениме користи и найвеће поучителности были, сведочи намъ „Душановъ законикъ“, кои є одъ олуе и зуба времена сачуванъ. Нћгова велика важность и врлина види се и изъ тога, што га разлажу многи учени люди и странне народности, и налазе у нћму науке и поученя: правдослови, историцы, филолози, државницы. — Што пакъ државописны податка немамо одъ времена Србски владателя средићгъ века, ніе чудо, єръ таковы слабо видимо и кодъ други савремены народа, кои нису онаковомъ бичу и онако горкой судбини изложени были, као Срби и нћово отечество. —

Овай недостатакъ прошлости, будући є државописна наука оногъ времена была іошть у колевки, и побудіо є новієгъ века како државоправленія, тако и поєдине люде, те су на постоећа, коя очарателномъ брзиномъ пролазе, веће вниманћ обраћати, па ій и са великимъ трошкомъ и трудомъ скупляти и у писмохранштама чувати почели. Но и ово ніе было доста. При нагомилаваню дћла и писмены одношеня, затрпавани су и државописни податцы, кои су по томъ тежко приступни были и самимъ людима одъ струке, а камо ли осталомъ ученомъ свету и државницыма коима пазити треба да будућа на прошлимъ (и постоећимъ) осниваю. За то су скоро све европейске, и остале изображеніе државе установиле „Државописна надлежателства“, коя имаю задатакъ: све државописне податке, као и уредбе и законе, скупляти, у редъ доводити и средствомъ печатић явности ій предавати. —

И мы имамо спрамъ нашегъ станя доста држaвописны податка у писмохранiштама, особито найновiегъ времена, и ова се свакiй данъ умножаваю. Али, какову користь одъ ньи имамо, кадъ су несаставлѣни и необдѣлани, па по томъ тешко и приступни? — Они су iоштъ одъ манѣ користи за єдногъ ученогъ странца, кои бы радъ было о станю нашегъ отечества што писати и насъ у ближе и болѣ познанство са другимъ народима довести. Да є пакъ свакомъ народу нуждно познанство съ другимъ народима, особито ономъ, кои є слабо познатъ, нетреба доказивати. Съ ове точке сматраюћи предметъ и предаємо ове штатистичне податке явности, кои се као граћа за држaвописъ отечества нашегъ у смотреню школски заведенiя сматрати имаю, и коє смо по силама нашымъ онако изложили, како є у самой ствари.

Нама є свима познато, да є школа было у Србiи за време владаня, или болѣ рећи за време воєваня неумрлогъ Карађорћа; єръ велика школа у Београду оно време постоявша, предпоставля и мале, основне школе, изъ кои су ученицы у ову „велику школу“ долазили. Но колико iй є и каковы было, и гди су ове постояле, извѣстно незнамо. — Кадъ є Србiя 1813. године пала и страдала, и школе су наравно пропале. Но оне су ипакъ, при свемъ томъ што ратне околности нису допуштале на ньи особито вниманѣ обраћати, уватиле некiй коренъ у земльи отечества нашегъ ша и семе за будућу жетву посеяле. Люди, кои су за време владаня Карађорћевогъ школе подизали и у ньима были, окусили су плодъ и доброчинство школски заведенiя, па су после, кадъ є свирѣпость Азiята попустила, опетъ почели о школама мислити, и ове су како тако подизали и обджавали. Негди є попа и духовникъ при светомъ храму (или кодъ своє куће) учiо по коє дете; не-

гди су се по неколико разумніи людій сложили, учителя нашли и погодили, кои є ньіову децу учіо како є могао и знао, селећи се са школомъ изъ куће у кућу свои ученика; а негди су особито по већимъ варошима, настоявали и старешине, да се школе заводе. Овако неизвѣстно, періодично и бѣдно станѣ школа, траяло є двадесетъ година; и текъ, кадъ є се 1832. и слѣдуюћи година гимназія установлявала, почело се обраћати вниманѣ и на основне школе. Кадъ є се $183\frac{4}{5}$ год. школске увидило, да нема довольно, и преправне деце за гимназію, и да родитељи незнаю, кадъ имъ децу у гимназію шиляти валя, разписао є „Управителный Совѣтъ“ 3. Октомврія 1835. год. и „Исправничествама“ препоручіо, да народу обяве, да ће се теченіе гимназіе 27. и. м. одпочети, и да децу за гимназію способно у Крагуєвацъ шилю. Слѣдства овогъ разписа показала су да на основне школе треба млого веће вниманѣ обратити, него што є обраћано; зато се одма 22. Марта 1836. г. установи званіе „Директора свію школа“, и за таковогъ буде поставлѣнъ почившій Петаръ Радовановићъ. Изъ наставленія директору датогъ види се, да є наређено, да у свакомъ окружію буду по две правителъствене школе. Одма по овомъ 22. Августа и. год. буде по наредби княжеской и планъ прописанъ: како ће школе по окружіяма постояти. Па како су школе $183\frac{5}{6}$ год. школске првый путъ посѣћене, одъ коє год. и званично извѣстіе о ньима имамо, то и мы за основъ овогъ предмета узимамо $183\frac{5}{6}$ год. школску; и по овомъ, изложивши станѣ школски заведенія и $184\frac{5}{6}$ и $185\frac{5}{6}$ год. школске, и сравнивши га єдно съ другимъ, видићемо: коликій смо напредакъ у школскимъ заведеніяма, па и у просвети, за последныій двадесетъ година учинили.

. . .

Колико в у комъ окружію было осн. школа и ученика 183$\frac{5}{6}$ год. школске.

Окружія.	школе.	ученицы.
1. Београдско (съ Београдомъ)	6	282
2. Валѣвско	6	126
3. Шабачко	9	278
4. Подринско	1	32
5. Ужичко	4	76
6. Чачанско	2	88
7. Рудничко	1	42
8. Крагуєвачко	9	253
9. Смедеревско	4	173
10. Пожаревачко	8	222
11. Крайнско	5	216
12. Црнорѣчко	2	67
13. Баньско (Гургус. и Алекс.)	5	190
14. Ћупрійско	3	211
15. Ягодинско	4	146
16. Крушевачко	3	112
Свега	72	2514

Ове 72 школе, по издржаваню ньіовы учителя могу се ставити у три реда. У првый долазе школе правительствене, у другій обштинске, а у трећій редъ приватне. Правительствены школа было є 26 и учитељи су ньини добивали плату изъ правительствене кассе, коя є одъ 100 до 150 талира годишнѣ была. Обштински є школа было 27 и учитељи су, осекомъ опредѣлену имъ плату, добивали одъ обштина, а та є была одъ 400 до 1500 гр. чаршиски, како гди, осимъ Београда, гди є већа плата была. Приватны пакъ школа было є 19, кои су учитељи добіяли одъ свакогъ ученика, како су се са родительима ђачкимъ погодили, одъ 60 пара па до 4 гроша на месецъ. На 26 правитетельствены учителя издато є исте године 3200, на 27 обштински 1496, а на 19 приватны 382 талира; кое кадъ се у єдну сумму скупи,

износи 5078 талира. Кадъ се ова сумма на 72. учителя раздели, дође на свакогъ, єдно на друго, по 70 талира и 12 гроша. Обштый пакъ брой ученика, разделивши са обштимъ броємъ школа, дође на єдногъ учителя или єдну школу до 35 ученика. До 1836. год. обштине су обично саме учитељ тражиле и погађале, као што су и поєдиный люди то чинили, имаюћи повереня у обшти-ни. Но како єзаніє Директора установлѣно, овай є учитељ, особито за правительственe школе набавляо и представляо, и по одобреню „Управителногъ Совѣта“ у дужность уводіо. —

У смотреню предмета, кои су ученицыма у основ. школама предавани, примѣтити є, да ови нису были прописани; по чему су ови и зависили одъ способности поєдиногъ учителя и могућности набавити потребны кньига. Но понайвише предавани су: букваръ, часловацъ, псалтиръ, четири вида рачуна, писанѣ, молитве, свештена исторія, а негди и катихисисъ и славенска граматика. Начинъ пакъ, коимъ су ови предмети предавани было є уобште: механичанъ; єръ правила ніе было прописаны, по коима бы се учительи управляли, а о методу слабо є кои понятія имао. —

Гимназія, кою смо напредъ споменули, имала є $183\frac{5}{6}$ год. школске: 4 разреда и 4 професcора, а 85 ученика. Предаваєми предмети были су: Христіянска наука, србска и славенска граматика, обшта исторія народа и єстествена, рачуница, земльописъ, човекословіе, реторика, поєтика, древности грчке и римске; исторія Срба, логика, философія морална, психологія емпирична и физика. —

Кадъ се ово заведеніе и у нѣму наодећи се професcори и ученицы горнѣмъ брою основны школа дода, онда є у целомъ отечеству нашемъ $183\frac{5}{6}$ године школске было: 73 школска заведенія 76 учителя, а 2599 ученика.

Овде неће излишно быти, и то напоменути: да є *Богословія* у Београду заведена Септемврія 1836. године. Она се є као у почетку састояла $183\frac{6}{7}$ год. школске изъ єдногъ разреда, и имала є два професcора, а 47 ученика. Но како њено установленѣ спада у $183\frac{6}{7}$ и слѣдующе године, то ћемо и о овомъ заведенію доцніе говорити.

. . .

Колико є у комъ окружію было основны школа и ученика $184\frac{5}{6}$ год. школске.

Окружія	школе	ученицы.
1. Варошь Београдъ . . .	7 . .	399
2. Београдско	13 . .	225
3. Валѣвско	20 . .	560
4. Шабачко	23 . .	657
5. Подринско	10 . .	369
6. Ужичко	7 . .	254
7. Чачанско	6 . .	216
8. Рудничко	5 . .	158
9. Крагуєвачко	21 . .	561
10. Смедеревско	9 . .	327
11. Пожаревачко	26 . .	784
12. Краинско	8 . .	245
13. Црнорѣчко	9 . .	145
14. Гургусовачко	4 . .	105
15. Алексиначко	6 . .	189
16. Ћупрійско	12 . .	362
17. Ягодинско	9 . .	376
18. Крушевачко	6 . .	149
19. Приват. школа коєгди .	12 . .	120
Свега	213 . .	6201

Одъ овы 213 школа было є дакле 201 обштинска, а 12 приватны. Исто толико было є и учителя.

Како су $18\frac{39}{40}$ године приходи обштински, обштинама уступлѣни, на ту цѣль, да и учителѣ одъ њи издржаваю, ніе ни єданъ учитель плату

свою изъ правителььствене кассе више добіяо, него изъ обштинске. Коє обштине нису имале прихода, или су ови мали были, па нису могле одъ нъи и учителѣ издржавати, ударале су приезъ на сваку порезъ плаћаюћу главу дотичне обштине, и количина овога зависила є одъ указавше се потребе. — Но како є овай начинъ издржаваня учителя несходанъ быо, то є се почео 1841. год. установлявати, по срезовима и окружіяма, обштый приезъ за издржаванѣ учителя. Овай приезъ установляванъ є негди маньій, а негди веħій, како є гди школа было, и колика є гди плата учительима опредѣлена. Новцы су се прирезни стицали у срезку, или окружну школску кассу, како є гди установлѣно было, и учителъи су добивали плату: негди на месецъ, негди на два или три, а негди и на шесть месецы. Къ овомъ и то є зло было, што су обштине (или старешине срезова и окружія) сами учителъима плату одреħивали, кою су могли повишавати и умалявати, како су кадъ хтели, и како су комъ учителю наклони, или ненаклони были. — Учителъима приватны школа плаћали су обично, као и преħе, родителъи ħачки, по два до четири гроша на месецъ одъ ученика. На плате 213 учителя, издато є $184\frac{5}{6}$ године школске: 14.328 талира. Ова сумма кадъ се раздели са наведенымъ броємъ учителя, доħе на свакогъ по: 69 талира и 6 гроша. Дакле єдно на друго узето, учителъи су ове године лоше награħени были, него $183\frac{5}{6}$., и овоме є узрокъ преднаведеный, што є нъіова награда одъ обштина зависила. Исто тако и манѣ ученика ове године на єдну школу или єдногъ учителя долази, єръ кадъ се обшта сумма ученика са обштимъ броємъ школа раздели, доħе на єдну школу само 29. ученика. —

$18\frac{39}{40}$ године школске установлѣно є іоштъ єдно званіє Директора; и тако су одъ овогъ вре.

мена два лица по посѣћаваню школа ишла, имаюћи свако свой кругъ. Обштине, ков су изъ собственогъ побуђеня школе подизале, и учителѣ су са дотичнымъ Директорима набавляле и бирале и по предложеню Директора а потврђеню Попечительства Просвештенія увођенн су у дужность. Устроєніемъ шакъ „явногъ училиштногъ наставленія“ 1844. год., буде кругъ дѣланя „Главны управителя основны школа“ (Директора) разпространћенъ. Одъ овогъ времена главни су Управителѣи свакій за себе имали свою нарочиту канцеларію. Они су, по преслушаномъ (кадшто) мнѣнію обштина учителѣ набавляли и поставляли, као што су и мѣстне управителѣ школа са обштинама брали и у овымъ званіяма потврђивали; у званичной преписки са окружнымъ Началничествама стояли; школе свои кругова сваке године посѣћавали; о извршиваню свію школски уредби и предписанія старали се, као што су се и о томе бринули, да се станѣ школа и учителя побољшава и болый начинъ предаваня уводи; Попечительству Просвештенія чинили представленя, о дѣлима ньовъ кругъ прелазећимъ, и годишня му извѣстія о станю школа и учителя подносили; и све налоге одъ Попечительства одпуштене имъ извршивали. — Истымъ Устроєніемъ опредѣлено є да теченіе школско по селима трає три, а по варошима четири године; као и кои ће се предмети у школама предавати. Селске и паланачке школе, гди є єданъ учитель, раздѣлѣне су на три разреда, и за предаванѣ у ньима прописано є: читанѣ србско и славенско, писанѣ, четири вида рачуна, молитве, свештена исторіи, катихисисъ, земљописъ и пѣніе црквено, (као и обшта знаня). Варошке школе, гди было више одъ єдногъ учителя, поделѣне су на четири разреда, и у овима є за предаванѣ прописано, осимъ наведены предмета, и: Србска

грамматика, исторія србскогъ народа и правило тройно изъ рачунице. Начинъ пакъ, коимъ су ови предмети предавани быо є уобште, формомеханичанъ; єръ наставленіє 1844. год. за учителѣ прописано, ніє таковогъ садржая, да бы начинъ предаваня, прѣже постоявшій, у свему преиначити и преобразити могло. —

Одъ $183\frac{5}{6}$ до $184\frac{5}{6}$ године установлѣно є одъ выщы школски заведенія: *Послено-трговачка школа, три Полугимназіе, Богословія* (види напредъ) *и Лицей*, а постоявша *Гимназія* у Крагуєвцу пренета є у Београдъ и умножена є. Ове $184\frac{5}{6}$ год. школске делила се є послено-трговачка школа на три разреда; полугимназіе имале су свака по четири, а гимназія шесть разреда; богословно заведеніе састояло се изъ четири разреда; а лицея теченіе траяло є четири године, и поделѣно є было на философійско и правдословно оддѣленіе.

Ова заведенія имала су:

Заведенія	Професори	ученицы.
1. Послено-тргов. школа	4 . . .	42
2. Три полугим. (скупа)	12 . . .	151
3. Гимназія	6 . . .	183
4. Богословія	4 . . .	122
5. Лицей	9 . . .	62
Свега	35 . . .	560

По разлики и важности опредѣленя, заведенія, и плата є професора различна; но ову су сви добивали изъ правительствене касе, као и остали земальски званичници. Ове $184\frac{5}{6}$ год. издато є на плате 35 професора свега: 12.150 талира; коя сумма кадъ се са општымъ броємъ професора раздели, дође на свакогъ, єдно на друго, по 347 тал. и $3\frac{1}{2}$ гроша.

Предаваєми предмети у овымъ выщимъ заведеніяма, были су, и то: а) у послено-трговач-

кой школи: наука христіянска, србскій, немачкій и грчкій єзикъ, рачуница, географія, исторія народа, и трговине, начертаніе (и моделиранѣ), природна исторія и технологія; — б) у полугимназіяма: катихисисъ, србска грамматика, земльописъ, природна исторія, рачуница, краснописъ, латинска и немачка грамматика, исторія народа, библійске и цркве христіянске исторія, начертаніе и пѣніе црквено; — в) у гимназіи, осимъ наведены и за полугимназіе прописаны предмета: реторика, митологія, алгебра, поетика, толкованѣ стихотворца, древности, антропологія и етика; — г) у богословіи: катихисисъ, славенска грамматика, библійска исторія, земльописъ, обшта исторія, рачуница, логика, физика, антропологія, реторика црквена, исторія цркве, литургика, педагогика, херменевтика, пасторална, морална, толкованѣ евангелія, пѣніе и правило црквено; — и д) у лицею: наука христіянска, основна философія и логика, обшта исторія, математика, естетика и обшта филологія, францускій єзикъ, метафизика и етика, обшта и отечествена исторія, выша математика, филологія славенска, физика, право природно, полиція, држава економія, штатистика, србскій поступакъ судейскій, србско право грађанско, право криминално и явно положително право народа. —

Овди то додати за умѣстно наодимо, да є мало предаваємы предмета ове године было напечатаны, особито за выша заведенія. Но установлѣнѣмъ „Одбора Просвештеня“, кои є доцніе „школска комисія“ заменила, почело се и на овомъ озбильніе радити. О овомъ одбору, као и о главномъ фонду школскомъ биће речь доцніе.

Кадъ се брой овы вищы заведенія, и нѣини професора и ученика дода ономъ основны школа, види се, да є $184\frac{5}{6}$ год. школске было свега:

220 школски заведенія, 248 учителя, а 6761 ученикъ.

. . .

Сравненѣ, изъ когъ се види, колико є у комъ окружію школа и ученика умножено одъ $183^{5}|_{6}$ до $184^{5}|_{6}$ год. школске.

Окружія	школе	ученицы.
1. Београдско (съ Београд.)	14	342
2. Валѣвско	14	434
3. Шабачко	14	379
4. Подринско	9	337
5. Ужичко	3	178
6. Чачанско	4	128
7. Рудничко	4	116
8. Крагуєвако	12	308
9. Смедеревско	5	154
10. Пожаревачо	18	562
11. Краинско	3	29
12. Црнорѣчко	7	78
13. Баньско (Гургус. и Алекс.)	5	104
14. Ћупрійско	9	151
15. Ягодинско	5	230
16. Крушевачко	3	37
Свега више	129 шк.	3567 уч.

Кадъ се овомъ брою дода іоштъ 12 приватны школа и у ньима наодећи се 120 ученика, види се, да є у нашемъ отечеству одъ $183\frac{5}{6}$ до конца $184\frac{5}{6}$ год. школске, приновлѣно. 141 школа, а 3687 ученика. Осимъ овога, у теченію овы 10 година установлѣна є: посленотрговачка школа, три полугимназіе, богословія и лицей, (а постоявша гимназія добила є два разреда више). Кадъ се брой и овы заведенія и у ньима наодећи се ученика дода горнѣмъ брою приновлѣны, онда се ясно увиђа, да є $184\frac{5}{6}$ год. школске, 147 школски заведенія, а 4162 ученика више было, него $183\frac{5}{6}$ године.

Колико є у комъ окружію было основны школа, и ученика 185$\frac{5}{6}$ год. школске.

Окружія	школе	ученицы.
1. Варошь Београдъ . .	14 . .	639
2. Београдско	25 . .	317
3. Валѣвско	22 . .	595
4. Шабачко	27 . .	966
5. Подринско	13 . .	349
6. Ужичко	16 . .	536
7. Чачанско	14 . .	392
8. Рудничко	13 . .	341
9. Крагуєвачко	28 . .	830
10. Смедеревско	23 . .	587
11. Пожаревачко	34 . .	927
12. Краинско	23 . .	849
13. Црнорѣчко	17 . .	479
14. Гургусовачко	11 . .	357
15. Алексиначко	8 . .	318
16. Ћупрійско	15 . .	459
17. Ягодинско	18 . .	555
18. Крушевачко	12 . .	367
19. Приватны школа . . .	4 . .	108
Свега	337 . .	9971

Одъ 337 школа, 18 су за женскій, а 319 за мушкій полъ. У првимъ є было 846 ученица, а у другимъ 9125 ученика. Овомъ установленю девоячки школа тымъ се више радовати морамо, што 184$\frac{5}{6}$ год. ни єдне девоячке школе ніе было; по чему є судити, да се и на воспитаванѣ и обучаванѣ женскогъ пола велико вниманѣ обраћати почело, и да є се увидило, да є домаће, т. є. материнѣ воспитаванѣ деце основъ осталомъ, па за то да треба и на воспитаванѣ будући домаћица већій позоръ обраћати. — Колико є каковы школа было, толико є и учителькій и учителя. Ови су издржавани до конца Априлія ис. године, понайвише прирезомъ, о комъ смо напредъ споменули, да є

се установлявати почео, и коиє се по свимъ окружіяма разпростро; но было ій є кои су и изъ обштински каса плату добіяли. Одъ овогъ пакъ времена, почемъ є обштый школскій приезъ одъ два цванцика годишнѣ, 14 Декемврія 1855 године установлѣнъ, почели су сви учителъи и учителъке дев. школа плату уредно примати изъ главногъ Фонда школскогъ, у кои утиче савъ наведеный приезъ. Ове $185\frac{5}{6}$ год. шк. издато є на плате, 333 явны учителя и учителъкій: 32.719 талира; коя сумма кадъ се раздели на наведеный брой учителя, доѣе на свакогъ по: 98 талира и 6 гроша. Изъ овогъ се види, да є за прошли 10 година свакогъ учителя, єдно на друго узето, плата повышена са: 29 талира годишнѣ; чему се за поглавитый узрокъ може узети то, што є Попечительство Просвештенія іошть 1847. год. разписало, да обштине и старешине по срезовима и окружіяма плате учителъске могу повышавати, а већъ постоєће немогу умалявати, и што є лакше было обштымъ силама, срезова и окружія, учителъима већу награду дати, него што су то поєдина села и обштине чинити могле. —

За наведено време учинѣнъ є великій напредакъ и у граѣеню зданія школски, коє обштине о своемъ трошку подижу, издржаваю и съ потребама снабдѣваю, будуѣи є забранѣно зданія школска безъ плана и предходеѣегъ одобреня градити. Ово є учинило, те данасъ на млого места и по селима имамо валяны и цѣлисходны зданія школски, каковы преѣе ни у самимъ варошима ніе было. Но у смотреню умноженя ученика неможемо се тако похвалити, єръ кадъ се обштый брой ученика са постоявшимъ броемъ школа раздели, доѣе само 29—30 ученика на єдну школу; кое показуе, да и за овы 10 година (съ ове точке узевши стварь), ни смо нимало напредъ пошли. Узрокъ

є овоме, што никакове уредбе нису издате, коє бы родитељ обвезивале, децу у школу шиляти; но надати се можемо, да ће се и ово скоримъ учинити, почемъ су околности зато млого поспѣшніє. —

Учебни предмети, кои су $184\frac{5}{6}$ године предавани, млого су болѣ и цѣлисходніє за овы 10. година израђени, на разреде поделѣни и сви печатани; ка коима су додата „Прва знања“ (место обшты знања) и єдна већа читанка. У девоячкимъ школама, коє се на три разреда а шестъ оддѣленія деле, предавани су одприлике они исти предмети, кои су и у мушкимъ школама (у три разреда) предавани; къ чему є наравно додатъ и женскій радъ. Исто тако и начинъ, коимъ су предмети ученицыма предавани побољшанъ є тыме, што є место формо-механичногъ, заведенъ, формо-реялный начинъ. Ово показує и наше „Педагогично-методично наставленѣ за учителѣ основны школа“ 1855. год. издато, коє є школска комисія прегледала и одобрила; па є по томъ и учительима наложено, да се по нѣму при предаваню предмета управляю. Овде за умѣстно држимо и то напоменути, да є 1853. год. установлѣнъ „Инспекторатъ свію школа“; но є после три године укинутъ, єръ є искуство показало, да званични послови, при извршиваню млого болѣ и брже иду, што манѣ мостова имаю прелазити. —

Одъ $184\frac{5}{6}$ год. шк. установлѣно є одъ вышы заведенія школски: трговачка школа у Пожаревцу (обштинска); земљодѣлска школа у Топчидеру; и артилерійска (или воєнна) школа (1850. год. коє теченіє трає петъ година). Постоявша гимназія умножена є са єднымъ разредомъ; а лицей є разделѣнъ на: єстествословно-технично, правдословно и обште оддѣленіє.

Выша школска заведенія имала су 185$\frac{5}{6}$ год. шк.:

Заведенія.	Професссори.	Ученицы.
1. Трг. школа у Пожарев.	1 . . .	28
2. Послено-трг. школа	5 . . .	30
3. Земьодѣлска школа	4 . . .	110
4. Три полугим. (свега)	15 . . .	463
5. Гимназія	12 . . .	448
6. Воєнна школа . . .	11 . . .	48
7. Лицей	15 . . .	44
8. Богословія	5 . . .	139
Свега	68. . . .	1310.

У брой професссора стављени су и управитељи заведенія, кои су понайвише у исто време и професссори; као што су придодати и катихете или вероучитељи, кои имаю и друга, нарочита опредѣленя. Сви професссори и учитељи овы заведенія добиваю плату изъ кассе правительственe и поставляюсе указима княжескимъ, као и остали званичницы земальски. На плате овы 68 професссора, учителя и управителя, издато є речене године: 27.825 талира, кою сумму разделивши са наведенымъ броємъ наставника, доѣе, єдно на друго узето, на свакогъ по: 409 талира и $4\frac{1}{2}$ гроша. — Исто тако и зданія су, у коима се ова заведенія налазе, правительствена, коє ій обдржава и са свыма потребама и приборима за предаванѣ наука нужднымъ снабдѣва. На овай конацъ знатне се сумме сваке године опредѣлюю, почему се и средства за обучаванѣ здраво умножаваю. Не манѣ, правительство троши знатне сумме и на подпомаганѣ сиромашны а добро учећи се младиѣа, и то коє у отечественымъ, а коє у страннымъ вышимъ заведенiяма. Овде треба намъ и то напоменути, да питомце воєнне школе издржава правительство, а ученике земльодѣлске школе главный фондъ школскій.

Предаваєми предмети были су, и то: а) у послено трговачкой школи, осимъ оны $184\frac{5}{6}$ год. предавани предмета: познаванѣ робе, наука о трговини, двогубо кньиговодство и кореспонденціе; — б) у земльодѣлской школи: катихисисъ, читанѣ, писанѣ и рачунъ, земльодѣліе, скотоводство и пѣніе црквено. Къ чему долази и упражняванѣ у польскомъ раду, граѣеню орудія за земльодѣліе, зиданю и оружю; — в) у полугимназіяма, къ онымъ предметима $184\frac{5}{6}$ год. предаванимъ додата є: славенска грамматика, реторика и математика; — г) у гимназіи, осимъ оны предмета (изузимаюћи поєдиности), кои су пре 10 година предавани: славенска грамматика, старо-грчкій и францускій єзикъ, србска и славенска словесность, геометрія, тригонометрія и физика; — д) у воєнной школи: христіянска наука, артилерія, хемія теоретична и практична, математика, механика, основна практична математика, геометрія, физика, тактика, воєнна администрація и генералъ-штаба, польска фортификація, штилъ воєнный, наука граѣевине, начертателна геометрія и чертанѣ, воєнна географія, исторія, ященѣ, гимнастика, пливанѣ, фектованѣ, францускій и немачкій єзикъ; — е) у лицею одкако є на єстествословно-технично, правдословно и обште оддѣленіе разделѣнъ: наука христіянска, логика, теорія словесности или филологія, естетика, исторія словесности србске, славенске и найглавніи народа европейски, исторія обшта и народа србскогъ, штатистика, држава економія, финансія, политична рачуница, францускій и немачкій єзикъ, физика, физичный земльописъ и метеорологія, природна исторія, минералогія са геогнозіомъ, ботаника, зоологія, хемія, технологія, выша математика, практична геометрія, механика, и граѣанска архитектура, наука о трговини са кньиговодствомъ, наука о земльодѣлію, енцы-

клопедія права и исторія законознаня, римско и криминално право, грађанско право Србіе и грађанскій и кривичный поступакъ Србіе, административно међународно и явно право Србіе, и іошть неки споредни предмети; — и ж) у богословіи, къ предметима $184\frac{5}{6}$ год. предаванымъ додатъ є: русскій єзикъ. Одъ овы предмета неки су печатани, а неки нису. Но како дотични професcори, свакій свое предмете прилѣжно израђуе, можемо се надати, да ће и остали за мало година изъ печатнѣ изићи. —

Кадъ се напоследку обштый брой ови вышы заведенія, професcора и ученика дода обштемъ брою основны школа, учителя и ученика, види се, да є $185\frac{5}{6}$ год. школске было свега: 347 школски заведенія, 404 наставника, и 11.281 ученикъ.

. . .

Сравненѣ, изъ когъ се видити може, колико є у коме окружію $185\frac{5}{6}$ одъ $184\frac{5}{6}$ год. школске више школа и ученика было.

Окружія.	Школе.	Ученицы.
1. Београдъ . . .	7	240
2. Београдско . . .	12	92
3. Валѣвско . . .	2	35
4. Шабачко . . .	4	309
5. Подринско . . .	3 . (манѣ	20)
6. Ужичко . . .	9	282
7. Чачанско . . .	8	176
8. Рудничко . . .	8	183
9. Крагуєвачко . . .	7	269
10. Смедеревско . . .	14	260
11. Пожаревачко . .	8	143
12. Крайнско . .	15	604
13. Црнорѣчко . . .	8	334
14. Гургусовачко . .	7	252
15. Алексиначко . .	2	129
	114	3328

Окружія.	Школе.	Ученицы.
преносъ сумме	114	3328
16. Ћупрійско . . .	3	. . . 97
17. Ягодинско . . .	9	. . . 179
18. Крушевачко . . .	6	. . . 218
Свега више . . .	132 шк..	. . 3822 учен.

Осимъ овога, за овы 10 година умножено є три выша школска заведенія, а ученика (у свимъ већимъ школама): 750. Овай брой, кадъ се дода горнѣмъ, онда є свега умножено: 135 школски заведенія, а 4552 ученика. Но кадъ се одъ овога одбіе 8 приватны школа и у њима 12 ученика, кои є ове године манѣ было, него $184\frac{5}{6}$, као и онай манякъ у окр. подринскомъ (одъ 20 ученика), онда є начисто и свега за речены 10 година умножено: 127 школа, а 4520 ученика.

При концу, кадъ се ово умноженѣ школа и ученика дода ономъ одъ $184\frac{5}{6}$ године школске, види се, да є у нашемъ отечеству за последньи 20 година приновлѣно: 274 школска заведенія, а 8682 ученика, т. є. оволико є школа и ученика $185\frac{5}{6}$ више было, него $183\frac{5}{6}$ год. школске.

. . .

Кадъ смо изложили премда укратко станѣ и напредакъ наши школски заведенія за прошли 20 година, за дужность држимо іошъ о два заведенія прословити, коя су установлѣна ради школске цѣли. Та су заведенія:

1. *Главный фондъ школскій.* Напредъ смо споменули, како се є $183\frac{5}{6}$ године веће вниманѣ обраћати почело и на основне школе, и како су неки учитељи, по издржаваню њиномъ, были правительствени, неки општински, а неки приватни. Да бы се ова разлика у издржаваню учителя избегла, и учитељи, будући є свію єдна цѣль, справедльивіе награђивали, предложіо є „Управителный Совѣтъ“ Князу 10 Февруарія 1836 године: Да се установи прирезъ одъ єдногъ цванцика годишнѣ на порезъ плаћаюће главе, па да се одъ тій новаца

издржаваю учительи, и фондъ школскій установи. Ово предложенѣ, изъ непознати намъ узрока, ніе одобрено. — Доцніе пакъ, 13. Януарія 1841. год. установи се поменутый фондъ, подъ именомъ: „Главный фондъ школскій“, и овай се повери єдной „Депутаціи“, да съ ньимъ рукує и управля. По устроєнію нѣговомъ, дато му є опредѣленѣ: да се донде умножава, а изъ нѣга (осимъ интереса) ништа нетроши, докъ толикій ненарасте, да наставнике свію школски заведенія отечества, као и ова, небуде у стаю доходцима издржавати. Но колико є съ єдне стране дато овомъ фонду пространо опредѣленѣ, толико є съ друге, у средствама за прирашћиванѣ, ограниченъ и скученъ. Нѣговъ постанакъ, као и умножаванѣ, зависило є одъ добровольны завѣштанія и прилога. У прво време нѣговогъ установленя нашло се є прилично просветолюбаца, кои су му доста знатне сумме или у єданпутъ дали, или докъ су годъ живи свакe године давати обећали. Исто тако и народъ є доста штедро прилагао на овай фондъ приликомъ славленя патрона школскогъ, Светогъ Саве. — Али, како коя година доцніе, све є манѣ прилога бывало, єръ народъ є, као у почетку развитка своегъ, вичанъ да одъ оногъ, на што прилаже, и користъ какову што пре види; а ово ніе могло тако брзо быти. За осветленѣ овога наводимо, да є главный фондъ школскій, коє одъ завѣштанія, а коє одъ добровольны прилога добіо: 1853. год. 373, а 1854. само 230 # цесарски. — Ово слабо напредованѣ фонда, увидивши Депутація, почела є размишлявати: како бы се и коимъ начиномъ поверный іой фондъ брже умножавао, и што пре предпоставлѣну цѣль постигао. О овомъ размишляваюћи, а знаюћи, као што є напредъ поменуто, да по срезовима и окружія постои гди већій а гди маньій приезъ за издржа-

ванѣ учителя, предложила є Попечительству Просвештенія 14. Марта 1853. године: Да се неєднако постоећій приrезъ школскій по срезовима и окружіяма у целомъ отечеству изєдначи, и на 6 гроша годишнѣ сведе; да овай приrезъ даю и оне главе, коє су изъ данка изузете; да се одъ оны обштина, школе имаюћи, коє мало приrезны глава броє, а велике обштинске приходе имаю, извѣстне сумме узимаю на рачунъ плата учительски; да се школе, спрама множине народа, у свима краєвима отечества, подєднако умножаваю; и т. д.; — па да се одъ овы новаца учительима боля и стална плата опредѣли и издає, а што претиче, да се капиталу овогъ фонда причишлява. — По предрачуну пакъ, кои є Депутація главнимъ фондомъ школскимъ управляюћа добро сватила, остаяло бы годишнѣ повереномъ іой фонду око 15.000 талира начисто. — Ово предложенѣ, због разны околности, особито рата на истоку, стаяло є више одъ две године безъ икакови слѣдства. Но 14. Декемврія 1855. год., поводомъ наведеногъ предложеня Депутаціє а представленя Попечительства Просвештенія, буде высочайше рѣшено и одобрено: Да се обштый школскій приrезъ одъ два цванцика годишнѣ установлява; да су овай дужна давати не само порезъ плаћаюћа лица, него и она, коя су изъ овогъ изузета (као чиновници, пензіонери, свештеници, и т. д.); да се овимъ приrезомъ издржаваю сви учительи основны школа, и земльодѣлска школа у Топчидеру, а што претиче, да се капиталъ глав. фонда школскогъ умножава; и напоследку, да се доякошньи приrези школски, као и онай одъ єдногъ гроша за земльодѣлску школу укидаю (*). — У исто време наре-

(*) До овогъ рѣшеня постояо є особеный приrезъ за зельодѣлску школу; но садъ є укинутъ, а гл. фондъ школскій издржава и ову школу, на кою годишнѣ трошн до 9000 талира.

ђено є, да се овай обштый приезъ почне скупляти съ данкомъ за митровско полгодіє 1855., а учительи постоєћу плату свою да почну примати изъ глав. фонда школскогъ одъ ђурђева дне 1856. године, како бы по єданъ полгодишньій приезъ свагда при руцы имали, и учительима плату месечно издавали. Ову за будућность нашу врло важну наредбу, свуда є народъ радостно приміо и поздравіо, особито люди, кои се о просвети народньой стараю.

По овомъ одма 15. Септемврія 1856 год. издато є ново устроєніє главногъ фонда школскогъ, когъ прва точка опредѣленѣ фонда овако разлаже: „Да се изъ нѣговогъ редовногъ и изванредногъ доходка сви наставници основны училишта отечества нашегъ, и економическа школа у Топчидеру издржаваю, као и завести се имаюћа педагогична школа, у коіой ће се воспитавати и изображавати учительи основны школа.“ Далѣ се у трећой точки каже: Да є капиталъ овогъ фонда неприкосновенъ, и да се (после неколико година и кадъ до извѣстне величине дође) интереси нѣгови обраћати имаю само на изображенѣ и просвећенѣ народно.

Ово благодѣтелно и отечествољубиво установленѣ имало є то благотворно слѣдство, што є учителя наши станѣ одма побольшано, и сталность наши основны школа утврђена. Нама є изъ предходећегъ познато, да учительи, уобште узето, нису имали $185\frac{5}{6}$ год. школске више одъ 98 талира и 6 гроша, да ову плату нису свуда уредно и месечно до конца Априлія 1856. год. примали, и да є ова зависила одъ обштина. Садъ пакъ, по важности места и величини обштина, у коима учительствую, ньино є станѣ тако побольшано, да ниједногъ нема, кои бы манѣ одъ 100 (а више одъ 200) талира годишнѣ плате имао, осимъ огре-

ва и обиталишта, коя одъ дотичны општина безплатно имаю. Ову плату почели су они одъ 1. Новембрія 1856. год. уживати, и добиваю є уредно и месечно, као и остали званичници земальски. По општемъ платномъ списку учителя, буцетъ њинъ за $185\frac{6}{7}$ рачунску годину износи у округломъ брою: 40.000 талира. Ову сумму, кадъ бы са броємъ учителя ис. год. дѣйствующи, разделили, видили бы, да є свакогъ учителя, єдно на друго узето, плата са 20 талира у єданпутъ повышена. —

Одъ установленя главногъ фонда школскогъ на до установленя општегъ приреза школскогъ, т. є. одъ конца 1841. до конца 1855. године, нарастао є капиталъ истогъ фонда на 97.221 талиръ, у кою є сумму и савъ интересъ ушао, будући да одъ овогъ ніе ништа потрошено. — Одъ конца пакъ 1855. до конца Октомврія 1856. године (одбіяюћи издатке на плате учительске и земљодѣлску школу за исто време учинѣне), капиталъ є главногъ фонда школскогъ, коє одъ интереса и претекшегъ приреза, а коє одъ ванредны прихода, кои су за ово време врло знатни были (*), умноженъ са 59.909 талира и 11 гроша порезки. Овай приплодъ кадъ се главной сумми съ концемъ 1855. год. постоявшой дода, цео се є капиталъ главногъ фонда школскогъ съ концемъ Октомврія 1856. год. састояо изъ 157.130 тал. и 11 гр. порезки. — Мы се овой срећной идеи, о садашнѣмъ начину умножаваня фонда школскогъ, тимъ више радовати морамо, што смо, по добро учинѣномъ предрачуну, увѣрени, да ће нашъ глав-

---

(*) Подъ ванреднимъ приходима разумеваюсе, осимъ осталогъ, и оне сумме, коѳ су у некимъ окружіяма и срезовима одъ прошлогодишньи приреза школски заостале, као и знатна сумма заоставша одъ прећe скупляногъ приреза за земљодѣлску школу, па су садъ све у капиталъ гл. фонда ушле.

ный фондъ школскій, коє одъ претичућегъ приреза, а коє одъ лихве или интереса (и безъ ванредны прихода), за іоштъ толико времена, колико има одъ нћговогъ установленя, на 1,000.000 талира капитала имати. Оволикій пакъ капиталъ, и овако величествено установленћ, за просвету и изображенћ народно имати, држимо, да ніе ни мало претерано, ако рекнемо: да овако заведеніе служи чести нашемъ отечеству; да име и славу нашегъ Светлогъ Княза и правительства у истории овековечава и кодъ потомства сваке признателности удостоява; и да народъ нашъ нћговой лепой будућности тимъ бржимъ коракомъ води, што є просвета и изображенћ темель или основъ свему напредку народа. И

. . .

2. *Школска коммиссія.* Што є се више школски заведенія у нашемъ отечеству подизало, и што є се веће вниманћ на њи обраћало, све є се и већа потреба показивала: саставити єдно надлежателство, коє бы се старало о устроєнія. ма разны школски заведенія, о системи и начину наставляня, о предметима, кои ће се у школама и како предавати, и т. д. Да бы се овымъ потребама коликогодъ одговорило Попечительство Просвештенія, како є „Дружтво србске словесности“ установлћно, узимало є кадкадъ и ово у помоћь, и шиляло му на прегледъ и мнћніе нека сачиненія, коя су за школе наменћна. Но како є овогъ Дружтва друго опредћленћ, па се са школскимъ предметима ніе ни занимати могло, то є уредбомъ одъ 3. Юлія 1845. год. установлћнъ „Одборъ Просвештенія“. Овай Одборъ саставлћнъ є изъ 9 чланова, одъ кои є єданъ предсћдатель био; и имали су, као такови, додатакъ къ своіой редовной плати, свакій по 180 талира. Дужности „Одбора Просвештенія“, укратко речено, быле су:

израђивати и опредѣлявати систему школску и начинъ явногъ наставленія за сва заведенія; избирати основе, по коима ће се науке предавати; прегледати и оценьивати књиге за предаванѣ сачинѣне, и старати се, да се ове печатаю; испитивати кандидате за учительска и професорска званія, и о њима мнѣніе давати; прегледати кондуите учительске, и расматрати тужбе противу њи поднешене; испытивати способности младића, кои се у странне државе на науке шилю о правительственомъ трошку. — Овай є Одборъ стояо подъ Попечительствомъ Просвештенія, но имао є право не само одъ овогъ послате му предмете и дѣла разсматрати и мнѣніе давати, него є и самъ дѣлателность свою развіяти и Попечительству представленя чинити могао. Осимъ овога, Попечительство, кадъ се у єдномъ предмету са мнѣніемъ Одбора ніе сложило, ніе га одбацити могло, него га є Князу на рѣшенѣ подносило, — Оваково устроєнѣ и опредѣленѣ „Одбора Просвештенія“, ніе тежньи Попечительства Просвештенія одговарало; па зато ніе му тако яко ни наклоно было, нити га є у дѣйствованю нѣговомъ онако подпомагало, као што є могло. — По овомъ наравно, ніе могао ни Одборъ свою дѣлателность онако развити, као што бы є иначе развіо, да никакови препона ніе имао. — При свемъ овомъ, онъ є, особито поєдини чланови нѣгови, ипакъ ревностно дѣлао, и старао се, высокой намери правительства достойно одговорити. Но текъ што є, тако рећи радити почео, буде 30. Октомврія 1847. год. укинутъ. —

Али, са престанкомъ дѣйствованя „Одбора Просвештенія“, нису и обште потребе престале. Шта више, свакій се є данъ све већа потреба и управо нужда показивала, да укинуто школско надлежателство треба ипакъ обновити и у животъ

повратити, па было то у комъ му драго духу, и подъ коимъ му драго именомъ. Ово тако и буде, и укинутый Одборъ обнови се подъ именомъ „Комиссія школска“; но у духу савршене подчињености Попечительству, будући да само оно радити и прегледати може, што іой Попечительство предпише и пошлѣ, и о чему одъ нѣ мнѣніе иште. Ова коммиссія, коя и данасъ постои, саставлѣна є у почетку изъ 12 чланова, а садъ ій има 14, кои, као такови, немаю никакове плате. Но чланови нѣни, одушевлѣни за општимъ напредкомъ, а немаюћи никакови препона, развили су велику дѣлателность при свемъ томъ, што су и са своимъ особитимъ званичнимъ дужностима обтереѣени. Они су не само коммиссіи послата сачиненія и дѣла прегледали, примѣтбе и поправке чинили, мнѣнія давали, и проєкте школа тичуће се сачињавали, него су и сами разне школске предмете израђивали, и после ій, као приватни люди Попечительству подносили. — Ову дѣлателность коммиссіє сведоче сама дѣла, єръ она є за 8 година нѣногъ суштествованя прегледала и одобрила око 80 разны сачиненія, школски предмета и дѣла, коя су после напечатана. Осимъ овога, што су наша школска заведенія понайвише печатане предмете добила, чимъ є явно наставленіє олакшано, много є принела и у томъ, што є система школска и начинъ предаваня побољшанъ. — За ревностно дѣланѣ, изволила є и Нѣгова Светлость, преко Попечительства Просвештенія, изявити коммиссіи своє высочайше благоволенѣ, особито, што су књиге за основне школе израђене и напечатане. —

У колико су радньомъ школске коммиссіє добила наша школска заведенія, у толико є и наше књижество обогаѣено; єръ меѣу школскимъ књигама има и такови дѣла, коя преѣе у нашемъ

књижеству нисмо имали. — На овомъ добромъ напредку наши школски заведенія и књижевности, имамо млого, и понайвише, благодарити и штедроти правительства, кое є, по оцени коммиссіе свако школско дѣло пристойно наградило, и велике жертве на олтаръ просвете приносило, и приноси. Овако штедро подпомогнути, продужимо дакле, како поєдини учени Срби, тако и коммиссія школска, о коіой є речь, приносити жертве на светый олтаръ просвете народа нашегъ, па іошть за мало година не ће ни єдне науке быти, кою на матернѣмъ єзику написану и напечатану имати нећемо; кое ће насъ са осталимъ напреднімъ народима у изображености и књижеству успоредити, па и будућность Србства болѣ утврдити моћи.

ОКРУЖІЄ КРАИНСКО.

Описао Илія Пчеларъ писаръ ђумрука Београдскогъ.

(съ картомъ)

§ 1. Окружіє Краинско заузима у данашнѣмъ Княжеству Србскомъ природно положенѣ своє између 44° и 45° сѣверне ширине и 10° и 29° источне дужине. — Границе су му одъ истока Княжество Влашко, одъ коєгъ се рѣкомъ Дунавомъ раздвая; одъ юго-истока Бугарска, одъ коє се рѣкомъ Тимокомъ раздвая; одъ юга Црнорѣчко, и одъ запада Пожаревачко окружіє; а одъ сѣвера войводство Србско у царевини Аустриской одъ коєга се такође Дунавомъ дели.

§ 2. Површина окружія Краинскогъ износи около 63 □ географійскій миля.

§ 3. Ово окружіє дели се на четири среза или иначе капетаніє, и на рударско окружіє, или рударскій срезъ, а по особно на ове срезове припада и то:

а) На срезъ	Краинскій	11 □	3000°
б) „ „	Брзо-паланачкій	12 „	1000
в) „ „	Ключкій	9 „	2500
г) „ „	Поречкоречкій	14 „	1500
д) „ „	Рударскій	15 „	—
	Свега	63 □	—

§ 4. Земля є брдовита и по већой части лепимъ жиророднымъ шумама покривена, но има и лепи поля и ливада, особито край Дунава око Кладова и Неготина, и премда су врло плодна, опетъ нису найболѣ, а нарочито она око Кладова запремлѣна и обдѣлана.

§ 5. Планине, коє се крозъ ово окружіє пружаю и разграняваю, премда су само продуженѣ Карпатски гора — Балкана — опетъ се могу на два главна стабла поделити, и то: прво и главно стабло пружа се одъ Дунава и горнѣгъ ђердапа покрай Майданъ-Пека до границе окружія Црнорѣчкогъ, и оданде далѣ правећи границу између окружія Црнорѣчкогъ и Пожаревачкогъ къ окружію ћупрійскомъ и Алексиначкомъ.

Друго стабло планина починѣ одъ долнѣгъ ђердапа Турски званогъ Демиръ-капія, и пружа се до села Сикола, одакле се са постепенимъ спуштанѣмъ у Тимочке равнице губи. Ове две главне гране карпатске планине, деле се на многа собствена имена, одъ кои су знатніе, и то у првомъ стаблу: Бабина Машила, Чомрда, Гребенъ, Лишковацъ, Старица, Рудна Глава, Гавранъ, Главица, и знаменито и найвише у томе окружію брдо Столъ, на врху коегъ већъ дрва не расту (види Рударскій путъ по Србіи барона Ж. В. Хердера стр. 18), а у другомъ стаблу: Штрбацъ, Слава Божія, Подвршка, Дели-Іованъ, Голый и Црный врхъ.

§ 6. Као што се за найвероватніе држи, да окружіе Краинско 63 □ милѣ простора заузима, тако може се узети да на планине и брда безъ разлике 57, а на равнице 6 □ миля припада. Аіоштъ подробніе кадъ се стане окружіе Краинско разматрати, примѣтити се може: да е већа часть истогъ жирородномъ шумомъ покривена. И то припада на

а) шуме	40
б) ливаде	6
в) ньиве	5
г) винограде	4
д) села и вароши . . .	$1\frac{1}{2}$
е) лугове трняке, или неискрчена места . . .	5

ж) каменита и кршна места
гди нити дрво нити трава
расте . . . . . $1\frac{1}{2}$

Сума . . . . . 63 □ м.

§ 7. Рѣке има окружіе Краинско онакове, коє га окружаваю и границе му праве, и то: Дунавъ са сѣвера и истока, а Тимокъ одъ юго-истока.

Рѣке у окружію Краинскомъ истичуће и у две преднаведене пограничне рѣке утичуће єсу ове:

а) У срезу Рударскомъ: *Великій Пекъ*, кои изъ Омольски планина близу границе окружія Црнорѣчкогъ изъ выше врела извире, и тече посредъ предѣла Рударскогъ близу Майданъ-Пека, и далѣ опетъ крозъ окружіе Пожаревачко до ушћа своегъ, гди се исподъ В. Градишта у Дунавъ излива. Ова знатна рѣка В. Пекъ осимъ што прима у себе и то съ леве стране три поважніе рударске рѣчице: *Тодоровицу*, *Црну*, и *Грабову*, съ десне стране такође прима Майданску рѣку, Малый Пекъ Желѣзникъ и Честобродицу. Преднапоменуте рѣке сирѣчъ: Великій и Малый Пекъ, іоштъ су изъ стары времена због рудокопня познате, и за Србію одъ велике важности; єръ Србско Правителство на тима рѣкама сада своє доста добро уређене и съ нуждним машинама и осталимъ потребностима снабдѣвене, одъ различиты метала, а особито ваљане бакарне и гвоздене кузнице имаде.

б) У срезу Поречкорѣчкомъ: *Шашка*, *Любава* и *Црнячка рѣка*, одъ кои е прва близу Майданъ-Пека, друга исподъ брда Стола, и трећа исподъ Црногъ врха и Дели-Іована извире, и пошто се прве две выше, а трећа исподъ саме зидине Милошеве куле саставе, образую знамениту *Поречку рѣку* — после В. Пека у томе окружію найвећу. Поречка рѣка одъ юга къ сѣверу и посредъ среза Поречкорѣчкогъ тече, и исподъ главице вы-

ше Голубиня излива се у Дунавъ. *Орешковица* извире исподъ брега Лишковца и кодъ Милановца излива се у Дунавъ. *Болѣтинска река* сѣверно исподъ Лишковца извире, и пошто три незнатна потока у себе прима, више горњегъ Ђердапа утиче у Дунавъ.

в) У срезу Ключкомъ рѣке истичуће єсу: *Косовица* выше Сипа кодъ долнѣгъ Ђердапа, *Шайна* исподъ Кладушнице, *Подвршка* рѣка исподъ Брлоге, и *В. Каменичка* рѣка исподъ Велеснице у Дунавъ утичу, и све скоро исподъ брда Славе Божіе извиру. *Церибаша* извире исподъ Церибаше, а губи се у песковитой корбавской равници.

г) У срезу Брзопаланачкомъ: *Река* исподъ брда Штрбца извире, и выше Брзе Паланке у Дунавъ утиче; *Ябуча* выше В. Острова, и *Замна* исподъ Мияиловца утичу у Дунавъ, а извиру и то прва выше манастира Вратне, крозъ природне величественe пећине, а друга исподъ Гологъ Врха, и тече крозъ целій Брзопаланачкій срезъ. *Болборошъ* или *Царичинацъ*, выше Душановца извире, а губи се у равницама око Србовлаа. *Короглашка река* извире изъ два главна врела выше села Поповице и Шаркамена, пролазећи покрай Ясенице крозъ Короглашъ и окружне вароши Неготина, у Неготинскій се ритъ излива.

д) У срезу Крайнскомъ: *Сикольска* извире исподъ горе Дели-Іована, и тече крозъ Сиколе, Метриша Речке и Мокранѣ, па выше на $\frac{1}{2}$ сата негъ што у Тимокъ утиче прима у себе *Чубранску реку*. Златоносна *Яшкова* извире выше Глоговице, и тече одъ сѣвера къ югу преко села истогъ имена, и исподъ Табаковца као и *Рогљевска река* такође исподъ Рогљева утиче у Тимокъ; и напоследку *Лучанска река* извире исподъ Стола, па оданде крозъ село Топлу у Црну реку утиче.

§ 8. На свимъ овымъ рѣкама, кое Краинско окружіе наводняваю, имаде врло много, но по већой части одъ слабогъ матеріяла, воденица и валялица сукна, и воденичишта; но почемъ нису све уредне и постояне (воденице), то ій ніе вредно єдну по єдну ни именовати, већъ само у толико примѣчавамъ да ій око 200 имаде. Ово є довольный доказъ да се на истимъ рѣкама различите раднѣ и Фабрике построити могу.

§ 9. Редки су они предѣли, кои су тако многимъ рѣкама одъ природе срабдѣвени, као што є окружіе Краинско. И не само што обитељима тога окружія због поила и друге удобности служе, но и рибомъ су одвећъ богате. На Дунаву имаду жительи тогъ окружія поредъ Правителствены, и обштински важни риболова, а нарочито у Ђердапу кодъ Сипа, гди се наоде велике риболовне гарде; и вирови кодъ Текіе и Пореча врло рибомъ изобилую, а нарочито морунама, есетрама, пастругама, кечигама, сомовима, шаранима, и т. д. У осталимъ пакъ рѣкама имаде довольно ситне и врло вкусне различите рибе, одъ кое су найслађе при изворима пастрмке. У Тимоку пакъ поредъ изобилне разне вкусне беле рибе, наоде се сомови, у тежини до 40 ока, штуке, шарани, — а верозуба само у Марту месецу сваке године, и т. д.

§ 10. Поредъ предизложены богатства имаде у окружію Краинскомъ три златоносне рѣке, и то: *Великій Пекъ*, *Тимокъ*, а особито *Ясикова* са своимъ потоцима (види Рударскій путъ по Србіи Барона Ж. В. Хердера стр. 22). У овимъ рѣкама, мѣштани а нарочито жительи села Вражогрнца са своимъ простимъ орудіяма чисто злато испираю, и тимъ своє труде знатно награђую.

§ 11. У Дунаву имаде 11 ада (острова) око тога окружія, одъ кои су найзнатніе: Поречка и Адакалска. Поречкій островъ у два раздѣлка при-

надлежи жителѣима Милановачкимъ (изъ когъ су се пре 20 година у равницу Милановачку изселили), а Адакалско острово принадлежи отоманской порти. Сицски или гардейски седамъ островчића принадлеже Србіи. Адице кодъ Ваюге, Бурделя, и Грабовице принадлеже жителѣима истy села. Найзнатніи пакъ и найвећій на Дунаву островъ поредъ среза Брзопаланачкогъ лежећи, кои є у време блаженопочившегъ вождa Србскогъ Карађорђа Петровића Србіи принадлежао, а сада княжеству Влашкомъ принадлежи, єстъ Велико Острова, тако и Цецерацко зовомо Голо острово припада Влашкой. Шимнянско као и Корбавско острово па и мала исподъ Брзепаланке адица ако су и ближе нашой обали опетъ су поодавна у Влашко притяжаніе прешле. А тако исто адица кодъ Голубиня и друга выше Текіе цесаріи принадлеже. Србско-Краински жителѣи съ наведенимъ адама за сада тымъ се само ползую, што у истима своє усѣве и ливаде имаю.

§ 12. Ритова имаде у окружію Краинскомъ на три места, и то найвећій є онай кодъ Неготина. Овай Неготинскій ритъ около 3500 ютара землѣ водомъ заузима и у виду полумесеца варошь Неготинъ съ южне стране окружава. Друга су два рита много маня и оба се съ южне стране вароши Кладова на ¼ сата растоянія наоде. Ова су три рита барскомъ рибомъ а нарочито штукама, линѣвима и чиковима богата, а не манѣ трскомъ и пиявицама.

О риту или блату Неготинскомъ вредно є ово примѣтити: оно є на више места до два и више фата дубоко, а при томъ одвећъ глибовито и збогъ своє природне трулежи разне болести, а особито лети жителѣима Неготинскимъ проузрокуе. Колико є воздухъ одъ тогъ трулогъ, стоећегъ и

неотичућегъ блата лети загушльивъ, па іошъ кадъ се и несносный смрадъ одъ врло близу вароши Неготина лежећи млоги салана, — у коима се најманѣ по 100.000 коза преко лета заколѣ и истопи, саюзи; онда за люде у Неготину живеће правый пакао постає.

Стари люди причаю, да Неготинскій ритъ пре 60 година ніє суштествовао; но кадъ є некій Армашъ Кореглашку реку браномъ на свою воденицу навратіо быо, онда є язъ само до гнѣзда своє воденице водіо, а исподъ воденице ніє се постарао куда ће вода отицати. Вода исподъ воденице пролазећа неимаюћи свой правый каналъ куда ће отицати, морала є сама себи каналъ за далѣ отицанѣ отварати. Оваковимъ є начиномъ дакле воденична вода сама себи матицу образовала. Немогавши се воденична вода выше у своє старо корито или болѣ ћи матицу повратити, упутила се и преко равногъ Неготинскогъ поля, и почела застаяти у ниской равницы између Неготина и Буковогъ манастира. У то време кадъ є нека одъ велике кише силна буица нагнула, не само што ніє могла Армашеву брану прекинути и далѣ низъ свой каналъ, кои є у Дунаво онда водіо, продрети, но напротивъ тога тако є старо корито (матицу) или старый каналъ засула и поравнила, да се ни сада скоро непознає куда є та Кореглашка река свою матицу и корито имала. Овакова буица не само што є Армашеву воденицу однела, но већма є и іоштъ дублѣ Армашеву яругу прокопала, и тымъ ново корито къ Неготину водеће, Кореглашкой рецы за свагда отворила. Одъ оногъ доба дакле па и данасъ се Кореглашка рѣка у Неготинску равницу, крозъ саму варошь Неготинъ пролазећи, излива, и изъ године у годину све выше дублѣ и пространіє Неготинскій ритъ образує. Овай ритъ никуда неоти-

че, већъ у нѣму вода застає и чрезъ трулежъ загушльивости особито лети производи. Сматраюћи на положенѣ вароши Неготина и нѣзиногъ блата, и неотице мора иіоле позорльивъ човекъ примѣтити и увѣрити се: да како коя година све више Кореглашка или саданя Неготинска рѣка у ритъ (блато) изливаюћа се повседневно, а нарочито у кишно доба съ буицомъ великій талогъ и песакъ съ некомъ тиньомъ помешанъ носећи, у блато слоеве єданъ преко другога правећи, дно истогъ блата сваке године примѣтно у высину подиже, и све выше поля покрива, а самой вароши Неготину потопомъ и изгнаніемъ жительства прети. Жители Неготински ако и немаю волѣ, мораће скоримъ ово загушльиво и баромъ окруженo место оставити, и изселити се на Праово, гди су іошть стари Римляни на величественно узвишеной равницы славный градъ Децебалъ имали.

Кадъ бы Неготинцы ово увидили и за раніе бы высочайшемъ месту молбу поднели да бы имъ се дозволило изъ саданѣгъ рита изселити, и кодъ Праова на Дунавъ изселити, и онде наново населити; и кадъ бы на Праово по инџинирскомъ плану Неготинци нову варошь подигли, не само што бы на близу стоећемъ Косяку славно пристаниште за свакояке лађе имали, но и за кратко бы време ова варошь прва после Београда трговачка варошь постала, и была бы ова нова на дунаву варошь за Србію то, што є данасъ Ибраилъ за Влашку, и Галацъ за Молданію; єрбо іой небы у пловидбы никаковый выше ћердапъ до Црнога мора сметао.

Као што є природа предѣль тай плочастимъ каменомъ обдарила, то бы се безъ по муке и ускоро величествена варошь подигла. Овако є и Влашко правителство малъ по малъ почело стару и блатаву варошь Чернецъ кодъ Турне Се-

верина изселявати, гди се ево крозъ неколико година врло лепа трговачка варошь са окружнимъ надлежателствама и другимъ канцеларіяма подиже. Найпосле ако се Неготинцима не свиди на Праово изселявати, могу се на тулбу выше, или кодъ Трояновогъ стуба ниже Кладова на празнимъ и съ пристаништима снабдѣвенимъ равницама изселити. Због подобногъ узрока, мораће се и саданѣ Кладово кадъ тадъ изселити; єръ му изливъ Дунава горню часть вароши скоро сваке друге или треће године плави и уништава, а кодъ воде будући никаковогъ пристаништа нема. Ако бы се Неготинцы на Праово у разстоянію одъ Неготина $1^1/_2$ сата изселили, опетъ бы имъ сва она притяжанія око Неготина у близости и домашаю остала, а любимо Баднѣво бы имъ и онда као и садъ за увеселеніе служило.

§ 13. Минералны вода у окружію Краинскомъ мало имаде, и то найзнатнія є она на путу испод Адакале кодъ Цеврина, ладна и яко сумпорита вода, коя изъ єдне кречнокамене стене истиче. Ова бы вода безъ сумнѣ роду човеческомъ одъ ползе могла быти, кадъ бы се надлежно очистила и точно испитала. На выше места а нарочито у срезу Ключкомъ слано-горки слатина и бара имаде, одъ кои већа часть лети у сушно доба усане.

§ 14. По редъ свега што окружіе Краинско малый просторъ на површію земномъ заузима, опетъ зато є и овде клима различна; єръ у Рударскомъ предѣлу и срезу Поречкоречкомъ воздухъ є лети умѣрено топалъ и вообште здравъ, а зими умѣрено ладанъ, а у равницама особито око Неготина лети врло топалъ а зими са свимъ оштаръ и ладанъ; у истомъ окружію источный ветаръ зовомый кошава велике снегове наноси, а одъ западнѣгъ ветра нити кише нити снегови падаю. Но

овай є ветаръ горнякъ якъ и зими ладанъ, єръ одъ високы гора Пожаревачкогъ окружія њима долази.

§ 15. Изъ царства растѣнія роди у окружію Краинскомъ: пшеница, єчамъ, и кукурузъ толико, да жительи истогъ окружія ову рану на свою потребу ни полакъ потрошити немогу, већъ остатакъ те ране чрезъ продаю у новацъ обраћаю. Далѣ роди доста и свакояка варива, бостана и свакога рода воћа, — коє є Србскомъ поднебію свойствено, — шљива мало, довольно жира, шишарки, руя, броћа и различитогъ быля.

Шума има у окружію Краинскомъ довольно; а особито у планинама, дрва су слѣдующи родова: букова, растова, граничева, церова, липова, яворова, ясенова, кленова, дренова, грабова, дивльи и питомы лески, и т. д.

§ 16. Изъ царства животногъ окружіє Краинско има довольно говеда, лепы коня, оваца, прилично свиня, млого коза, къ томе пчела, пиявица и нешто свилены буба. Далѣ птица свакояке врсте — коє обично у умѣренимъ поясима живе. По шумама наоди се особито у Поречкоречкимъ: єлена, срна, дивльи свиня, медведа, куряка, лисица, рисова, дивльи мачака и т. д.

У рѣкама има различны риба, као у Дунаву: моруна, єсетри, сомова, паструга, носвица, шарана, и т. д.; у Тимоку: сомова, шарана, верозуба само у Марту месецу, штука, кленова, и разне друге ситне беле рибе. У осталимъ пакъ у внутрености окружія текућимъ маньимъ рѣкама поредъ различны врло вкусны риба имаде ракова и пастрмки, особито при изворима.

§ 17. Одъ ископаємы имаде у окружію Краинскомъ гвожћа у грдной мложини (особито у Рударскомъ предѣлу), бакара, олова, сребра, сумпора, злата, и т. д. Найзнатнія рудокопна места єсу:

Рудна Глава, а особито Майданпекъ, гди се сада гвожђе и бакаръ, у великомъ количеству топи; а држи се да и соли има али дубоко у земльи.

§ 18. Брой жителя є у окружію Краинскомъ по найновіємъ попису:

У срезу	Краинскомъ	. . .	24.037
„ „	Брзопаланачкомъ	. . .	18.084
„ „	Ключкомъ	. . .	9309
„ „	Поречкоречкомъ	. . .	6520
„ „	Рударскомъ	. . .	1095
	Свега	. . .	59.045

Поредъ овога жительства имаде у градовима Турака до 1535 душа, а напоследку Цыгана источногъ вѣроисповѣданія до 1000 душа, но ови су последньи у число Срба и Влаа урачунати.

§ 19. За просвѣштеніе народа тога окружія осимъ основны училишта по селима и варошима, коя ћемо ниже кодъ свакогъ места именовати, постои у Неготину полугимназія одъ четири разреда.

§ 20. Поглавито заниманіе народа окружія Краинскогъ то є: што се жители овогъ окружія по већой части занимаю земљѣдѣліемъ, виноградѣліемъ, скотоводствомъ, и риболовомъ. — Занати кои се сада у окружію Краинскомъ раде єсу: терзійскій, абаџійскій, чизмарскій, коларскій бачварскій, тишлерскій, дунђерскій, ћерамиџійскій свећарскій, мутавџійскій, пушкарскій, ковачкій, куюнџійскій, ћурчійскій, грнчарскій, и т. д. Занате ове раде домородцы. По селима жене праве сукно и платно, за одеванѣ обоєга пола довольно, У овомъ окружію нема за сада никаковы фабрика, окромъ Правителствене топіонице гвожђа и бакра у Майданпеку.

§ 21. Трговину воде варошани (Срби и Власи). Найпоглавитіи предмети кои се изъ окружія Краинскогъ за пограничне државе износе, єсу и то:

а) у Аустрію: говеда, коньи, козе, овце, свинѣ, и т. д., а одъ производа: пшеница, кукурузъ, єчамъ, лой у великой мложини, коже различите особито козѣ и овчіе (сирове), масть, медъ, восакъ, поташъ, руй, вуна, риба, айваръ, пиявице, и т. д.

б) у Влашку: свинѣ, риба, айваръ, барутъ, восакъ, коже, ћерамиде, и т. д.

в) у Бугарску: вино, ракія, катранъ, и по нешто одъ живе стоке.

Уноси се изъ околны држава у окружіе Крайнско, и то:

а) изъ Аустріе: алатъ лаћарскій, артія, атлазъ свиленый и памучный, басме Фине различите, димикатонъ, колоніялный еспапъ, злато клободанъ, коже ураћене, косе, кремезъ, кушаци, и мараме свилене и памучне, памукъ преденъ, платно различито, румъ, сатови, стипса, ствари златне и политиране, Фесови, челикъ, чоя, шалови, шаміе, различите израћене гвожћаріе и т. д. (Види рѣчникъ Географиско-Статистичный Србіе г. Іована Гавриловића, стр. 256).

б) изъ Влашке: брашно, бурадь, дизгини, жито, каищи, кашкаваль (сиръ), коже различите ураћене, лонцы земляни, ножеви мали, со, чай Рускій, Брашовскій еспапъ, и т. д.

в) изъ Бугарске: абе, антерилуцы, гайтани вунени, памучни, еспапи свилени и сребрни, гвожће различито, дуванъ, зеитинъ, ибрици, легени, кадифе, каћа, конопци, коже говеће, козіе и овчіе и дивлячіе, лой, луле, разне мараме памучне, мерцани, ножићи, пештемальи свилени и памучни, платно, руй, саблѣ, ятагани, смокве, шаміе, различни Фини свилени еспапи.

Проноси се пакъ крозъ окружіе Крайнско и то:

а) изъ Аустріе у Бугарску еспапъ у маломъ количеству (ербо парапловомъ управо се у Бугарску носе).

б) изъ Бугарске и Македоніе у Аустрію и Влашку проноси се крозъ Крапнско окружіе: бисеръ, вуна, дуванъ, коже различите неураћене, кордованъ, памукъ, свила фарбана и нераћена, зеитинъ, ружична масть и т. д.

У томе окружію найглавнія трговачка места єсу: Неготинъ, Косякъ, Радуєваць, Кладово, Текія, Милановацъ. Панаћуръ быва у Неготину о малой Госпоини.

За лакше отправлянѣ трговине постоє у овоме окружію три ћумрука, и петъ пост-експедиція.

§ 22. Древна исторія овогъ предѣла кои 17-ту часть княжества Србскогъ заузима, есть она иста, о коіой г. Іованъ Гавриловићъ у своме Рѣчнику Географиско-статистичномъ стр. 266 говори. А нова исторія є у толико колико и о другимъ окр. Србіе позната, изузимаюћи што є главный управитель основны школа П. Радовановићъ у своіой кньизи: „Войне Срба съ Турцыма“ укратко но найвероятніе съ ратне стране описао; и што є пола народа у томе окружію изъ Влашке, нешто пре 160, а нешто и у овомъ столѣтію добегло, и онде се настанило, кои иста она права уживаю, као и осталый Србскій народъ. А будући да су и Власи истогъ православногъ вѣроисповѣданія — когъ су и Срби, — за то єдне са Србима цркве и школе имаю, и съ онимъ истимъ напредкомъ, као и Срби изображаваю се. А саданьи Срби у окружію Крапнскомъ живећи єсу потомцы оны Срба, кои су у време царованя Србскогъ у овомъ предѣлу живили.

§ 23. Окружіе Крапнско дели се на петъ слѣдующи среза: Крапнскій, Брзопаланачкій, Ключкій, Поречкоречкій и Рударскій. Свакій одъ овы

срезова — осимъ Рударскій — разделѣнъ є на више обштина, а обштине по величини на єдно или више села.

§ 24. *1. Срезъ Крапинскій* граничи сѣверно са срезомъ Брзопаланачкимъ и Поречкоречкимъ, источно съ Влашкомъ и Бугарскомъ, где га одъ Влашке Дунавъ а одъ Бугарске рѣка Тимокъ раздвая, — южно Тимокомъ и Црнорѣчкимъ окружіемъ съ Бугарскомъ, а западно такође съ Црнорѣчкимъ окружіемъ; заузима простора $11^3/_4$ □ геог. миля. У овомъ срезу има єдна варошь, 25 обштина и 27 села са 4324 куће и 24.037 жителя.

1. *Неготинъ*, славно позориште храброгъ юнака и снажне подпоре Карађорђеве Србіе Айдукъ Велька Петровића, єсть саданя окружна варошь са 761 куѣомъ и 3494 жителя, столица єпископа Неготинскогъ, конзисторіе єпархіе Неготинске, началничества и суда окружія Крапинскогъ, и два срезска началника: Крапинскогъ и Брзопаланачкогъ среза. Има єдну стару до пола у земльи цркву, полугимназію, и нормалне школе са три учителя и єдномъ учителькомъ, коя женску децу изображава, примирителный судъ, пошту, и читалиште. Овде є пияца петкомъ и суботомъ. По приповеданю стары людій, Неготинъ носи име свое одъ Турака, кои су се онде због лепогъ и равногъ местоположеня пре сто година населили; но онда исту варошъ ніе као сада рытъ окружавао (види § 12). Поредъ свега тога што Неготинъ има нешто и калдрме, опетъ су сокацы у кишно доба доста каляви, и поредъ свега што имаде неколико приличны явны и правителствены зданія, опетъ зато што су сокацы тесни и неправилни, ни у што се страни загледати немогу. Воду за пиће окромъ рѣчне и бунарске лети по свему блютаве другу и немаю, због чега жителство а наро чито лети яко одъ грознице страда.

2. *Радуєвацъ* на Дунаву у лепой равницы са 282 куће и 1464 жителя, има цркву, школу одъ три разреда и примирителный судъ за себе. Овде є карантинъ и ћумрукъ после Алексиначкогъ за Србію найважніи.

3. *Самариноваць* на малой рѣцы Царичинацъ са 69 кућа и 343 жителя, съ примирителнимъ судомъ за себе.

4. *Кореглашт* на Неготинской рѣцы са 70 куће и 369 жит., съ примирителнимъ судомъ за себе. Овде се лепо видити и разпознати може старо корито крозъ ово село протичуће реке, коя пре 40 година ніє на Неготинъ ишла, и коя ніє донда прекрасну Неготинску равну околину тошила и ритъ правила, већъ се є поредъ села Србо-Влаа у Дунавъ изливала (§ 12).

5. *Србовла* са 122 куће и 627 жит.; има цркву и примирителный судъ.

6. *Буковче* са 260 кућа и 1368 жит., съ примирителнимъ судомъ. У овоме се є селу она нова съ лепимъ торонћмъ бывша црква због невештогъ цыпцарскогъ зиданя стропоштала.

7. *Кобишньица* са 250 кућа и 1241 жит., има примирителный судъ за себе.

8. *Мокранѣ* са 217 кућа и 1170 жит., има цркву и примирителный судъ за себе. У атару овогъ села съ южне стране наоди се оно знаменито и чувено брдо зовомо Локва и Высока, на коме брду найлепше вино у Србіи роди. Ово брдо само заузима преко єдне □ геогр. милѣ, коє є све виновомъ лозомъ засађено. На Локви имаде преко 400 а на Высокой преко 200 све скоро каменомъ озиданы пространы пивница (подрума). На овомъ брду не само околна но и дальна села своє винограде и пивнице имаю.

9. *Блювановаць* исподъ Локве са 65 кућа и 338 жит., съ примирителнимъ судомъ за себе.

10. *Метришъ* са 105 кућа и 616 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

11. *В. Ясикова* на златоносной рѣцы истогъ имена са 230 кућа, и 1245 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

12. *М. Ясикова* са 81 кућомъ и 480 жит.; има примирителный судъ.

13. *Глоговица* са 149 кућа и 1006 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

14. *Рогљево* са 65 кућа и 370 жит.; има цркву, школу одъ три разреда и примирителный судъ.

15. *Смедовацъ* са 55 кућа и 297 жит. съ примирителнимъ судомъ за себе.

16. *Раяцъ* са 187 кућа и 997 жит.; има примирителный судъ за себе.

17. *Брусникъ* са 135 кућа и 914 жит.; има цркву и примирителный судъ. Подъ ову обштину спадаю іошт̀ъ два села а имено:

18. *Кленовацъ* са 44 куће и 264 жит.; и

19. *Табаковацъ* са 39 кућа и 275 жит.

20. *Тамниче* са 153 куће и 900 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

21. *Копривница* са 161 кућомъ и 1026 жят.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ, подъ кои подпада и село

22. *Чоконяръ* на пограничной рѣцы Тимоку са 25 кућа и 143 жит.

23. *Салашъ* са 108 кућа и 655 жит.; има примирителный судъ за себе.

24. *Сиколе* исподъ планине Дели-Іована, яка обштина са 184 куће и 1290 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда и примирителный судъ за себе. О овомъ селу съ похваломъ примѣтити треба да су жительи овогъ села у целомъ Краинскомъ окружію како у стоцы тако и у новцу найбогатіи, а притомъ и найтрудолюбивіи люди, и да ни у єдномъ селу окружія Краинскогъ

нема толико писмены и читаюћи стараца колико у овоме, а то због тога што Сиколяни просветолюбивы люди будући одъ пре 80 година никада безъ школе па ни подъ Турцыма были нису, ако су имъ свештеницы у исто време и школски учительи были.

25. *Брестоваць* са 48 кућа и 571 жит. съ примирителнымъ судомъ за себе.

25. *Чубра* са 158 кућа и 928 жит.; има цркву и примирителный судъ.

27. *Речка* на Сиколской рѣцы у средини среза Краинскогъ са 125 кућа и 724 жит.; има цркву и општинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ за себе.

28. *Лука* исподъ великогъ Стола са 140 кућа и 922 жит.; има примирителный судъ за себе.

У овомъ срезу западно одъ Неготина управо преко рита на $^1/_2$ сата далеко у романтическомъ гаю лежи општежителный богатый *Буковъ манастиръ*. Црква є овогъ манастира стара и безъ икакове знаменитости, али є лепа зданія са прекраснымъ чесмама, шумама, виноградима и ливадама окружаваю. Поредъ овога братство овогъ манастира, коєму є глава игуманъ, притяжава лепе башче, њиве, воденице, и у мложини одраслу жироводну гору и разногъ рода стоке.

Друге стародревне или нове знаменитости у овоме срезу нема, кое бы се могле овде напоменути, окромъ толико што се скоро свуда у земльи плочастый каменъ за зиданѣ одвећъ удобанъ и у великой мложини наоди.

II. Срезъ Брзопаланачкій, граничи сѣверно са срезомъ Ключкимъ, источно съ Влашкомъ и Дунавомъ, южно съ Краинскимъ а западнѣ са срезомъ Поречко-речкимъ, а заузима простора $12^1/_4$ □ геогр. миля, има єдну варошицу и 20 села у 19

општина са 3237 кућа и 18,084 жит. Места су слѣдующа:

1. Варошица *Брза-Паланка*, на великой окуки и обали Дунава съ маломъ чаршіомъ и са 96 кућа и 391 жит.; овде є права столица срезскогъ началника одъ овогъ среза, има општинску школу одъ три разреда, примирителный судъ, и поштанску штацію. Овде се сада спрема матеріялъ за великолѣпну цркву. Ова є варошица у толико знаменита што су выше времена у њой Турцы где су шанацъ и џамію имали, боравили, и што су Срби подъ владомъ покойнога господара Карађорђа Петровића у 1806 години знатну побѣду надъ Турцыма одржали (види Войне Срба съ Турцима стр. 9 и 10). — Брзопаланачкой општини принадлежи и село

2. *Река* са 35 кућа и 156 жит.

3. *Купусиште* са 98 кућа и 403 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

4. *Слатина* на реки Ябучи са 130 кућа и 591 жит.; има цркву и примирителный судъ.

5. *Уровица* на рѣчицы у Ябучу утичућой са 273 куће и 1373 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

6. *Вратна* на рѣки Ябучи са 65 кућа и 297 жит.; има примирителный судъ. На 1 сатъ узъ исту реку западно наоди се манастиръ истогъ имена, метохъ општежителногъ манастира Букова — са лепимъ польскимъ притяжаніяма. Кодъ овога є манастира река Ябуча єдно грдно каменито брдо провалила и себи далѣ путъ отворила. Мѣштани зову ово величествено место — коє као каква на сводъ саставлѣна капія изгледа — Прерастъ. Манастиръ се овай зато Вратна зове, што кодъ нѣга река Ябуча као крозъ врата пролази. При свемъ томъ што нико незна, ко є овай манастиръ подигао, ипакъ никакови се древни надписи у истомъ

по томе видити немогу, што су га Турцы више пута ватри излагали.

7. *Миńйловацъ* на обали Дунава гди се рѣка Замна у Дунавъ прама В. Острова излива са 187 кућа и 969 жит.; има лепо сазидану цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ, подъ кои подпада и село

8. *М. Каменица* са 46 кућа и 610 жит.; има цркву одъ дрвеногъ матеріяла. Ова су два села 1833 год. изъ сусѣдногъ влашкогъ В. Острова подъ предводителствомъ старца Георгія Корнѣ у Србію добегла. В. Острово є пре 30 година Краинскомъ окружію принадлежало (види § 11). У атару ове обштине лежи брдо зовомо Айдукъ, кое изобилно и скоро као и на Локви племенито вино роди.

9. *Плавна* исподъ брда Гологъ Врха на реки Замни са 173 куће и 1044 жит.; има цркву и примирителный судъ. Исподъ овогъ села на $\frac{1}{4}$ сата наоди се као и кодъ манастира Вратне величественый одъ камена природный исподъ планине сводъ, крозъ кои рѣка Замна протиче, и кои сводъ као каковый тунелъ изгледа.

10. *Поповица* близу извора Замне са 140 кућа и 1035 жит.; има цркву и примирителный судъ.

11. *Трняне* са 146 кућа и 922 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ за себе.

12. *Шаркаменъ* са 81 кућомъ и 596 жит.; има примирителный судъ за себе.

13. *Карбулово* са 77 кућа и 524 жит.; има примирителный судъ за себе.

14. *Ясеница* са 120 кућа и 779 жит.; са примирителнимъ судомъ.

15. *Малайница* са 144 куће и 636 жит.; има цркву и примирителный судъ. Ово є село за нашу Србску исторію у толико знатніе, што є 1807 го-

дине покойный господаръ Карађорђе Петровићъ знамениту побѣду съ храбримъ войводама и народомъ своимъ надъ Турцыма и Мула-Пашомъ одржао (види обширніе Войне Срба съ Турцыма стр. 16 и 17). О той битки, коя є четири сата траяла, и између Малайнице и села Штубика, као што и данасъ шанчеви сведоче, догодила се, причао ми є у примирителномъ Штубичкомъ суду старацъ одъ 80 година чича Петаръ Стойковићъ изъ истогъ села, кои є у овой битки участникъ и очевидацъ био, да є Мула-паша на неоседланой кобили безъ чалме єдва живъ утекао.

16. *Штубикъ* западно одъ Малайнице на ½ сата лежеће село са 189 кућа и 1217 жит.; има цркву, општинску школу и примирителный судъ.

17. *Ябуковацъ* найвеће село и найбогатія општина у овоме окружію са 446 кућа и 2250 жит.; има школу одъ 3 разреда и сада новозидаюћу се цркву, и примирителный судъ у лепомъ зданію.

18. *Дупляне* са 91 кућомъ и 510 жит.; съ примирителнымъ судомъ за себе.

19. *Видровацъ* са 132 куће и 876 жит.; има примирителный судъ.

20. *Душановацъ* или *Цаново*, яка општина са 292 куће и 1584 жит.; има цркву, школу одъ 3 разреда, и примирителный судъ у лепомъ зданію. У атару ове општине на ¼ сата далеко на обали Дунава лежи знатно трговачко место *Косякъ*, у коме є главна солска за Србію камарашія, са пространымъ и величественымъ магацынима, и врло добримъ пристаништемъ за лађе.

21. *Праово* са 175 кућа и 917 жит.; има цркву и у лепомъ зданію примирителный судъ. Источно одъ Косяка на ¼ сата на обали Дунава лежи. — Праово є у последнѣ време Римско био знатанъ градъ званый *Децебалъ*, а сада га мѣштани зову *Дечъ*. Овоме граду и сада се зидине па и са-

ме капіє гдѣ су быле добро познаю. Градъ в *Децебалъ* на величествено высокой и пространой равницы, на обали Дунава лежећи, т. є. одъ истока къ западу 432 у дужини, а одъ юга късѣверу до саме обале Дунава 256 Бечки фати у ширини. Зидови су овогъ града до 2 и выше фата дебели. Отвѣсна обала одъ самогъ града до воде Дунавске 24 фата имаде, па због тога се дакле съ овогъ места у Влашку видити може. Прекомѣрно суштествовавше Римско богатство овогъ града Децебала и одъ туда се засведочава, што се и данъ данасъ сребрни и бакарни новцы, а къ томе и различите вешто изрезане скупоцѣне антике по овоме граду наоде. О граду Децебалу обширніе пише Др. Андрія П. Ивановићъ у V. књизи Гласника Друштва Србске Словесности стр. 240, и осимъ овога у колико су ова 2 села т. є. Цаново и Праово, како по древну тако и нову а нарочито нашу Србску исторію знатна, видити се може изъ овога што ми є врстный Цанѣвскій учитель Г. Іованъ Максимовићъ у рукопису предао, и съ тимъ повода ми дао да селу Цанѣву у карти моіой дадемъ опетъ старо име Душицу или Душановацъ. Онъ пише:

„У окружію Краинскомъ, срезу Брзопаланачкомъ, одъ Дунава $\frac{1}{2}$ а окружногъ места Неготина 1 сатъ хода, лежи данашнѣ село Цанѣво, коє є одъ самы Влаха обытаємо, и коє романтички брежулцы виновомъ лозомъ засађени, по већой части окружаваю. Оно є превелико име своє корено добыло поради вѣчне успомене онога, кои є Србію на найвишій степенъ сяйности и силе подигао, Душана. Тако чрезъ два и полъ вѣка Цанѣво се славомъ преузносило, тимъ выше нама незаборављено име „Душица“ носило. — Кадъ су Турцы Србію покорили, онда су они и нашу Душицу у Цан (душа) а одтуда и Цанѣво претво-

рили и подъ тимъ є именомъ ево и до данасъ познато остало. — На сѣверной страни Цанѣва налази се єдно шилясто доста големо горомъ покривено округло брдо, коє се одъ мѣштана *Лепа Главица* называ, и коє се како изъ сусѣдне Османске државе, тако и изъ внутрености Влашке видити може. На западной страни Цанѣва $\frac{1}{4}$ сата хода постоє стародревногъ монастира истогъ имена *Душице* уништожене и развалѣне руине, по коима судећи дає се заключити, да є Душица у првобытности своіой, морао веома красанъ монастиръ быти. Народъ нашъ у обште се єднобразно у томе саглашава и потврђує, да є недалеко одъ монастира овога Кралѣвићъ Марко, кои є у бою кодъ Кралѣва у Влашкой ранѣнъ, и у отечество донетъ, овдѣ заиста саранѣнъ. Премда ово причанѣ народнѣ непоричемъ нити за немогућно држимъ, и пакъ небы потврђивао потоме, што држимъ да є необходимо ово питанѣ достаточно историйски испитати. Сѣверо-западно $\frac{1}{2}$ сата, лежи врело *Болборошъ*, коєга матица воденичне витлове окреће и плодоносна поля наводнява. У време владаня императора Римскогъ Траяна доведена є была водена жица изъ Штубички планина у градъ Децебалъ, коя є подземный токъ свой имала, и коіой се оловный олукъ одъ главе рѣке до реченога града пружао, па є ове Римске граѣане красномъ водомъ снабдѣвала. Почемъ є Децебалъ съ паденіемъ своимъ првобытну сяйность свою изгубіо, онда се є наравно и водоводъ овай затрпао, вода потомъ назадъ ударивши, олуке распрснула, коє се мѣсто потомъ Болборошъ назове, гдѣ и данасъ вода на выше мѣста као суза чиста и веома лака извире. Селяцы Праовскій случайно су 1853 године парче єдно олука оловногъ ископали, у коему може до 15 ока тежине быти. Одъ Болбороша 1 сатъ лежи на полю Праовскомъ

шанацъ покойнога господара Србскога Кара-Ђорђа. Шанацъ овай на 350 хватій лежи одъ села Праова, и примѣчава се да є и вишій быти морао. У воєнимъ стварима вѣшти причаю, да є вопросный шанацъ доста згодно построєнъ, и онъ є — по причаню народнѣмъ — Турской войсцы млого наудіо, и на не малой сметньій быо. (Види Войне Срба съ Турцыма стр. 19—30). Шанацъ є овай на извышеномъ отвореномъ доста широкомъ полю, а лежи међу селима Праовомъ, Цанѣвомъ и Самариновцемъ съ лица Дунавъ предъ собомъ имаюћи; изъ чега се дає видити, да су храбри Срби ондѣ неустрашимо воєвали, и по казываню народнѣмъ, съ помоћу саюзне Руске войске подъ Исаіевимъ Турке разбили, а тиме благодетно станѣ Србіє умножити допринели.“

Поредъ предописане Римске древности наоде се у срезу овоме и выше, одъ кои су найзнаменитіє оне развалине по планини Мирочу. Но о овоме околни обитательи ништа причати незнаду, окромъ што се ясно изъ зидина и развалина види, да є морао какавъ пространъ и якъ градъ негда быти.

III. Срезъ Ключкій. У полуострову, коє Дунавъ са три стране окружава и одъ войводства Србіє и княжества Влашкогъ раздвая, а одъ западне стране граничи са срезовима Поречко-Речкимъ и Брзо-Паланачкимъ истогъ окружія. Због велике окуке и зміовидногъ кривуданя Дунава, овай є срезъ право име „ключъ“ заслужіо. Простора имаде выше одъ 9 □ миля. Срезъ Ключкій има єдну варошь, єдну варошицу и 17 села у 13 обштина, у коима наоде се 2023 куће и 9309 жителя, и поредъ тога 3 тврдинѣ имаде. Мѣста су ова:

1. Варошь *Кладово* на Дунаву са 302 куће и 1286 жителя. Овде є столица срезкогъ начални-

ка, а поредъ тога има ћумрукъ прама Влашкой, пошту, примирителный судъ, цркву, и школу одъ 4 разреда. Овде се прилична трговина води са сусѣднымъ княжествомъ Влашкимъ. Има лепе башче и винограде, кои даю племенито бело вино. Варошь є ова правилно уторена, приличну чаршію има, и суботомъ добру пияцу, но због тога што никаково за лађе пристаниште нема, и што горню часть вароши до саме чаршіе изливъ Дунава често плави и уништава, нема изгледа да ће кадъ годъ ово место за трговину важніимъ постати. (Види § 12) — До Кладова къ западу лежи градъ Фетисламъ (т. є. Турска побѣда) са 86 кућа и 550 душа. Овай су Турцы после владања господара Кара-Ђорђа одъ шанца у якъ градъ преобратили. У томе граду живе сами Турцы имаюћи своє дућане, џамію, гарнизонъ, и єдногъ кајмакама, кои є и управитель овога града. Турцы у граду живећи єсу по већой части землѣдѣлцы, међу коима имаде и шпекуланта; но будући да неки одъ Турака усѣве и винограде изванъ града притяжаваю то они Правителству Србскомъ одъ свои усѣва и винограда уредно понешто плаћаю. Градъ є Фетисламъ на обали Дунава у пето-угольномъ виду са якимъ зидовима и шанчевима утврђенъ, и са свега 55 топова снабдѣвенъ. Ово є место тимъ више за нашу исторію знаменито што су Срби подъ блаженопочившимъ вождомъ своимъ Кара-Ђорђемъ више пута крвава сраженія на томъ месту са Турцыма имали. (Види Војне Срба съ Турцыма стр. 22, 30 и 40). —

2. *Кладушница* на обали Дунава $^1|_2$ сата више Кладова са 91 кућомъ и 407 жит.; има лепу цркву и школу одъ 3 разреда. Овде є было пристаниште пароплова. Ово село принадлежи Церацкой општини.

3. *Цецерацъ* — Влашки значи *премрзли* — на обали Дунава до саме Кладушнице са 58 кућа и 293 жит.; има стару камарашію, примирителный судъ за себе, за Кладушницу и за

4. *Сипъ*, кой є названъ одъ Римскогъ насипа на Дунаву до самогъ донѣгъ Ђердапа (Демиръ капіе) са 76 кућа и 347 жит., има цркву парохіялну и гарде риболова. Кодъ овогъ села лепо се види и свуда ясно разпознає исполинскій насипъ (сада грмовима обрастао) млоголюдногъ Римскогъ народа. Да бы избегли Римляни опасность Ђердапа, матицу су Дунава крозъ овай каналъ (насипъ) навртали и туда лађама пролазили, но кадъ су Римляни пали, буица є тай чудесный насипъ провалила и Дунавску матицу у своє корито опетъ на Ђердапъ упутила, гди и сада грдно количество по Дунаву камените стѣне праве великій шумъ, вртлоге и страшне клокотаюће букове, кои бродара у страхъ и трепетъ приводе.

5. *Текія* варошица спроћу Оршаве са 210 кућа и 893 жит.; овде є ћумрукъ прама цесаріє и Влашке, преко коєга Краинско, Црно-Рѣчко, и Гургусовачко окружіе са Оршавомъ знамениту трговину води, а нарочичо отечественимъ производима у § 21 споменутимъ. Чаршію има малу али скелу живу. Далѣ има примирителный судъ, лепу цркву, и школу одъ 3 разреда, а због трговине и ћумрукъ у лепомъ и тврдомъ зданію. Овде се одъ данъ на данъ све више и яче потребе а нарочито због трговине увиђаю, да се што скоріе поштанска штація установи, коя ће се съ Оршавскомъ и Кладовскомъ саюжавати; и да се уреданъ путъ између Текіе и Кладова огради и тимъ трговина на томъ краю узвиси. У овомъ є селу рођенъ незаборавимый патріотъ Србскій покойный Аврамъ Петроніевићъ. По средини ове варошице примѣчаваю се грдне исподземне зидине, и ру-

ине; изъ чега се заключити дає да є морала ква важна тврдиня и варошь у древна времена бити; но нико ништа о той причати незна. Узъ Дунавъ пакъ на 1 сатъ ода одъ Текіє при свршетку стеня прама села ограђене у нашой страни надъ самомъ Дунавскомъ водомъ на єдной отвореной грдной стѣни види се знаменитъ Римскій надписъ, кои мѣштани „Троянова Табла“ зову; овай є надписъ за чудо у онако лютомъ камену художествено изрезанъ, и по краєвима крилатимъ змаєвима и киповима украшенъ. Табла є надъ водомъ Дунавскомъ кадъ є найвећа вода 2 фата у стени изрезана. Сама пакъ ова табла у висини 2 а у ширини 3 $^{1}/_{2}$ бечки фати имаде. Слова пакъ на истой табли у колико су до садъ сачувана єсу слѣдуюћа:

IMP CAESARDIVINERVAE F
NERVA TRAIANUS AVG CERM
PONTIF MAXIMUS TRIB· P
OT IIII
AIONT M

Ниже Текіє у растоянію $^{3}/_{4}$ сата на самой окуки и средини Дунава између Србіє, Цесаріє и Влашке лежи одвећъ якъ и вешто сазиданъ у острову градъ *Адакале* иначе у картама позната „Neu Orsova“ са 135 кућа и 485 Турака (т. є. жителя), међу коима живе и око 30 душа Христіяна. У овомъ граду постои Турскій гарнизонъ одъ 500 войника, надъ коима є заповѣдникъ миралай. Турцы у томъ граду имаду џамію свою и єдногъ кадію. Овай су градъ Аустріянцы чудесно съ мло-

гимъ лагумима и сводовима подземнимъ сазидали и нуждним кулама и околнимъ градићима снабдѣли, и по свршетку Турцыма уговоромъ безъ икакве битке предали. Овай градъ одкадъ є у Турске руке допао нико га до данасъ осваяо нiє. Подъ овай градъ спада и *Кастелъ* иначе званый „Fort Elisabeth“ спроћу истогъ Адакалскогъ града на обали Србской такође врло художествено одъ Немаца сазидана тврдиня са чрезвичайномъ высокомъ стражарскомъ куломъ. Градъ се Кастелъ свакiй данъ по заоду сунца затвара и путницыма велике неугодности, а трговини знатне препоне причинява, єръ се туда ноћю ни сувимъ ни водомъ проћи не може. У граду Кастелу и у найновiє време млоги су Србски жительи свою погибель и гробъ у Дунаву нашли. Оваковы жалостны примѣра млого имаде. Сва три у овомъ срезу постоєћа Турска града зависе одъ валiє Видинскогъ.

6. *Костолъ* село на $^1/_4$ сата исподъ Кладова на обали Дунава прама Турне Северина лежеће са 49 кућа и 241 жит.; кодъ овогъ села постоє остатцы Траянове ћупрiє т. є. стубови. Ово село принадлежи општини М. Врбичкой.

7. *М. Врбица* на обали Дунава има 84 куће и 422 жит., цркву и примирителный судъ заєдно са Костоломъ.

8. *В. Врбица* на обали Дунава са 120 кућа и 579 жит.; имацркву и примирителный судъ.

9. *Ртково* на самомъ врху ключкогъ полуострова са 111 кућомъ и 571 жит.; има цркву и примирителный судъ. Одъ овогъ се села Дунавъ покрай Корбава, и одонде къ западу окреће.

10. *Корбаво* са 139 кућа и 712 жит.; има цркву и школу одъ 3 разреда, и примир. судъ.

11. *Ваюга* на обали Дунава са 96 кућа и 420 жит.; има цркву и примир. судъ, комъ принадлежи и село

12. *Брлога* са 33 куће, и 133 жит.; одъ овогъ села се Дунавъ къ югу савія.

13. *Велесница* на обали Дунава и узвишеной равницы, са 94 куће и 389 жит.; има примирителный судъ за себе.

14. *Бордељ* са 151 кућомъ и 693 жит.; има примирителный судъ. Одавде се Дунавъ къ западу до Брзе Паланке окреће.

15. *Грабовица* яка општина $^{1}|_{4}$ сата одъ Дунава удаљена на главномъ друму, има 196 кућа и 948 жит.; цркву, школу одъ 3 разреда и примир. судъ. — Сва досадъ именована села као што су редомъ именована леже на обали Дунава, а ниже стављена єсу у внутрености овога среза, као:

16. *В. Каменица* са 100 кућа и 406 жит.; има цркву и примирителный судъ. Крозъ ово село лепе река протиче.

17. *Подвршка* због планине Подвршке тако именовано село, са 67 кућа и 341 жит.; има цркву и примирителный судъ, подъ кои іоштъ два села подпадаю и то: Манастирица и Речица. Више овогъ села на планини Подвршки наоди се єдна яелика пештера, у коіой обично козе зимую.

18. *Речица* исподъ Подвршке на истой рѣцы, коя крозъ Подвршку тече, са 21 кућомъ и 84 жит.; ово є село найманѣ у целомъ окружію; и

19. *Манастирица*, названо село због близу наодећегъ се манастира зовомогъ *Манастирица*, са 25 кућа и 139 жит. Манастиръ више овогъ села лежећи у приятной долини съ лепимъ водама и польскимъ притяжаніяма неимаюћи братства преобраћенъ є у мирску цркву. Стари люди у Манастирици живећи, причаю да су они одъ свои дедова и прамдедова слушали, да є ову црквицу

Манастирицу после пропасти Србскогъ царства на полю Косову неки Никодіє Србинъ сазидао, гди є до смрти своє у самоћи живіо, и да є ту Милева принцеза Србска, кадъ се є Баязитовогъ робства ослободила и одъ Тамерлана утекла, у тай манастиръ свративши неко време одмарала, и потомъ далѣ у отечество повратила. Манастиръ є овай маленъ и премда просто сазиданъ опетъ се види да є доцніе богатством изобилствовао, а тому сведоче и около стоећне руине, кое су сигурно ћеліе за братство морале быти. Молерая у истой цркви іошть на выше места видити се може, и до пре 5 година у олтару надъ вратима читати се могло: „Радулбегъ“. На пытанѣ моє мѣстни старцы казывали су ми да є истый манастиръ Никодіемъ Србиномъ сазиданъ, но доцніе да га є некій Влашкій войвода по имену Радулъ поправляо, и на ново моловати дао.

Вредно є напоменути да у овоме срезу врло лепа пшеница, кукурузъ, као и бело племенито вино а особито у атару Корбавскомъ роди, но и жительи су а нарочито Корбавляни, Ртковляни, М. и В. Врбичани похвале достойни земледѣлцы и чисто обучени, а притомъ богати люди, но у шуми и дрвима оскудѣваю, па зато бы требало да се и остала села овога среза на предименоване жителѣ съ тимъ пре и болѣ угледаю, ербо у дрвима и шуми изобилствую.

IV. Срезъ Поречкоречкій граничи сѣверно съ войводствомъ Србскимъ, одъ кога га Дунавъ раздвая, источно са срезомъ Ключкимъ, южно съ Црнорѣчкимъ и Пожаревачкимъ окружіемъ, и западнѣ са срезомъ Рударскимъ, и єдномъ частію окружія Пожаревачкогъ. Простора у себи имаде преко 14 □ геогр. миля. Овай срезъ има єдну ва-

рошъ и 10 села, свако съ обштиномъ за себе са 1205 куħа и 6520 жит. Мħста су слħдующа:

1. Варошь *Милановацъ* одъ имена князa Србскогъ Милана, на Дунаву исподъ горнħгъ ħердапа и старогъ Пореча на $\frac{1}{2}$ милħ далеко у тесной равницы при утоку Орешковице у Дунавъ са 312 куħа и 1344 жит.; овде є столица срезскогъ началника, а поредъ ове постои за сада полуħумрукъ прама Свиньице, пошта, примирителный судъ, школа одъ 3 разреда; има и угледну цркву са торонħмъ, коя є за сада прва у целомъ окружію Крайнскомъ. Ова є варошъ правилно ушорена и приличну чаршію имаде, но безъ икакве пияце, поредъ тога є зими у опасности, єръ ако се ледъ у стеню ниже Милановца загуши, успоръ є и вода Дунавска оплавити и уништити може. У Милановцу никакове знатне трговине нема, а житељи се по већой части водопловствомъ а по неки и винодħлiемъ занимаю, и заиста и овде ако є и мало винограда племенита вина имаю.

2. *Голубинħ* на 2 сата исподъ Милановца на обали Дунава лежеће село са 88 куħа и 470 жит.; и примирителнимъ судомъ.

3. *Болħтинъ* у планини выше Милановца у дубокой долини са 44 куħе, и 191 жит. и примирителнимъ судомъ.

Узъ Поречку реку редомъ стоєħа села, одъ Дунава починюħи єсу слħдующа:

4. *Мосна* са 68 куħа и 332 жит., са примирителнимъ судомъ.

5. *Тополница* са 72 куħе и 362 жит.; са примирителнимъ судомъ.

6. *Клокочевацъ* са 89 куħа и 464 жит. и примирителнимъ судомъ.

7. *Црнайка* съ 108 куħа и 649 жит.; има цркву, општинску школу у лепомъ зданію и примирителный судъ.

8. *Танда* исподъ Црногъ вр'а са 79 куħа и 561 жит.; и примирителнимъ судомъ.

9. *Горняне* на рħцы Любави са 213 куħа и 1327 жит. и примирителнимъ судомъ. У ова последня два села у изобилію роди врло лепа и бела пшеница.

10. *Рудна Глава* исподъ рударске планине истокъ имена, на рħцы Шашки, са 138 куħа и 775 жит. и примирителнимъ судомъ.

11. Острово *Поречъ* са старомъ црквомъ знаменито по нашу исторію (види Войне Срба са Турцыма, стр. 40).

Стародревности у овоме срезу мало имаде, измеђъ кои є найзнаменитія древность руине одъ *Милошеве куле* наодеħе се исподъ села Црнайке на $\frac{1}{4}$ сата, гди се Любава и Шашка састављю и образую Поречку реку. О овой руини само се толико изъ народнħгъ приповеданя дознае да є она была Милоша Обилиħа кула. Осимъ ове куле выше поєдини руина коє гди по срезу имаде, но нико незна ништа о ньима приповедати.

V. Срезъ (Окружіе) Рударскій. Овай рударскій предħлъ сматра се као срезъ окружію Краинскомъ принадлежеħи; но у исто време онъ є окружіе за себе, чисто правителству принадлежеħе, а граничи сѣверно и западно съ окружіемъ Пожаревачкимъ, источно пакъ и южно са срезомъ Поречкоречкимъ. Простора у себи имаде одъ прилике 15 □ геогр. миля. Овай є Рударскій срезъ за наше отечество єданъ одъ найзнаменитіи предħла зато што се у превеликой мложини скупоцħни и

други многоструки метали наоде и топе. Но увѣренъ будући да є тай предѣлъ рударскій већъ саотечественицыма нашимъ познатъ, само ій іошть внимателне чинимъ на књижицу зовому Рударскій путъ по Србіи стр. 8, 9, 10 и 11.

Срезъ Рударскій има єдну варошь и 3 засеока са 262 куће и 1095 разногъ вѣроисповѣданія жительства. Мѣста су слѣдующа:

1. Варошь *Майданпекъ* на маломъ Пеку стара но сада Правителствомъ Србскимъ обновлѣна и врло лепимъ зданіяма украшена, међу рударскимъ планинама на приличной равницы ушорена варошь са 166 кућа и 456 разногъ вѣроисповѣданія жителя. Овде є столица рудокопства Србскогъ, има школу одъ 3 разреда и уредну піяцу, а скоримъ ће се варошь Майданпекъ и црквомъ красити. Поредъ тога имаде пошту и млоги рударски чиновника. Осимъ кузнице бакарне, гвоздене и чекићъ, у коима има 517 жителя разне вѣроисповѣди, има іошъ 3 засеока и то:

2. *Дебелый Лугъ* негдашнѣ село съ лепимъ правителственимъ зданіяма на левой обали великогъ Пека на петъ четврти сата одъ рударске вароши удалѣнъ, са 29 кућа и 102 жит. разне вѣроисповѣди.

3. *Грабова* на рѣцы истогъ имена са 10 кућа и 5 жителя, и

4. *Райкова река* негдашнѣ село на главномъ поштанскомъ друму са 11 кућа и 15 жителя. У овимъ последньимъ засеоцыма живе зими рудари и шумарски пандури.

§ 25. О друмовима и путовима съ похваломъ примѣтити имамъ да є окружіе Крайнско єдино

и у Србіи прво, кое найболѣ уређене и шлюнкомъ насуте путове имаде. Такови су:

а) Одъ села Копривнице, т. є. одъ границе Црнорѣчкогъ окружія преко салаша вароши Неготина, Самариновца, Косяка, Мияиловца, Брзепаланке, Мироча, Милановца, Райкове реке, Майданпека, и т. д.

б) Одъ Неготина до Радуевца и ушћа Тимока

в) Одъ Брзе-Паланке преко Грабовице, Велеснице, и Брлоге до Кладова. Путови су ови, велимъ, добри, но само имъ у резервы шлюнакъ оскудѣва, а и окуке исподъ Мироча кодъ Голубиня треба чешће да се оправляю, ербо ій због стрменитости брда често буица квари и уништава.

Поредъ овы главны шлюнкомъ насипаны поштански путова и остали су између села поширени и прилично уређени; но само іошть треба да се као и главни шлюнкомъ заспу и набію.

Благостанѣ трговине у томе краю неодложно изискуе да се путъ одъ Кладова покрай Дунава и Ђердапа па до Текіе као и съ Влашке стране сагради, а притомъ да се при великой суши и опаданю Дунава у Ђердапу донѣмъ каменѣ барутомъ почисти, и тымъ начиномъ трговини путъ сувимъ и водомъ болѣ отвори. Да бы се овай путъ као и са Влашке стране брже и лакше саградити могао потребна є помоћь не само остала 3 среза окружія Крайнскогъ, него и Црнорѣчко и Гургусовачко окружіе треба у помоћь да притеку; єръ се съ тимъ путомъ због скеле Оршавске сва три окружія у трговачкой радньи служе.

§ 26. Школе у коима се местима овога окружія наоде на своме месту казано є, но іошъ остае и то съ похваломъ примѣтити да су учитељи

овогъ окружія не само найболѣ платомъ и другимъ потребностима за животъ нуждними награђени; но и съ найбольимъ и угледнимъ училиштнимъ зданіяма снабдѣвени. Ове школе многа младежь безъ икакове старешинске претиѣ и нагона — явно одъ туда свою проистичућу ползу увиђаюћи — прилѣжно и редовно посѣштава, због чега и добаръ успѣхъ у наукама показує.

§ 27. Са економійске стране кадъ посмотримо окружіе Краинско, увиђамо да є такође доста напредно; єръ ни єдно окружіе толике општинске бикове и айгире за приплодъ стоке своє као ово набавило ніє.

Општинске њиве пакъ у томе окружію не малый приходъ општинскимъ касама приносе, измећу кои општина Корбавска найвыше као предходница похвалу заслужує.

§ 28. Општинске куће, у коима се и канцеларіє примирителны судова наоде, єсу такође добре, удесне, простране, и по већой части одъ тврдогъ матеріяла сагрђене, коима и остале нуждне зграде и друге потребности неоскудѣваю.

§ 29. Главна є карактеристика народа окружія Краинскогъ: слуша савѣте и налоге свога старешинства до удивленія; почитує своє свештенство као праве пастире и учителѣ; повинує се своимъ кметовима и уважава учителѣ. Къ томе є истый народъ побожанъ, миролюбивъ, дѣятеланъ, искренъ и одвећъ гостолюбивъ; єдномъ речію слободно є казати, да се поступакъ народа окружія Краинскогъ другимъ окружіяма, а нарочито у послушности и миролюбію као образацъ препоручити може. Само іоштъ у смотреню радњѣ и то у землѣдѣлію, особито винодѣлію, пчеловодству и свиловодству довольногъ иску-

ства нема; но надежда є да ће му скоримъ економійска Топчидерска школа и то знанѣ донети. Сва предописана уредность и похвале достойна покорность прама власти тога окружія, колико, се земальской власти толико се и самоме Краинскомъ народу захвалити има.

Заключаваюћи описаніе окружія Краинскогъ примѣтити неизоставлямъ: да є немалый узрокъ напредка тога окружія и одтуда произишао, што га є провидѣніе скоро свагда съ мудримъ, ревностнимъ, отечествољубивимъ и човеколюбивимъ старешинама и управительима земальскимъ снабдѣвало.

ГЛАВНЫЙ ИЗВОДЪ ПОПИСА

Брой	Имена окружія	Брой срезова	Брой места	Брой кућа	Женђы	Неженђы	Женски
1	Алексиначко	2	84	4084	5834	8085	13,392
2	Вар. Београдъ	—	1	2011	2842	7483	6571
3	Београдско	5	121	7576	10,096	16,655	25,166
4	Валѣвско	4	192	8752	13,468	21,930	34,418
5	Гургусовачко	2	110	5420	9035	12,218	20,066
6	Крапнско	4	81	11,224	13,115	17,535	28,781
7	Крагуевачко	3	174	11,558	14,322	24,421	36,800
8	Крушевачко	4	271	9645	12,727	19,936	30,245
9	Подринско	3	89	5897	7906	12,312	19,667
10	Пожаревачко	5	182	18,871	24,436	34,646	54,335
11	Рудничко	3	114	6261	7816	13,755	20,266
12	Смедеревско	2	54	7747	9631	14,479	23,111
13	Ужичко	5	188	12.088	16,041	27,287	41,268
14	Црнорѣчко	2	45	7340	9763	12,349	20.569
15	Чачанско	4	142	8645	9767	15,887	24,228
16	Шабачко	3	115	9053	12,076	19,442	30,232
17	Ягодинско	2	145	9436	11,289	16,533	26,049
18	Ћупрійско	2	95	7455	9160	13,155	20,900
	Главна Сума	55	2203	153,065	199,324	308,108	476,064

У СРБІИ ГОДИНЕ 185⁴|₅

Одсутствуюћи			Сума целогъ народонаселеня	Страны			
У другимъ местима Србіе	Изванъ Србіе у Турской	У странымъ Државама		Изъ други места Србіе	Изъ други области царства Турскогъ	Изъ страны земаля	Сума страны
—	—	—	27,311	6	152	1	159
25	15	28	16,896	1431	1793	1753	4977
63	—	2	51,917	184	442	112	738
—	—	1	69,816	59	263	115	437
—	—	—	41,319	—	1	2	3
220	—	16	59,431	—	23	1023	1046
164	7	1	75,543	133	255	47	435
—	—	—	62,908	—	20	—	20
140	—	1	39,885	—	12	2	14
454	—	15	113,417	110	178	180	468
54	—	1	41,837	—	—	—	—
88	4	4	47,221	114	225	90	429
3	—	—	84,596	3	1	2	6
1	—	—	42,681	1	—	1	2
—	—	—	49,882	—	—	—	—
399	1	13	61,750	638	320	117	1075
19	1	3	53,871	—	6	4	10
—	—	—	43,215	—	—	—	—
1630	28	85	983.496	2679	3691	3449	9819

По попису 1844 было є людства у Србіи 826,131

По попису 1846 было людства у Србіи 892,315

По попису 1850 было є людства у Србіи 929,603

Кадъ се дакле брой людства $185^4|_5$ нађеногъ и износећегъ 983,496

сравни са броємъ людства нашавшегъ се у 1844 и износившегъ , ... 826,131

онда є порастло людство у Србіи за 10 година одъ 1844 до 1854 157,865

У вароши Београду было є людства овдашнѣгъ

по попису 1844 8695

„ „ 1846 10,174

По попису пакъ 1850 године было є само 7953.

Я самь онда одма спазіо, да є погрешка у попису учинѣна быти морала; и зато самь ставіо (види Гласника свес. IV страну 228—229), да є у Београду быти морало 1854 године: 12,344 душе. Погрешка се после одкрила. Комисія у Београду пописуюћа 1849 изоставила є све оне главе, коє су пре 1850, као $^1|_2$ $^1|_4$ $^1|_8$ $^1|_{16}$ порезъ плаћаюће уписане быле; па не само главе мушке коє подпуный данакъ пре нису плаћале, него и њине породице. Погрешка є та сада и тимъ исправлѣна, што по последнѣмъ $185^4|_5$ године извршеномъ у Београду попису, кадъ су све пореске главе пописане, брой людства овдашнѣгъ износи: 16,896.

Іованъ Гавриловићъ.

ПРОСТОРЪ СРБСКЕ ПАТРІЯРШІЄ.

У осмой књизи Гласника, одъ стр. 116 до 130 штампанъ є чланакъ: *О границама, докле се є простирала область негдашнѣгъ Пећскогъ патріярхата.* Али изъ берата изданогъ садашнѣмъ Цариградскомъ патріярху Кирилу месеца Мухарема 1272 а то є Септембра 1855 види се, да Порта ніє изъ свои књига избрисала негдашнѣ патріяршіє: Пећску и Оридску; него да ій сматра као скопчане съ патріяршіомъ Цариградскомъ; само да се не могу одъ последнѣ раставити. И тако; докле се простирала область патріяршіє Пећске и докле се и сада простире, види се изъ поменутогъ берата, кои є штампанъ у новинама коє излазе у Трсту на Таліянскомъ єзыку, подъ именомъ: „Osservatore Triestino“ 21-гъ Фебруара 1856 брою 43-мъ. У преводу Србскомъ гласи тай бератъ овако:

Молбеницомъ поднесеномъ моме царскомъ дивану одъ митрополита и знамениты людій Грчкогъ народа и њинимъ печатима и подписима утврђеномъ явлѣно ми є, како су се по момъ царскомъ указу, коимъ є због злочесте управе сметнутъ патріярхъ грчкій Н. и наређено да се избере новъ, скупили и изабрали носіоца овога берата (коме срећанъ да буде конацъ), припознатога због своє способности, искуства, проницателности, верности и ревности у испуняваню дужности свои као поданика моє высоке порте. И како се дакле потраживало, да се достоинство патріярско одузме

одъ Н. и преда Х. и да се овомъ последнѣмъ изда берать на основу стары уговора, прегледани су были тевтери одъ прихода епископски, кои се налазе у моіой царской благайницы; изъ кои се види, да є патріяршія Цариградска съ онимъ што іой припада поверена управи Х. по сили другога берата, подразумеваюћи у то и патріяршію Орид-ску и што одъ нѣ зависи, подъ уговоромъ да се годишнѣ даванѣ одъ 33.425 гроша, 20 пара и 34 аспрій измирує моіой царской благайницы, почев-ши одъ 1. Марта, да се са свршеткомъ године рачунъ пречисти и да се признаница нѣму на то изда; да се део одъ речене суме, кои износи 5000 гроша, плаћа драгоману мога дивана у име оцаклица (куински трошкова); да се одъ суме одъ 90.000 аспрій, коя се прима одъ патріяршіє, по-чевши одъ месеца Мухарема, део єданъ, кои из-носи 65.940 аспрій и кои се употреблява по гласу указа могъ одъ месеца Марта 1251 на трошкове наше резервне войске, плаћа годишнѣ благайни-цы войничкой; а остатакъ моіой царской благай-ницы; да се свршеткомъ сваке године рачунъ пре-чисти и патріярху изда признаница, пошто изми-ри и канцеларійске таксе; да се у име онога што припада патріярши Пећской 163.000 аспрій на го-дину плати моіой царской благайницы у надлеж-нымъ канцеларіяма, и да се дупликатъ пречиш-ћеногъ рачуна преда патріярху свршеткомъ сва-ке године. Подъ овымъ уговорима Я самъ по ца-рскомъ указу момъ одъ 8 Рецепа 1251 издао овай высокій берать и заключіо самъ и наредіо као што слѣдує:

Именованый Х. (кои да срећно сврши) из-абранъ на место Н. за патріярха Грчкогъ народа, управляюћи у исто време и именованимъ патріяр-шіяма, саставлѣнымъ съ патріяршіомъ Цариград-скомъ подъ нѣговымъ предшественицыма, упра-

вляће заєдно съ митрополитима, њинымъ пословима и њинымъ богочестіемъ (култусъ). Онъ неће быти збаченъ, осимъ ако буде обтуженъ и за крива нађенъ; нити ће и ко моћи заштитомъ и препорукомъ поставлѣнъ быти на место нѣгово.

Као што є означено у књигама, царскій є указъ одъ пре давао пуну власть на управу послова патріярху заєдно са синодомъ митрополитскимъ; и тако патріярхъ противно моіой царской заповести неће чинити ништа докъ не пристану митрополити.

Кадъ бы се годъ место патріярхово упразнило, патріярхъ се мора избирати изъ свештенства, и съ пристанкомъ митрополита, кои станую одъ старине у Цариграду; а то су: митрополити Ераклійскій, Цизичкій, Никомедійскій, Никейскій, Халкедонскій, а и съ пристанкомъ други митрополита, кои бы се у Цариграду десили; изабраный, пошто буде пріявлѣнъ высокой порти и за патріярха признатъ, управляће њинымъ пословима каноничкимъ и другима у договору са светымъ синодомъ; и докле годъ не стане чинити неправде, гонити, преступати правила канона црквены, и не буде окривлѣнъ као издайникъ државе, остаће непоколебльивъ на своммъ месту, докле годъ живъ буде.

Ако бы пакъ патріярхъ было обтуженъ за неуредно владанѣ, а ту тужбу не бы подписали сви митрополити него само неколицына одъ њи, или какавъ опадникъ, онда се на проказиваня и представляня ованова неће гледати; иначе приступиће се къ истраживаню, на услѣдъ тога учиниће се што є право, и како правый судъ донесе.

Па како одправлянѣ послова раєе у провинціяма царства, и управлянѣ прихода и расхода и други интереса цркве патріярске ніє по правилима каноничкимъ поверено самоме патріярху, него

заєднички синоду митрополитскомъ, по томе синодъ мора быти одговоранъ за дугове црквене, и како є печатъ цркве патріярске увекъ поверенъ био рукама митрополитскима, да они знаю за новце у заямъ и подъ интересъ узете. Сматраюћи съ друге стране и на то, што св. синодъ одъ сваког насртаня заклонћенъ има такође у своимъ рукама печате свію манастира у моіой држави, и да се у то не може нико мешати, зато и печатъ цркве патріярске поверенъ є ньима онако исто, као што є и пре био, и преданъ ће быти онымъ митрополитима, коє они буду изабрали за то, како бы они были одговорни према вакуфу (џамійскомъ иманю), удовицама и сиротама. Издаванћ овогъ указа учинћно є на потраживанћ заєдничко патріярха и митрополита. И противно томе неће се никада што учинити.

Као што самъ благоволіо дати новоме патріярху пуно извршиванћ власти као што су то и предшественицы нћгови имали; тако ће и садашньій патріярхъ уживати благодети стары уговора (клаузула); алъ да строго обдржава поредакъ и каноне установлћне; а онъ ће имати одправлянћ свію послова благочестія и други заєднички съ митрополитима и обдржаваће се у границама своє власти.

Како одъ патріярха и синода зависи, шиляти митрополите у епархіе ньине, и опетъ ій одонудъ позивати; тако заключеню оваковомъ нико се противити не може.

Па како ніе забранћно патріярсима, митрополитима и другимъ свештеницыма читати євангеліе у своіой собственой кући, а и иконе поставляти; то да небы гувернери тражили новаца што су у собама и у приватнымъ кућама донесена кандила, палће свеће, намештене налонћ и иконе, читано євангеліе и одслужена литургія, и

штака архіерейска изложена была; єръ є ово њима дозволѣно чинити, и зато имъ є нарочито уписано у њинъ бератъ.

Местнымъ властима, нієе слободно киньити и узнемиривати цркве и манастире, ставлѣне подъ власть патріярха и митрополита; осимъ ако имъ є на то власть дана царскимъ ферманомъ, ако покажу бурунтію пашину, или подъ изговоромъ да чине каково истраживанѣ.

Епархіе, коє одъ старина зависе одъ патріяршіе Цариградске єсу:

1. Кесарія,
2. Ефесъ,
3. Хераклея,
4. Бушлукъ,
5. Галиполи,
6. Майриофита,
7. Метра,
8. Сирулзе,
9. Цызикъ,
10. Никомедія,
11. Никея,
12. Халкедонія,
13. Дирконъ,
14. Шіалдаларъ,
15. Солунъ,
16. Читра,
17. Кампанія,
18. Платамонъ,
19. Догранъ,
20. Петра,
21. Ардамери,
22. Єрисо,
23. Трново,
24. Чирмери,
25. Кофча,
26. Зумна,
27. Адріянополь.
28. Амазія,
29. Бруса,
30. Нова Кесарія,
31. Янина,
32. Верія,
33. Аталія,
34. Талантъ,
35. Широ,
36. Салона,
37. Крста,
38. Трапезунтъ,
39. Лариса,
40. Трикала,
41. Молдавія,
42. Угро-Валахія,
43. Арта,
44. Неупакте,
45. Филипополь,
46. Смирна,
47. Родосъ,
48. Серезъ,
49. Драма,
50. Зихна,

51. Митилене,
52. Алепъ,
53. Дидимотика,
54. Ангора,
55. Филаделфія,
56. Писидія,
57. Меленикъ,
58. Патрасъ,
59. Тива,
60. Аносъ,
61. Наносъ,
62. Мисемврія,
63. Видинъ,
64. Дристра,
65. Егрипъ,
66. Софія,
67. Мидія,
68. Визіе,
69. Анхіалосъ,
70. Варна,
71. Бойланъ,
72. Макриніа,
73. Силиврія,
74. Сисополисъ,
75. Ксанти,
76. Воло,
77. Димитріясъ,
78. Скіосъ,
79. Лемносъ,
80. Имбросъ,
81. Коринтъ,
82. Монембазія,
83. Калаврита,
84. Мисистра;
85. Олене,
86. Христіанополь,
87. Науплія,
88. Пріонесъ,
89. Ленђа,
90. Санторинъ,
91. Еласонъ,
92. Самосъ,
93. Хіосъ
94. Фанарія,
95. Халдея,
96. Тиносъ,
97. Мегитарасъ.
98. Касандра,
99. Милосъ,
100. Сифносъ,
101. Егіна
102. Погоніяни,
103. Гребина,
104. Леукадія,
105. Елаклисія,
106. Ревендосъ,
107. Ћефалія,
108. Акобо,
109. Зарната,
110. Гастуни,
111. Анхіяле,
112. Нисава,
113. Андраполь,
114. Пергафтеха,
115. Триполица.

Епархіе уписане у бератъ патріяршіе Пећске, саедињене съ патріяршіомъ Цариградскомъ есу:

1. Дупница,
2. Базликъ,
3. Ихтиманъ,
4. Самоковъ,
5. Вларићъ,
6. Ерцеговина

7. Патіє,
8. Сугуръ,
9. Касаба,
10. Кусурли,
11. Ушћупъ,
12. Скопія,
13. Варна,
14. Егри Паланка
15. Калкондилеръ,
16. Нишъ,
17. Алаца,
18. Хисаръ,
19. Росба,
20. Кіюхуклукъ,
21. Радомиръ,
22. Кастендиле,
23. Истипъ,
24. Кракоба,
25. Кагіянъ,
26. Босна,
27. Рандуєнъ,
28. Саракинъ,
29. Травникъ,
30. Єни-Пазаръ,
31. Єни-Барусъ,
32. Пергоптела,
33. Ладедникъ,
34. Метрополиція,
35. Пеланћића,
36. Либиръ,
37. Тимаръ,
38. Сермандра,
39. Каћика,
40. Хисарцикъ,
41. Карадагли(ЦрнаГора),
42. Прієполѣ,
43. Таслица,
44. Майданъ,
45. Ясона,
46. Бельова,
47. Зворникъ,
48. Локола,
49. Сузитча,
50. Долакисурда,
51. Међовали,
52. Цркве налазеће се у санџакату Босанскомъ и Чієсижкомъ, Београдъ, Сирина, Бузезіо, Нова, Преспа, Приштина, Ђаково.

Епархіе зависеће одъ патріяршіе Оридске и саставлѣне съ патріяршіомъ Цариградскомъ, као:

1. Пилагонія,
2. Прилипъ,
3. Ћупрули,
4. Техіюсъ,
5. Радостина,
6. Струмница,
7. Тирингія,
8. Баранџо,
9. Пунаинга,
10. Кіокели,
11. Яница,
12. Бардари са своимъ црквама,
13. Белата,
14. Исланића,
15. Карађова,
16. Старова,
17. Флориніа,

18. Чумна,
19. Егрибоцакъ,
20. Касторія,
21. Курбителa,
22. Насилиђи,
23. Сисанъ,
24. Карнія,
25. Єнитела,
26. Пелиште,
27. Ћупруђу,
28. Хугаръ,
29. Каланія,
30. Ишіогаръ,
31. Преметесъ,
32. Тепеделенъ,
33. Београдъ,
34. Мелієкастри,
35. Нисаніе,
36. Карабурнаръ,
37. Авланъ,
38. Сита,
39. Елбасанъ,
40. Кавая,
41. Драчъ (Дурахо),
42. Тиранъ,
43. Левра,
44. Чиршова.
45. Престе,
46. Демисхисаръ.

Митрополити, архіепископи, епископи, настоятельи манастирски, пустиняцы, калуђери и сви православни, кои у реченымъ епархіяма стално или привремено живе, дужни су признавати патріярха као своґъ духовноґъ поглавара, къ нѣму се обраћати у свыма пословыма, кои имъ се буду показали и кои припадаю нѣговомъ судству (компетенціи); да се заповести нѣгове не преступаю, и да му се сви покораваю по каноныма ньиноґъ обреда (аинъ).

Патріяршіомъ ће се управляти онако као што є и пре было. Патріярхъ ће управляти пословима са св. синодомъ.

Приходи и друга даваня годишня измириваће се у четири пута. Даванѣ одъ патріяршіе Пећске и Оридске предаваће се годишнѣ дотичнымъ благайницама; а што се тиче поклона, коє є давати обичай разнымъ писарницама выс. порте, они се неће истраживати выше него колико є одређено; нити ће коме му драго быти слободно съ овакимъ истраживаньма обтеређавати патріярха и митрополите у дужности ньіове вере.

Нико неће смети одузимати одъ патріярха и митрополита власть, кою имаю надъ своимъ манастирима и црквама у држави моіой безъ фермана царскогъ; такођеръ нико неће смети чинити какве му драго сметнѣ, кадъ се поправляю цркве по закону и кое се поправке мораю извршити да се цркве одрже у своме старомь стању.

Безъ потраживаня патріярха и синода никоме се неће дати епархіе или епископіе бьо онъ ко му драго.

Ако бы когодъ одъ раѣ хтео се оженити, или свою жену пустити, нико другій осимъ патріярха и нѣговы заступника у то се мешати неће.

Свештеницы и заступницы патріярхови, кои су безъ одобреня нѣговогъ допустили, да се кои одъ раѣ ожени, или кои су учинили што, због чега се мораю по канону казнити, треба казнь да претрпе, и у то нико да се не меша.

У случаю женидбе, распуштаня и други послова, као и у случаю распре између поданика моѣ выс. порте, кадъ патріярхъ, митрополити, архіепископи, епископи и наместницы заповеде раи, да положе заклетву по своме обреду, па да се тымъ начиномъ стварь поравна или посведочи, или ако се за добро нађе да се на кога анатема метне и тако да се казни; кадіѣ и наиби (судіѣ и чланови суда) у то се мешати немаю противно постоећимъ правилима и истраживати глобе противно налазку и одобреню патріярха, митрополита и епископа.

Свештеницыма неће быти слободно, по собственой власти своіой благословити бракове забрањене.

Како правила нѣиове вере забранюю раи пустити жену и узети другу пре смрти прве; тако и четири пута женити се; то правила ова не само што ће се обдржавати, него они кои противу

исти правила узраде, быће казнѣни. И као што є забранѣно оныма кои се жене недопуштенымъ начиномъ, у цркву доћи, тако исто кадъ бы такова лица помрла, неће моћи местна властъ натерати свештенике, да ій прате у гроблѣ.

Све што бы митрополити, архіепископи, епископи, свештеницы, пустиняцы, калуђери и други христіяни на смрти тестаментомъ завештали црквама, сиротиньи, патріяршіи, митрополитима, архіепископима и епископима, њина завештаня быће снажна по канонима њине вере; и сведочбе христіянски сведока быће допуштене одъ светогъ закона; свако завештанѣ, коє за живота учини христіянинъ патріярху, архіепископу, митрополиту, епископу, цркви и другима, изискаће се после смрти нѣгове одъ наслѣдника по закону. Наслѣдницы дужни су платити каноничке приходе.

Ако кои рая трећину добара свои поклони цркви, манастирима, патріярху, митрополиту, архіепископу и епископу, трећина ће се ова одузети одъ наслѣдника посредствомъ закона.

Епископи, калуђери, архіепископи, митрополити, свештеницы и настоятельи манастирски, кои бы што скривили противу свои обреда, казниће се по канону, и нико се неће томе противити или се у то мешати.

У поставлянѣ и избациванѣ пароха нико се мешати неће.

Кадъ патріярхъ и синодъ заключе, да се збаце или поставе митрополити, архіепископи, епископи, калуђери и настоятельи манастирски, или да се попуне места умрлы митрополита, архіепископа и други достойника, изборъ ће се овакавъ одобрити кадъ ми потраживанѣ за то дође одъ патріярха и кадъ се плате таксе, коє се дати имаю моіой царской благайницы. И тако ће се издавати потребни берати да се у званія поста-

ве; осимъ тога издаће се царска заповесть, да се нико не уплеће и патріярха да не нагони силомъ кога ће поставити на кою епископію и архіепископію.

Ако бы паша, кадія и наипъ тражили да се збаци или прогна због рђавогъ владаня кои митрополитъ, архіепископъ и епископъ, то ће зависити одъ суда патріярхова; и ако бы се противу ньи исти подносиле тужбе непосведочене и ако бы другимъ коимъ начиномъ изданъ было ферманъ, онъ се извршити неће.

Ако бы се кадъ потражило или наредило да се одъ патріяршіе Цариградске две патріяршіе: Пећска и Оридска, или друга коя митрополія одцепе, на тако потраживанѣ и наређиванѣ неће се гледати. Царскій хатъ у надлежне књиге уписанъ и изишавши на тай конацъ, да се обджи редъ постоећій стварій, и зато овой наредби што противно учинити се неће.

Све парнице око старешинства и самогъ светогъ закона, коє бы се могле заметнути између патріярха, митрополита, архіепископа, епископа наместника и ньини чиновника, размотриће се и судити у царскомъ дивану.

Никакавъ христіянинъ неможе се силомъ натерати да се одрече своє вере.

Петнаестъ чиновника патріярхови, међу коима и нѣговъ капу-ћехая — заступникъ — неће плаћати арача ни други намета личны.

Седамъ чиновника патріяршіе Пећске и петнаестъ патріяршіе Оридске уписани у старимъ бератима као ослобођени одъ данка на личность, биће и у напредакъ, одкако су те две патріяршіе съ Цариградскомъ саставлѣне, ослобођени одъ данка.

Патріярху ће слободно быти, и да се у то нико не меша, да има своє винограде, башче, има-

ня, тргове, землѣ, манастире, дућане, добра и живу стоку, коє се све сматра као побожна завѣштаня и ков све зависи одъ патріяршіє и цркве.

Ако патріярхъ има примати одъ митрополита, архіепископа, епископа, калуђера, настоятеля манастирски и друге рає, што му годишнѣ припада по постоећемъ реду и по гласу нѣгова берата, судіє местне даће оружану помоћь по закону нѣговомъ повереніку, кои му приходъ купи, и помоћи ће му, да скупи оно што му припада.

Рая ће плаћати годишнѣ даванѣ, милостиню, венчаницу и за манастире и све остале поклоне за патріярха по старомъ обичаю безъ свакогъ противлѣня.

Патріярховимъ повереницыма, коима є препоручено да купе годишня даваня, даће се пратиоци, и ако бы они — повереници — морали менять ношиво и штапове носити, чиновници кои се зову урфіє — привременици — не могу имъ на путъ стати или одъ ньи новаца узимати преко закона.

Ако какавъ архіепископъ или епископъ небы имао новаца да правителству плати што плаћати има, него бы имао какву робу или друге таке ствари да распача, повереници ньини, кои бы ову робу носили, да не буду узнемириваны и да не плаћаю по местима, где се ћумруци налазе, надзирателыима или поморскимъ скелама царину или друге поклоне да даю.

Ако бы се за потребу патріярхову носили производи съ нѣговы винограда: клюкъ, медъ и друге ствари, коє бы му христіяни доносили у име милостинѣ, надзирательи ћумручки и ћумручіє не ће ништа за то тражити ни по скелама ни по другимъ местима нити ношеню томъ и найманѣ сметнѣ чинити.

Дминица, доходакъ: касабіє, новци одъ милостинѣ, благослова и тржишта, венчанице за прву,

другу и трећу женидбу и други поклони, кои се даю патріярху, митрополитима, архіепископима, епископима, настоятельима манастирскимъ и другомъ свештенству, съ дванаестъ аспри кое платити има сваке године оженѣнъ човекъ, и еданъ цекинъ свакій свештеникъ митрополитима, да се плате безъ затезаня; па ако кои христіянинъ место готови новаца да у зрну или зеитину, одъ овы производа нити ће се наплаћивати царина нити бачъ.

Кадъ патріярхъ или нѣгови люди желећи измирити оно што се правителству давати има, стану купити доходке одъ цркава и села, кои се доходци зову ембатични, па како се догађало често да су поменути люди узнемиравани были одъ чиновника моє высоке порте, гледаће се да се овакови самовластни поступци не чине.

Ако бы се кои одъ рав у време кадъ се порезъ за правителство купи скупили у єдну кућу са своіомъ родбиномъ и породицомъ, казующи да они сви составляю само єданъ димникъ — кућу — и тимъ бы се хтели ползовати, што є у берату уписано: толико ће се платити одъ єдне куће; то имъ неће быти слободно таквимъ начиномъ оштећавати државный приходъ. И ако бы властели, као што су заими и тимаріоти — кои имаю веће и манѣ спахилуке — казали да рая по нѣіовимъ спахилуцима, кућама и селима, све су нѣини настойници, селяци и слуге, да тако извуку люде одъ плаћаня димнице; то имъ се допустити неће, да се оваковимъ изговоромъ послуже.

Кадъ бы патріярхъ и митрополити хтели за рачунъ даваня правителству узети себи ствари, конѣ и иманя умрлы митрополита, архіепископа, епископа, старешина манастирски, калуђера и калуђерица, чиновници финансіялни — касамъ — кои наслѣдіє деле, управителъи и надзирателъи побожны заведенія, представници и други чиновни-

ци не могу се у то мешати, као да то наслѣдіе све по кньизи благайнице у име доходка ньима припада; єръ по одредбы мога царскогъ хата — писма своєручногъ — ако умрли нема наслѣдника, одъ добара нѣговы треба да се измири што є узаконѣно; а ако има наслѣдника, финансіялно надлежателство не може на ньи руке метнути.

Кадъ патріярхъ и синодъ заключе, да се по канонима казне митрополити и епископи што не плаћаю оно што су на годину плаћати дужни, да имъ се одсече коса или да се збаце а ньихове епархіе другима даду, оваквой наредби нико сметнѣ чинити неће.

Ако бы кои одъ раѕ у друго се место преселіо да се тамо незаконо ожени; неће му се допустити, да се оженити може.

Нетреба нагонити свештенике силомъ да венчаваю недопуштене женидбе; нити треба узнемиравати патріярха и митрополите да поставляю и збацаю епископе.

Нити ће когодъ сметати нити потраживати да се кои одъ раѕ прокуне због какве казни; нико и никоимъ начиномъ да се у овакій посао не меша.

Калуђери кои су се одрекли светски ствариј, неће смети коѕ куда ићи забаве ради; па кадъ имъ патріярхъ и митрополити заповеде, да се врате у свой постригъ, нико се томе противити неће.

Ако бы патріярси изъ други места у Цариградъ дошли да своѕ послове у редъ доведу, они те своѕ послове валя у редъ да доведу преко патріярха и митрополита.

Ако кога архіепископа или свештеника треба затворити по закону, то ће се учинити преко патріярха.

Они калуђери и пустиняци, кои бы се усудили тумарати коє куда и немире чинити, биће одъ патріярха и митрополита казнѣни и повраћени у манастире у коима су пре били.

Кадъ патріярхъ желећи дознати, како рачуне црквене и манастирске воде они, кои њима управляю, па нађе да су они кои рачуне полажу доходке себи присвоявали, и зато ій збаци и место њи постави друге; томе се нико противити неће.

Чиновници, урфіе, нетреба да узнемирую и досађую епископима кои имаю своє берате и зависе одъ патріярха, кадъ купе димницу. Да не бы было оваковы досађиваня, треба ову наредбу уписати у њіовъ бератъ.

Потраживаня патріярха и синода, подкрепљена печатомъ патріярскимъ, узимаће се у размотренѣ.

Нико неће моћи узнемиривати патріярха, нити му сметати да носи штаку; нити ће се другимъ начиномъ ко мешати у нѣгове послове.

Патріярха неће моћи нико натерати, да узме у службу люде, коє нити онъ нити синодъ не бы хтели у служби држати.

Патріярхъ у кругу власти кои му є горе означенъ управляће земляма стављѣнимъ подъ духовно судство нѣгово за єдно са синодомъ; и да се нико у то не меша.

Тако да се зна, да є овако, и да се верує племенитомъ знаку, коимъ є указъ овай утврђенъ.

Издано месеца Муарема 1272 у Цариграду добро сачуваномъ.

У овомъ берату имена епархія подъ патріаршіомъ Пећскомъ, нису написана као што бы треба-

ло. Има ту много погрешака. То быва увекъ кадъ се имена пишу Турски, коя нису Турска. Имена ће се та по времену моћи поправити, особито кадъ се добаве преписи концепта берата, кои су Пећскимъ патріярсима одъ порте давани, и кои се концепти, у државной архиви у Цариграду наћи, преписати и сравнити могу. Нама є за сада доста оволико да знамо докле се простирала область патріяршіє Пећске.

Іованъ Гавриловићъ.

ДИПЛОМА ВОЄВОДЕ УГРОВЛАХІЙСКОГЪ ІОАННА МИХАИЛА

одъ год· ҂зрд҃ = 7104 = 1596.

Милостїю божїєю Їωанъ михаилъ воєводь и господинъ вьсоє ꙁемле Ѹгрωвлахїнскоє синь великага и прѣдобрага покоинага Їωана петрашкω воєвода . даватъ господствами сїю повелѣнію господствами . добреве ѿ костещї сь синꙋ имъ пьтрꙋ . и съ синовемси . елице мь богꙋ прѣпꙋстить . ꙗкоже да мꙋ єстъ ωчинꙋ . ꙋ чернихъ врхь . дѣль радꙋлωвь ѿ рошїꙗ вь сахварѣ колика хокетъ се хтетъ избратъ ѿ посвꙋде ѿ полю и ѿ водꙋ и ѿ сꙋхꙋ и ѿ шꙋмꙋ и ѿ сьдалища . ꙁа кеюж га єстъ (пωгнал .... синꙋ им ст ...?) ѿ господина радꙋла ꙁа д҃ апр҃и готови и ꙁа єдин крьг: ь и прωдадо тѣхь люде иже виш рѣхь. тає ωчинꙋ ꙁа своє с добро волю . и съ ꙁнанїє вьсамь мигїꙗшωмь ѿ крьстин. мѣстω ѿ гωръ и ω доль и ѿ прѣдь господствоми . сего ради дадωхь мꙋ господствоми добреве и сь синꙋ . ємꙋ пьтрωвь . иже више рѣхь . ꙗкωже да мꙋ єстъ ωчинꙋ вь ωхабимь . синовемси . и внꙋкωмь . и прѣвнꙋчетωмь . ни ѿ кωгоже и нипололѣбїимь . по риꙁмω господствами . и сіже свѣдетелю поставлѣемь господствоми . поутенимь правителемь господствами . Жꙋпань ікань велики дворникь . и жꙋпань кисарь велики лωгωфеть . и ѳеωдωсїє велики вистіарь . и радꙋль кωмωрникь . и шербань пехарникь . и калωіωнь спатарь . жꙋпань прѣда велики постелникь . и искꙋсарь велики лωгωфеть и єюже намаꙁахь аꙁь пьтрꙋ

граматикь . вь месеца юли кд҃. дни. вь стωлии граду гергице . и ѿ адама до сего текуще лѣтωмь. вь лѣт. ҂зрд҃.

Іωань михаиль воєводь милостїю божіею господинь

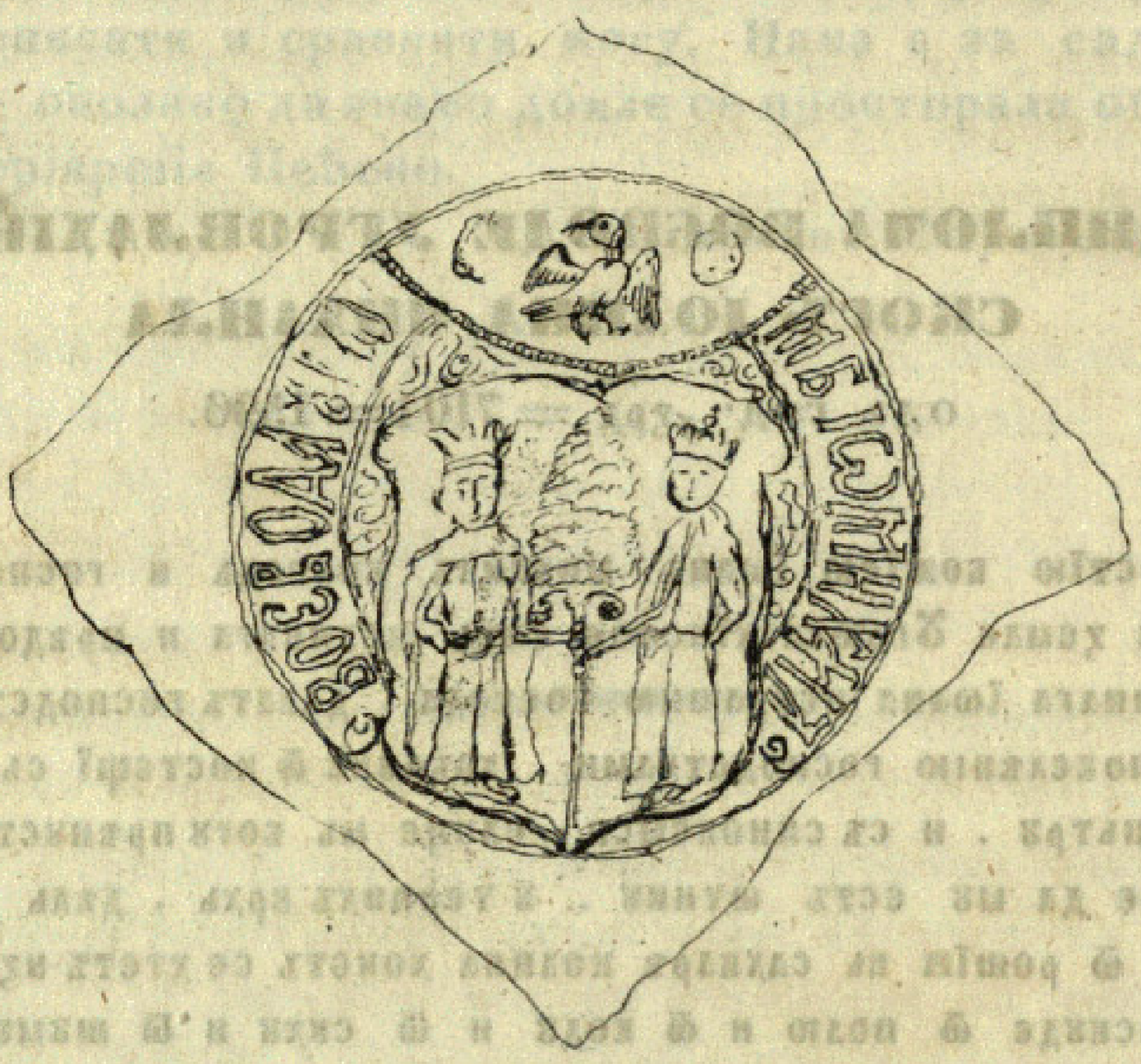

на печату пише: милостію Божіею Іωань міхаиль воєвода

Оригиналъ налази се кодъ Друштва Срб. Слов.
Съ оригинала вѣрно преписао

Дръ Янко Шафарикъ

У Београду д. 30 Септ. 1856.

РУКОПИСЪ КИПРІЯНОВЪ.

У Београду у Народной библіотеци има рукописъ у коме су црквена правила за ове дане:

1. месеца юнія 15, кнезу Лазару.

2. мѣсеца ѡктоврїа въ а дьнь, покровь прѣсветые богородице.

3. мѣсеца мана ѳ, прѣнесенїе мощеи чьстныихъ иже въ светыхь отца нашего николи ѿ мѵри ликїе вь фрѵскыи градь баръ.

4. мѣсеца ноемврїа кд, светаго великомѵченика мерькѵрїа.

5. мѣсеца їанѵарїа ѕі, паметь прѣподобнаго и богоноснаго ѡтца нашего рѡмила.

Писанъ є на хартіи у 8-ини. Има 164 листа безъ првога и осмога, коихъ нема, те су му за то прве речи свршетакъ мале вечернѣ кнезу Лазару: ... ѿ кръвы твоих чьстных въплъщаѥт се, дѣво, и по рождъствѣ те нетлѣнинѵ показа Табаци су броєвима Словенскимъ забележени на првомъ и последнѣмъ листу; ови броєви иду опетъ изъ почетка одъ листа 25, где се починѣ правило покрову богородичину, и одъ листа 96, где се починѣ правило св. Ромилу. Тако дакле рукописъ има три раздела; у другоме одъ ньихъ само су на прва три табака поменути броєви, а на осталима ихъ нема. И листови су осимъ 85—95 забележени броєвима (Словенскимъ), кои одъ листа 96 (где се починѣ правило св. Ромилу) иду опетъ изъ почетка, али се познає да ихъ ниє бележио онай кои є рукописъ писао него неко другій доцніє. Листови 86—95 испредъ

службе св. Ромилу а иза правила св. Меркурію са свимъ су одъ друге хартіє, грублѣ и новіє. У првоме одъ речена три раздела има по 22 врсте на страни, у другомъ по 20, у трећемъ по 19. — На другой страни листа 22-гога, где се управо свршує правило кнезу Лазару, пише скорописнимъ словима: и прости, брате мои любимыи, аще и мало послꙋшаніє, обаче любовь рачителнаа. — Истимъ писмомъ на другой страни листа 24-тога, дакле на краю првога раздела, пише: сїа хартїа до конца не валꙗ, не валꙗ, прости брате, прости. А на првой страни листа 82-га, где се свршує правило св. Меркурію, опетъ истомъ рукомъ и словима стои записано: кь вам же вьсѣмь молитвꙋ творꙋ, и молѥнїє простираю, ꙗко кь прѣмꙋдрїимь, аꙁь оулишени раꙁꙋма, єда нѣкто вькоусивь молитвы пролѣєть о мнѣ грѣшнємь, да очистить беꙁмернаа наша сьгрѣшенїа милостивыи владыка, вьсѣхь нась да вьложить вь страхь свои, єже ѥсть начелѡ въсакои прѣмоудрости. много грѣшни Кѵпрїань їєромонах рачанинь вь лѣто бытїа ҂ꙁс, ѿ рожд. ҂ахчв. Зна се дакле да є рукописъ нашъ довде (прва два раздела) писао єромонахъ Кипріянъ године 1692. Да ли є онъ писао и трећій разделъ, правило св. Ромилу, може се сумняти, єръ є писмо доста различно, премда є истога доба. Листови 86—95 као што се одъ осталога разликую хартіомъ, тако се разликую и писмомъ: оно є позніє и са свимъ грубо, а и нема на ньима ништа него преписъ съ првихъ листа службе св. Ромилу, и то по Руски, као што су данашнѣ црквене кньиге наше.

Одъ три знатна човека имамо автографе у овомъ рукопису. Листови 83—85 Кипріянова рукописа были су празни, пакъ є на првой страни листа 84-ога записано ово: Лєто битїꙗ ꙁскѳ. да сѣ ꙁнадє когда прїиходи ꙋ монастир раваницꙋ илити врдник аꙁ митрополит расски ї єѯархь светаго прѣстола срьбскаго ар-

сеніе ѡановичу, посланик милостиніе ради ѿ свѣтеншаго патріарха срьбскаго и бугарскаго господина господина Моисеа, при игумену равашичкому кир кисаріону, и проигумьну кир софронію. на лѣто господніе аѯка мца їюн. к. рѵкою аз Арсеніе Ѡановичу. Исподъ овога записа на истой страни стои и ово: Сей за живота нѣкоганнаго патріарха правилик коспрінми престолъ сербскій и бысть патріархъ, иже и нынѣ многолѣтствуетъ, свидѣтельствую аз Никентій Стефановичь архїдїакон белградск... митрополїн. У горнѣмъ запису митрополита а потонѣга патріярха Арсенія знатно є іошъ што се са свимъ добро познае како є србизме дотеривао према Словенскимъ књигама изъ Русіе истый архиђаконъ Вићентіе, н. п. у речима „в монастир“ одъ в начиніо є в҃, у речи „с(вѣ)таго“ одъ о начиніо є ѡ, у речи с(вѣ)теншаг(о) одъ є начиніо є ѣ, у имену Арсеніе одъ крайнѣга є начиніо є й, итд.

На страни другой листа 24-ога, исподъ онихъ речи где се Кипріянъ тужи да му „хартіа не кала“ записао є поменутый Вићентіе ово: Ко истинив братѣ аще и дакнашна хартіа, соткорихъ на ней пробу, и искусихъ простымъ характеромъ и не на таковое дѣло ѹстроеннымъ уриникомъ, но ѡбрѣтохъ ткою книу уесѡ ради написалъ еси изѣтъ: по неже не возмогалъ еси послѣдующему правилу сотворити начало лозы и проу., дѣло же и трудъ твой похвалах есмь рабъ недостойный Никентій архїдїаконъ бѣлградскій.

На другой страни листа 85-ога има овай записъ: Лѣто ,аѯи. бивши мнѣ василію петровичу архимандріту і єѯарху пекскому посланїку патриарха сербскога господина господина ѳанасна ради мїлостинѣ и вещен цѣрковних арсенїемь уствртим ка сих странах їзнесенних, и слави ми се ѡ васкрсенїю бїти ка монастир свѣтаго краља лазара равашїцх їли кердїкь зовоми цѣлих(ь) пѣть дьнь, ѿ игумена алеѯна и ѿ братіе гощень.

На другой страни листа 83-га има овай записъ, у комъ се спомиње митрополитъ Мойсіе, али се

не зна ели га башъ онъ писао: Лѣто бытїа ҂зслд. Вѣсто бꙋд и какѡ прїиде въ с(ве)тꙋю обитель преѡс(ве)щеннѣйшїй архїепїскопъ и митрополит белградски и всегѡ хрїстїанства под властїю пресвѣтлаго цесара римскаго ѡбрѣтаемаго господинъ господинъ Мѡѵсей Петровиѵ въ обитель глаголемꙋю вѣрник, идеже поѵивают мощи с(ве)тагѡ великом(оу)ченика кнеза Лазара нетлѣнїемъ оукрашени, и проливают дары исцѣленїа всѣмь с вѣрою и любовїю нелицемѣрною приходещим к рацѣ с(ве)тым мощем егѡ. въ лѣто ѿ рож. х. ҂аѯкѕ їꙋлїа аї.

Садъ да видимо шта рукописъ нашъ има самъ за историю.

У правилу кнезу Лазару има и житіе нѣгово (на листу 14—18), кое се осимъ езика и правописа готово ни мало не разликуе одъ онога у Србляцима (н. п. у ономе кои е штампанъ у Москви 1765 и име му е Правила молебная стыхъ сербскихъ просвѣтителей). Найзнатнія е разлика што нашъ рукописъ казуюћи како е кнезъ Лазаръ завладао Србскимъ царствомъ вели: пръвѣѥ благословлѧет се ѿ архїереѡвѣх рꙋкъ, и въсего приѵта и събора сръбскаго, и тако самодръжацъ бывает сръблѥм, а у поменутомъ Србляку нема събора сръбскаго, него место нѣга само „приѵта цр҃ковнаго“. Друге су разлике н. п. само оваке: нашъ рукописъ поминюћи женидбу Лазареву вели: съдрꙋжъбницꙋ себѣ съѵетавает, а у Србляку на томе месту стои „сꙋпрꙋжницꙋ“.

У правилу кнезу Лазару има на краю и похвала, коя за историю Србске кньижевности може быти врло знатна. Она е осимъ малихъ разлика исто оно што намъ е познато као записъ на покрову кнеза Лазара и штампано у П. І. Шафарика кньизи Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův (у разделу: okázky občanského písemnictví, стр. 27—28).

У нашемъ рукопису она овако гласи:

Мѣсеца їѹнїа .їе. светаго и славнаго великомоученика лазара.

Въ животѣ своем о христѣ подвизав се, и поганым измаилтѡм твердѣ противл се, нынѧ же ѹ прѣстолл владыкы своего ликѹе радѹеши се.

Въ .їе. коньцъ житїю лазаръ прїет. (1)

Въ красных мира сего въспитал се еси ѿ юности твоеѥ, ѡ новїи моученичѥ, кнеже лазаре, и крѣпка рѹка господнѧ въ всѣх господах землънїих крѣпка и славна показа те. господствовалъ еси (2) землѥю ѿчъствїа си, и въ всѣх благыи (3) възвеселилъ еси вѣрѹченнїе ти христїани, и моужственнимъ срдцемъ и желанїемъ благоустїа (4) изъшълъ еси на змїа и съпостата божственых црьковъ, разсѹдивъ несътрпимо быти срдцѹ твоемѹ, зрети христїани ѿчъства ти ѡбладаемїимъ быти измаилтѣни, аще ли сего не полѹчїиши, ѡставити тлѣннѹю высотѹ земнаго господствїа и (5) ѡбагрити се кръвїю своею. и съвъкѹпити се съ вои небеснаго цара. тѣмже и двѣ желаемѣ полѹчилъ еси: и змїа оубилъ еси, и мѹченїа вѣньць въспрїелъ еси ѿ бога. и нынѧ не въ зъбвенїе постави възлюблѥннаа ти чеда, ихже сирїих ѡставилъ еси прѣшъствїем твоимъ. тебѣ бо ѹпразднившѹ се въ небеснаа веселїа вѣчнаа. мнѡгїи скръбыи и болезны ѡбѥше възлюблѥннаа ти чеда, и въ мнѡзѣх скръбѣх житїе провъждаютъ, ѡбладаемїи бо сѹть измаилтѣны, и трѣбѹем въси помощи твое. тѣмже молим се, моли се къ общемѹ владыце о възлюблѥннѣх ти чедѣх и ѡ въсѣхь иже съ вѣрою и любовїю (6) слѹжещих имъ. печалем бо мнѡзѣмь съпреженна соутъ възлюблѥннаа ти чеда, ѩдѹщїи бо хлѣбъ ихь въздвигоше на ныхъ ковъ великъ, и твоѧ благаа въ

(1) Овога довде нема у Шафарика.
(2) Овде у Шафарика има и.
(3) У Шафарика благыхь.
(4) У Шафарика благооустїа.
(5) Овога одъ речи ѡставити до и нема у Шафарика.
(6) У Шафарика найпре любовїю па онда вѣрою.

ꙁабитъ положи҃ше (7), ѡ моученицѣ. въ аще и прѣшлъ есн ѿ житїа сего, скрѣбы и болѣзни уедъ тконх вѣди (8), и ако мученикъ дръзновенїе имаши къ богѹ (9). прѣклони колѣнѣ къ вѣчнаѥмоу те кладыце, проси мнѡголѣтное къ благыих житїе къꙁлюбленнїим ти уедѡм проводити благоѹгодно (10), проси православнѣи вѣрѣ христїансцѣи неѡскѹдно стоати къ ѿчѣсткїю ти, проси благодѣтелю (11) и побѣдителю богѹ побѣдѹ подати къꙁлюбленним ти уедом, кнеꙁѹ стефанѹ и кльку, на невидимїе и кыдимїе враги. помощь бо аще прїимем, съ богомъ тебѣ похвалѹ и благодарение къꙁдамн. съвѣри анкъ (12) съвесѣдник светыих мученикь, и съ вѣсѣми помоли се прославлѣшомѹ те богѹ. къꙁкѣти (13) геѡргїю, подвигни дмитрїа, ѹбѣди ѳеодора (14), поими меркѹрїа и прокопїа, и .м. моученикъ секастїнскых, не ѡстави, къ ныхже моученїи коюют уеда твоа (15) кнеꙁъ стефан и клькъ. проси ѿ бога подати помощь. (16) прїинди ѹбо на помощь нашѹ, идеже аще есн. на моа (17) же малаа приношенїа призри, и къ многаа къмѣни сїа. не по достоанїю бо тебѣ похвалѹ принесох, нъ по силѣ малаго ми разѹма. тѣмже и малаа къзмъздїа уаю нъ не како (18) ти, страстотрѣпуе христовъ (19) и светы моученицѣ много бо податникъ (20)

(7) У Шафарика **поставїше**.
(8) У Шафарика **кѣсї**.
(9) У Шафарика **господоу**.
(10) У Шафарика **богооуѕгодно**.
(11) Ове речи у Шафарика нема, тако ни потонѣга и.
(12) У Шафарика има iошъ **сконхь**.
(13) У Шафарика **къꙁкѣсти**.
(14) У Шафарика **ѳѡдѡрѣ**. Крайнѣ се слово не види добро у нашемъ рукопису.
(15) У Шафарика има iошъ **къꙁлюблена**.
(16) У Шафарика ово место овако гласи: **проси подати нинь сѣ ѡть бога помощи**.
(17) Место на моа у Шафарика стои **мамона**.
(18) У Шафарика **тако**.
(19) Место **страстотрѣпуе христовъ** у Шафарика стои **ѡ милн мои господине**.
(20) У Шафарика **малоподатливь**, и нема **бо**.

былъ єси въ тлѣнныїихъ и малокѣунїихъ, колми паче къ непрѣходнимъ и великїихъ, иже къспрїелъ єси ѿ бога. телѣсиѣ бо страннюю мене къ страннымъ окрѣмлѥ (21) єси нꙁобїнано. нынѣ же ѡбоюдꙋ прошꙋ да ѡкрѣмиши мене (22), и да ѵтиши бѣрꙋ лютꙋю доꙋше и тѣла моего. прѣдстоніши бо ѵ прѣстола кладыкы съ моꙋѵенныѵскыми лнкы кѣсѣлє сє прѣбогатє. моли ѡ стадѣ твоем прѣкрасиѣ ѿꙋѣство твоє съхранити ѿ въсакого нꙁманлътскаго нахожденїа. ако тоиѵ подобаєт късакаа слака, ꙋѣстъ и поклаиаиїе отцꙋ и сыиꙋ и съ свѣтымъ доꙋхомъ и нынѣ и присно и къ вѣки вѣкѡм амни. (23)

Може быти да бысмо много добили кадъ бысмо поуздано знали како су ове речи калуђерице Єфиміе дошле у правило кнезу Лазару по нашемъ рукопису. На то бы најлакше было помислити да ихъ є отацъ Кипріянъ преписао съ покрова кнеза Лазара. Али валя узети на умъ да у запису на покрову и у нашемъ рукопису стои: „на мои же малаа приношєнїа призри и къ мнѡга къмѣнии сїа“, и да се одмахъ за овимъ речима каже каква су „приношенїа“ и шта су „сїа“, па се не спомиње покровъ, него стои: „не по достоиніїю бо тебѣ похвалꙋ принесох, иъ по силѣ малаго ми разꙋма“. Ове речи колико съ єдне стране сметаю мислити да є ово Єфимія писала само да буде записъ на покрову, толико съ друге стране допуштаю мислити да є ово у правилу кнезу Лазару могло быти или права похвала или место нѣ какавъ годъ поговоръ калуђерице Єфимія, кои у старіемъ рукопису нађе отацъ Кипріянъ и пре-

---

(21) У Шафарика **ѡкрѣмлѧѣ**.

(22) У Шафарика **мє**.

(23) Последнихъ врста одъ речи **прѣдстоніши** до краја нема у Шафарика, а у нашемъ рукопису нема подписа кои има Шафарикъ: **Єфимїа оусрьдно приносить сїа тебѣ, свѣтыї**. — Ово су све разлике осимъ правописа, кои є у Шафарика старіи.

писа. Оваку похвалу могла є Єфимія и на покровъ препочети. Може быти да ће се стварь ова расветлити ако се кадъ нађе у старіємъ рукопису служба кнезу Лазару, за кою се іошъ не зна ко ю є писао.

Знатно є што у служби кнезу Лазару рукописъ нашъ има две молитве, у коима се као народный владалацъ споминѣ деспотъ. Ево ихъ:

Иже въса приведы ѿ небытїа въ бытїе, иже ѿ дѣвы неискꙋсомꙋжнїе насъ ради въплъщ се, изманлꙗ врага покоры борещаго нас, деспотꙋ нашемꙋ побѣдꙋ дарꙋи молбами твоего лазара и рождъшеѥ те слово божїе. (л. 14).

Оукрасивъ доушꙋ свою божьствнымы лѣпотами красномꙋ словꙋ славнъ прѣдстоиши въ дръзновѣннїи мнозѣ, сего ради и молим те, съ выше насъ пѣвцѣ своѥ назыран, милостивно деспотꙋ нашемꙋ побѣдителнаа на сꙋпостаты испроси, ꙗко да те оублажаем. (л. 21)

У правилу св. Ромилу имаю два житія. Єдно є на обичномъ месту, пократко (на листу 111—114), и починѣ се овако: Съ оубѡ ѿчьство имеше бдинь (*), родителѥ же благочьстивы и боѥще се бога, ѿ нихже и въ оученїе кнїгамь дает се, а свршує се овако: светаа же его рака источникь спасенїа въсѣмь вѣрныим быст, слѣпыимь подающи зрѣнїе, хромыимь хожденїе, и просто рещи, въсакь недоугь и въсакоу болѣзнь исцѣлѥваѥть. Друго є са свимъ на краю и врло дуго (л. 120—164). Починѣ се овако: Житїе и жизнь и ѿ чести чюдеса новоꙗвлѥннаго и прѣподобнаго ѡтца нашего ромила поустынножителꙗ, съписано григорїемь оученикомь его, ошьлникѡм и доброписцемь, въ подкрилїи светые горы аѳона, въ мѣстѣ нарицаемѣмь мелана. благослови ѡтче. Ничтоже сице сладчаише, ниже иже добры рачителѥмь тьщанїа достоино, ꙗкоже иже прѣподобнѣ и боголюбьзнѣ житїе прѣшьдшихь светыхь, страданїа и бѡрби писанїю прѣдаати. А свршує се: съ благостїю прїими похвалѥнїе

(*) Тако се у старимъ кньигама зове Видинъ.

ѿ оубогаго ѹма моего, ꙗко да твоими молитвами прощенїе прїимемь прѣжде бившїихь грѣхь нашихь, и небеснаго дара сподобїим се, и небесное наслѣдѹемь царство съ вьсеми светыими, о христѣ їсоусѣ господи нашемь, емоуже подобаѥть слава и чьсть и покланꙗнїе съ безначелныимь его ѡтцемь и всесветынь и благыимь и животворещимь его доухомь, ныня и присно и въ вѣкы вѣкомь амїнь. Што се у дужемъ житію налази за исторію, ово є: Место где се родио Ромилъ славнѣишїи є градь бдинь иже къ истрѹ лежещїи, егоже и пищи странѹ не погрѣшить кто нарещи. Отацъ му грькь бѣше родомь, ѿ бльгарь же мати. Име му пре калуђерства беше Рѹско. Кадъ су га родительи дали оучителю нѣкоемѹ въ оученїе, — въсѣхь прѣвъзыде иже прѣжде его въ оучилище въшьдшее дѣти. Отишавши одъ куће да се покалуђери постизаеть загорїе, въ торновь прѣжде глаголѥмыи градь, ныня же трїновь тоежде епархїе въходить, и онде се постриже у едномъ ѿ иже тамо монастиреи, а триновѹ ѥсть присѣдещїа гора оустїе мѣстнымь нареченїемь зовома, и хльмь нѣкыи въ прѣдградїи, гора светаа и тъ наречень ѿ древныих, въ нихже мнѡжьство инѡкь живѣше и даже до ныня живѹть. Одатле се Ромилъ пресели у парорїнскѹю поустыню ка Григорію Синаиту, где имаю езера ихже жителѥ мѣста оного виры нарицють. Али за зѣлное томлѥнїе злолютных разбоиникь, ихже и хоусаре мѣста оного жителѥ нарицють, Ромилъ и другъ му Иларіонъ ѿходеть ѿ парорїа, и въ загорїе пакы възвращают се, и стане се въ мѣстѣ могкры нарыцаемомь, ѿстоанїемь дьне единого тринова града. А кадъ оувѣдѣше ꙗко парорїанскаа пѹстыня добрѣ жителствѹеть, царѹ алеѯандрѹ съ гнѣвомь запрѣтившѹ мнѡгомь, разбоиникѡмь и ѹбїицамь главное подети томлѥнїе, — ѡставлше загорїе, въ парорїе пакы възвращают се. Тада къ ньима дође и Григоріє (кои є ово житіє писао) ѿ константина града. После некога времена яви имъ писанїемь скопелскыи кѥфалїа ꙗко мѹсѹлмани хотеть та-

мо прїити, него да се уклоне оданде, и тако се они опетъ врате у ꙁагорїє у кѥлїє своє пръвыє иже въ могкри. На скоро отиде Ромилъ оданде у Свету гору и настани се у гори свєщєнныѥ лаврїи, иже и мєлана мѣстнымь ꙁванїємь. Али по врѣмени нѣкоємь слꙋчи сє оубїєнїє быти христїаньстьвнѣишаго деспота оуглѥше, и тада метежа и страха вси инωци иже въ свєтѣи горѣ живꙋщєи испльнишє сє, и мнωꙁи ѿ свєтыѥ горы иꙁбѣгошє, па тако и Ромилъ въ ино мѣсто ѿходить, невѣдомо васнь и неславно, аꙋлонь ωбычною бесѣдою ꙁовомо, а найпосле и аꙋлона ѿлꙋчаѥт сє, и въ срьбскꙋю ꙁємлю ѿходить съ оучєнїнкы своими, въ мѣсто глаголѥмоє раванница, идєжє ωбытєль ѥсть господа нашєго Ісоуса христа, праꙁдникь въꙁнєсєнїа, и врѣмє нє ѕѣло много тамо прѣбывь въсходить ѿ ꙁємлѥнныхь къ вѣчнїимь ωбытєлѥмь. — У краћему житію не споминѣ се име деспота Углѣше, него стои начєлникь иже макѥдонїи и тракїи владычьствꙋєи. А за прелазакъ Ромиловъ изъ Свете горе у Раваницу овако говори краће житіє: иꙁ горы иꙁьшьдь, илꙋрїкь постиꙁаѥть, и иже тамо въсѣхь иноωбраꙁными и раꙁличными съдрьжими страстми обрѣть и въ скврьнныѥ славы раꙁдѣлших сє, въ єдиньство вѣры въ малѣ врѣмени своими словєси съвькоупи. ꙋтврьждєны тѣхь видѣвь ω вѣрѣ, въꙁєт сє ωтоудꙋ, и въ далматїю приходить въ мѣсто нѣкоє, имє жє мѣстоу Равьнница.

И за єзикъ нашъ има драгоценихъ ствари у овой управо за цркву писаной кньизи. Ево само неколико врста

Изъ правила кнезу Лазару:

Съборы праꙁдниколюбных въси прїидѣтє, новы бо лаꙁаръ насъ дьньсъ высокыим проповѣданїємь въпїєт, съꙁываѥ на трапєꙁꙋ доуховнꙋю; съ тьщанїємь вєсєлєщє сє тъцємь, и памєть скончанїа єго почътєм, славєщє того ꙗко ꙋгодника божїа. (л. 4)

Кымы похвалнимы пѣсими въспоимь лаꙁара, иже тръжаствꙋ сємꙋ виновнаго? славаи бо въ житїи на ꙁє-

мли показа се, славнѣиши же ѿ добрих дѣль ꙗви се, заповѣды послѣдуе своего владыкы. нъ аще и недоумѣемь хвалити те достоинѣ, оукрѣпи ны мудре поющих те. (л. 6)

Дьньсъ црькви православнаа таино ликаствуеть. (л. 6)

Разума ѿ пелѣнь исплънѥнь ты былъ еси, и благодаты божствныѥ, въсачъскых же добродѣтелѥи обилнъ, нищим же и оубогим своѥ богатаство растоучилъ еси. сего ради те христос на несесѣх мнѡгим богатаствѡм обогати. (л. 9)

По рождаствѣ своѥмь растеше и крѣплꙗше се доухомь светымъ. (л. 15)

Быст отьцъ сыномъ и дащерем. (л. 15)

И тако самодръжацъ бывает сръблѥм. (л. 15)

Идѣꙗше ꙗко лъвь рикаѥ искїи поглътыты стадо христово. (л. 17)

Тлѣнїа ме залъ избави. (л. 19)

Ревностїю божїе любвы раждег се изашлъ еси. (л. 19)

Изъ правила покрову богородичину:

Скинїю те моуси и жазалъ аароновъ именова, ты бо животнаго дрѣва христа процавте, ка нѥмуже дръзновенїе имоущи, за ны чътоущее те, царице, помоли се, избавити насъ ѿ въсакого зла. (л. 32)

Изъ правила св. Николи:

Божствную жизнь на земли пожиль еси, светителю, къ небесному житїю прѣшлъ еси, тѣмже но прѣставлѥни твоем чьстное тѣло свое тебѣ желающимь въдаль еси, иже и ѡбстоеще любазно облобызаем. (л. 49)

Оцѣщенїе грѣхѡм ꙗко мати божїа испроси намь, руку ми простарши, госпожде, погруженному въ гльбыну нечаанїа. (л. 58)

Ђ. Даничић.

РУКОПИСЪ АЛЕКСАНДРОВЪ.

Друштво Србске Словесности има рукописъ, коему име на првой страни другога листа где се починѣ овако гласи: Последованиє стихологии презъ васє лєто славє и тропари и кондаци и полѵєлєи. На другой страни листа 291 исподъ речи конаць стихологии сиє пише: Сапнсахь азь грєшнихь и хѹдихь ва єромонасєхь алєѯєндарь попа андрєєвичь постригомь пєѣанинь. и братиє аще ѵто погрєшєнно бѹдєть, исправлꙗитє, а нє кльнитє, бога ради. лєта господнꙗ ҂аѯлѕ. (1736). А на првомъ листу кога є друга страна празна пише ово: Сїю стихологїю исписал єсть дѹхѡвникь алєѯандарь и намь пожаловал за слѹжбѹ а сєбє за вєчни спомєнь. Смирєни митрѡполить нишки гєѡргїи подписах ва лєто ҂аѯлѕ. сєк. кє. Кньига є писана на хартіи у малой 8-ини, има 296 листа по съ 16—20 врста на страни. У ньой су на л. 2—4 псалми „на господи вазвахь"; л. 4—11 славє васкрьсиє; л. 11—16 подобиꙗ ѡсмимь гласовомь; л. 16—17 што се поє ва нєдєлю на ѹтрьни по троичномь канонє; л. 17—24 тропари васкрсни и ѵпакои ѡсмимь гласовомь; л. 25—27 ѯалми на поллѵєлєи на господскиє праздники; л. 28—33 припєла презь васє лєто; л. 34—58 ѯалми избранни, првый на рождаство пресвєтыє богородици, а последньій свєтомѹ царѹ костантинѹ и єлєни; л. 58—61 сєдилиє ѡсмимь гласомь; л. 61—72 стихологиє пєваєми ва нєдєлю и на праздники господскиє; л. 73—75 стихологиє на хвалитє; л. 75—77 славословиє вєликоє ва господскиє праздники; л. 77—84 стихологиє на лѵтѹргии; л. 84—103 катавасиє крьстѹ, богородици, рождаствѹ христовѹ, богоꙗвлєнию, срєтєнию, благовєщєнию;

л. 103—177 славе, тропари и кондаци за месецъ сектемрие, ѡктомрие, ноемрие, декемрие, генѹарие, фервар и марть, и то на знатніє дане: л. 178—291 оваке а гдешто и друге песме за осталихъ петъ месеци, кои нису именовани; л. 292—296 додано є: херувика на литургіи Златоустога и на прежде свещенной, и што се поє на Василієвой литургіи на место достойно єсть, и то найпре по срьски па онда по грьчаски, и причестие на праздники; а свему є завршетакъ ово:

Патрѵархѹ чатение егда лѵтѹргисаєть: Васесветеншемѹ и васеблаженненшемѹ ѡцѹ же и господинѹ нашемѹ архиепискѹпѹ пекскомѹ прьвие нѹстиниѧние, патрѵархѹ же васемь срьблемь и блгаромь, поморие, далматие, травѹние и вретанискимь ѡстровомь и севернимь странамь и белаго подѹнавиѧ, господамь господинѹ господинѹ, кѵрю кѵрю кѵр арсению, многа емѹ лета.

Митрѡполитѹ чатение: Преѡсвещенненшемѹ и словесьненшемѹ ѡцѹ и господинѹ нашемѹ, митрѡполитѹ же богоспасаемие епархие нишкие са ѡкрстними странами, господамь господинѹ господинѹ ѡцѹ и ѹчителю нашемѹ кѵрю кѵрю кѵр геѡргию, многа емѹ лета.

Кньига ова будући доста велика и имаюћи подписъ православнога митрополита, више и поузданіє одъ сваке друге до садъ познате показує какавъ є быо єзикъ у цркви нашой не богъ зна кадъ него іошъ до пре сто и неколико година. Да бы кньижевности нашой было што више одъ користи благо коє є у овомъ драгоценомъ рукопису, исписаћу изъ нѣга што є могуће више примера и то одъ слова до слова, само што ће речи коє су у рукопису скраћене, овде быти целе. Ево найпре песме Србскимъ светцима:

Сѵмеѡнѹ србскомѹ. л. 171—172. слава. васечастии праздникь светие ти памети, симеѡне ѡче васеблажение, любовию сабравше се достойно блаже-

щее те, радуи се благочастиꙗ начело людемь твоимь, изь нихже трьние ереси искоренивь, православние вери лозу насадиль еси. радуи се троици поборниче, црквамь ваздвижение, нищимь богатителю. радуи се смерениꙗ ѡбразь, и странствиꙗ учителю, иже текущее царство ѿринувь постиичаски ва пустини пожиль еси. нинꙗ са аггели у христа веселиши се, ка немуже ѡ нась са ними моли се, спасти се душамь нашимь.

— тропар. Божаставною славою и благодетию просветев се, и по самрти показуеши светлость житиꙗ твоего, истачаеши миро благоуханиꙗ притекающи ка раце мощеи твоихь, и люди твое наставиль еси ка свету благоразумиꙗ. симеѡне ѡче нашь, христа бога мѡли, даровати намь велию милость.

— кондакь. Аггелское на земли вазлюбивь житие, миродржаниꙗ и мира ѡставиль еси. пощениемь христу симеѡне васледоваль еси, ка немуже любещих те апостолски наставиль еси вапие: вазлубите бога, ꙗко ѡни вазлуби нась.

— припело светому сумеѡну срьбскому. л. 31. Придете васи инокомь чини, похвалимь миротоучиваго сумеѡна леге преподобнимь красоту.

Светому савви срьбскому. л. 159—160. слава. Слави у васехь цара христа вазискавь, владичаствующа ѡца ѡставивь, гори аѳона дошаль, идеже висоту благородиꙗ до раба смерениемь изменивь, труди многими телѡ удручиль еси, молитвами же душу просветиль еси, добре иночаски пожиль еси, аггелски ва пустини пожиль еси. апостолски ва мире научиль еси болезаими пощениꙗ и странствиꙗ хождениемь мученичаские подвиги савршиль еси. кто изглагѡлеть твое добродетели, имиже небеснаꙗ на земли притежаль еси, саво блажение ѡче пастиру и учителю. на ꙗко предстое христу богу, моли спасти се душамь нашимь.

— тропарь. Пути ваводещаго ва жизань наставникь и прьвопрестольникь и учитель бисть. прьвее пришад светителю саво ѡтачаство свое прѡсвети, породивь

е дꙋхомь светимь ꙗко древа маслинна свещеннаꙗ ти чеда. темь ꙗко апостола и светителемь врьховнаго те чатꙋще молимь, христа бога моли, даровати намь велию милость.

— кондакь. Ꙗко прьвосветителꙗ великаго, апостоломь саѡпщинка цркви прославлꙗють те люди твоихь преподобне. на ꙗко имее дрьзновенне ка христꙋ молитвами си ѿ васех ни бедь спасан, да зовем ти: радꙋи се сако ѡче богомꙋдре.

— припело светомꙋ савви срьбьскомꙋ. л. 30. Придете васи сагласно васьхвалимь саввꙋ срьбскаго леге архиереѡмь похвало.

Светомꙋ кралю. л. 128—129. слава. Данась частное трьжаство небесна праздиꙋють мисально земльна ка веселию сазивающе ва памети доблꙗго подвижника стефана трьпеливодꙋшнаго. сан бо васеизредии христовемь запо(ве)демь хранитель бисть известненши, не помилова тлеющихь царствиꙗ ради вечине и блаженине ва исьтинꙋ жизни, на расточи и дасть ꙋбогимь, и мꙋченичаскимь венцемь венча се, светеи предстое троици неходатаиственне самиренне просити мирови и грехомь просити ѡставленне иже того верою саврьшающихь трьжаство.

— на стиховно слава. Царство еже на земли дѡбре ѡкрьмлае страдалче, и багреницꙋ носе смеренно стежа мꙋдрованне, нищих посещае и симь хлебь раздраблае. темже пребѡжаставна троица царстьвиꙗ кꙋпно и мꙋченичаства венцемь ꙋвезе те.

— тропар светомꙋ кралю стефанꙋ дечанскомꙋ. Ва трьпенихь добле страдальнихь подвигь твоихь многоѡбразине рани претрпель еси, и по кончине своеи венаць ѿ бога са мꙋченичаськимы лики васприемлеши и ва землю кроткихь достоино вадвараеши се блаженне. ѡ нас моли христа бога, даровати дꙋшамь нашимь велию милость.

— кондакь светомꙋ кралю стефанꙋ. Дрꙋгаго константина стежа те цркви благочастиемь, блаженне, и кротостию, правдою и милостиниꙗми, на и ве-

ликомꙋченика и страдалца истинна. темже и тобою красещи се вапиеть: стефань мне похвала и ꙋтврьждение.

— припело светомꙋ кралю деꙋанскомꙋ стефанꙋ. л. 29. Придете васи сагласно васьхвалимь великаго мꙋченика ва царехь стефана леге благоꙋастию поборника.

Царꙋ ꙋрошꙋ. л. 141—142. слава. Ѿ корене царска прекраснаꙗ ветавь израсте, благоꙋханни кринь, блаженни царь ꙋрошь. из млада вазлюбивь христа, богоименить венценосаць биль еси, благоꙋастиемь и верою пресветло ꙋкрашень, благѡꙋастивь скиптроносаць и преизредань и преименить, светие троице. милостинꙗми же и ꙋистотою пространное селение биль еси дꙋха светаго, еретиꙋаскихь ꙋчени ѡбличение, црквамь светлое ꙋкрашение, вас ѿ юности господꙋ вазложиль се еси, вадови и сироти санабдевае ѿтаꙋаски, вражди ꙋтолае и мирь ꙋтврьждае, нищих милꙋе, ѡбидимие изимае, достолепно царствовавь ѡтаꙋастви своемь, завистию же диꙗволею ѿ своихь присних самрть неправеднꙋю и безьвьременнꙋю подьель еси, и жалость велию ѡстави сародствꙋ твоемꙋ, не престаи молити се, молим се тебе, спасти се намь ѿ васакого навета, любовию ꙋатꙋщимь паметь твою.

— тропарь. Юнотаски цветеше добротою преꙋкрашень царствовавь ѡтаꙋастви своемь, и неправедною самрть и безьвременною подьель еси, ꙋрошꙋ васеꙋастие, царскаго корень сладакь аще и не ва време сазреꙗнь ва господню житницꙋ васели се, и жалѡсть велию ѡстави сародьствꙋ своемꙋ. моли се ѡ нась творещимь паметь твою.

— кондакь. Ѿрасли благородние цветь прекрасни ꙗви се, ꙋрошꙋ васеꙋастие, и завистию ꙋбиень бисть ѿ своихь присних, божиемь дꙋхомь просвещень светороднаго племене светь биль еси, и мꙋченичаскимь венцемь ꙋвезе се, ва ꙋртѡгь небесни вадвараеши се. моли се ѡ нась творещимь са любовию светꙋю паметь твою.

Светомꙋ и славномꙋ кнезꙋ лазарꙋ. л. 250. Кто тебе не блажить бадраго делатела запо-

веден божихь, или кто не похвалить васекрасное твое житие. сабрал бо еси ꙗко пчела люботрудна многоцветние добродетели, будущую славу иски земльною изменити, ѡко слепимь, нога хромимь, жазаль старости, васемь васакь биль еси милостивною рукою, мученнꙗ же венцемь главу свою украсиль еси. христу богу предьстоиши, того слави наслаждае се. емуже моли се, молим те, лазаре мудре, трудомь твоимь вечновати ва тишине, спасти се душамь нашимь.

— тропарь. Красоту важделевь слави божие ва земльномь и тому благоугодиль еси, и поручеьни ти талаить добре вазделавь, усугубиль еси, ѡ немьже подвиза се до крьве, ѿнудуже и мазду болезнеи своихь ꙗко мученикь приель еси венаць ѿ христа бога, егоже моли спасти се поющим те лазаре приснопаметие.

— кондакь. Вазьбраньника благочастиꙗ васеизредна и мученика истинне непостиднаꙗ частии и по длгу васхвалаеть те сьтаду твоему богомудре, но ꙗко имее дрьзновение ка христу богу, тебе славещимь самирение испроси да зовем ти: радуи се лазаре приснопаметие.

Светому маѯуму деспоту. л. 289. слава. Ва исходе дивнаго ти преставлениꙗ чистие душе твоее частиеиши ѡче, боголепна два мужа зриши ва ѡдежьдахь красотою сиꙗющихь лицемь светлимь и ѡчима радостиима ка матери своеи и ученикомь глаголаше: ѿкуду намь придоше красние мужие сие; ѡниже разумевши посещение божие, ꙗко посла богь аггели ва ѡбрази аѳанасиꙗ и кѵрилла, тихо вазети душу твою ѿ частнаго тела твоего сьвете светителю преблажение, маѯуме досточудие.

— стихера. Домь земльнаго царства ѡставиль еси, преблажение и новоꙗвление маѯуме, домь светеи троици биль еси.

Ѡбще светимь деспотомь. л. 289—290. стихера. Стефань венаць доброти и красота црькви, преподѡбнаꙗ же ангелина лоза частна породи света рождие винограда спаснаго: маѯума свещеннаго и иѡанна

славнаго, ѿ нихже истачаеть намь веселие дꙋшевное, ихже молитвами, христе боже, спаси дꙋши наше ꙗко милосрьдь.

—слава. Придете сабори вернихь, придете, ликь саставимь, песни ꙗко венци плетꙋще, венчаемь чꙋдную двоицꙋ, пльтию же кꙋпнороднꙋю. доблеставии мꙋдрованиемь верни сию чатꙋще, маѯꙋма достоино са иѡанномь славнимь, ѡбою же корень ꙋблажающа стефана васехвалнаго, сих же православие поживша, сего же ва светителстве просиꙗвша, ихже васпевающе сице рцемь: радꙋи се милости подателю стефане блажение, радꙋи се светителемь ꙋдобрение маѯꙋме славие, радꙋи се пострадави ѡ людехь своихь иѡание прехвалие, ѿрасли срьбскаго благородиꙗ, нинꙗ ꙗко имꙋще дрьзновение ꙋ христа цара мирь людемь своимь испросите и дꙋшамь нашимь велию милость.

Срби кои се баве о езику веома ће се радовати и овимъ стварима:

На рождаство господа бога и спаса нашего Іисꙋса Христа. л. 152—153. тропарь. Рождаство твое, христе боже нашь, васиꙗ мирови светь разꙋма, ва нем бо звездамь слꙋжещи звездою ꙋчахꙋ се тебе кланꙗти се сльнцꙋ правди и тебе ведети са висоти вастока, господи, слава тебе.

— кондакь. Дева данась пресꙋщаственнаго раждаеть, и земля врьтопь непристꙋпномꙋ приносить, аггели са пастирми славословеть, вльсви же са звездою пꙋть шаствꙋють, нась бѡ ради роди се ѡтроче младо превечни богь.

Богоꙗвлению. л. 157. тропарь. Ва иѡрдани крщающꙋ ти се господи троичаское ꙗви се поклонение: родителев бо глас сведетелствоваше ти, вазлюбленнаго те сина именꙋе, и дꙋхь ва видени голꙋбини извествоваше словеси ꙋтвржденне. ꙗвьлеи се христе боже и мирь прѡсвещь, слава тебе.

На васкрьсение христово. л. 201—212. Христось васкрсе из мртвихь самртию самрть поправь и сꙋщимь ва гробехь животь дарова.

—кондакь. Аще и ва гробь сашаль еси бесамртие, на адову раздрушиль еси силу, и васкрсаль еси ꙗко победитель христе боже, женамь мѵроносицамь радость провещавь и своимь апостолωмь мирь даровавь, иже падшимь подаеи васкрсение.

Ва светую петиде сетницу. л. 228. Придете людие, трисаставному божаству поклоним се: сину ва ωци са светимь духомь, ωтаць бо безьлетнω роди сина саприсносущна и сапрестωлна, и духь свети ва ωци са синомь прославьлꙗемь. едина сила, едино сущаство, едино божастко, емуже покланꙗюще се васи глаголемь: свети боже, сва садеꙗви синомь деиствомь светаго духа, свети крепки, имже ωца познахомь, и духь свети приде ва мирь, свети безсмрьтни, утешителни душе, иже ѿ ωца исходеи и ва сине почиваеи. троице света, слава тебе.

Неделꙗ васехь светихь. л. 238—239. слава. Придете верни данас ликь савакупивше благочастно трьжаствуимь и васехь светихь преславную и частную паметь славно початемь глаголюще: радуите се апостоли славни, проωроци и мученици и свещенноначеньници, радуите се преподобнихь саборе и праведнихь, радуите се частнихь жень лице, и христа за мирь молите, победу цару на варьвари даровати, и душамь нашимь велию милость.

— кондакь. Ꙗко начетки естастка садетелю твари васеленнаꙗ пьриносить ти господи богоносние мученики. техь молитвами ва мире гльбоце црковь твою и гражданство твое богородице ради саблуди многомилостиве.

Положение частние ризи пресветие богородице. л. 254—255. слава на лити. Васепетаꙗ и васеславнаꙗ царице, богородице, мати васее твари садетелꙗ, христиꙗнска надежде и заступление, печалнимь утешение, ненадеющим се и ѿчаꙗннимь скорое надеꙗние, молимь те, милостива буди намь грешнимь, не ωстави рабь своихь и не ѿрини моленꙗ недостоинихь, молим ти се вазирающе на ωбразь твои частни, са плавающими и путь шаствующими да пребудеть милость твоꙗ, ω владичице, ризою твоею частною защити, и ва

васакомь месте слъ҃люди градь и люди твое ѿ варварскаго нашастиим, и моли се ка нс тебе рождшемь се христу богу нашемь да спасеть ѿ грѣхь дъши наше.

Светому трифуну. л. 168. слака. Пресѿкнделъ есн иже на ꙁемли преславение трифуне ѹастии, ка трудь мужаски потапак се, и бореннемь ти крки хѹдожне мѹченикѹ градаго инꙁложь приеть победе венаць, христа бога нашего вмоли, не ѡскуден страстоносуе ка еже спасти нась.

Ево и кои псаламъ:

Л. 2—4. Псал. 140. Господи, каꙁкахъ к тебе, вслиши ме господи, камни глас молитви моее, егда каꙁовь к тебе, вслиши ме господи. 2. да се исправить молитка моа ако кадило пред тобою, каꙁденне рѹкь моею жртка вечерна, вслиши ме господи. 3. положи господи хранение ѹстомь моимь и двер ѡграждение ѡ ѹстнахъ моихъ. 4. не ѹклони срдца моего ка словеса лъкавствиа, непщевати вини ѡ грѣсехъ са уложки творещими беꙁаконие, и не саучстают се са изабранними нхъ. 5. покажет ме праведникь милостию и ѡбличит ме, елеи же грѣшнаго да не намастить глави моее. ако еще и молитка моа ка благоволение нхъ нхъ, 6. пожрьти бише при каменн сѹдие нхъ. вслишет се глаголи мое ако каꙁмогоше. 7. ако тлъща ꙁемли проседе се на ꙁемли, расипаше се кости нхъ при адѣ. 8 ако к тебе господи господи ѡчи мои, на те ѹповахъ, не ѿними дъше мою. 9. сахрани ме ѿ сети юже саставише мие и ѿ саблазань деллющихъ беꙁаконие. 10. нападѹть се ка мреже свою грѣшници, еднь есомь азъ дондеже прендѹ.

—Псал. 141. 2. Гласомь моимь ка господѹ каꙁвахъ, гласомь моимь ка господѹ помолих се. 3. пролею преде нимь молитве мою, и неуаль мою преде нимь каꙁкещѹ. 4. егда изъеꙁаше ѿ мене дъхь мои и ти позналь еси стазн мое. на пѹти семь по немуже хождахъ сакрише сеть мие. 5. саматрахъ ѡ десноую и каꙁьгледахъ, и не бе ꙁнаен мене. погибе бегство ѿ мене, и несть каꙁискаен дъше мою. 6. каꙁвахъ к тебе господи, рехъ: ти еси

ѹпованиє моє, чєсть моꙗ єси на ꙁємли живихь 7. ван ми молитвѹ мою, ꙗко смєрих сє ѕєло, иꙁбави мє ѿ гонєщих мє, ꙗко ѹкрєпишє сє паче мєнє. 8. иꙁвєди ис тамницє дѹшѹ мою исповєдати сє имєни твоємѹ. мєнє ждѹть правєдници дондєжє ваꙁдаси мнє.

— Псал. 129. Иꙁь глбини ваꙁвахь к тєбє господи, господи, ѹслиши глас мои. 2. бѹдєта ѹши твои ванємьлющи глас молитви моєє. 3. аще бєꙁакониꙗ наꙁриши господи, господи, кто постоить, ꙗко ѿ тєбє ѡчищєниє єсть. 4. имєни твоєго ради потрпєх тє господи, и потрьпє дѹша моꙗ ва слово твоꙗ, ѹпова дѹша моꙗ на господа. 5. ѿ стражє ѹтрьнєє до нощи, ѿ стражє ѹтрнєє да ѹповаєть исраиль на господа. 6. ꙗко ѿ господа милость и многѡ ѿ него иꙁбавлєниє, и та иꙁбавить исраилꙗ ѿ васєхь бєꙁаконихь єго.

— Псал. 116. Хвалитє господа васи єꙁици, и похвалитє єго васи людиє. 2. ꙗко ѹтврди сє милость єго на нас, и истинна господиꙗ прєбиваєть ва вєки.

Л. 77—80. Псал. 102. Благослови дѹшє моꙗ господа и васа ванѹтриꙗꙗ моꙗ имє свєтоє єго 2. благослови дѹшє моꙗ господа, и нє ꙁабиваи васєхь ваꙁдани єго, 3. ѡцєщающаго васа бєꙁакониꙗ твоꙗ и иꙁьцєлꙗющаго васє нєдѹги твоє. 4. иꙁбавлꙗющаго ѿ истлєниꙗ животь твои, вєнчающаго тє милостию и щєдротами. 5. исплиꙗющаго ва благихь жєланиє твоє. ѡбновит сє ꙗко ѡрьлѹ юность твоꙗ. 6. творєи милостиню господь и сѹдбѹ васємь ѡбидимимь. 7. скаꙁа пѹти своє мѡисєѡви, синовомь исраилєвомь хотєниꙗ своꙗ. 8 щєдарь и милостивь господь, длготрпєливь и многомилостивь. 9. нє до конца прогнєвает сє, ни ва вєки враждѹєть. 10. нє по бєꙁакониємь нашимь сатвориль єсть намь, ни по грєхомь нашимь ваꙁдаль єсть намь. 11. ꙗко по висотє нєбєсиєи ѿ ꙁємьлє ѹтврдиль єсть господь милость свою на боєщих сє єго. 12. єлико ѿстоєть вастоци ѿ ꙁападь, ѹдалиль єсть ѿ нась бєꙁакониꙗ наша. 13. ꙗкожє щєдрить ѡтаць сини, ѹщєдрить господь боєщєє сє єго. 14. ꙗко та поꙁна саꙁданиє нашє, помєнѹ ꙗко прсть єсми.

15. ѵловекь, ꙗко трава дине его, ꙗко цветь селии тако ѡцавтеть. 16. ꙗко дѹхь проидеть ва немь и не бѹдеть, и не позиаеть к томѹ места своего. 17. милость же господиꙗ ѿ века и до века на боещих се его 18. и правда его на синѡхь синовь хранещихь заветь его и помнещихь заповеди егѡ творити е. 19. господь на небеси ѹготова престоль свои, и царствие его васеми ѡбладаеть. 20. благословите господа васи аггели его, силии крепостию, творещеи слово его, еже ѹслишати глас словес его. 22. благословите господа васе сили его, слѹги его творещеи волю его, 23. благословите господа васа дела его на васакомь месте владиѵаствиꙗ егѡ, благослови дѹше моꙗ господа.

— Псал. 145. Хвали дѹше моꙗ господа, васхвалю господа ва животе моемь, пою богѹ моемѹ доидеже есомь. 3. не надеите се на киезе ни на сини ѵловеѵаские, ва нихьже несть спасениꙗ. 4. изидеть дѹхь его и вазвратит се ва землю свою, ва таи дань погибнѹть васа помишлениꙗ его, 5. блажень емѹже богь иꙗковаль помощникь его, ѹпование его на господа бога своего, 6. сатворшаго небо и землю, море, и васа ꙗже ва нихь. хранещаго истинѹ ва векь, 7. творещаго сѹдь ѡбидимимь, дающаго пищѹ алѵѹщимь, 8. господь решить ѡкование, господь ѹмѹждраеть слепце, господь вазводить низвржение, господь любить праведники, 9. господь хранить пришалце, сира и вадовѹ приемлеть, и пѹть грешнихь погѹбить, 10. вацарит се господь ва веки, богь твои сиѡне ва род и род.

Л. 25. Псал 134. Хвалите име господне, хвалите раби господа, 2. стоещеи ва храме господни, ва дворехь домѹ бога нашего. 3. хвалите господа, ꙗко благь господь, поите имени его, ꙗко добро. 4 ꙗко иꙗкова избра себе господь, исраилꙗ ва достоꙗние себе. 5. ꙗко азь познахь ꙗко велеи господь, и господь нашь над васеми боги. 6. васа елика васхоте господь, сатвори на небеси и на земли, ва морихь и ва васехь безднахь. 7. вазводеи ѡблаки ѿ последьнихь земле, млине ва даждь сатвори, изво-

ден ветри ѿ скровищь своихь. 10. иже поразн првенце егѵпатские ѿ чловека до скота. 11. посла знамениꙗ и чѹдеса по среде тебе егѵпте, на фараѡна и на васе раби его. 12. иже поразн езики многи, и изби царе крепкие.

Ѱалми избранни на рожьдаство христово. л. 37.

Васкликиете господеви васа земьлꙗ. поите же имени его, дадите славѹ хвале его. Рцете богови коль страшна дела твоꙗ. Да вазвеселет се небеса и радѹет се землꙗ. Мати сиѡнь речеть чловекь и чловекь роди се ва немь. Избавление посла господь лѹдемь своимь. Ѿ сиѡна благолепие красоти его. Богь нашь на небеси и на земли васа елика васхоте сатвори. Клех се давидѹ рабѹ моемѹ до века ѹготоваю семе твое и сазиждѹ ва род и род престоль твои. Кто великь ꙗко богь нашь, ти еси богь твореи чѹдеса. Жазаль послеть тебе господь ѿ сиѡна. С тобою начелство ва дань сили твоее. Из чрева прежде данице родих те, клет се господь и не раскает се. Ти еси свещенникь ва веки по чинѹ мелхиседековѹ. Рече господь ка мне: синь мои еси ти, азь данась родих те.

На саборь беспатнихь архаггель. л. 56

Васпоите господеви песань новѹ, васпоите господеви, благословите име его. Ꙗко велеи господь и хлалань ѕелѡ, страшань есть над васеми боги. Принесете господеви славѹ и часть.

Ђ. Даничић.

ДОДАТАКЪ

КЪ ОПИСАНІЮ СРБСКИ НОВАЦА.

Одъ Дра Янка Шафарика.

(Видн Гласникъ Друштва Српске Словесности св. VIII стр. 264)

И ове године были смо тако срећни, прикупити моћи къ нашой нумизматичной збирки неколико любопитны комада, коє овде явности предаємо. Сви описани и изображени у овой свезки новци єсу сребрни. Неке одъ овы добили смо одъ приватны притяжателя на послугу, да ій снимити и нацртати можемо, коима за ову любезну услугу благодаримо; други су дошли, као даръ у нашъ народный Музеумъ одъ єдногъ чесногъ свештеника именомъ Попнешковића изъ старе Србіе; треће самъ я на момъ летошнѣмъ путу одъ части сниміо изъ редкы и кодъ насъ неналазећи се књига, у коима самъ ій нашао изображене и описане, или самъ ій по самымъ оригиналима нацртао у Загребу и у Млетцима.

НОВЦИ СРБСКОГА КРАЛЯ ВЛАДИСЛАВА

(одъ г. 1234 до 1240)

Табл. I. бр. 1. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 27 грана тежакъ.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично, до главе: $\overline{\text{IC}}$ $\overline{\text{XC}}$., а съ леве стране до престола крстъ +.

На наличю: Кралъ брадатъ, са отвореномъ круномъ на глави, у дугой долами, седи на пре-

столу безъ наслона, и држи у десной руци у место скиптра великій єднострукій крстъ; до нѣгова десногъ рамена у полю латинско слово: L; а унаоколо око края новца латинскій надписъ: MONETA VLADISLAV. то єстъ: Монета илити новацъ Владислава.

Овай прекрасный новацъ послао намъ є да га снимимо и у нашемъ Гласнику явности предамо, Господ. Стеф. Мачай, варошкій Физикусъ шабачкій ревностный скупитель старина, кои намъ са усрдномъ услужности саобштава све новости коє нађе. Принадлежи по нашемъ знаню међу найлепше комаде Србске нумизматике, и єсте досадъ єдиный за кои се зна. Место му є иза описаны у овогъ Гласника св. III подъ броєвима 8, 9, 10, 11, 12, 13, новаца истога краля Владислава, одъ кои се своимъ латинскимъ надписомъ и седећимъ кралѣмъ толико разликує, да сачинява новъ родъ новаца овога краля, досадъ сасвимъ непознатъ кодъ насъ.

Таб. I. бр. 2. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 31 гранъ.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи као обично, до главе надписъ $\overline{\text{Іс}}$. $\overline{\text{Хс}}$.

На наличю: краль брадатъ, съ дугомъ до рамена косомъ, стои у дугой оперваженой са поставомъ одъ коже хальини, и држи у десной руци жезао съ крстомъ на краю; леву руку метнуо є на прси; до нѣговы ногу десно у полю, слово: Л; а лево изврнуто В; око края новца у наоколо надписъ србскій: РАБЬ ХОУ ВЛАДИСЛАВЬ, то єсть: Рабъ Христу Владиславъ.

Овай лепый новацъ, налазећи се у нашемъ Музеуму, сасвимъ наличи на описаный и нацртаный у овогъ Гласника свез. III подъ бр. 8. табл. I

новацъ истога краля; али ипакъ сачинява нову фелу, єръ се разликує одъ онога прво по лику краля, кои овде има другчію хальину, а друго и по расположеню надписа, кои є на ономъ до ногу кралѣвы прекинутъ кодъ слова А, а Д є већъ на десной страни; на овомъ пакъ кодъ слова А, а после овогъ стои єданъ кружићъ, — па текъ онда на другой страни до ногу слѣдує далѣ надписъ: АДИСЛАВЬ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА УРОША II МИЛУТИНА.

(одъ год. 1275 до 1321)

Таб. I. бр. 3. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 22 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель седи на престолу као обично, и има кодъ главе обичный надписъ: $\overline{\text{Іс}}$. $\overline{\text{Хс}}$.

На наличю: краль гологлавъ, брадатъ са дугомъ до рамена косомъ, седи у дугачкой хальини на престолу безъ наслона; у десной руци држи крстићъ, а у левой држакъ правога мача, кои є метнуо преко крила, у коридама; у наоколо на краю новца надписъ: MONETA REGIS STEFANI = Новацъ краля Стефана.

И овай новацъ наличи сасвимъ на описане већъ и нацртане у Гласника св. III подъ бр. 32 табл. III, и у св. VII подъ бр. 4. табл. I новце истога краля, па є ипакъ и овай опетъ нова фела онога рода новаца, єръ краль има другчіе хальине, и другчіе є надписъ расположенъ; на онима се прекида надписъ десно до главе кралѣве у речи REGIS кодъ слова E, а GIS стоій већъ на левой страни до главе; а на овомъ прекида се кодъ REGI, а текъ S стои на левой страни. — Овай лепый новацъ налази се у приватномъ притяжанію

Архивара Попечит. Внутреньи Дѣла госп. Стефана Поповића, кои є имао доброту саобштити намъ га за снимленѣ и описаніе.

НОВАЦЪ КРАЛЯ КОНСТАНТИНА,

сына Милутинова; око год. 1222.

Таб. I. бр. 4. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ.

На лицу: краль, съ маломъ брадомъ, съ кружномъ отвореномъ на глави, у дугачкой широкой хальини, седећи на малой столици, држи у десной руци скиптаръ, на коега врху є цветъ одъ крина, а у левой руци царску ябуку съ крстомъ; око нѣга на краю новца надписъ латинскій: **D: REX COSTANTINVS: = Dominus Rex Costantinus**, то єстъ: Господинъ краль Костантинъ.

На наличю: Светый Стефанъ првомученикъ стоећи у дугой ђаконской одежди, са венцемъ славе око главе, десномъ рукомъ држи кадионицу, а у левой држи кньигу; до нѣговы рамена съ обадве стране по єдна ружа одъ седамъ точки састављѣна; — а око нѣга надписъ латинскій, у кружной црти одъ точки на самомъ краю новца на обе нѣгове стране налазећой се, слѣдујући: **S. STEFANVS SCVTARI.** то єстъ: Светый Стефанъ Скадарскій или Скадра.

Овай лепый и знаменитый за србску исторію новацъ нашао самь я у дѣлу: De duobus Imperatorum Rassiae Nummis. Editio altera, monetis ac documentis adhuc ineditis aucta. MDCCLII, одъ коє врло редке одъ знатногъ млетачкогъ археолога Бернарда Нанія сачињне и у средини 18-тогъ века у Млетцима издате кньиге, имамо єданъ єксемпларъ првога изданія и у библіотеци Друштва Србске Словесности. У обадва изданія овай новацъ нацртанъ є на табл. I подъ броємъ 2, а у дѣлу

самомъ и описанъ и вели о нѣму сачинитель да се оригиналъ нѣговъ налази у Музеу Ант. Савор-ниана, властелина Млетачкога.

Овай новацъ морамо по целомъ нѣговомъ изгледу приписати Костантину млађемъ сину краля Стефана Уроша II Милутина, когъ є овай са трећомъ своіомъ супругомъ, грчкомъ Симонидомъ родіо, и комъ су са штетомъ старієгъ сына Стефана Уроша (после краля тогъ имена III-ћегъ, Дечанскогъ) и отацъ и мати страну држали, тако да се овай после смрти краля Милутина за србскогъ краля прогласіо, и да є Стефанъ Урошъ III-ћій Дечанскій само силомъ оружя помоћу побѣде надъ ньимъ одржане, при коіой є Костантинъ погинуо, до своегъ права и до престола доћи могао. Овай новацъ очевидно доказує и осведочава, да є Костантинъ крозъ неко време кралѣвска права упражнявао, и да є баръ у некимъ предѣлима србске државе као краль признатъ бьо. — Ово є дакле новъ родъ србски новаца, кодъ насъ баръ досадъ слабо познатъ, а врло важанъ.

Кадъ овай новацъ сравнимо съ онимъ у Гласника св. VII, на табл. V подъ бр. 30 изображенимъ, а на страни 228 описанимъ новцемъ деспота Костантина, онда видимо, да є онай старієга изгледа, и може быти, да є кованъ іошъ за живота Милутинова, ако є Костантинъ бьо одељенъ деспотъ неке части србске државе; а овай показує изгледъ позднїи новаца Душановы и Урошевы кованы за Которъ; фигуре и цео посао на нѣму сасвимъ наличе на ове которске новце, коє се може одма видити, ако се онъ сравни са цртежима у Гласника св. III табл. VI, подъ бр. 66; свез. V, табл. I. подъ бр. 2; св. VII, табл. I. бр. 6. налазећимъ се ты новаца.

Истина има у србской исторіи и више господара, кои се зову Костантини, на примеръ у

Млетачкой архиви нашао самъ актъ одъ 18-тогъ Августа 1401-ве године, кои садржава одговоръ правительства Млетачкогъ посланику некогъ господина Костантина, когъ титулираю: „господаръ предѣла Србіе лежећи около наше землѣ Драчке“ (Dominus Serviae territorii, quod est circum circa territorium nostrum Durachii) и кои є имао за жену Єлену, сестру Ђорђія Топіе, кнеза Албаніе, одъ когъ су Млетчићи добили градъ Драчъ; али о овомъ неможе се никако предпоставити, да бы се називао кралѣмъ и да бы ковао новце подъ томъ титуломъ, и тако мы ова два новца неумеме никомъ другомъ приписати, но сину Милутиновомъ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА ДУШАНА ЦАРА.

(одъ год. 1347—1356)

Таб. I. бр. 5. Новацъ сребрнъ врло добро сачуванъ, тежакъ 19 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель седећи на престолу съ надписомъ до главе ĪC X̄C. а до престола у полю десно словомъ : R . а лево: O.

На наличю: у целомъ полю у петъ редака надписъ славенскій : + СТЄФАНЬ ВЬ ХА БА. Б ⊛ ЛА-ГОКЄРНИ ЦРЬ Ь ⊛, то єсть : Стефанъ въ Христа Бога благоверный царъ и проча, кои є окруженъ цртомъ широкомъ изрезканомъ на краю новца стоећомъ.

Овай новацъ, кои є нашъ народный Музеумъ добіо на даръ одъ єдногъ свештеника изъ старе Србіе, Попнешковића, разликуе се по расположеню надписа и по ружицама у нѣму, као и по словима на лицу, одъ свію нама досадъ познаты Душановы новаца овога рода, кое смо у Гласнику овомъ св. III. таб. V. подъ бр. 55. 56; св. V.

табл. I. бр. 1.; св. VII. табл. II. бр. 7. нацр тане саобштили, и тако сачинява пову Фелу.

Табл. I. бр. 6. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ седећи на престолу као обично; до престола у полю десно слово: R, лево: V.

На наличју: краль са затвореномъ илити царскомъ круномъ на глави, седи на престолу безъ наслона, одевенъ у дугу доламу, држи десномъ рукомъ мачъ за држакъ, а левомъ за врхъ, кои є метнуо преко крила; око њга по краю новца надписъ латинскій: + RX · RASIE · STIPAN A = Rex Rasiae Stipan A. то есть: краль Рашкій Стефанъ A.

Овай новацъ извадіо є самъ изъ дѣла: Ioh. von Reichel Serbiens alte Münzen, печатаногъ 1848-ме године у Петербургу, у комъ є на таблици означеной броємъ XIII. подъ № 5. изображенъ, и кое самъ на момъ летошњемъ путованю кодъ господина И. Кукулѣвића у Загребу видіо. Сачинитель некаже где се оригиналъ налази, али ће за цело быти у њговой знаменитой збирки у Петербургу. Подобанъ є новцима Душановима, кое смо већъ издали и описали єданъ у овога Гласника св. III. на стр. 227, где є и изображенъ на табл. V. подъ броємъ 54. по Луценбахеру, кои неказуе ништа одкуда га има, а другій у св. VI. на стр. 193, изображенъ тамо на табл. I. подъ бр. 2, и то по оригиналу налазећемъ се у збирки Господина Стеф. Верковића; но одъ обадва ова новца разликуе се овай не само тымъ што су лицови на њему другчіе и савршеніе израђени, него одъ другога и словима на лицу до престола, а одъ обадва надписомъ латинскимъ на наличју другимъ; онъ є дакле нова Фела истогъ рода Душановы новаца.

НОВЦИ ЦАРА УРОША МЛАДОГЪ.

(одъ год. 1356—1367)

Таб. I. бр. 7. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 12 грана.

На лицу: царъ са затвореномъ круномъ на глави, у дугой украшеной долами седи на коню на лево ступаюћемъ, а држи у десной руци скиптаръ съ крстомъ, као звезда украшенимъ, на врху: до царевы рамена у полю надпись скраћене подъ титлама речи имаюћи овай: $\widetilde{\text{СФА}}$ на десной страни, и $\widetilde{\text{Ф}}$ на левой, то есть: Стефанъ царъ; предъ прсима коня у полю ружица.

На наличју: у полю племићскій шлемъ, на лево окренутъ, украшенъ горе круномъ, ябукомъ, у коіой є звезда, и перяницомъ одъ три пера на врху, око овога надпись латинскій у кругу на краю новца: VROSIVS IMPERATOR, то есть: Урошъ царъ.

Овай лепъ новацъ такође є добіо нашъ Музеумъ одъ свештеника изъ старе Србіе Пошнепковића на даръ. Подобанъ є много новцима цара Уроша описанимъ и нацртанимъ у Гласника св. VII. на страни 212 и слѣд. а табл. VI. подъ броєвима 35 и 36, и св. VIII. на стр. 268 а табл. I. подъ бр. 4., али се опетъ толико одъ свію ньи разликуе и фигурама а и надписомъ, особито исправношћу латинскогъ надписа, да се мора примити за нову фелу овога рода новаца Урошевы.

Табл. I. бр. 8. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 12 грана

На лицу: царъ брадатъ, са царскомъ круномъ на глави, обученъ у дугу украшену хальину, седи на коню на лево ступаюћемъ; у десной руци држи скиптаръ са четвороугластомъ некомъ плочицомъ на врху, на коіой є по свой прилици био

крстъ, кои се излизао; до рамена царевы у полю надписъ, десно : ѹР а лево О Ш҃Ь, дакле: Ѹрошь; доле подъ конѣмъ у полю стои слово : Т.

На наличю: опетъ као и на предидућемъ шлемъ благородногъ коньичтва круномъ, ябукомъ, на коіой є звезда, и перяницомъ одъ три пера украшенъ, око коєга є кружна црта а иза ове на краю новца унаоколо надписъ латинскій доста излизанъ слѣдуюћи. : ⊞ D. VROSIVS .... RODΘ, коє има быти вероватно: Dominus Urosius Imperator, то єсть: Господинъ Урошъ царъ.

И овай є новацъ даръ отца Попнешковића изъ старе Србіє, и чува се садъ у Музеуму нашемъ; сачинява новъ родъ Урошевы новаца, премда є на првый погледъ подобанъ ономъ роду нѣговы новаца, кои є описанъ у Гласника св. VII. на стр. 211, а нацртанъ тамо на табл. III. подъ бр. 19; одъ коєга се овай вештествено разликує целимъ наличѣмъ, коє овде има латинскій надписъ, а тамо славенскій.

Табл. II. бр. 9. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

Овай новацъ цара Уроша сасвимъ є подобанъ новцу истогъ цара издатомъ одъ насъ у Гласника св. VII, где є на стр. 209 описанъ, а на таб. III. подъ бр. 16 нацртанъ; али се разликує одъ истогъ, прво престоломъ овде много выше украшенимъ, друго крстомъ другоячіимъ на скиптру на лицу, а треће шлемомъ овде на лево окренутимъ на наличю; єсте дакле и ово опетъ нова фела новаца цара Уроша, досадъ непозната. Музеумъ нашъ добіо є и овай на даръ одъ истогъ ч. отца Попнешковића.

Табл. II. бр. 10. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 13 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично на старіимъ србскимъ новцима; до главе у место правогъ надписа І҃С Х҃С стои погрешно изрезано, десно: X а лево D, у полю до престола десно стои слово : C.

На наличю: царъ брадатъ седи на престолу безъ наслона, са царскомъ затвореномъ круномъ на глави, обученъ у дугой хальини, и опасанъ царскимъ ораромъ, држи у десной руци скиптаръ съ крстомъ на врху; до нѣга у полю надписъ десно: ꙋ а лево Шь; првый монаграмъ значи Ꙋро а другій шь, дакле: Урошъ.

Ово є новъ родъ новаца цара Уроша досадъ непознатъ; чува се у оригиналу поклонѣномъ одъ горепохвалѣногъ отца Попнешковића у нашемъ народномъ Музеуму при Попечителству Просвештенія.

Таб. II. бр. 11. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

На лицу: царъ брадатъ седи на престолу съ нискимъ наслономъ иза леђа; има затворену круну на глави и дугу доламу, а држи у десници скиптаръ съ крстомъ на краю; ноге метнуо є на ястукъ; до нѣговы рамена у полю славенскій надписъ, подъ титлама скраћенъ: десно: ꙋ҃ш, лево: ц҃рь; то єсть: Урошъ царъ; ниже подъ овимъ монограмима у полю десно до престола стои слово Т, а лево велика звезда и подъ ньомъ два кружића.

На наличю: шлемъ ритерскій марамомъ острагъ покривенъ; а горе круномъ, звездомъ и перяницомъ одъ три пера украшенъ, око овога латинскій надписъ: ⊞ VROSIVS IPERAT = Vrosius Imperator, то єсть: Урошъ царъ.

И овай лепъ, новъ єръ досадъ непознатъ, новацъ Урошевъ поклоніо є нашемъ Музеуму честный отацъ Попнешковићъ; и премда онъ наличи на Урошевъ новацъ описанъ у Гласника св. VII. на стр. 208, где є изображенъ на таб. III. подъ бр. 15. ипакъ разликуюћи се одъ истогъ знатно особито по слову Т и звезди на лицу, али и по разположеню надписа на наличю, сачинява нову фелу тога рода Урошевы новаца.

НОВАЦЪ ВУКА БРАНКОВИЋА.

(одъ год. 1389—1398)

Табл. II. бр. 12. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ седећи на престолу безъ наслона, коега су краєви украшени цветовима крина; десномъ пруженомъ рукомъ дає благословъ, а левомъ држи еванђеліє, до главе $\overline{\text{IC}}$ $\overline{\text{XC}}$.

На наличю: Светитель, съ венцемъ славе око главе стоећи, у дугой одежди, левомъ рукомъ држи књигу на прсима, а десномъ пруженомъ држи грану дугачку одъ нћговы ногу до главе; до нћга лево надписъ славенскій: ДТ ВЛЬКЬ. валяда: Деспотъ Влькь; мы баръ незнамо шта бы друго могла значити она прва два слова.

Овай лепъ новацъ Вука Бранковића, сачинаваюћи новъ родъ нћговы новаца, нама досадъ непознатъ, нашли смо у дћлу горе наведеномъ: Reichel Serbiens alte Münzen. у комъ є на таблици означеной са XV подъ бр. 22. изображенъ; оригиналъ быће сигурно у збирки самогъ Госп. Райхела, кои будући чуваръ царскогъ кабинета монета у Петербургу, имао є лепу збирку стары новаца, са знатнимъ броємъ югославенски комада.

НОВЦИ ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА.

(одъ год. 1427—1457)

Табл. II. бр. 13. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу: у целомъ полю у три врсте надписъ славенскій: ✤ ГНЂ ✤ ДЄСПО ✤ ТЬ Г ✤ то єстъ: Господинъ Деспотъ Ђурађъ; са четири оне звезде на угловима украшенъ.

На наличју: лавъ на десно корачаюћи, око њга четири цвета одъ крина, а све у кружной, црти съ обе стране зубчастой.

Таб. II. бр. 14. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

Пређашњемъ много подобанъ, разликуе се одъ истога као нова фела єднога съ њимъ рода на лицу, много већимъ и већма изкићенимъ звездама у угловима надписа; а на наличју тымъ што има око лава осимъ четири цвета одъ крина још измећу овы и єданъ крстићъ горе, и две звездице доле.

Оба ова лепа новчића саобштена су намъ, да ій можемо употребити за наше описаніе, и нацртане явности предати, одъ Господина С. Мачая физикуса вароши Шабца; они истина наличе на новце Деспота Ђурђа описане већъ у нашега Гласника св. III на стр. 240 а нацртане у истой свезки, на табл. VII подъ бр. 77 и 78; али се тако знатно одъ њи разликую, да ій морамо признати за две нове, досадъ непознате, феле онога рода новаца Ђурђевы.

НОВАЦЪ СРБСКОГЪ КРАЛЯ ВЛАДИМИРА.

(око год. 1015)

Таб. II. бр. 15. Новацъ златанъ, доста добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ до пояса, са венцемъ славе око главе, и еванђеліемъ на прсима, кое левомъ рукомъ држи, као што обично быва на новцима србскимъ; око главе надписъ славенскій, коега су нека слова излизана, тако изврнутъ, да се види, да є погрешкомъ на самомъ печату право изрезанъ быо, и тако на одтиску морао натражке изврнутъ изићи; може се добро у огледалу читати: :СѴСЪ ХРИСТ ..... ЛХ. кое є вѣроватно было: Ісусъ Христосъ. Око края кругъ одъ точки.

На наличју: краль бркатъ, са некомъ митромъ на глави, у дугомъ и широкомъ оделу седи на столици, одъ кое се ништа невиди, и држи десномъ рукомъ дугъ жезао, на коега врху є несавршено израђенъ крстъ; лево у полю до рамена кралѣвогъ некій особитый знакъ; око краля надписъ славенскій такођеръ изврнутъ, али се добро читати може овако: — ЬЛАДМИРЪ НА СТОЛѢ то єстъ: Владимиръ на столѣ. Око свега кругъ одъ точки. Овай знаменитый новацъ нашао самъ такође у дѣлу: Reichel Serbiens alte Münzen. St. Peterburg 1848. У овомъ дѣлу налазе се три таблице означене броєвима XIII. XIV. и XV., на коима има свега 31 новацъ; найвише су познати кодъ насъ, само ови су намъ были непознати, кое смо овде подъ бр. 6 и 12 саобштили, и овай, кои се тамо на таб. XIII подъ бр. 1 изображенъ налази. Господ. Райхелъ, кои є у Петербургу єданъ одъ найвећи знателя нумизматике быо, приписуєга Србскомъ кралю Владимиру; мы нѣгову аукториту съ тымъ радіе веруємо и овде слѣдуємо, што се по нашемъ знаню овай новацъ ако є исти-

нитъ неможе приписати, осимъ каквогъ рускогъ Владимира, кое онъ као Руссъ ниє учиніо дакле є морао имати важне основе противъ тога, никомъ другомъ кромѣ нашегъ краля Србскогъ Владимира, когъ є бугарскій краль Владиславъ год. 1016 у 22 Мая издайнички убити дао, осимъ єдномъ бугарскомъ цару Владимиру Борисовићу, кои є владао одъ год. 885 до 888-ме; само дакле између ова два Владимира сумня быти може.

НОВЦИ ХРВОЯ ВУКЧИЋА, ВЕЛИКОГА ВАНА БОСАНСКОГЪ и ДУКЕ СПЛЋТСКОГЪ.

(око год. 1400)

Таб. III. бр. 16. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Светитель, съ венцемъ славе око главе, стои у дугачкой одежди, има митру на глави, у пруженой левой руци архиерейскій жезао, а десномъ пруженомъ благосиля; око њга надписъ латинскій: S. DOIMVS SPALETI, то єсть: Светый Дуймо Сплћта (разумева се патронъ).

На наличю: у средъ поля грбъ войводе Хрвоя, штитъ наклонћнъ, у комъ има петъ цветова одъ крина, надъ њимъ шлемъ, изъ коега се подиже рука наоружана у оклопу, држећа правъ мачъ, до нћ у полю лево три цвета одъ крина, єданъ исподъ другогъ у отвћсномъ реду, а десно два крстића исто тако, у наоколо надписъ латинскій: + M. CHERVOII DVCIS. SPAL, = Moneta Chervoii Ducis Spaleti, то єсть: Новацъ Хрвоя Дуке Сплћтскогъ.

Табл. III. бр. 17. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: ликъ Светителя као на предидућемъ, а наоколо надписъ: SANTVS DOIMVS SPA-

LETII. ⁎ (цветъ одъ крина) то єстъ: Светый Дуймо Сплѣтскій.

На личчю: усредъ поля великій штитъ, на комъ є грбъ, горе попреко водоравно два дирека, подъ њима рука до рамена у оклопу дигла мачъ правъ, а иза ове лево дворепый лавъ исправлѣнъ; око овогъ штита надписъ латинскій: MONETA ⁎ CHERVOII ⁎ DVCIS ⁎ SPALETII. ⁎ то єстъ: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Таб. III. бр. 18. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: и ликъ свешителя и надписъ сасвимъ као на ономъ подъ бр. 16, само што є овде веће све, и што на краю надписа има слово M. коє значи: Martyr, то єстъ: Мученикъ.

На личчю: штитъ и грбъ исто као и на ономъ подъ бр. 17, али надписъ у наоколо различанъ, слѣдующи: + MO + CHERVOII + DUCIS ⁎ S. = Moneta Chervoii Ducis Spaleti, то єстъ: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Сва три ова новца извадіо самъ изъ дѣла: 1. von Reichel, Beiträge zur Münzkunde der südslavischen Völker. St. Petersburg, 1848, у комъ су нацртани, а оригинали њіови налазе се у Рајхеловой збирки у Петербургу. Ови новци са описанимъ одъ насъ већъ у Гласника свез. V-той на стр. 221, и онде нацртанимъ на таб. II подъ бр. 13 новцемъ истогъ Хрвоя, одъ когъ се вештествено разликую, творе два рода, а свакій родъ оцетъ две феле новаца овогъ силногъ босанско-далматинскогъ династе и господара Сплѣтскогъ у почетку 15-тогъ века цветавшегъ.

НОВЦИ ГРАДА СПЛЋТА.

изъ 13-тогъ и 14-тогъ века.

Таб. III. бр. 19. Новацъ одъ биллона, (*) *врло добро сачуванъ*

На лицу: крстићъ у кружной црти, око нћ 4 звездице, кружића 8, и єдинице рымске I четиръ, опетъ кружномъ цртомъ ограђене.

На наличю: у полю надписъ латинскій у три врсте: SPALATINVS, то єстъ: Сплћтскій, кружномъ цртомъ ограђенъ.

Оригиналъ овога стародревногъ новца, кои се по своимъ изгледу може у прву половину XII-гъ века ставити, налази се у народномъ Музеуму у Загребу.

Таб. III. бр. 20. Новацъ одъ биллона, врло добро сачуванъ.

На лицу: у средини поля крстићъ са четири точке у угловима, окруженъ цртомъ, око коє опетъ у кругу разположены осамъ точкица, око кои опеть кружна црта.

На наличю: у кружной црти у средини поля у три врсте расположенъ надписъ таліянскій: SPALATINO, то єстъ: Сплћтскій.

Таб. III. бр. 21. Новацъ бакренъ, добро сачуванъ.

На лицу: Глава светителя са епископскомъ митромъ на лево окренута, у средини новца окружена цртомъ, изванъ ове унаоколо латинскій надписъ: + S. DOMNIVS = Светый Дуймо.

На наличю: усредъ поля крстъ кружномъ цртомъ обколћнъ, око коєга латинскій надписъ

(*) Биллонъ є сребро у комъ има више бакра нежели сребра, одъ осме пробе.

овай: + . C. SPALATENSIS. = Civitas Spalatensis, то єстъ: Варошь Сплѣтска.

Ова два такођеръ врло стара новца знаменитогъ Далматинскогъ града Сплѣта, одъ кои се првый може ставити у другу половину XII-тогъ века, а другій у XIII векъ, извадіо самъ изъ више пута наведеногъ дѣла: Райхеловогъ: Beiträge zur Münzkunde der südslavischen Völker. Ако се они и немогу у строгомъ смислу назвати србски, мыслимъ, да ій опетъ као новце южнославенске браће можемо примити у нашъ Гласникъ; нити ће то што шкодити моћи, ако мало помало приберемо у овай нашъ органъ, као у велику општу благайницу, све што се о нумизматики югославенской у обште по разнимъ странимъ или редкимъ дѣлима разсеяно налази.

НОВАЦЪ ГРАДА ШИБЕНИКА.

Тѳб. III. бр. 22. Новацъ бакренъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Архангела Михаила крилатога ликъ стоећи на зміи, и држећи у десной руци коплѣ забодено у зміину главу, а у левой круглу са крстомъ; око нѣга надписъ латинскій: S. MICAEL SEBENIC. то єстъ: Светый Михаилъ Шибеника.

На налічю: усредъ поля крилатъ лавъ светога Марка съ еванђеліемъ, грбъ Млетака, око нѣга кружна црта, а иза ове око края новца надписъ латинскій: + SANCTVS. MARCVS. VENETI. то єстъ: Светый Марко Млетака.

Овай новацъ Шибеника града Далматинскогъ налази се у оригиналу у Загребачкомъ Музеуму.

НОВАЦЪ ГРАДА БАРА АЛБАНЕСКОГЪ.

(Antivari)

Таб. III. бр. 23. Новацъ бакренъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Светый Теодоръ, са светительскимъ венцемъ славе око главе, и плаштемъ преко рамена баченимъ, стоећи пробада коплѣмъ аждаю, коя се предъ нѣговимъ ногама вие; око нѣга латинскій надписъ: .D ANTIVAR; шта оно D управо значи извѣстно рећи неумемо, најприличніе є: DOMINVS или DOMINIVM, и онда бы значило: Господаръ Барскій или Господарство Барско.

На наличју: Светитель са венцемъ славе око главе, летећимъ плаштемъ на рамену, мачемъ о бедрима, јашући на коню на десно скачућемъ, пробада коплѣмъ аждаю, подъ конѣмъ лежећу. Ово бы было Светый Ђорђе, да нема иза леђа у полю слово: ѳ. збогъ коега мора се мыслити, да є и ово Светый Теодоръ.

Баръ градъ, као и цела Албанія горня, са Скадромъ, Драчемъ, Дривастомъ, и другимъ градовима, принадлежао є негда Србскомъ царству; зато смо овај лепъ новацъ снимили по оригиналу, налазећемъ се у нумизматичкой збирки Музеа кои постои при библіотеци св. Марка у Дуждовомъ двору у Млетцима, и ставлямо га овамо, као споменикъ града кои є негда у славной прошлости србскій было. —

Изъ овогъ летошнѣгъ додатка къ нашемъ описанію Србскы новаца могу увидити наши родолюбиви читатељи, кое старо-србски новци интересираю, да се одъ овы знамениты, лепы а и важны исторійски споменика іошъ врло много наоди по свету, кои досадъ познати и явности предати нису. Управо садъ примисмо вѣстъ одъ

нашегъ честитогъ и ревностногъ скупителя старина Стеф. Верковића, да є и онъ на свомъ летошнѣмъ путу по Албаніи и старой Србій (съ когъ намъ є већъ послао седамъ комада знаменити рукописны књига, одъ кои су четири на пергамену писане), нашао знатанъ брой српски новаца а међу овима многе досадъ сасвимъ непознате. Зато повторително умолявамо све наше родолюбиве читателѣ, да намъ саобште ако сами имаю или кодъ когъ другогъ знаду такове старе новце, да ій можемо издати, и тако Српску нумизматику, што пре до некогъ савршенства довести. Многи су насъ учени люди већъ опоменули, да бы врло цѣли сходно и полезно было издати ово описаніе српски новаца систематично уређено на некомъ ученима обште познатомъ єзыку, како бы и великій књижевный светъ за ове важне споменике дознати могао, но изъ горе поменутогъ узрока мораћемо тай посао, коега пользу и сами увиђамо, іошъ на неко време одложити, да бы то єсть, дѣло колико буде могућно подпуніе и богатіе изишло, и странномъ ученомъ свету у руке дошло у достойномъ савршенству, како бы и оно могло пуноважно сведочанство дати о негдашнѣмъ цветаюћемъ стању и образованости Срба у време ньове самостално и независимо постоеће државе.

ГРАЂА ЗА СРБСКУ СФРАГИСТИКУ.

Одъ Дра. Я. Шафарика.

Сфрагистика, или вештина познавати и умети толковати стародревне печате владалаца, власти и надлежателства, па и други знамениты за повѣстницу лица, есте такође єдно спомоћно знањ къ исторіи. Я изъ собственогъ искуства знамъ да се по повеляма, листинама и писмима србскимъ одржало и до данасъ сачувало много любопитны печата изъ времена србске самосталности, єръ самъ ій самъ неколико снимio и нацртао у цес. кр. тайной дворской архиви у Бечу, кои се цртежи садъ налазе при копіяма исты писама одъ мене преписаны, у рукама могъ Господина стрица у Прагу. Познати су лепи Србски печати већъ на светъ издати: неки одъ Раића у нѣговой исторіи, то єстъ Цара Лазара, и Майке Анђеліе и нѣны сынова Ђурђа и Іована; неки у Србскомъ Лѣтопису; єданъ одъ Соларића, то єстъ Босанскога краля Стефана Дабише на бакрорезномъ снимку єдне нѣгове повелѣ; а особито они одъ нашегъ прерано преминувшегъ Аврамовића, у нѣговомъ описанію древности Србски у Светой горн Атонской. — Али валяло бы се потрудити да се прикупе у єдно, колико є могуће, сви ови сачувани печати и да се у хронологичномъ поредку, съ обясненѣмъ издаду, те тако да се добіє Србска сфрагистика, єръ ће текъ она са нумизматикомъ дати и поуздану Србску хералдику, или познаванѣ грбова и знакова како држава, земаля и владалаца, тако и знамениты великаша, властела и племића Србски, а сва ова знаня знатно подпомажу усавршенствованѣ исторіе народа. Несумнямъ да ће се и то мало по мало учинити и постићи, и тако къ онимъ србскимъ печа-

тима, кои су већъ на светъ издани, као грађу за будућу Србску сфрагистику додаемъ и саобштавамъ овде два знаменита печата, коя самь на момъ летошнѣмъ путованю нашао у редкомъ дѣлу Бернарда Нани: De duobus Imperatorum Rassiae nummis, печатаномъ у Млетцима у средини прошлогъ 18тогъ века. Обадва се налазе на хрисовуляма или златопечатнимъ повеляма Србски царева Стефана Душана и Стефана Уроша, датимъ граду Котору, коє се тамо чуваю кодъ цркве Светога Трифуна. Ови су дакле печати златни, висећи, на обе стране изтиснути, великомъ новцу или талиру подобни. Одъ Стефана Душана налазе се тамо две дипломе са овакимъ печатима, коима овай царъ године 1351ве потврђуе Которанима слободе њіове, коє су имъ дали Србски кралѣви пре нѣга; а одъ Стефана Уроша има єдна иста такова повеля коіомъ се потврђую Котору слободе, коє су му даровали нѣгови предци: Србски кралѣви Радославъ, Владиславъ, Урошъ, Светый краль Урошъ, и кральица киръ Єлена. Ове се дипломе налазе у наведеномъ дѣлу на талінскій єзыкъ преведене, Душанове на страни 13—23, а Урошеве на стр. 38—42; а печати изображени су иза новаца у истомъ дѣлцу описаны на таблици II подъ броєвима XVIII и XIX. Я ій додаемъ овой књизи Гласника на таблици IVтой и то Душановъ подъ броємъ 1, а Урошевъ подъ бр. 2. Сећамъ се да се и међу печатима ков самъ у ц. кр. архиви Бечкой снміо налази єданъ Душановъ, овоме сасвимъ подобанъ златанъ висећій печатъ.

У другомъ исто тако редкомъ дѣлу Занеттия de nummis Regum Mysiae seu Rassiae ad Venetos typos percussis Comentariolum. Venetiis MDCCL, ex typographia Albritana, нашао самъ измећу осталога и два знаменита надписа, коє ученимъ Славен-

скимъ историцима позната и напечатана, опетъ мислимъ неће быти излишно и овде напечатати, нека се нађу, као грађа за будућу подпуну збирку надписа тичући се Србства и нѣгове историе, какову прилѣжни обдѣлавательи нѣни треба такође помньиво да прибираю, будући и ова врло важно помоћно средство къ истории, нарочито къ хронологии нѣной.

Првый надписъ напечатанъ е у наведеномъ дѣлу на страни 23, и вели Занетти да се налази на олтару светога Николе епископа Мирликійского у Бару у Неапольской земльи, кои е србскій краль Стефанъ Урошъ Милутинъ год. 1319те врло скупоцѣно одъ сребра начинио надъ гробомъ, у коемъ се подъ црквомъ у красной крипти чуваю мошти овога кодъ нашегъ србскогъ народа особито славлѣнога светителя. Али Господинъ Кукулѣвићъ у своемъ извѣстію о путованю у Римъ и Напуль напечатаномъ у Архива за югославенску повѣстницу кньизи IVтой на стр. 349 описуюћи врло любопитно и обширно ову цркву и нѣне славенске споменике, где и овай надписъ саобштава, извѣстно каже да га тамо више нема. Онъ е гласio овако у латинскомъ оригиналу:

ANNO DOMINI MCCCXIX MENSE IVNII INDITIONE VI VROSIVS REX RASSIAE ET DIOCLEAE ALBANIAE BVLGARIAE AC TOTIVS MARITIME DE CVLFO ADRIAE A MARI VSQVE AD FLVMEN DANVBII MAGNI PRESENS OPVS ALTARIS YCONAM MAGNAM ARGENTEAM LAMPADES ET CANDELABRA MAGNA DE ARGENTO FIERI FECIT AD HONOREM DEI ET BEATISSIMI NICOLAI. EIVS HEREDE ASTANTE. DE CATERA FILIO DESISLA-

VE FIDELI ET EXPERTO A PREDICTO REGE DEPVTATO ET NOS RVGERIVS DE INVILIA PROTHOMAGISTER ET ROBERTVS DE BARVLLO MAGISTER IN OMNIBVS PREFATIS OPVS DE PREDICTO MENSE IVNIO INCEPIMVS ET PER TOTVM MENSEM MARTIVM ANNI SEQVENTIS CHRISTO FAVENTE FIDELITER COMPLEVIMVS.

Коє значи Србски:

„године господнѣ 1319 месеца Юнія, индиктіона VI-тогъ Урошъ краль Рашкій и Диоклитіе, Албаніе, Булгаріе и целе поморске землѣ одъ залива адріатійскогъ, одъ мора све до реке Дунава великога, дао є начинити ово дѣло олтара, икону велику сребрну, кандила и свећняке велике одъ сребра, на честь Богу и найблаженіему Николаю, присуствующу нѣгову наслѣднику, и Десислава сину изъ Котора, вѣрну и искусну одъ горерече-ногъ краля одаслату. А мы Рогеръ одъ Инвиліе протомайсторъ и Робертъ одъ Барулла майсторъ у свему горенаведеному посао овай верно смо извршили съ помоћу Христовомъ, одъ горерече-ногъ месеца Юнія почевши, крозъ цео месецъ Мартъ године слѣдующе".

Овако има Занетти овай надписъ, а у наведеномъ извѣстію Господина И. Кукулѣвића обширніи є и у многомъ се одъ овогъ разликуе. (Види Архива део IV. стр. 350-та.)

Другій надписъ напечатанъ є у Занеттиевой врло редкой књижици на стр. 24, и Занетти вели о нѣму, да се налази на зиду сакристіе велике цркве у Тревизу (у области Млетакой у горньой Италіи, близу мора и Млетака) и гласи латински овако:

MCCCIV DIE XXV MARTII FRANCISCVS DE SALOMONE FVIT PER EXCELSVM PRINCIPEM ET D. D. OROSIVM REGEM RASIAE MILITARI CINGVLO DONATVM.

Кое значи Србски:

„1304-те дана 25-тогъ Марта Франциско одъ Соломона быо є одъ узвишенога владателя и господара, господина Уроша краля Рашкогъ войничкимъ поясомъ обдаренъ“.

ИЗВѢСТІЄ

о. г. Подпредсѣдателя, Професор а К. С. Лицея, Дра Янка Шафарика, о нѣговомъ путу у Млетачку Архиву и истраживаню споменика Србске исторіе, читано у редовной седници Друштва Србске Словесности дана 31 Октобра год. 1857.

СЛАВНО ДРУШТВО,

Высокопоштована Господо!

Вративши се съ далекогъ пута, поздравлямъ Васъ у овомъ скромномъ обиталишту народие књижевно умне раднѣ, срдачнимъ: помоз' Богъ! задоволянъ и весео, што Вамъ доносимъ изъ Млетака, куда ме є Ваше поштовано повѣренѣ одаслало, не само добре гласове него и такове споменике, кои ће Ваша родолюбива срдца радошћу и задовольствомъ испунити.

Та мысао, да се у Венеціи мора налазити много споменика принадлежећи къ Србской исторіи среднѣга века ніє нова, и морала се одавно родити кодъ родолюбивы Србски књижевника, кои су добро знали изъ собствены народны историски извора, каква є негда измѣу славне и могућне Млетачке обштине и измѣу свію югославенски земаля свеза постояла, нарочито да су Србски кралѣви и цареви, а и после паденія царства, владаоци Србіє, Босне, Зете, Албаніе, Херцеговине светогъ Саве, Црне горе и други Србски земаля са силнимъ и славнимъ дуждовима одъ Млетака у живомъ сношеню, па и у добромъ пріятельству, шта више и у присномъ сродству

живили. Ако дакле Србски књижевници и нису извѣстно знали више о овой ствари одъ оно мало, што су неки Венеціянски историци у своимъ дѣлима споменули о Србскимъ и Млетачкимъ сношеняма, могли су опетъ на основу тога поуздано предпоставляти то, да се у архивама, библіотекама и збиркама овогъ знаменитогъ, по своіой радиности и трговини, по своимъ богатству, и своіой политичкой моћи и важности, найзнатніегъ и найславніегъ града, морало сачувати врло много споменика о славной прошлости Србской, сведочећи о томъ како є Србска држава изъ Млетака добіяла найразніе скупоцѣне и фине робе и еспапе, како є отуда добавляла печате за своє новце и друга дѣла умѣтности, како су Србски кралѣви изъ овога првогъ онда на свету трговачкогъ места куповали оружѣ и галіе, па више пута узимали и ћерке нѣговы господара себи за супруге и кральице, найпосле како су побожни и за христіянску просвету одушевлѣни Срби у нѣму тако знатанъ брой свои Славенски црквены књига одма у првомъ веку после изобретеня књигопечатнѣ напечатали. Више што, осимъ овогъ знаня и предпоставляня, ніе се по овой ствари могло одпре постићи већъ ни зато, што се до Млетачке архиве ніе могло лако доћи, єръ є она была у време републике, па и после готово неприступна особито за странце, и то све дотле, докъ ніе Нѣгово Величество сада владаюћій Аустрійскій ћесаръ, ово знаменито, по своіой величини и своимъ богатству скоро єдинствено заведеніе отворити, и ученомъ свету ради употребленія приступно учинити дао.

Тако су са свію страна поитали у Млетке испитательи повѣстнице среднѣга века, да потраже изворе и споменике своє отечетвене исторіе у пребогатой овой архиви найславніе оногъ време-

на државе, коя є са свима сусѣднимъ земляма Европе, особито са нѣнимъ истокомъ, па и са самимъ Азіатскимъ и Африканскимъ муамеданскимъ народима у живомъ саобраштаю и найближемъ сношеню была.

Тако є између многи други страны кньижевника године 1853 отишао у Млетке ради истраживаня извора югославенске исторіе и нашъ єданъ ревностанъ и отличанъ Славенскій списатель, честитый и заслужный предсѣдатель друштва за югославенску повѣстницу у Загребу, Господинъ Иванъ Кукулѣвиѣъ Сакцинскій цес. кр. архиваръ кралѣвине Хорватско-Славонско-Далматинске, и нѣму имамо благодарити за прве извѣстне а уедно и подробне вѣсти о налазеѣимъ се у архиви Млетачкой спомеництима югославенске а нарочито и Српске исторіе. Онъ є у особитомъ извѣстію напечатаномъ у трећой кньизи валяногъ одъ нѣга уреѣеногъ Аркива за повѣстницу югославенску у Загребу 1854-те год. обрадовао Славенске кньижевнике а поименце и Српске любителѣ отечествене исторіе тымъ казиванѣмъ, како є нашао и преписао у Млетачкой архиви многе споменике изъ 11, 12 и 13 века односеѣе се на исторію Хрвата и Срба а меѣу ньима и 12 комада важны повеля и писама Српски кралѣва и царева изъ 14 века латински писаны, додавши къ томе, да одъ велике множине таковы важны писама ту наодеѣи се, због краткости времена више тада преписати ніе могао.

Почемъ є овимъ истраживанѣмъ и посломъ заслужногъ за югославенску повѣстницу Господина Кукулѣвиѣа стварь та изванъ сваке сумнѣ доведена была да у Млетцима има много важны споменика югославенски, особито Српски, и пошто се и ово наше Друштво Српске Сло-

весности изъ горенаведеногъ извѣстія нѣговогъ о великомъ богатству Млетачке архиве у пре-важнимъ за Србску исторію споменицима и изво-рима уверило, одма су зажелили нѣгови чланови любећи свою народну исторію и познаюћи нѣну велику важность за народъ, ползовати се овимъ єдинственимъ и пребогатимъ изворникомъ и при-бавити све тамо наодеће се споменике Србске историє за народъ свой и за обдѣлавателѣ наро-дне наше историє, како бы ова и тимъ сведочан-ствима већма обяснѣна и къ пожеланой извѣстно-сти и обширности ближе доведена быти могла· Зато заключе у засѣданію своме дана 11. Сеп. год. 1850 подъ № 77 умолити Высочайше Правителс ство наше, да бы оно благоволило одобрити, да се єдно лице може послати на два месеца тога ради у Млетке, да у тамошньой архиви истражує и при-купля споменике и изворе Србске историє, молећи уєдно да оно изволи одобрити за тай посао по-требный трошакъ, и издѣйствовати да се одъ над-лежне цесаро-кралѣвске Аустрійске власти изда за то нуждно дозволенѣ. Наше Высочайше Пра-вителььство уважило єжелю и молбу Друштва Срб· ске Словесности и одобрило є извѣстну сумму нова-ца на путный трошакъ, за кои посао Друштво 30 Дек· 1852 № 99 избере мене свога члана, поверивши ми-овай честный задатакъ. Но због непредвиђены препятствія морао се тай посао на дуже време одло-жити, дотле докъ нису ове препоне сметаюће момъ путованю у Млетке, летосъ уклонѣне; а како є хвалѣно Друштво своє поверенѣ мени єданпутъ поклонѣно єдногласнимъ заключеніемъ у сѣдни-ци ове године дана 30 Мая држане подъ № 88 нано-во потврдило, а и Высочайше Правительство на-ше, коє охотно подпомаже све што се на ползу и напредакъ отечественe просвете и образовано-сти односи, ово заключеніе одобрило, то се я кре-

немъ дана 10-тогъ Августа тек. год. изъ Београда на путъ и отидемъ преко Беча, Загреба и Трста у Млетке. На овомъ путу свагда самъ се трудіо у колико су ми време и нуждни послови дозволявали, наћи и дознати што ново, што бы къ постиженю моє цѣли, нарочито къ прикупляню Србски историски споменика и извора спадало. У Бечу дознао самъ одъ славно познатогъ нашегъ Славенскогъ списателя Господина Доктора Ф. Миклошића, цес. кр. университетскогъ професcора Славенске литературе и єзыка, и кустоса цес. кр. дворске библіотеке, да се єданъ део нѣговогъ важногъ періодичногъ издаваня: Slavische Bibliothek званогъ, управо у печатньи довршує и да ће до кои данъ явности предатъ быти; далѣ да онъ садъ найвише ради око приуготовляваня за печатанѣ свію писама, повеля и хрисовуля Србски, коє су писане Славенскимъ єзыкомъ, и коє є онъ скупити могао, тако да ће овомъ дѣлу додати и регестра Србски споменика писаны на Латинскомъ єзыку, нѣму познаты. Управо є имао подъ рукама, кадъ самъ га походіо, важанъ за овай нѣговъ посао старый Србскій рукописъ изъ Дубровника, киьигу писану на пергамену и садржаваюћу у себи точне преписе неколико стотина Србски споменика, међу коима є нашао преко тридесетъ комада Србски писама и повеля досадъ сасвимъ непознаты. То є онай истый рукописъ, кои честитый Господинъ Кукулѣвићъ споминѣ у своемъ извѣстію о литерарномъ путованю у Дубровникъ, Римъ и Напуль, печатаномъ у Аркива за югославенску повѣстницу киьизи IV, на стр. 327 подъ броємъ II, кою є Господ. Професоръ Миклошићъ бывши и самъ у Дубровнику, оданде за употребленѣ на неко време у наручь узео и у Бечъ добавіо. Ніє нуждно доказивати, да ће ово дѣло быти за Србску исторію одъ найвеће важности, и

врло ми є мило было чути одъ истогъ Господина да є издаванѣ и печатанѣ истога дѣла већъ обезбеђено и сигурно. — Одъ истога Господина чуо самь далѣ да є у Дубровачкой архиви у найновіе време нађенъ знатанъ брой старосрбски писмености, повеля, хрисовуля и писама, неколико стотина комада, коє су досадъ быле сасвимъ непознате, и да є познатый Славенскій списатель родолюбивый Дубровачкій властелинъ князъ Орсатъ Починъ, узео на себе трудъ ове споменике точно преписати, за печатню приуготовити и явности предати; и тако се опетъ можемо радовати знаменитомъ и важномъ умноженю извора старосрбске историе! (*)

У Загребъ самь нуждно свратити морао, да се са Господ. Кукулѣвићемъ састанемъ ради савѣта и упутства у смотреню начина раднѣ моє и истраживаня у Млетачкой архиви, коє дати ми, онъ се врло драговольно обећао, да небы сасвимъ неприуготовлѣнъ и непознатъ са овимъ огромнимъ заведеніемъ, къ послу мени наложеномъ приступіо; а ово самь съ тимъ пре учинити могао, што дозволенѣ за мене изъ Беча іошъ ніе у Млетке отишло было. Загребачки литератори су ме врло любезно примили, а особито племенитый Господ. Кукулѣвићъ указивао ми є сваку любавь; и упутіо ме, како да ми се посао олакша, а преко тога дао ми є и препоруке за Млетке, господи званичницима библіотеке св. Марка и велике архиве, съ коима ћу посла имати. Онъ ми є показао и богату свою збирку писмены споменика относећи се на исторію свію южны Славена, кою є онъ съ

(*) Дошавши у Београдъ съ великомъ радошћу самь чуо, да є наше Высочайше Правительство са великодушномъ готовошћу учинило кораке, да се ови споменици што пре напечатаю и ученоме свету у руке предаду.

великимъ трудомъ и трошкомъ, а са іошъ већомъ ревношћу и любави скупіо, и кою іошъ єднако умножава, попуняна и обогаћава. Нѣгова є збирка Хрватски ствари и нарочито Хрватски историйски споменика найбогатія, и єдинствена у своме роду; рекао ми є да є жели колико годъ буде могао попунити, па после у форми великогъ дипломатара печатати и на светъ издати, къ чему іошъ треба неколико година времена. Али онъ има и знатанъ брой Србски споменика, писаны на Славенскомъ и на Латинскомъ єзику, коє є са свію страна где є годъ што могао наћи и добити на своимъ путовима, чинћнима ради изтраживаня южнославенски историски споменика, скупіо и саставіо, и одъ кои се многи нигде инде неналазе. Ове Србске ствари желіо бы онъ за себе печатати, ако бы за тай посао нуждну помоћь и средства кодъ нашегъ южнославенскогъ читаюћегъ и родолюбивогъ обштества нашао, а я самъ га у име овогъ поштованогъ Друштва Србске Словесности моліо да одъ ове похвалне и полезне намѣре неодустане, и обећао самъ му да ћемо мы гледати све што у нашимъ силама стои учинити, да му знатномъ пренумераціомъ ово предузиманѣ олакшамо; надамъ се да ће славно Друштво ове моє речи и ово обећанѣ одобрити и усвоити, и да ће се постарати за начинъ и средства, коима бы се изданіє овогъ за славу Србскогъ имена и за обясненѣ Србске историє не мало важногъ дѣла подпомоћи могло.

Кодъ Господ. Кукулѣвића видіо самъ и неколико редки а за нашу Србску нумизматику важны дѣла, као што су Занетиева и Наниева Дисертаціє о Србскимъ новцима, издате и печатане у средини 18-тогъ века у Млетцима, и Райхелова дѣла о Србскимъ и южнославенскимъ новцима издата и печатана у Петербургу 1848-ме године, изъ

кои самь више стары новаца, мени досадъ непознаты, два знатна надписа, и два старосрбска печата копирао, кое ћу све у нашемъ друштвеномъ органу Гласнику читаюћемъ обштеству Србскомъ саобштити.

У народномъ Музеуму у Загребу само самь врло итно могао прегледати налазеће се у овомъ похвално уређеномъ и угледномъ заведенію Србске новце, зато вальда и нисамь нашао ништа ново, мени непознато, него самь ипакъ обогатіо моє бележке цртежима одъ два лепа стара Далматинска новца єдногъ Шибеничкогъ, и єдногъ Сплћтскогъ, одъ кои се оригинали у томъ Музеуму чуваю. —

Дошавши преко Трста у Венецію, употребіо самь дане одъ 29-тогъ Августа до 5-тогъ Септембра, докъ є то єсть дозволенћ за мене одъ цесаро-кралћвскогъ министерства унутрашньи дћла изъ Беча къ дирекціи Архиве Млетачке стигло, за радню у знаменитой Библіотеци св. Марка у Дуждовомъ двору, кое библіотекаръ, славный италіянскій списатель Абате Валентинелли особито улюдно и любезно ме приміо, будући познаникъ и пріятељ могъ Господина стрица. Найпре самь изъ велики каталога рукописа ове славне библіотеке, коя поредъ 130,000 комада кньига има преко 10,000 разны рукописны дћла, вадіо и бележіо оне Латинске и Галіянске рукописе, у коима самь се надао наћи нешто за нашу исторію, и начиніо самь списакъ одъ 36 комада Латински и 43 ком. Италіянски рукописны дћла; после тога тражіо самь у истимъ рукописима податке за Србску исторію, и копирао самь изъ рукописногъ дћла: *Cornaro* Giovani, Lettere date in Constantinopoli anno 1402, врло занимљиво савремено извћстіе о великомъ бою између Татарскогъ хана Тиму-

ра и Турскогъ султана Баязита, у комъ су и синови Србскогъ цара Лазара участвовали, и кое заслужуе, да га у Гласнику напечатамо. Далѣ правіо самъ іошъ изъ неки рукописа кратке историйске бележке; прегледао самъ дѣло Професора Фр. *Нарди*, печатано у Падови 1840-те године, подъ насловомъ: Tre documenti della famiglia Morosini, у комъ истый ученый Таліянскій историкъ доказуе, да є єдна ћерка славне властелске породице Млетачке Морозини, именомъ Констанція, сестра Томазине Морозини, супруге Маћарскога кралѣвића а матере Маћарскога краля Андреє III-ћегъ, была удата за краля Владислава Србскогъ, сына Првовѣнчаногъ Стефана. Найпосле прегледао самъ и старе новце Србске и южнославенске у археолоґійскомъ музеуму наодећемъ се при библіотеци, но нисамъ нашао, осимъ єдногъ знаменитогъ новца града Бара, кои самъ нацртао, ништа мени непознато Славенско; али Господинъ библіотекаръ мисли, да ће се за цело у осталимъ збиркама Венеціе наћи моћи више югославенски новаца, а нарочито у главномъ градскомъ музеуму Кореровомъ. Но я због краткости времена нити самъ више у библіотеку св. Марка. нити у остале явне и приватне библіотеке и музеє Венеціянске одлазити могао, него самъ одъ онога дана кадъ ми єистекше у Бечу дана 10-тогъ Септембра т. г. по нов. календару дозволенѣ за архиву одъ овога дирекрекціе званично саобштено и писмено предато было, то єсть одъ 17-тогъ Септ. по нов. цело време за радню у архиви употребіо, и свакій радный данъ самъ одъ 10 до 3 сата непрестано прилѣжно писао, а само самъ празничне и недельне дане употребіо на то, да знаменитости Венеціе и прекрасна дѣла умѣтности у овомъ граду више него ма где нагомилана посѣтимъ и да се ньіовимъ разгледанѣмъ наслађавамъ.

Съ помоћу и савѣтомъ Господина Цезара Фукарда, архивара или првога чувара архиве и цес кр. професора палеографіе, коега улюдности и любезной услужности довольно благодарити немогу, єръ є онъ не само оставіо архивъ отворенъ, кои бы управо тада крозъ месецъ дана имао быти затворенъ, найвише мени за любовь, него ми є осимъ тога сваку молбу найусрдніимъ начиномъ испуніо, толико самъ за кратко време могъ тамошнѣгъ бавлѣня урадіо, то єсть крозъ 30 дана, да су ми се сви они учени люди чудили, съ коима самъ имао честь у архиви познати се и заєдно радити, а у чему се то састои садъ ћу у кратко изложити.

Архивъ Млетачкій заиста є тако огромно велико заведеніе, да му нема равна у свету, єръ онъ садржава у 300 разне величине соба, сала и ходника, до 14 миліона свезака акта! коя обузимаю време одъ год. 883 до нашегъ доба. — Старый нѣговъ део, наравно маньій, дели се на многа одѣленя или серіе, одъ кои свака има своє особито име. — Найзнатнія су ова: одѣленѣ оригиналны писама и повеля, єдна велика соба пуна свезаны међу дрвенимъ таблицама, найвише на пергамену писаны документа, кои іошъ нису регистрирани, тако да се управо и незна шта се све налази у њима. Ово одѣленѣ садъ се уређуе и пописуе, дакле се іошь засадъ и неможе употребити. Найстаріи споменикъ одъ досадъ прегледаны есте одъ године 1030. Одъ овога одѣленя доста знатанъ део однетъ є у Бечъ и тамо се чува у цес. кр. дворской архиви заєдно са іошъ некимъ изъ ове архиве узетимъ и у дворскій пренетимъ споменицима. — Друго єдно одѣленѣ зове се: Acta majoris Consilii, дели се на тайный и на явный део, а садржава дѣла и заключенія скупштине свію властела млетачки, и починѣ са год. 1232 а трае до 1797. Ово одѣленѣ као и оно прво нисамь я мо-

гао због краткости времена никако прегледати. Треће одѣленѣ єсу: Acta Consilii Rogatorum, seu Senatus, кои се таліянски лову: Pregadi, садржава заключенія и дѣла скупштине одбора Млетачки властела, коя се опетъ деле на явна и на тайна, она зову се: Mista del Senato, а траю одъ год. 1293 до 1440; после се цепаю на две серіе, подъ именима: Terra и Mare, ова траю одъ 1440 до 1797; а тайна се зову: Secreta Rogatorum и траю одъ 1401 до 1630, потомъ се цепаю и ова на две серіе подъ именима: Corti и Rettori, и траю одъ год. 1630 до 1797. Одъ овы самь видіо и прегледао регистре одъ обадва старія одѣленя, то єсть одъ Mista del Senato и одъ Secreta Rogatorum до године 1440. — Четврто одѣленѣ єсу: Acta Consilii minoris seu Collegii, Таліянски званогъ: Signoria, садржаваю дѣла и заключенія найвишегъ надлежательства или кабинета, починю са год. 1308, и деле се на више серія одъ кои су неке явне а неке тайне, а зову се: Notatorio, одъ год. 1327 до 1797; Letterae одъ год. 1308 до 1796. Пето одѣленѣ єсу: Commemorialia; Шесто одѣленѣ: Relationes ambassadorum et Rectorum. Седмо одѣленѣ: Expositiones ambassadorum extraneorum; Осмо одѣленѣ: Acta Consilii Decemvirorum; Девето одѣленѣ: Acta Inquisitorum Status. После тога има одѣленя коя имаю особита имена као: Libri Pactorum; Libri Syndicatus; Liber aureus; Liber matrimoniorum; Liber plegiorum и іошъ многа друга, коя я због краткости времена нисамъ ни видити ни побележити могао, и коя се сва састоє изъ више или манѣ велики фоліянта, тако да неке серіе обузимаю много стотина фоліянта, а друге само неколико, или неколико десетина; старія часть сва є на кожи писана, а новія већъ на артіи одъ половине 15-тогъ века овамо, премда се налази нешто и одъ врло стары изъ 13-тогъ века заоставши споменика писаны на

артіи, али мало. Наравна є ствaрь да є новія часть архиве найвећа, и да акта новога века и овы последньи столѣтія найвише простора заузимаю.

Одъ гореименованы одѣленя я самь нижеведена три одѣленія испытао, тако да самь најпре најточніе прегледао индексе или списке њіове, кои сами по 4 до 6 велики фоліянта на кожи писаны износе, вадећи све што се насъ тиче у мой регистаръ; а после самь и саме оне кодексе или рукописе прéдузимао, са моимъ регестрима сравньивао, и изъ ньи самь неке важне споменике у целости преписао, колико ми є рокъ бавлења у Млетцима допустіо.

Тако самь испытао: *Прво:* одѣленѣ кое се зове: *Misti del Senato,* и кое садржава у себи сва заключенія и дѣла одбора властелскогъ безъ кои согласія ніе могао дуждъ са колегіомъ ништа важно рѣшити. Ово одѣленѣ обузима 60 велики пергаменовы фоліянта. Я самь изъ нѣговогъ индекса, кои има 4 киньиге у великомъ фоліо на кожи писане, повадіо све што се годъ тиче южнославенски Србски земаля. Изъ I-вогъ дела индекса вадіо самь и оно све што се тиче Далмаціе и нѣны градова, острова ядранскогъ мора, и остали югославенски предѣла; но кадъ самь после вадіо, да се брой документа относећи се на те землѣ у доцнія времена, тако страшно умножава, да цело моє време небы достачило ни да саме ове регестре извадимъ и препишемъ, онда самь изъ II-ге, III-ће и IV-те киньиге индекса вадіо само Србства тичућа се акта, и нека врло важна южнославенска, у коима самь се надао, да може быти што за нашу исторію. Тако самь пописао подъ рубрикама: Regnum Rassiae seu Serviae, Bosna, Albania, Sclavonia in genere, Ambassatores etc. tractatores, provisores missi ad Sclavoniam, Scutarum,

Durachium, Jadra, Spalatum, Tragurium, Nona, Ragusium, insula Arbum, Anserum, Chersum, Quarum, Brazza, Barones Croatiae, Comites Vegliae, Sibenicum, изнашао и преписао у єданъ регистаръ до 1000 комада акта, коя сва спадаю у време одъ год. 1293 до 1437.

Друго одѣленѣ, кое самъ прегледао и исцрпао, зове се: Commemorialia, садржава у себи савремене копіе свію дужду и правительству Млетачкомъ са стране долазећи писама и документа одъ год. 1285 до 1520-те, кои оригинали, у дуждовомъ двору хранѣни пропали су по найвећой части при пожару, кои в године 1577 дуждову палату опустошіо, но срећомъ су ове вѣрне и савремене копіе у другомъ надлежательству држане и сачуване быле. Обузима 22 велика фоліянта на пергамену писана, и у овима су управо найлюбопитніе ствари. Изъ овы самъ регистрирао до 300 разны на Србску исторію односећи се споменика.

Треће одѣленѣ, одъ мене разгледано зове се: Secreta Consilii Rogatorum, садржава у себи тайна дѣла и заключенія одбора властела Млѣтачки састои се изъ 33 велика фоліянта на пергамену писана, и простире се одъ год. 1345 до 1481-ве. Изъ овы самъ сачиніо регистаръ садржаваюћій у себи до 330 разны акта къ Србской исторіи принадлежећи.

После тога правіо самъ іошъ списакъ споменика къ Србской исторіи принадлежећи и налазећи се у рукописнимъ кодексима кои се зову: Liber plegiorum, Libri Syndicatus, Libri blancus etc. albus, Libri litterarum secreti Collegii, Liber Pactorum; а извадіо самъ и у списакъ побележіо изъ овы свію до 100 комада различны акта одъ части найвеће важности и древности.

Тымъ начиномъ добіо самъ каталогъ, у комъ в записано време, кратакъ садржай, и место где

се у Млетачкой архиви налазе, одъ найманѣ 1800 комада найразличитіи акта, манѣ, више важны, а къ исторіи Србской принадлежећи, кои сви спадаю у време одъ године 1200 до 1520-те премда има неколико и старіи, чакъ изъ 10-тогъ столѣтія. Али за цело можемо се надати, да ће се овай брой знатно умножити, докъ се іошъ и остале части архиве претресу, докъ се одѣленѣ оригинала у редъ доведе, попише и за употребленѣ приступно учини, и докъ се она одѣленія испытаю, коя я због краткости времена за садъ прегледати нисамь могао.

Почемъ самь горе описаный регистаръ начиніо, престао самь правити ове каталоге, єрбо самь желіо донети са собомъ баръ нешто у целости преписано, одъ оны многы драгоцѣны споменика наше исторіє, за кое самь дознао, да се ту налазе и имати могу, и кое самь истражіо и у мой списакъ уписао. И тако извадимъ помоћу мои регистра изъ свію овы горе именованы одѣленя, тамо и амо 130 комада акта, о коима самь судіо, да ће ньіово читанѣ моћи учинити радость онимъ моимъ предпоставлѣнимъ старешинама, друговима и пріятельима, кои су любећи топло свой родъ и нѣгову славну исторію, найвише и подѣйствовали, да се овай посао радити могао.

Найпосле, да бы наши обдѣлавательи исторіє видити могли и увѣрити се, да су преписи овы акта сви стари и савремени, начиніо самь одъ сваког одъ оны велики одѣленя вѣрне снимке, изъ кои се карактеръ и начинъ писма ньіовогъ познати може.

Сва ова акта писана су на Латинскомъ єзыку средньга вѣка. Само самь єдну єдину оригиналну листину славено-хрватску нашао, писану глаголскимъ словима на пергамену године 1512, на острову Крку, коя є и архиварима была досадъ

непозната, и кою самь имъ я прочитао и на Латински превео, и за себе преписао и факсимилирао.

Изъ горе реченогъ већъ може славно Друштво увидити, да є съ овимъ моимъ трудомъ само започетъ посао врло важанъ за обясненѣ Србске исторіе, кои кадъ се сврши, и кадъ се историйски обдѣланъ явности и свету преда, за цело ће нову славу и важность Србскомъ имену и народу и дома и предъ целимъ изображенимъ светомъ придобити, и тако благотворна морална слѣдства имати. Но не само у архиви Млетачкой има іошъ много нашега блага, коє ће требати истражити и скупити, него по увѣраваню тамошньи учены люди, кои су се за мой посао интересирали, и у осталимъ збиркама Венеціе, а поименце: у библіотекама св. Марка, патріаршіе и кавалѣра Циконѣ; овай последныій самь има преко 5000 комада важны и редки рукописа, међу коима има изгублѣны изъ архива Млетачкогъ кодекса; далѣ у музеуму Венеціянскомъ кои се зове Кореровъ; па и по другимъ приватнимъ збиркама много се іошъ сакривено налази.

Кадъ бы наше славно Друштво съ одобренѣмъ Светлога Господара и Княза нашегъ, своегъ милостивогъ покровителя, и съ помоћу Правительства нашегъ, коє га великодушно обдржава и средствима снабдѣва, све ово добило, па и оно добавило и сакупило, што се іошъ у Дубровнику, у Бечу, у Загребу, у Сремскимъ Карловцима, у Руссіи и по многимъ местима у приватнимъ рукама одъ Србски споменика налази, за цело бы се толика и тако богата граћа за Србску исторію саставила, да бы се одъ нѣ могло подићи дѣло, коє бы светъ о прошлости и о важности србства много важніе мыслити и достойніе судити научило. Ово є великій задатакъ, и посао за десетине година, али ће га добра воля и искрено прилежа-

ванѣ са родолюбивомъ ревности сдружено за цело срећно свршити моћи!!

Я се надамъ да наше славно Друштво неће одъ срећно започетогъ овогъ посла одустати, а да ни наше Высокославно Правительство, желеће свесрдно унапредити образованость народа и народну књижевность, и умножити честь и славу Србскога народа предъ светомъ, неће одрећи Друштву свою великодушну подпору и помоћь у овомъ предпріятію. (*)

У Београду 31-вогъ Окт. 1857.

Дръ Н. Шафарикъ.

(*) По заключенію Друштва Србске Словесности напечатаће се у идућемъ 10-томъ делу Гласника регестра, коя е подписаный у Млетачкомъ архиву сачиніо, а печатанѣ целы акта одложиће се донде докъ се подпунія збирка састави.

ИЗВЕСТІЕ

О ДѢЛАНЮ И СТАНЮ ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ГОДИНЕ 1856. ЧИТАНО У ГЛАВНОМЪ ЗАСѢДАНІЮ 13 ЯНУАРА 1857.

Кадъ є год. 1841 на предложенѣ ондашньи Професора у Ликею, Господина Атанасія Николића и Іована С. Поповића, Друштво Србске Словесности заведено, положена му є была та поглавита цѣль, да на оображаваню Србскогъ єзика и разпространяваню наука у обште на Србскомъ єзику по своимъ силама ради. Колико є Друштво у теченю времена овой цѣли одговарало, показали су нѣгови Гласници, ови носіоци укупне Друштвене дѣлателности.

Нежелећи бацити сенку на првенацъ овога Друштва, кои, као и свакій почетакъ людске дѣлателности, печатъ трудности и боязльиве несигурности на себи носи, већъ почитуюћи племениту, велику и трудну цѣль Друштва, съ узтезанѣмъ примѣчавамъ, да є оно у почетку, опредѣливши себи одвећъ пространый кругъ дѣланя, Друштвену цѣль са поособномъ цѣли каквогъ списателя, озбильнію и вештественію народа ползу са узгредномъ и невештественомъ ползомъ помешало, те тако и чисто-забавнимъ саставцима место у Гласнику уступило. Но ова є сенка наскоро изчезла, и Друштвена дѣлателность сведе се на известніи, опредѣлителніи кругъ. Озбильніи предмети, а нарочито испытиваня и осветляваня наше исторіе тичући се, привукоше на себе највећу пазльивость Друштва, а чисто за-

бавни одпадоше, као недостойни одзиви оваквогъ Друштва и по њиовой садржини и по вештини. Гласникъ постаде одзивомъ умніой, изображеніой класи народа, постаде будилникомъ народногъ поноса, народне свести и прадедске славе.

Овой поглавитой цѣли верно оставше Друштво прикупило є и ове године лепы података, нарочито за старію нашу исторію, а особито трудомъ Господина Іордана Х. Константинова, учителя у Скоплю, кога є оно іошть у почетку прошле године къ скупляню наши старина ободрило, обећавши му пристойну награду. Одъ овы података, по већой части печатаны у VIII. свезки Гласника, нарочито споменъ заслужує кратка исторія одъ цара Душана до кнеза Лазара, коя се на анатему, Цариградскимъ патріярхомъ на нашу цркву бачену односи, да оно важно житіє Светогъ Клименте на Грчкомъ єзику печатано и неспоминћемъ, коє є истый Господинъ Друштву на поклонъ послао, и коє нашу исторію одъ времена Св. Кирила и Методія у већу светлость поставля. Оваквомъ прибираню података за нашу исторію присаєдинѣне су и литографисане таблице стары Србски новаца, коє є Г. Янко Шафарикъ съ краткимъ описаніемъ пропратіо.

Къ не маломъ осветленю наше исторіе служи' ће и прилогъ Г. Константина Николаєвића: „О границама, докле се є простирала область некдашнѣгъ Пећскогъ Патріярхата“, почемъ ће дати повода пространіемъ претресаню и изпытиваню.

Почемъ далѣ речена цѣль Друштва неизключує изпытиваня на томъ полю и у страны народа: то є съ ползомъ у Гласникъ примљнъ и „Животъ Св. Саве“, Господиномъ Нешићемъ съ Русскогъ

єзика преведеный. — Толико є овогодишньій Гласникъ могао овогъ матеріяла у себе смести-ти. Но да бы се Србскій народъ са своіомъ исторіомъ пространіє и раніє упознао, прегледало є Друштво Хилфердингова писма, тичућа се Исторіе Србаля и Бугара, коя є Г. Миланъ Ђ. Милићевићъ превео, и нашавши у ньима резултате изпытиваня у исторіи речены народа, препоручило ій є Попечительству Просвете, коє є преводителю трошакъ за печатанѣ поклонило.

Најпосле, на предложенѣ Г. Іована Гавриловића, писано є Господину Николаєвићу у Дубровникъ, да за Друштвене новце, коє при себи има, изъ књига: „libri sex statutorum; reformationes; liber viridis“ и изъ други' изпише оно, што се насъ и наше исторіе тиче.

У обзиру на ображаванѣ Србскогъ єзика Друштво є оставило лепъ споменъ потомству у Даничићевой „Србской Синтакси“, кою є, због нѣне величине, препоручило Попечительству Просвете на одкупъ за 120 # цес. Обилна граѣа, по мнѣнію єзикословногъ Одсека, прине'ће будућимъ єзикословима неоцениме ползе и олакшице у опредѣляваню правила Србскомъ слогу и духу Србскогъ єзика. Подобну похвалу заслужує и прилогъ истога Господина, у VIII части Гласника печатаный, као почетакъ трудногъ изпытиваня о „Србскимъ акцентима“.

Но да бы ово ображаванѣ многостранно и подпуно было; да бы се положена и изпытана правила съ духомъ нашегъ єзика и у савршеніой форми, у естестичной одећи показала, те тако и на той ньиви теорія съ практикомъ сдружила, примило є Друштво у реченый Гласникъ „Похвалну речь Светомъ Сави“, одъ Г. Архимандрита Гаврила, и „Књижевне образе“ одъ Господина Іо-

вана Ристића. У овима се критично изпытую и оценюю дѣла на књижевномъ полю упокоєногъ члана овога Друштва, Іована С. Поповића.

Овомъ дѣланю присаєдинило є Друштво и богаћењ књижевногъ єзика, прибиранѣмъ оны речій, коє се у различнымъ краєвима Србства почастно и редко говоре, а тако исто и пописанимъ речма изъ Штулиногъ Словара, коє є Друштву послао Протопресвитеръ Дубровничкій Г. Николаєвићъ.

Ово є краткій, обштый прегледъ овогодишнѣгъ укупногъ дѣлаия Друштва; но да бы се ово дѣланѣ достаточніє прегледати и оценити могло, неће излишно быти, разложити га на почастна дѣланя повдины Одсека.

I. Одсекъ Философскій прегледао є:

1. прилогъ Господина С. Сретеновића: „О єпиской народной поеми“, преведеный съ Русскогъ єзика;

2. „похвалну речь Светомъ Сави“, прилогъ Господина Архимандрита Гаврила;

3. „књижевне образе“ одъ Г. Іована Ристића

II. Одсекъ Историско-Православный:

Прилогъ Г. Николе Крстића: „Разсматраня о старымъ Србскимъ правама, на основу писмены споменика и Душановогъ законика“;

III. Одсекъ Природословный:

1. рукописе Г. Іована Миленковића, бывшегъ Београдскогъ цариника;

2. прилогъ Г. Владимира Якшића: „Државопись Србіє“ и „наставленѣ за Осмотрителѣ погодописны бележеня у Србіи“; „Државопись землѣдѣлія Княжества“;

IV. Одсекъ Єзикословный:

1. Исаиловићева недовршена „правила о Српскомъ правопису“;

2. „Синтаксу“ Г. Ђорђа Даничића, съ прилогомъ: „о Српскимъ акцентима“;

3. Протопресвитеромъ Дубровничкимъ Господиномъ Николаевићемъ послане речи, покупљне изъ једне части Штулиногъ Словара, числомъ 8387;

4. Граматину Г. Тодора Недељковића;

V. Одсекъ Историскій:

1. прилогъ Г. Димитрія Нешића: „Животъ Светога Саве“, преведенъ съ Русскогъ језика;

2. составъ Г. Милана Ђ. Милићевића: „Србія последнѣ године Карађорђеве владе“;

3. Милићевићевъ преводъ: „Писма Хилфердингова о истории Србаля и Бугара“;

4. прилогъ Г. Константина Николаевића: „О границама, докле се је простирала область негдашнѣгъ Пећскогъ Патріярхата“;

5. надписе, послане Господиномъ Іорданомъ Х. Константиновимъ;

6. надписе, кое је са стары рукописа сниміо Г. Константинъ Николаевићъ;

7. прилогъ Г. Милоша Поповића: „Статутъ Польичкій“ по Павлу І. Шафарику;

8. диплому войводе Угровлахискогъ Іоана Михаила одъ године 1596;

9. надписе, кое је Г. Николаевићъ изъ Дубровника послао;

10. стâре рукописе, послане изъ Скопля Іорданомъ Х. Константиновимъ;

Са свршенимъ овимъ прегледомъ прелазимъ на станѣ нашега Друштва, у колико је ово новимъ подарцима кое у књигама и старимъ рукописима; кое пакъ у новцима и стварнимъ старинама поболшано.

А. Подарци у новцима:

По приложеномъ списку А. умножена є сбирка новаца са 261 комадомъ.

Б. Подарци у књигама:

Коє одъ различны Академія, коє пакъ одъ поєдины лица добило є Друштво, по приложеномъ списку Б. свега 168 комада.

В. Подарци у рукописима:

1. одъ Г. Лазара Арсеніевића, Члана Совѣта, два писма Княза Милоша одъ год. 1815.;

2. одъ Г. Іоаникія, Епископа Ужичкогъ: „Уговоръ међу Княземъ Ипсиланти и Србскимъ Архіереємъ Іосифомъ Буктировићемъ“ о садѣйствованію овога, да се миръ међу Србіомъ и Грчкомъ одржи;

3. одъ Іордана Х. Константинова, „житіє и жизнь преподобне наше матере Петке“; „житіє княза Стрегана;“ „Слово Кирила Словенца, Солунскаго философа Бугарскаго“; „писмо Папе Инокентія Стефану Душану, Цару;“ „Помѣникъ храму Святаго Благовѣщенія прѣсвятіє Богородице подъ увесіє Черніє Гори въ мѣстѣ нарицаємъмъ водичникъ;“ рукописну књигу различногъ садржая, у коіой се налазе пописани Патріярси и Архіепископи съ краткомъ исторіомъ одъ Стефана Душана до Кнеза Лазара; описаніє монастира, и то а) *Матке*, зиданогъ кралѣмъ Андреяшемъ; б) *Љуботина*, сазиданогъ Светомъ Николаю Госпођомъ Даницомъ у време Краля Душана, в) *Побожія*, озиданогъ Стефаномъ Дечанскимъ владичици Богородици; г) Душановогъ монастира, подигнутогъ у славу Светомъ Архистратигу Михаилу; найпосле, неколико са плоча снимлѣны надписа;

4. одъ Ристе Армаша: диплому войводе Угровлахискогъ Іоана Михаила одъ год. 1596;

5. одъ Протопресвитера у Дубровнику, Г. Николаєвића: „Reipublicae Ragusienis eiusqve optimatum insignia“ и неколико снимљны надписа.

Г. Подарци у стварнимъ старинама:

1. одъ Г. Іована Гавриловића: две окрнѣне цигле, съ надписомъ Legionis quartae Flaviae;

2. одъ Г. Іосифа Веселића: 7 комада римски циглица;

3. одъ Г. Владимира Якшића: Земљовидъ „Orbis veteribus notus.“

Добывену одъ Г. Мачая, Хирурга, минералогичну сбирку, уступило є Дружство нашемъ Ликею.

Краткій овай прегледъ дѣланя Друштва показує, да исто, према своимъ слабимъ средствама и околностима, съ годинама сазрева и больой будућности на сусретъ иде. Кадъ убогій на обштый жртвеникъ штогодъ принесе, онъ є принео *све*, и потоме неможе съ богатиромъ ни у сравненіе доћи. И самый дакле малый успѣхъ Друштва, према усилѣной борби съ противностима и околностима, праведно заслужує обште признателности и лепе надежде, да ће будућность, каменъ по каменъ сабираюћи, потомству величествено зданіе озидати на нѣгову радость, поносъ и славу.

Секретаръ
Ђорђе Малетићъ.

А. СПИСАКЪ

приновлѣны Друштвены стары новаца у год. 1856.

Мачай, Хирургъ: поклоніо є 1 сребрнъ новацъ Стефана Дечанскогъ.

Марко Андреєвићъ изъ Крагуєвца поклоніо є 3 бакарна новца.

Іосифъ Веселићъ поклоніо є 6 бакарны новаца.

Радованъ Стоичевићъ, Парохъ Медвеђскій, поклоніо є 1 сребрнъ новацъ.

Хаци-Риста Бесара, поклоніо є 3 сребрна новца.

Янко Іовановићъ, Началникъ Среза Омольскогъ, поклоніо є 5 бакарны новаца.

Миланъ А. Симићъ, поклоніо є 140 бакарны новаца.

Іорданъ Х. Константиновъ, поклоніо є 50 сребрны и 34 бакарна новца.

Димитріе Матићъ: поклоніо є 1. сребрнъ новацъ Стефана Дечанскогъ.

Софроніе Надрлянскій, Протопр. Ћупріянскій поклоніо є 1 бакренъ новацъ.

Илія Марковићъ, Цариникъ Любовискій поклоніо є 3 сребрна новца.

Сава Вукотићъ, Црногорацъ поклоніо є 4 сребрна и 9 бакарны новаца.

Б. СПИСАКЪ

приновлѣны Друштвены књига у год. 1856.

Стеванъ Петровићъ, ц. кр. земальскогъ Суда Саветникъ: *Апіянову* Исторію на латинскомъ єзику одъ год. 1477.

Смоленћцъ, Лужичанинъ: „Handbuch zur leichten Erlernung der wendiſchen Sprache für die verſchiedenſten Ver-

hältnisse des menschlichen Lebens, von J. E. Schmaler;" „Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache in der Oberlausitz, von J. E. Schmaler;" „Lehrbuch der serbisch-wendischen Sprache nach Dr Ahn's Methode zusammengestellt von J. E. Schmaler;" „Часопись товарства Матице Српске 1853—1854. Редакторъ Якубъ Вукъ;" „Календаръ Протика за год. 1856", и „Спевъ Принцу Алберту".

Іованъ Мариновићъ: „Coup d'oeil sur la literature moderne des Serbes;" „The eastern question discussed from a South-sclavonian" и т. д.; „Lettres sur l'Adriatique et le Montenegro par X. Marmier" у две части.

Милица Стоядиновићъ: своє „песме" 1 ком.

Кралѣвско-Баварска Академія наука: одъ историскогъ одсека *седамъ* свезкій; одъ философско-филологискогъ одсека *седамъ* свезкій; и „археологична начертанія."

А. Хилфердингъ своє сачиненіе: „Писма о Исторіи Србаля и Бугара."

Матица Будишинска: „Часописъ" у 3 свез. и „Лѣтописъ" у 3 свезке.

Кралѣвско-Пруска Академія: „Месечна известія" одъ год. 1854—55.

Николаевићъ, Протопресвитеръ у Дубровнику, „Магазинъ" за год. 1852—53.; „Жефаревићеву Стематографію."

Архимандритъ Гаврилъ: „О другомъ вселенскомъ собору".

Веселићъ Іосифъ: „Библіографію Далмаціе и Црне Горе".

Миланъ А. Симићъ: „Воєну Географію Европе;" „Eventus memorabiles historiae universalis", и „Ovidii Nasonis metamorphoseon"

Кралѣвско-Баварска Академія: „Разправе философиско-филологичногъ одсека" 7-е части 3. оделенѣ; Доктора Лоренца Хибнера: „Біографску

Характеристику;“ „Разчланенѣ кралѣвско-Баварскогъ жительства;“ „Беседу Фридриху Вилхелму Шелингу;“ „Разправа историскогъ одсека“, части 8-е оделенѣ I.

Илія Кузмановићъ: различны кньига 61 ком.

Д. Матићъ: две старе немачке кньиге.

Мађарска Академія: 10 свезкій „Известителя Академіе за годину 1855.;“ 2. части „Мађарско-Историскогъ Магазина;“ „О Мађарскомъ правопису;“ „Беседу у споменъ Графу Іосифу Телеки;“ „О навоштенимъ таблицама, нађенимъ у Трасилваніи“.

Петаръ В. Іовановићъ: „Мавроурбинову Исторію“ на Рускомъ єзику.

Миклошићъ: „Vergleichende Formenlehre der ſlawiſchen Sprachen“.

Романъ Зморскій: „Литерарный Дневникъ;“ „Домаћи спомени и повѣсти“.

Императорско-Руска канцеларія: „Памятники дипломатическихъ сношеніи древней Россіи“ 4-у часть.

Руско Географско обштество: 10 свезкій и 2 свезке „Етнографискогъ Сборника.“

Іосифъ Веселићъ: „Благо єзика словинскогъ.

Матица Србска: „Лѣтописа“ за год. 1856-у часть I-у.

Милаковићъ: „Исторія Црне Горе“.

Іорданъ Х. Константиновъ: „О животворномъ источнику частнога храма у Цариграду“ и „О животу Св. Клименте, Архіепископа Бугарскогъ“. 1. к.

Г. Панчићъ, „Verzeichniß der in Serbien wildwachſenden Phanerogamen, nebſt den Diagnoſen einiger neuer Arten.

СТАНЪ КАССЕ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

за 1856. год.

Прочитано у главной седници 13 Јануара 1857.

1. Примио подписани Казначей Друштва одъ бившегъ Казначея Г. Любомира П. Ненадовића	15.549 гр. 16 пр. чар.
2. Одъ продати књига по рачунима	1252 гр. чар.
3. Половину помоћи што Правител. Друштву у помоћь даје у 110 # цес. по 56 гр.	6240 гр. чар.
Свега примљено є	23.041 гр. 16. пр. чар.

Издаванѣ.

1. За награде ГГ. члановима кои дописе у Гласникъ даю	5208 гр. чар.
2. Плата послужительима	648 гр. чар.
3. Трошкови разни Друштва	669 гр. 18 пр. чар.
4. За повезиванѣ Гласника VII час.	600 гр. чар.
5. Типографіи за печатанѣ Грбова старе Србске Династіе одъ М. А. Симића .	1272 гр. чар.
6. Коммисіонни трошкови	218 гр. 20 пр. чар.
7. Плата Секретару за два месеца	400 гр. чар.
Сумма	9015 гр. 38 пр. чар.

преносъ . . . . . 9.015 гр. 38 пр. чар.

Готовине има кое у облигаціама кое пакъ у готовомъ новцу . . . . . 14.026 гр. (*)

Свега . . . . . 23.041 гр. 38 пр. чар.

Казначей Друштва Српске Словесности и Секретаръ Попечит. Просвештенія,

М. А. Симићъ.

(*) Овде є 300 талира или 7200 гроша, што є В. Правителство дало да се ко пошлѣ у Млетке ради старе Српске исторіе.

НЕКРОЛОЗИ.

Године 1857, 18 Марта, умрьо є у Темишвару, држави Аустрійской, єданъ одъ найстаріи редовны чланова Друштва Србске Словесности, ДИМИТРІЄ П. ТИРОЛЪ.

Покойникъ се родіо у Чакову, у Банату 31 Маія 1793. Найпре се учіо у месту своґъ рођеня, после тога у Бристу, у Темишвару, и у Кечкемету; у Мези-Бериню свршіо є више гимназіялне разреде, а у Пожуну у Евангеличкомъ лицеуму кодъ професора: Гроса, кои є бьо прьый управитель гимназіе Карловачке, Станислаидеса и Фабрія, слушао є науке философійске. Хтео є науке продужити и слушати права; али га отацъ позове кући да трговину води. Као послушанъ синъ и преко волѣ своє врати се кући, и 1816 године смести се у Темишвару као трговацъ.

Али є Тиролъ и изишавши изъ школа наставіо самъ учити се и науке себи прибавляти, а особито познати литературу Србску. Желю да пише кньиге на своме материнскомъ єзику показао є тимъ, што є 1813 године огласіо, да ће издати *Повѣсть Краковске принцезе Ванде*. Кньига ова ніе на светъ изишла због мало предплатника.

У трговини срећа га послужила ніе; зато се нѣ остави; и стане у полицайну службу у вароши Темишвару као писаръ. Алъ и у овой служби ніе му се допало; зато є остави и посвети се Србской кньижевности. Као познатогъ у кньижевности Србина препоруче га ГГ. Танасіе Звекићъ и Др. Іованъ Стеићъ покойномъ Єфрему Обреновићу за учителя деци. Тако дође у Србію 1829 и бьо є у кући Єфремовой преко 12 година учитель.

Кадъ є Ефремъ Обреновићъ своґъ сина у Одесу послао, да се тамо учи, послао є уза сина и Тирола, као учителя и пратіоца. У Одеси се бавіо две године. Ту є имао прилику познати се са ондашньимъ ученимъ Русима, и императорско Одеско Обштество исторіе и древности избере га єдногласно за своґъ „дѣйствителноґъ“ члана.

Вративши се изъ Одесе у Београдъ, постане овде инспекторъ правителствене типографіе; али те службе буде лишенъ у Августу 1842. Оставивши Србію смести се опетъ у Темишвару; где є живіо докле оданде ніе морао одъ Мацара уклонити се. Кадъ се миръ у Аустрійской држави поврати, Тиролъ оде у Темишваръ, у коме є месту быо учитель Србскоґъ єзика у тамошньой гимназіи и управитель основны местны Србски школа.

Онъ є издао на светъ:

1. Привѣствователна књижица употребленія ради Србске юности. У Будиму 1818.

2. Банатски Алманахъ за годину 1827, 1828. У Будиму.

3. Славенска граматика, садъ првый путъ на србскомъ єзику изяснѣна. Прва свезка у Бечу 1828.

4. Немачка Граматика за употребленіе Србске младежи. У Будиму 1830.

5. Политическо Землѣописаніе за употребленіе ученѣе се младежи. У Београду 1832.

6. Начертаніе ученоґъ Србскоґъ Друштва. У Београду 1835.

7. Сила пріятелства или Донъ Жуанъ и Дона Теодора. У Београду 1835.

8. Мнѣніе о употребляваню страдателне частице се. У Београду 1836.

9. Мѣсецословъ за годину 1836, 1838 и 1842. у Београду.

10. Уранія за годину 1837 и 1838. У Београду.

11. Подвиги Димитрія Максимовића Княжевића, Попечителя Одескогъ учебногъ округа и Президента Одескогъ Обштества Исторіе и Древности. У Београду 1841.

12. Нѣсколько словъ о томъ, пишутъ ли Серби буквами своего изобрѣтенія. У Одеси 1841.

13. Одривакъ изъ Венелинове Исторіе о Славенима. У Београду 1841.

14. Доказиванѣ, да су Славенски народи примили Христіянство іошт пре Кирила и Методія. У Београду 1841.

15. Прегледъ Воєногъ живота и подвига Михаила Андреевића Милорадовића. У Београду 1841

16. Kleine Grammatik der ſerbiſchen Sprache für Deutſche. У Новомъ Саду 1851.

Тиролъ є издао безъ своєгъ имена:

17. Казиванѣ стары Требѣшана, и архива сердара Малише и капетана Бошка Буњића Никшића. У Београду 1842.

18. Возсаединеніе уніата съ православномъ црквомъ у Руской Имперіи. У Москви 1841.

19. Забавни календаръ одъ Винка Лозића за 1830. У Будиму.

Подъ туђимъ именомъ є издао:

20. Ситнице изъ правописанія. У Одеси 1841.

Осимъ тога прилагао є онъ саставке у додатакъ къ Србскимъ Давидовићемъ Новинама, у Србскій Лѣтописъ, у Забавникъ Давидовићевъ, у додатакъ къ Србскимъ Београдскимъ Новинама, у Народный Србскій листъ, у Србскій Магазинъ; и у II. књигу Огласителя Іована Николића.

Много є принео къ томе, да изиђу Србски Споменици. У Београду 1840.

О своме є трошку штампао: Несрећно супружество Іована С. Поповића. У Будиму 1840; а препечатао у Београду 1837 Усамљеногъ Юношу Милована Видаковића.

У рукопису є оставіо:

1. Споменикъ чрезвичайны мужева народа нашегъ.

2. Политичка Исторія Баната.

3. Немачка Граматика за употребленіе Србске младежи прерађена и умножена.

4. Historische Übersicht Serbiens neuerer Zeit.

5. Исторички прегледъ Србіе нашега времена.

6. Житіе Звекана Іове, забаталћногъ Полковника.

7. Основне черте повћстнице Србске. — А пропале су му, кадъ су Мацари нћгову кућу и библіотеку разграбили:

8. Исторія Крме Татарске по Мурзакевићу.

9. Система нарави съ Немачкогъ.

10. Друга Свеска славенске Граматике.

11. Благовоный Садъ, образованія ради Србске младежи.

Србску Граматику Вукову, коя є изишла на Немачкомъ єзику у Каселу 1824 съ предговоромъ Якова Грима, превео є са Србскога на Немачкій Тиролъ (Види I часть Србскогъ Лћтописа 1827. састављакъ Милана Любиправдића).

ПЕТАРЪ РАДОВАНОВИЋЪ, редовный чланъ Друштва Србске Словесности, умре 3 марта 1857 у Београду. Родіо се у Бачкой у Новомъ Саду године 1808, где є и гимназіялне науке свршіо. У Пештанскомъ є университету учіо философію и права. Године 1830 постане адвокатъ. Радіо є адвокатске послове у Бачкой и у Срему, докле године 1834 юнія месеца прешавши у Србію поставлћнъ бы за професора у гимназіи Крагуєвачкой, коя се онда отвори, єдина у Србіи у оно време. Године 1836 марта месеца постане управитель свію школа у Србіи, а после две године и два месеца, 1838 месеца мая секретаръ у Попечителству Просвештенія, коє се онда постави; исте године

у почетку новембра премештенъ бы у лицей, кои се онда отвори, за професора математике, статистике и Немачкога єзика; после петъ месеци, марта 1839, опетъ бы постављенъ за секретара у Попечителству Просвештенія, у комъ є одъ октобра године 1841 до августа 1842 извршивао и дужность начелничку. Године 1842 месеца новембра бы постављенъ за председателя окружнога суда Чачанскога, а 10 септ. 1843 опетъ се врати на стару службу свою за главнога управителя народны школа. У той га служби и смрть затече.

За члана Друштва Српске Словесности био є изабранъ іошъ о постаню нѣгову у првой главной седници, године 1842.

Књижевна су дела нѣгова ово:

Кратко сочиненіе антропологіе или наука о човеку. У Београду 1844.

Општа званя свакомъ човеку нуждна. У Београду 1850 и по другій путъ 1856 умножено. Ову є књигу на Бугарски превео и у Београду године 1855 штампао С. П. І. Колювъ (Общи знанія всѣкому человѣку нуждны).

Войне Срба съ Турцыма одъ устанка Вождa Србскогъ Карађорђа до Септембра месеца 1813. Изъ поузданы извора. У Београду 1852.

Іошъ є и „Новине Читалишта Београдскога“ уређивао године 1848.

И тако покойникъ у Србскомъ народу не беше само знатанъ човекъ по службама коє одправляше него и у књижевности наконъ себе споменъ остави.

БИБЛІОГРАФІЯ.

I. СРБСКЕ КЊИГЕ ГОДИНЕ 1856.

(Ако коя одъ овихъ кньига ніе овде записана, секретарство ће Друштва Српске Словесности быти веома захвално свакоме ко му за ню яви. — Коя се кньига іошъ ніе могла добыти у Београду, кодъ нѣ ѣ ставлѣно одакле се дознало за ню. — Између школскихъ кньига записане су само оне коѣ су првый путъ штампане године 1856 и коѣ су прештампане са знатнимъ променама.)

АВРАМОВИЋЪ Ѥ. Грамматика старогрчкогъ или Еллинскогъ ѣзика. Са Грчкимъ и Српскимъ задатцима за преводъ. По Кинеру. Израдіо Ѥвтиміѣ Аврамовићъ, професоръ Елиногрчкогъ ѣзика у гимназіи Београдской. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду печатала правительствена кньигопечатня. 8. с. III, л. 3, с. 356.

———Читанка новогрчкогъ ѣзика за потребу трговачке школе. Израдіо Ѥвтиміѣ Аврамовићъ, професоръ Елиногрчкогъ ѣзика у гимназіи Београдской. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду печатала правительствена кньигопечатня. 8. л. 3, с. 173.

АКУРТИ І. и Д. Naravopis živinskog carstva. Za c. kr. austrianske nižje gimnazie sastavio Věkoslav Pokorný, učitelj naravopisa na c. kr. akademičnoj gimnazii u Beču. Preveli J. i D. Accurti. U Beču troškom c. k. prodavaonice školskih knjigah. 8. X, 215.

АЛГЕБРА за гимназіе. Прегледала школска комисія. У Бѣограду у правительственой кньигопечатньи. 8. л. 1, с. 286.

Дело Ф. Мочника.

АТАНАЦКОВИЋЪ П. Приносъ родолюбивыхъ мыслій на жертвеникъ народнога напредка. У Новом-Саду типографія Дра Дан. Медаковића. 8. л. 2, с. 68.

У предговору се именує ко є писао.

БОГОВИЋЪ M. Frankopan. Drama u pet činah od Mirka Bogovića. U Zagrebu tiskom narodne tiskarnice Dra Ljudevita Gaja. 8. л. 4, с. 165.

БУКВАРЪ Српски ради ученя младежи грађанскому и црковному читаню. У Новом-Саду кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 8. 52.

———Нѣмачкій. У Бечу трошкомъ ц. кр. дирекције училиштныхъ кньига. 8. 56.

ВЕЛЬКОВИЋЪ С. І. Беседа, коіомъ є Стоянъ Іов. Вельковићъ, докторъ права и привременый професоръ Римскогъ и Криминалногъ права у Лицею К. С. своя предаваня отворіо. У Београду при правит. кньигопечатньи. 8. 15.

ВУИЋЪ В. Српска граматика за гимназіялну младежь княжества Србіе написао Владимиръ Вуићъ, професоръ єзика Српскогъ и Славенскогъ. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду у правителственой кньигопечатньи. 8. 244.

ГЛАСНИКЪ Друштва Српске Словесности. Свезка VIII. У Београду у кньигопечатньи княжества Србіе. 8. л. 2, с. 363, съ 3 табл. литогр.

ДОГМАТИЧНО БОГОСЛОВІЄ. Съ рускогъ преведено. У Београду писменима княжеско-Српске кньигопечатнѣ. 8. 413.

Дело архимандрита Антонія.

ЖЕРТВА Авраамова препечатана Глигоріемъ Возаревићемъ у Београду при правителственой

типографіи 1835 године а по други путъ Ереміомъ О. Карацићомъ у Панчеву у печатньи кодъ А. Сибенхара. 8. 40.

ЗАДРАВЕЦЪ I. Bogoljubno děte ili molitvenik. Za porabu školske mladeži sastavi ga Josip Zadravec svetjenik nadbiskupie zagrebačke i kateketa realnih i glavnih školah varaždinskih. U Varaždinu tiskom i troškom c. k. povl. knjigotiskarne J. Platzera. 12. c. 259, л. 2, съ 1 иконом.

IZVĚSTJE godišnje o nižoj realnoj i glavnoj učionici děčakah u Varaždinu koncem školske godine 1856. U Varaždinu u Jos. Platzera. 4. 40.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 15.

JAIĆ P. M. Izvorna poviestnica milostivo-čudotvorne prilike Gospe Radnanske. U Budimu slovima Martina Bago. 8. XXXII, 364. (друго изданѣ)

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 14.

ІОВАНОВИЋЪ П. Саса одъ Петра Іовановића Београдскогъ учителя. У Београду при кньигопечатньи княжества Србскогъ. 16. 45.

JUTARNJI sedam, to jest boxichna, vodokarstna, vazmena, martačka, velikoga četvartka, petka i subote. Tako nastavljena mukka gosp. n. J. pisana od 4 SS. evangelista sve bozje (?) privi-djeno i ispravljeno. Sad četvarti put pritiskopisano u Slovinski jezik. U Splitu tisk M. U. Piperatove i sina. 8. 224.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 18.

КАЗАЛИ П. А. Zlatka piesanca P. A. Kazali. U Zadru tieskom B. Batarah. 8. 88.

КАЛЕНДАРИ. Календаръ са шематизмомъ княжества Србіе за 1856 годину. У Београду у кньигопечатньи княжества Србскогъ. 8. 66.

———Србскій календаръ, за преступну годину 1856 одъ Д. Поповића. Украшенъ съ 30 дрвореза. У Бечу трошкомъ Алберта А. Венедикта. 8. с. 86, л. 1.

———Войвођанинъ. Српско-народный календаръ за преступну 1856 годину одъ Милана Д. Рашића. Украшенъ са 23 (*) дрвореза. IVта година. У Бечу писмени Ермењског манастыра. 8. 103.

———Годишњак. Велики календар Српски за преступну годину 1856. VII. година. У Новомъ Саду издае књигопечатня Дра Дан. Медаковића. 4. 64, съ 8 прилика у тексту.

———Зорица или календаръ за годину 1856. Издао Јеремія Карацићъ. IV година. У Београду правителственомъ књигопечатньомъ. 8. 20.

———Ласта. Мали календар за годину 1856. VII година. Издае печатня Медаковића у Новомъ Саду. 16 64.

КАТИХИСІСЪ, средньій, за православна народна училишта у богоспасаемой епархіи Бачкой. У Бечу трошкомъ ц. к. дирекціе училиштныхъ књига. 8. л. 1, с. 52.

———Православнога восточнога вѣроисповѣданія катихисисъ за вышше ученичке разреде у Богоспасаемой епархіи Бачкой. У Бечу трошкомъ ц. к. дирекціе училиштныхъ књига. 8. л. 1, с. 134.

КИСЕЛЯКЪ И. Е. Pouka u botaniki Věkoslava Pokornoga. Za c. k. austrijske nižje gimnazie. S němačkoga preveo Dr. Ivan Evgl. Kiseljak, učitelj naravosl. znan. na c. k. Zagrebačkoj gimnazii. U Beču troškom c. k. prodaonice školskih knjigah. 8. л. 2, с. 167.

КНЕЗОВИЋЪ А. I. Molitvena knyiga pod imenom Put nebeski. Negda iz razlicsiti knyixicah izabrana i u jedno sastavljena po — —. Sad pako bolye popravlyena, csetverti put na svitlost iz-

(*) Не 23 него 12 на 6 листа.

lazi. U Budimu s cez. kraly. mudroucsene Peshtanske skupchine slovamih. 8. л. 5, с. 642.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 3.

КНЬИГА друга о языкословію и читаню за Србска народна училишта у Аустрійскомъ царству. У Бечу трошкомъ ц. кр. дирекціе училиштныхъ киьига. 8. л. 1, с. 341.

КОВАЧЕВИЋЪ Г. Сраженіе страшно и грозно между Србльима и Турцима на полю Косову, подъ княземъ Лазаромъ случившисе 1389-мъ лѣту Юнія 15 дана. Саставѣно Гавриломъ Ковачевићемъ 1805. 5. путъ препечатана Господиномъ Константиномъ Каулициомъ 1834. 6. путъ Глигоріемъ Возаровићемъ 1843. 7. путъ Єреміомъ О. Карацићемъ 1856. У Панчеву у печатньи кодъ А. Сибенхара. 8. 72.

КРСТИЋЪ Н. Исторія Славенскы права. Одъ Дра Вацлава Мацыеіовскогъ, превео и са своимъ примѣтбама, кое се на Србско право односе, попуніо Др. Никола Крстићъ, професcоръ права у княж. Србскомъ лицею, редов. членъ Дружтва Србске Словесности и Школске Комісіе у Београду. Издала Матица Србска. У Будиму писмены цес. кр. свеучилишта Пештанскогъ. 8. л. 2, с. XIV, 366, л. 3.

КУКУЛЈЕВИЋЪ И. С. Pjesnici Hrvatski XV. vieka od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 8. л. 1, с. 109, л. 1.

Извађено изъ Nevena 1855. Друго име на корици: Stari pjesnici Hrvatski. Svezak I.

———Prvostolna crkva Zagrebačka. Opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 8. c. VI, 72, л. 1, са 2 листа литогр.

ЛИНДЕНМАЄРЪ Е. П. Описъ минералны вода и ньино употребленѣ ваобште а понаособъ лѣковиты вода у княжеству Србіи досада познаты. Списао Дръ Ем. П. Линденмаєръ, началникъ санитетскогъ оддѣленія княжества Србіє. У Београду правителственомъ кньигопечатньомъ княж. Србскогъ. 8. с. 126, л. 1.

ЛѢТОПИСЪ Србскій за годину 1856. Часть I. II. Година XXX. кньига 93, 94. Издає Матица Србска у Пешти. Учредіо Іак. Игнятовиħъ. У Будиму писмены цес. крал. Свеучилишта Пештанскогъ. 8. л. 2, с. 156; л. 1, с. 152, л. 1.

У другой кньизи ниє именованъ уредникъ.

(МАЛЕТИħЪ Ђ.) Риторика. Део другій. Частна риторика. Одобрила школска комисія. У Београду при правителственой кньигопечатньи. 8. л. 4, с. 159.

У првомъ є делу именованъ ко є писао.

МАРИНКОВИħЪ К. Плачь Рахили, или убїенїє 14.000 младенцевъ, на повелѣнїє Ирода Цара Юдейскаго во Виѳлеемѣ сбывшемуся. Издао Константинъ Маринковиħъ, а препечатао Георгіє Стаиħъ, бывш. словослагатель прав. типографіє. У Београду у правителственой кньигопечатньи. 8. 68.

MAUPAS P. D., vescovo di Sebenico. Lettera pastorale in italiano ed illirico al popolo della sua diocesi. Zara, Battara. 8. 29.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 8.

МЕСИħЪ М. Pověstnica austrijske dèržave. Za porabu gimnazijah napisao V. Vladivoj Tomek, c. k. izvanred. professor austrijske pověstnice na sveučilištu u Zlatnom Pragu. Iz českoga preveo Matija Mesić. U Beču troškom c. k. uprave školskih knjigah. 8. VII, 187.

МИЛАКОВИħЪ Д. Исторія Црне горе. Написао Д. Милаковиħъ. У Задру у типографіи браħе Баттара. 8. IX, 331, 1.

МИЛУТИНОВИЋЪ У. Еремітъ у Руссіи или примѣтве на нравы и обичае Русске у почетку XIX вѣка; отъ Е. Дыпреа отъ Сент-Моръ, съ Францескогъ на Србски отъ Уроша Милутиновићь, протопресвитера Митровачкогъ. I. свезка. У Новомъ Саду кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 8. с. 138, л. 1.

НИКОЛАЄВИЋЪ Ђ. Дѣвойчица како треба да се изобрази. Превео съ нѣмецкогъ Георгій Николаєвичь, протопресвитеръ у Дубровнику, обдаренъ златнимъ почестнимъ крстомъ Ф. I., Членъ Д. С. С. У Бечу у Србской печатньи Соммера. 16. л. 4, с. 226.

НИНКОВИЋЪ П. Србска грамматика за ниже гимнасіялне классе. Одъ Петра Нинковића, професора гимнасіе Новосадске. Друго поправлѣно и умножено изданіе. У Новомъ Саду трошкомъ Ігнята Фукса печатано кньигопечатньомъ I. К. Сопрона у Земуну. 8. VIII, 106.

НОВИНЕ. Glasnik Dalmatinski. Два пута на недељу по 1 таб. фол. Уредникъ П. А. Казали у Задру.

———Gospodarski list. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Уредникъ Л. Вукотиновићъ у Загребу.

———Zagrebački katolički list. Єданъ путъ на недељу по 1 таб у 4. Уредникъ Н. Хорватъ у Загребу.

———Званичне новине княжества Србіе. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. У Београду.

———Narodne Novine, carsko-kr. službene. Свакій данъ по ½ таб. фол. Уредникъ Д. Деметаръ у Загребу.

———Neven. Єданъ путъ на месецъ по 4 таб. у 4. Уредникъ I. Праусъ у Загребу. Издае се помоћу Матице Илирске.

———Подунавка. Єданъ путъ на неделю по 1 таб. у 4. у Земуну.

———Ратар. Новине за господарство, радиность и трговину. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Уредникъ Д. Петровићъ у Карловцима.

———Световидъ. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ А. Андрићъ у Бечу.

———Светозоръ. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Додатакъ Световиду.

———Седмица. Листъ за науку и забаву. Єданъ путъ на неделю по 1 таб. у 4. Додатакъ С. Дневнику.

———Србске Новине. Свакій данъ по ½ таб. у 4. Уредникъ К. Вуићъ у Београду.

———Србски Дневник. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ Д. Медаковићъ у Новомъ Саду.

——— Шумадинка. Листъ за књижевность, забаву и новости. Два пута на неделю по 1 таб. у 4. Уредникъ Л. П. Ненадовићъ у Београду.

ПЕТРОВИЋЪ Д. Барона Л. одъ Бабо польодѣлство разделѣно на своє месечне раде, књига за праксисъ польскогъ господарства. Съ єдномъ литографираномъ тафломъ и єдномъ таблицомъ. Съ Немачкогъ превео Д. Петровићъ професоръ у Карловцихъ. У Новомъ Саду штампа Др. Дан. Медаковића. 8. л. 2, с. 96.

Ово є као што на корици пише: свезица I.

ПЕТРОВИЋЪ Ђ. Рѣчникъ закона', уредба' и уредбены прописа' и пр. и пр. изданы у княжеству Србіи одъ 1827. до половине 1854. год. Израдіо Ђорђе Петровићъ, привр. членъ суда Окр. Београдскогъ. У Београду правительственомъ књигопечатньомъ. 8. XXII, 605.

ПРАКТІЧНО ЄЗЫКОСЛОВІЄ Нѣмачко за градска и главна Србско-народна училишта у Аустрійскомъ царству. У Бечу трошкомъ ц. к. Дірекціе училиштныхъ књига. 8. л. 1, с. 333.

ПРВЫЙ ЮНІЙ 1856 лѣта, или позывъ господину актуарію фонда свештеничкогъ и господину пароху Голубиначкомъ У Новомъ Саду. 8. 22.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 9.

PRIRODOPIS za nižje realne škole. Spisao F. X. M. Zippe, j. r. učitelj rudoslovja na c. k. bečkom sveučilištu. U Beču u c. k. nakladi školskih knjigah. 8. л. 1, с. 388, л. 3, съ 1 табл.

ПРОГРАММЪ, четвртый, велике гимназіе Карловачке за школску годину 1856. Уређує и издае гимназіе управительство. У Новомъ Саду кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 4. 32.

PSALTIRICH duhovni pisamah poboxnim' dusham' iz razlicsitih bogoljubnih knjigah sastavljen od ilirsko-katolicske obćine Tabanske. U Budimu tiskopis M. Bago. 8. л. 2, с. 220.

Österr. Blät. f. Liter. 1857 № 18.

ПУЧИЋЪ О. Ш. Poviestnica Dubrovnika po knezu Orsatu Pučiću-Škatiću. U Zadru tiskarnica bratje Battara. 8. 61.

Ово є кньига 1.

РАДОВАНОВИЋЪ П. Обшта знаня свакомъ човеку нуждна. Списао Петаръ Радовановићъ, главный управитель осн. школа К. С. Одобрено школскомъ коммиссіомъ, и потврђено Высокосл. Попечительствомъ Просвѣте. У Београду у правителственной кньигопечатньи. 8. л. 4, с. 184.

Друго умножено изданѣ.

РАШИЋЪ М. Д. Грофъ одъ Монте-Христо. По Александру Дыма посрбио Миланъ Д. Рашићъ. Седма — десета часть. У Бечу тискомъ єрменског' монастира. 8. л. 1, с. 224; л. 1, с. 197; л. 1, с. 240, съ 3 литогр. у свакой.

САБОЛОВИЋЪ A. Svagdanje zabavljanje s bogom, ili molitvena knjižica za dětcu u školu hodeću polag němačkoga s pridavkom několiko pobožnih

pesmicah. Tretje izdanje. U Zagrebu tiskom F. Župana. 12. c. 186, л. 1.

Österr. Bl. f. Liter. 1851 № 24.

СБОРНИКЪ закона' и уредба' и уредбены' указа', изданы' у княжеству Србіи. (Одъ почетка 1854. до конца 1855 године.) VIII. У Бѣограду у правителственной кньигопечатньи. 4. л. 3, с. 130.

СЛАДОВИЋЪ M. Poviesti biskupiah Senjske i Modruške. U Trstu. 8. 452.

Neven 1856 № 4.

СРЕТЕНОВИЋЪ С. Славенска граматика. Саставио Сава Сретеновић. Прегледала и одобрила школска комисія. Друго попуњено и поправлѣно издаванѣ. У Бѣограду у кньигопечатньи княжества Србскогъ. 8. с. 149, л. 1.

СТОЯДИНОВИЋЪ С. Шальивый календаръ за годину 1857. Написао Светозаръ Стоядиновић адвокатъ. Трећа година. У Новомъ Саду трошкомъ Николе І. Новаковића. 8. 58.

СУНДЕЧИЋЪ І. Низъ драгоцѣнога бисера или духовне и моралне пѣсме за дѣцу одъ І. Сундечића клир. професcора. Свезка І. У Задру у кньигопечатньи бр. Баттара. 16. 96.

ТЕЧАЙНЫ мѣничны таблица за ученике трговачке школе. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду правителственномъ кньигопечатньомъ. 8. л. 1, с. 38.

ЋЕЛЕШЕВИЋЪ М. Ђ. Преводи Міяила Ђ. Ћелешевића, канцелисте Попечительства Просвештенія. Свезка II. Црвена алъина изъ Чайковскогъ, съ немачкогъ преведена. У Београду словима правительств. кньигопечатнѣ. 16. л. 2, с. 82.

ФЕРИЋЪ И. Razmatranje muke i smèrti preblagoga našega Isukèrsta polag četiri evangjelista pri-

povědano, zatim pobožnimi litanijami, molitvami i uzdisaji izvedeno, u svako a osobito korizmeno vrěme nemoćnim i zdravim pobožnikom preporučivo. Iz němačkoga preveo Ivan Ferić župnik Bučanski. U Zagrebu tiskom dra Ljudevita Gaja. 8. 87.

ХОРВАТЪ Н. Jeli Dimitar I. biskup Zagrebački jošte kao takov bio kardinal? Povestni pokus od — —. U Zagrebu. 8. 36.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 16.

ЦЕРКОВНОЕ пѣ́нїе въ недѣ̂лныѧ и̂ пра̂здничныѧ дни̂ на ве́сь го́дъ за оу̂потребленїе Сербскихъ наро́дныхъ оу̂чи́лищъ во Аѵстрі́йскомъ ца́рствѣ. Во Вїе́ннѣ и̂ждивенїемъ ц. к. Дїре́кцїи оучи́лиштныхъ кни́гъ. 8. 98.

ЧИТАНКА, ilirska, za gornje gimnazije. Knjiga pèrva, sadèržavajuća izglede iz hèrvatske literature od pèrvoga njezina početka do godine 1835. U Beču troškom c. kr. ravnateljstva naklade školskih knjigah. 8. X, 546.

Съ предговоромъ А. Мажуранића.

ЧОБИЋЪ Д. Домоводство и радиность или девето дѣло моє. Написао Димитріє Чобићъ, народньи школа управитель. У Земуну печатано кньигопечатньомъ І. К. Сопрона. 16. 91, съ 1 ксилогр. приликомъ.

ШЕМАТИЗАМЪ православне діецезе Далматинске за годину 1856. У Задру у Батаре.

Седм. 1857 № 31.

ШУЛЕКЪ Б. Biljarstvo za višje gimnasije spisao Bogoslav Šulek. U Beču troškom c. k. prodavaonice školskih knjigah. 8. VIII, 320.

(**ЯНКОВИЋЪ** Иліа Деде графъ). Русіа года 1856. Преводъ на Србски изъ Французкога Адолфа Занда. У Задру у типографіи браће Батара. 8. 46.

У предговору се именує ко є превео.

II. НОВЕ КЊИГЕ НА ДРУГИМЪ ЄЗИЦИМА КОЄ СЕ ТИЧУ СРБА.

(Између овихъ књига овде су записане само оне коє су у Београдъ добављене.)

BEITRÄGE zur vergleichenden sprachforschung auf dem gebiete der arischen, celtischen und slawischen sprachen herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher. Berlin, Dümmler 1856. Heft 1, 2.

Ту є између осталога: A. Schleicher, kurzer abriss der geschichte der slawichen sprache. F. Miklosich, verba intensiva im altslovenischen, die wurzel sru im slawischen, das suffix -ъ im altslowenischen.

CHOPIN et **UBICINI.** Provinces Danubiennes et Roumaines. Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie, par M. Chopin. Valachie, Moldavie Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini. Paris, Didot 1856. 8. л. 2, с. 494, 226, съ л. 39 на коима су ликови, планови и карте.

Друго име: L'Univers. Histoire et description de tous les peuples. Europe, tome 39.

DÜMMLER, E. Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien. Штампано у Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Cl., XX Bd. 2 u. 3 Hft. Jahrgang 1856 Wien.

GINZEL, I. A. Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Von Dr. I. A. Ginzel. Leitmeritz, A. Schnürlein 1857. 8. XI, 174, 132.

GLIUBICH S. Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia compilato dall' Ab. Simeone Gliubich. Vienna, Lechner; Zara, Battara 1856. 8. л. 1, с. VIII, 325.

HILFERDING, A. Geschichte der Serben und Bulgaren. Von A. Hilferding. Aus dem Russischen.

Erste Abtheilung. Bautzen, I. E. Schmaler 1856. 8. IV, 164.

(ИГНЯТОВИЋЪ Я.) Ein christliches Wort über die Lösung der orientalischen Frage von I. J. Pest, Druck von E. Müller 1857. 8. л. 1, с. 41.

Знатно за насъ по томе што є писао Србинъ.

KAZNAČIĆ, G. A. Studii critici di G. A. Kaznačić. Publicati nell' Osservatore Dalmato. Zara, Battara. 1856. 16. 136.

KOPITARS, Barth., Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. I. Theil. Wien, F. Beck 1857. 8. л. 2, с. 380.

МАЙКОВЪ А. Исторія Сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кирилицею, въ связи съ исторіею народа. Сочиненіе А. Майкова. Москва въ университетской типографіи 1857. 8. IV, 845.

MARMONT. Mémoires du Maréchal Marmont Duc de Raguse de 1792 à 1841 imprimés sur le manuscrit original de l'auteur. Paris 1857. Halle, W. Schmid. Tome I—IX. 8.

MIKLOSICH, F. Evangelium S. Matthaei palaeoslovenice e codicibus edidit Fr. Miklosich. Vindobonae, F. Beck 1856. 8. л. 1, с. 80.

———Lex Stephani Dušani. Edidit Fr. Miklosich. Fasciculus prior textum continens. Vindobonae, F. Beck 1856. 8. л. 2, с. 28.

———Über die Sprache der ältesten russischen Chronisten, vorzüglich Nestor's. Von Fr. Miklosich. Wien W. Braumüller (comm.) 1855. 8. 52.

———Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Von Franz Miklosich. Aus dem VII. Bande der Denkschriften der philosophisch-historischen

Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1856. 4. л. 1, с. 42.

———Vergleichende grammatik der slavischen sprachen von Fr. Miklosich. Dritter band. Formenlehre. Wien, W. Braumüller 1856. 8. c. XVI, 582.

———Die Wurzeln des Altslovenischen. Von Franz Miklosich. Aus dem VIII. Bd. der Denkschriften der philos.-histor. Classe der kaiserl. Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien, C. Gerold's S. 1857. 4. л. 1, с. 28.

NAGY I. Magyarország családai czimerekkel és leszármazáti táblákkal. Nagy Iványtol. Szerkeszti és kiadja Friebeisz István. Pest, Beimel J. és Kozma V. 1857. I. II. füzet. Aaron—Bánffy.

PROGRAMMA dell' i. r. ginnasio completo di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1855 1856. Zara 1856. 8. 150.

Ту в намењу осталога: Gi. Danilo, Sui varî volgari della lingua illirica in Dalmazia; Gi Ferrari-Cupilli, Sui meriti del Dr. Nikolò Giaxich; M. Ivcevich, Di Antonio Tochich; P. A. Casali, Gi. Higja traduzione delle odi di Orazio in Illirico.

QUÉRARD J.-M. La Roumanie Moldavie, Valachie et Transylvanie (ancienne Dacie), la Serbie, le Montenegro et la Bosnie. Essai de bibliothèque française historique de ces principautés. Par J.-M. Quérard. Extrait du Journal le Quérard. Paris, A. Franck 1857. 8. 47.

РАНКЕ Л. Исторія Сербіи по Сербскимъ источникамъ. Сочиненіе — —. Переводъ съ Нѣмецкаго Петра Бартенева. Съ приложеніемъ портрета Чернаго Георгія, съ картою княжества Сербскаго и съ виньетками. Москва 1857. 8. л. 1, с. VI, 323, 27, л. 1.

REINSBERG-DÜRINGSFELD, O. Les auteurs Dalmates et leurs ouvrages. Esquisse bibliographique par Othon baron de — — . Extrait du tome XII du Bulletin du Bibliophile belge. 8. 60.

(СТРАТИМИРОВИЋЪ Ђ.) Die Reformen in der Türkei. Beleuchtet von Georg von. S. Wien, E. Hügel 1856. 8. 124.

Знатно за насъ и по томе што є Србинъ писао.

ŠAFAŘIK, P. J. und K. A. C. HÖFLER. Glagolitische Fragmente. Herausgegeben von — — . Aus den Abhandl. der. k. böhm. Ges. der Wiss. V. Folge, 10. Band. Prag, G. Haase S. 1857. 4. 62 съ 5 снимака.

ŠUMAVSKÝ J. F. Словарь изꙑка словѣньскаго шести главнꙑхъ нарѣчин: рꙋсьскаго, бъѣгарьскаго, црьквьнаго, срьбьскаго, чешьскаго и польскаго. Съставилъ — — . Ꙗсть прьваꙗ, нѣмьцьско-словѣньскаꙗ. Erste lieferung. Prag. C. Belmann 1857. 8. XVI, 80. Aal — anlöthen.

TELEKI J. Hunyadiak kora Magyarországon. Irta Gróf Teleki József. Pesten, Emich G. 1856. Ötödik kötet. Matyás király, Kinizsi Pál és Fridrik császár aczélmetszetü képeivel. 8.

До садъ є изашла књига I—V и X—XII.

VALENTINELLI GI. Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Saggio di Giuseppe Valentinelli, membro della società Slavo-meridionale etc. A spese della societa stessa. Zagrabia coi tipi del Dr. L. Gaj 1855. 8. VII, 339.

Изашло є године 1856, као што пише на корици.

WURZBACH, C. von TANNENBERG. Bibliographisch-statistische Übersicht der Literatur des Österreichischen Kaiserstaates vom 1. Jänner bis 31. December 1853. Erster Bericht erstattet im hohen Auftrage seiner Excellenz des Herrn Ministers

des Innern Alexander Freiherrn von Bach ит д. von Dr. — —, Vorstand der administrativen Bibliothek des k. k. Ministeriums des Innern. Mit 42 Tabellen. Zweite vermehrte Auflage. Wien, F. Manz 1856. 8. VIII, 214. — Vom 1. Jänner bis 31. December 1854. Zweiter Bericht. Mit 57 Tabellen. Wien, k. k. Hof-und Staatsdruckerei 1856. 8. 686.

ДОДАТАКЪ

О ПРИЛОЖЕНИМЪ ГРБОВИМА СРБСКИ ЗЕМАЉА И ВЛАДАТЕЉА.

По заключенію Друштва Српске Словесности прилаже се овомъ Гласнику хералдичка таблица грбова оны ,земаља у коима Срби обитаваю или у коима су баръ некадъ живили, и оны породица, кое су надъ Српскимъ народомъ негда владале, кое є грбове врло згодно и леповкусно у єдно симетрично цело саставіо и нацртао ред. членъ истогъ друштва Г. Миланъ А. Симићъ, тако да є ньима накитіо храмъ српске славе, у коєга средини види се ликъ Силнога цара Стефана Душана, као представника највеће славе и моћи српства, подъ коєга моћнимъ скиптромъ є највише одъ представлѣны овде у своимъ грбовима земаља къ држави Српской принадлежало. Овай образъ заключило є споменуто Друштво на светъ издати, прво: као хералдичку грађу и као накнаду данасъ већъ врло редкогъ *Жефаровићевогъ дела*, изъ когъ є онъ по већой части и изваћенъ, кое є дѣло овай родолюбивый Српскій умѣтникъ издао у Бечу год. 1741 по Латинскомъ дѣлу Павла Ритера Витезовића, и то цело на бакру резано, и ликовима српско-народны светителя умножено, посветивши га патріарху Арсенію четвртомъ; друго желило є Друштво дати у овомъ образу родолюбивой Српской публици єдно таково собно украшеніе, кое може у свакомъ Србину обновити споменъ славне прошлости нѣговогъ народа и подранити у нѣговомъ срдцу чувство народногъ поноса.

Къ обясненю подъ истимъ грбовима налазећемъ се додаћемо овде неколико редака, како бы сви наши читаоци особито она старинска имена земаля разумети могли, коя се овде наводе. — Велики они по правилима хералдике саставлѣни грбови, кои се надъ ликомъ цара Стефана и исподъ нѣга налазе, означени броєвима 16 и 17 показую намъ знаменя оны земаля коє су къ Србскомъ царству принадлежале у време царева Стефана Душана и Уроша младогъ, нѣово значенѣ моћи ће свакій постићи, кадъ обясненѣ оны грбова прочита, кои су съ леве и съ десне стране подъ броєвима 1 до 15 и 18 до 32 нареѣани, и кои представляю землѣ у коима Србскій народъ живи. 1. Грбъ Србіє у старіемъ смыслу, белый крстъ у црвеномъ полю, са четири сребрна оцила у четири угла крста; ово є и данасъ грбъ княжества Србіє. 2. Дарданія, подъ овимъ именомъ разумева се она южна часть Србіє, коя южно са Македоніомъ граничи, источно одъ гора Деспотдачки, западно до реке црногъ Дрина одъ Ниша до Орида допире, има у беломъ полю црвеногъ дворепогъ лава на десно окренутогъ усправлѣногъ и коплѣ у предньимъ ногама држећегъ. 3. Зета или Зента часть Србіє лежећа край реке Цетинѣ одъ скадарскогъ блата до ове реке, садашня Црна гора; грбъ є нѣнъ сребрна звезда на златномъ колуту и плаветномъ полю, 4. Стара Славонія; подъ овимъ именомъ разумева се земля лежећа одъ Дунава између реке Саве и Драве до близу мора; има три црвена рта у беломъ полю на лево трчећа. 5. Грчка, найюжнія частъ Европске Турске, садашня кралѣвина Грчка, има четири златна и четири плаветна дирека, косо одъ леве према десной доле преко штита положена. 6. Бугарска, земля између Дунава и Балкански гора одъ Видина до Црнога мора пружена; има белогъ лава круни-

саногъ исправлѣногъ у црвеномъ полю на лево окренутогъ 7. Угровлахія, иначе тако звана мала Влашка, или Краіовскій Банатъ, има грбъ три арапске главе у златномъ полю на лево окренуте. 8. Хелмска или Захумска земля, садашня Херцеговина западна до Наренте, има голу руку до рамена држећу буздованъ у црвеномъ полю. 9. Рагуза или Дубровникъ, слободна обштина подъ заштитомъ Млетака а по нешто и Србски царева стоећа, а са земляма Србскогъ царства граничећа, има три сребрне греде у црвеномъ полю водоравно преко штита метнуте. 10. Мизія є найстаріє име земаля край Дунава и Саве лежећи одъ Босне до црногъ мора, делила се на горню Мизію садашню Србію, и долню Мизію сада Бугарску; грбъ є нѣнъ сребрнъ точакъ у плаветномъ полю. 11. Рама є источна частъ Босне край Дрине и Дунава лежећа, има грбъ оклопомъ наоружану руку до рамена држећу голу саблю у црвеномъ полю, на лево окренуто. 12. Яподія є горня частъ адріятскогъ приморя између Далмаціє, Истріє, Краинске и Хрватске земљ; има округао широкъ црнъ шеширъ у златномъ полю. 13. Романія, значи область Византійскогъ царства Европску између балкански гора и грчкога мора лежећу, има грбъ на четири поля раздељнъ са шестъ златны круна у нѣму у плаветномъ и црвеномъ полю. 14. Хулмія є частъ Црне горе одъ Скадарскогъ єзера западно, има грбъ голу руку до рамена на лево пружену и држећу голу саблю, до коє су съ обе стране полумесецъ и звезда. 15. Царство одъ Неманѣ основано. Знаменито є свакояко то появленѣ, да су кралѣви Србски одъ дома Неманьиногъ употреблявали двоглавогъ белогъ орла у црвеномъ полю са крунама на обадве главе, и са два цвета одъ крина исподъ крила као свое знаменѣ, кое є было управо грбъ римскога царства. На старимъ изображеніяма Србски вла-

дателя по црквама стары србски монастира, происходећимъ најманѣ изъ средине или друге половине 15. века, а вероватно и іошъ пре маланы; свуда се већъ може видити овай двоглавый орао као украса царске одежде, коя є сва посута самимъ ситнимъ двоглавимъ орловима, тако да о овомъ знаку известно можемо рећи да є старъ и да га нису текъ доцніе Рубчићъ или Витезовићъ измислили. И на печату цара Лазара издатомъ у Раићевой исторіи находи се овай двоглавый орао. 18. Рассія, часть Србіе на реки Рашки, око Новогъ Пазара и Косовогъ поля лежећа, грбъ іой є летећій орао у плаветномъ полю држећи три коњске подковице, єдну у клюну а две канцама; често су грбъ Рашке безъ орла три подковице у плаветномъ полю, као што є и овде на штитовима Душана и Уроша представлѣнъ. 19. Тривалія є часть она Србіе коя се данасъ зове Шумадія, има у грбу вепрову главу са стреломъ у чело заболеномъ у беломъ полю. 20. Далмація є приморъ адріатскогъ залива све до Албаніе; грбъ су іой три лавове главе крунисане у плаветномъ полю. 21. Босна, зове се предѣлъ око реке истогъ имена до реке Врбаса, има два прекрштена косо положена ключа у златномъ полю, кои су на своимъ врховима украшени арапскимъ крунисанимъ главама. 22. Сремъ є предѣлъ између Саве и Дунава лежећи, има у грбу на беломъ штиту єлена лежећегъ на зеленой греди на лево окренутогъ, иза кога стои зелено дрво; надъ њимъ и подъ њимъ плаветна пруга представляюћа реку, а све три ове греде водоравно су преко штита положене. 23. Албанія, земля одъ скадарскогъ єзера южно край мора лежећа, има кулу у плаветномъ полю за свой знакъ. 24. Херцеговина светога Саве, земля є између Србіе, Босне и Црне горе лежећа, има голу до рамена руку на десно у црвеномъ полю пружену и држећу

мотку одъ копля. 25. Македонія, земля на южной страни балкански планина до грчкогъ мора допируђа, између Тракіе, Епира, Тессаліе и Србске Дарданіе лежећа, има грбъ лава исправљногъ на лево окренутогъ у златномъ полю. 26. Тессалія, грчка земля, южно исподъ Македоніе, край грчкогъ мора лежећа; грбъ іой е штитъ на двое по преко раздељењъ са црнимъ летећимъ орломъ у златномъ полю у горньой половини, и са три стреле врховима горе окренуте у црвеномъ полю, у долньой половини штита. 27. Мизіе доцніи грбъ две круне, одъ кои е долня изврнута у плаветномъ полю. 28. Славонія садашня, земля између Саве и Драве, Срема и Хрватске лежећа, има знакъ куну у црвеномъ полю на лево трчећу, надъ ньомъ и подъ ньомъ плаветанъ дирекъ преко штита положенъ, надъ горньимъ дирекомъ сребрна звезда, све на црвеномъ штиту. 29. Епиръ е земля исподъ Албанія южно край адріатскогъ залива лежећа, има куряка исправљногъ на лево окренутогъ у сребрномъ полю. 30. Хрватска земля лежи одъ адріатскогъ мора до реке Драве између Славоніе, Босне, Далмаціе, Краинске и Истріе, има грбъ штитъ на црвене и беле коцке поделењъ. 31. Дакія е земля данасъ на Влашку, Ердель и Молдавію поделђна, старый нђнъ грбъ показуе два према себи исправлђна лава у црвеномъ полю, међу коима одъ оздо подиже се ошилякъ пола бео а пола црвенъ. 32. Илирія е старо име земаля лежећи одъ адріатскогъ мора источно одъ Угаріе до Епира, а према истоку до Бугарске; прастаро знаменђ овы земаля есте младъ месецъ и звезда преодница сребрни у црвеномъ полю; овай су знакъ Турци текъ онда примили кадъ су землђ ове освоили; а да е ово заиста прастарый грбъ овы земаля посведочаваю силни новци римски за Илирикъ и у Илирику у

Сиску ковани, сребрни, бакарни и бронзени, на коима се истый овай грбъ налази.

Далѣ лево на стубовима храма повешани су грбови оны земаля коѥ су негда къ Србской држави принадлежале и то подъ бр. 6. Тривалиѥ, 7. Раме, 8. Зете подъ архижупаномъ Неманьомъ, 9. Мизиѥ старе, 10. Србиѥ, 11. Славониѥ нове, 12. Грбъ Стефана Лазаревића деспота Србскогъ бео крстъ у црвеномъ полю, и съ обе стране по єданъ златанъ кринъ у беломъ полю. 13. Грбъ краля Стефана Неманѣ. 14. Рассиѥ, 25. Грбъ кралѣвине Босанске. 16. Грбъ Срема, као кралѣвине Стефана Драгутина Сремскогъ. 17. Грбъ деспота Ђурђа Бранковића, кои се и на нѣговимъ новцима врло често налази, лавъ на лево скачући и предъ њимъ две, кадкадъ око нѣга и четири звезде.

На стубовима храма съ десне стране намештени су грбови оны племена или породица (династія) коѥ су землѣ Србске после разстроєня Србскога царства разграбиле и држале, и то: 1. Грбъ краля Вукашина Мрнявчевића; овай грбъ, вила до пояса са распуштеномъ косомъ, налази се на єдномъ печату Вукашиновомъ у Бечкой цес. кр. дворской архиви. 2. Грбъ херцега светога Саве (чувара грбъ светогъ Саве), и овай грбъ, лавъ исправлѣнъ држећи ключъ у предньимъ шапама, налази се на печатима херцега Влатка у Бечкой архиви. 3. Грбъ деспота Ђорђа Бранковића, цветови одъ крина често се заєдно са звездама могу видити око лава на новцима Ђорђа Бранковића, а биволски рогови овде на шлему стоећи кодъ Рубчића налазе се на штиту съ обе стране до лава, а надъ шлемомъ подиже се кодъ овога златна крилата аждая или змай на грбу Бранковића. 4. Грбъ кнеза Лазара Гребељановића. 5. Грбъ кнезова одъ Зете Балшића, овай курякъ налази се и на новцима Балше, али

двапутъ и у штиту и надъ шлемомъ. 6. Грбъ кнезова Црногорски Црноєвића, двоглавый црнъ орао у црвеномъ полю, ово є и данасъ іошъ грбъ Црне горе, а имамо и неке Србске новце неизвѣстне, єръ немаю никаква надписа, са овимъ двоглавимъ орломъ, кои су по нашемъ мнѣнію или Црногорски или Албански одъ Кастріотића. 7. Грбъ Николе Алтомана, Босанскога великогъ војводе. 8. Грбъ Херцеговине доцніи. 9. Грбъ Ђорђа Кастріотића Скендербега, кнеза одъ Албаніе и Епира, двоглавый црнъ орао у плаветномъ полю безъ круне, али са звездомъ надъ главама, овай грбъ налази се и на печату у Бечкой архиви.

Најпосле на крајньимъ зидовима храма съ обе стране додати су грбови оны земаля и држава у коима є Србскій народъ или негда у древности живіо или и данасъ живи и то лево подъ бр. 1. Тессаліе, куда су се Срби најпре доселили са сѣвера съ дозволенѣмъ цара римско-грчкогъ Ираклія; 2. Панониє, данасъ Угаріе; 3. Романіе; 4. Илирика; 5. Славоніе старе велике, дунавске; а десно подъ бр. 10. Скитіе, подъ коимъ врло пространимъ именомъ разумеваю се све землѣ сѣвероисточно одъ карпатски гора лежеће Польско-руске; 11. Тракія, земля южно између Балкана и мора све до Цариграда пружена; 12. Турска стара, у прво су време Турски Султани овакій грбъ употреблявали; 13. Турска нова, и 14. Славонія балтійска, то єсть, поморанске землѣ сѣверне, у коима су такође стародревна Србска Славенска племена обитавала.

Пре Душана слабо су се по Србскимъ земляма употреблявали грбови или хералдички знаци племићски или благороднички; само о некима можемо сасвимъ известно рећи, да су ій Срби већъ пре нѣга познавали и употреблявали, на примеръ о двоглавомъ орлу, и о цветовима лиліе

или крина, кои се већъ на новцима Србски кралѣва налазе; али є овай царъ завео дворске форме и разне обичає одъ части одъ Грчкогъ царства узете, а одъ части и изъ запада примлѣне; о нѣму се приповеда да є и грбове властелима и благородницима свогъ царства определіо, и имамо єдно рукописно дѣло, коєга найстаріи ексемпларъ налази се у цес. кр. библіотеци у Бечу, а старе копіє и по другимъ местима, у комъ є некій Рубчићъ скупіо и измалао грбове Србски и Босански властелски породица. Овай Рубчићъ назива се херолдомъ грбова цара Стефана Душана (Wappenherold), єданъ ексемпларъ нѣговогъ дѣла, рукописъ на артіи изъ почетка 18. века, налази се у библіотеци Босански отаца редовника Францишкански, у Сутисци, съ коєга смо начинили снимакъ, налазећій се садъ у нашой Народной библіотеци при В. С. Попечительству Просвештенія; у овомъ Рубчићевомъ дѣлу, између осталы, налазе се скоро сви ови по Жефаровићу и Ритеру на овой таблици представлѣни грбови. Колико є одъ Рубчићевы грбова истино и право, а колико доцніє измишлѣно, подметуто и додано, то ћемо онда болѣ разсудити моћи, кадъ колико є могуће подпуніє познамо новце а особито и печате старе Србске.

Ш.

ПОПРАВКЕ.

У свезку VIII Гласника Друштва Србске Словесности одъ године 1856-те увукле су се при печатаню осимъ други маньи, неке такове погрешке, коє смысао оны саставака у коима су остале сасвимъ кваре; зато умолявамо читаоце, да ій изволе по овде слѣдуюћимъ поправкама исправити у колико се то єсть може.

У Житію преподобне Петке на стр. 133-ћой доле на краю кодъ речи: „и руцѣ на нб҃о умиленнѣ вьз-

дѣꙗкшїи“ прекинутъ є смысао и продуженѣ слѣдує на стр. 136-той у врсти 12-той одозго кодъ речи: „ꙁрить нѣкоторое бж҃тьвное видѣнїе“ и садъ непрекидно трає до стране 141-ве до края 10-те врсте одозго и до речи: „фрꙋгы пѡ̀данїю ꙋстрои“; овде се опетъ прекида смысао и продужує се на стр. 135-той у врсти 10-той кодъ речи: „сице ꙋбѡ томꙋ вьса ѡдрьжещꙋ и покарающꙋ“ и садъ трає до стране 136-те врсте 11-те и речи: „въ єже приие-“, онде прескаче на страну 134-ту горе у врсту прву, и ту се продужує одъ речи: „сти тѣло прѣподобнїє ѿ єпїкать вь славныи градь трьновь“, и садъ непрекидно трає до врсте 28-ме исте стране и до речи: „аминь“, после коє додати су тропаръ и кондакъ св. Петке, съ коима се на стр. 135-той ово житіє свршує.

Али осимъ овы главны погрешака пуно є ово житіє іошъ погрешака преписа и печатнѣ, коє ће лако исправити умети читаоци овогъ рода споменике познаваюћи, а кадъ бы ій мы овде све навести и исправити хтели, морали бы неколико табака напечатати.

Далѣ на страни 148-мой где се у врсти 21-вой свршую саобштени одъ Г. Іордана Х. Константинова кратки чланци: житіє княза Стрегана, слово Кирила Славенца Солунскаго філософа бугарскаго, и писмо отъ Папе Инокентія Душану Стефану царю, коє є овай као што пише изъ разны рукописны кньига по манастирима старе Србіє преписао, изоставлѣно є заглавіє надъ надписомъ кои починѣ у врсти 22-гой речима: „Благоволеніємъ оца“ и кои є заєдно са слѣдуюћимъ на стр. 149-той надписомъ другимъ, починюћимъ се у врсти 9-той речима: „Изволеніємъ оца“ преписанъ изъ стары рукописны србуля, као што се то каже у примѣтби на стр. 150-той.

Ш.

MOLIÈRE

III.

Табл. I.

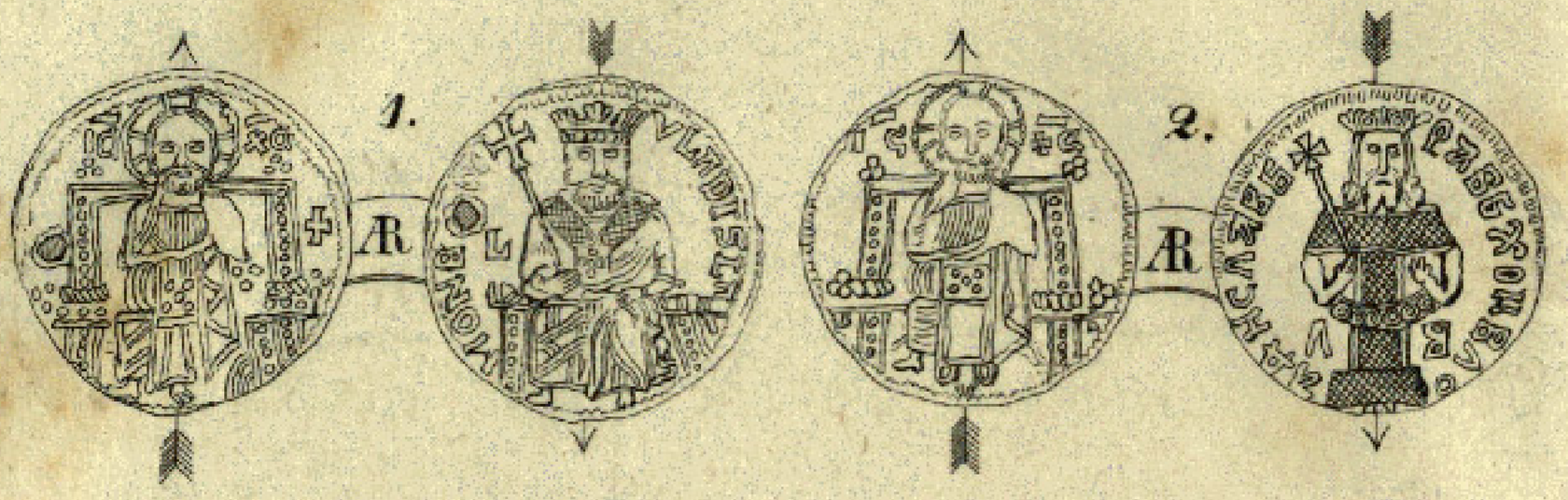

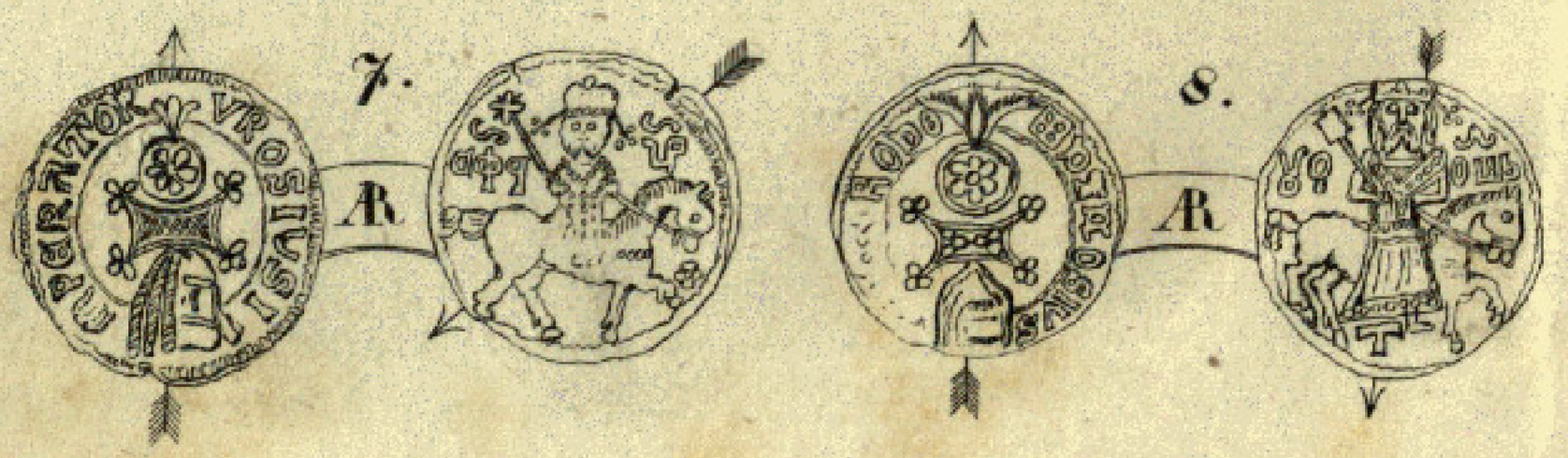

Табл. II.

9.

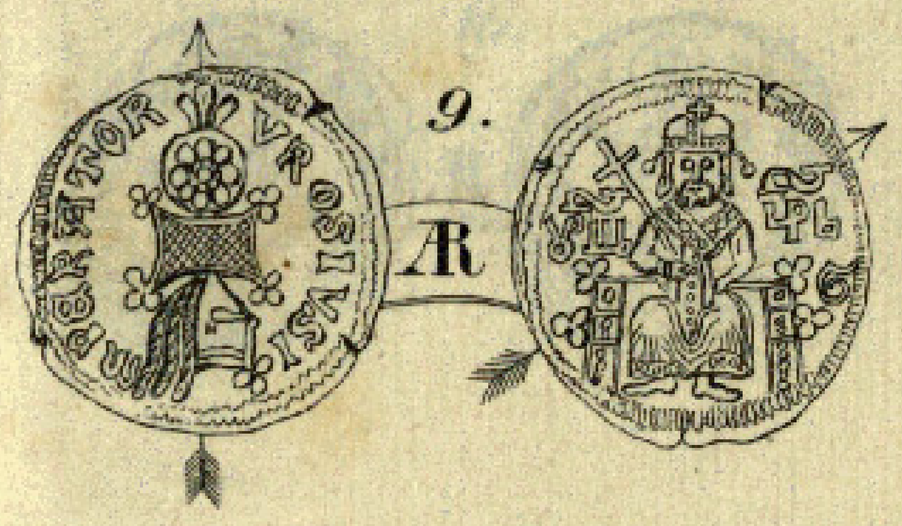

10.

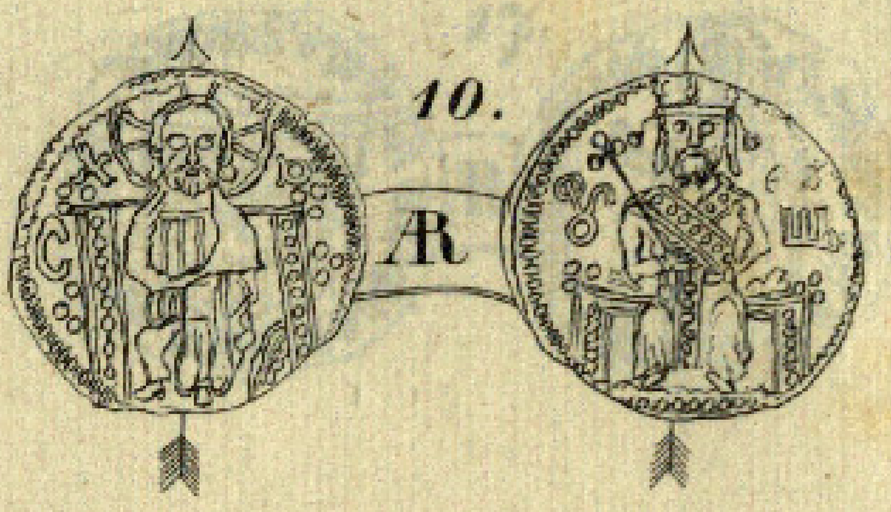

11.

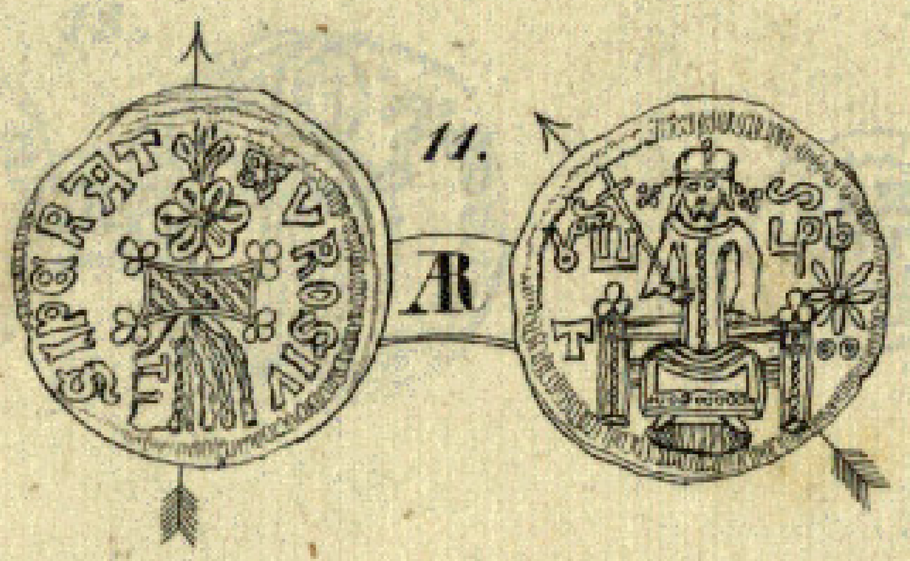

12.

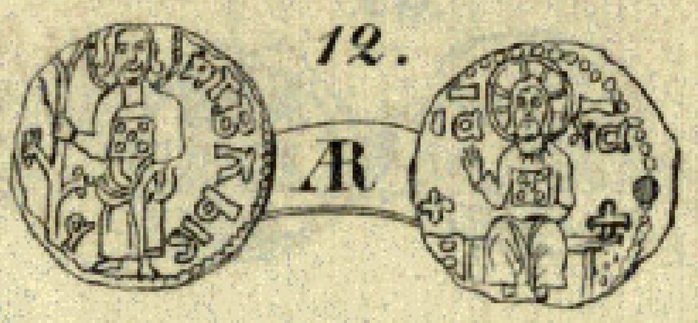

13.

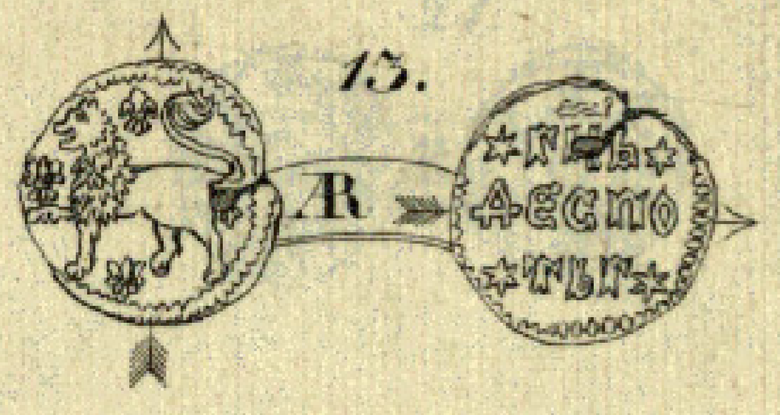

14.

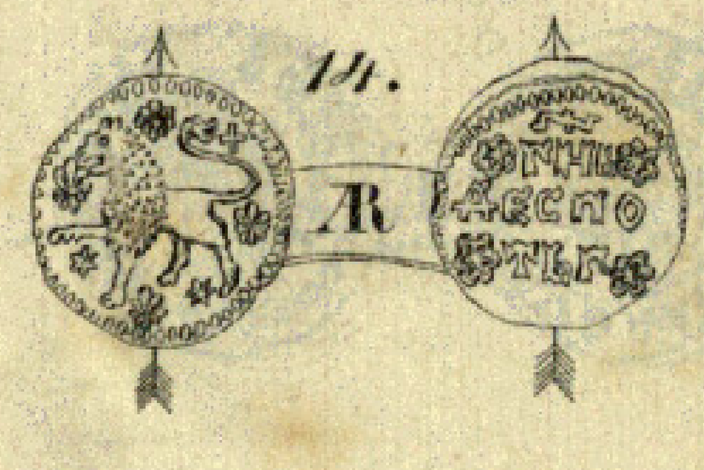

15.

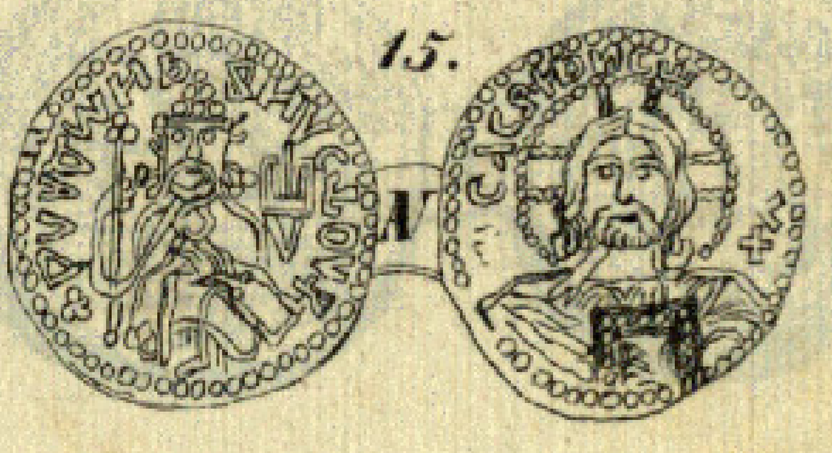

Табл. III.

16.

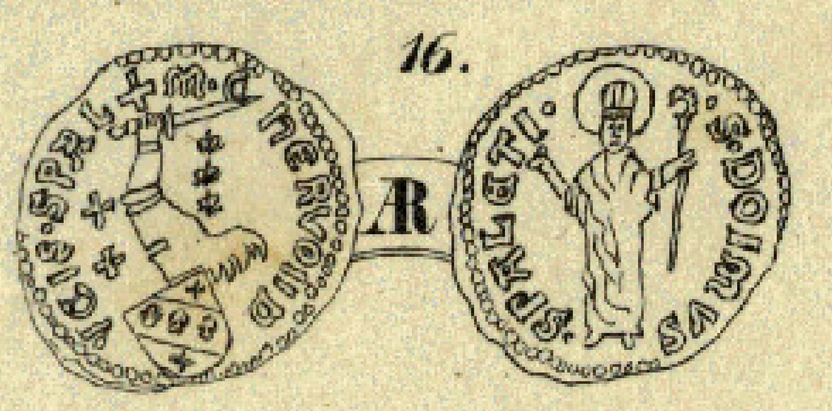

17.

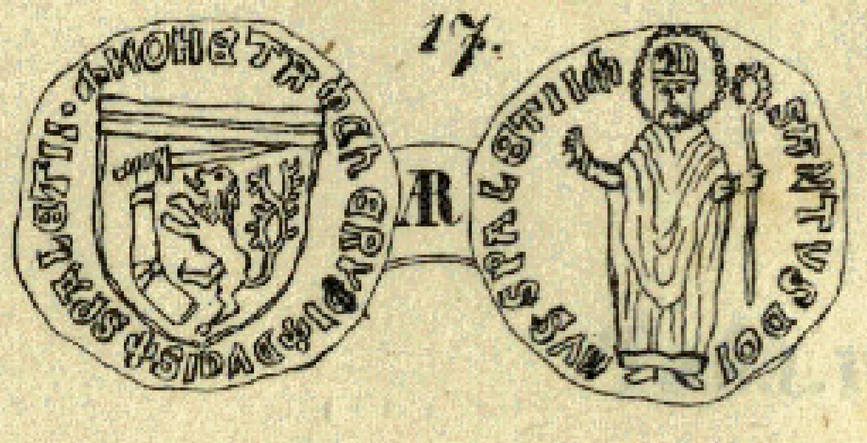

18.

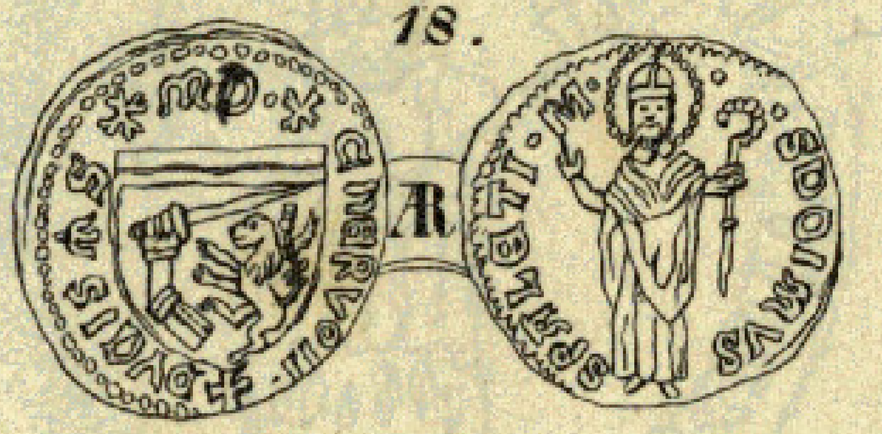

19.

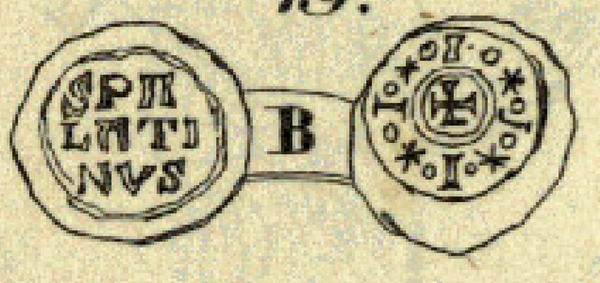

20.

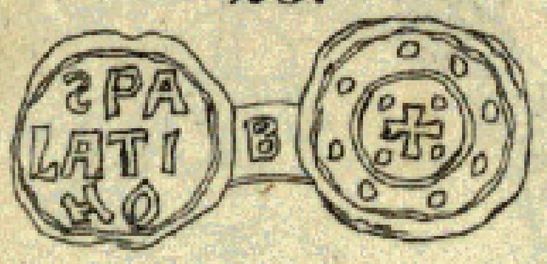

21.

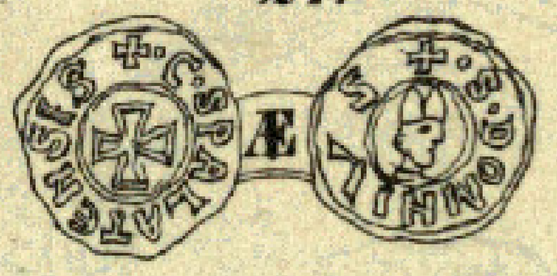

22.

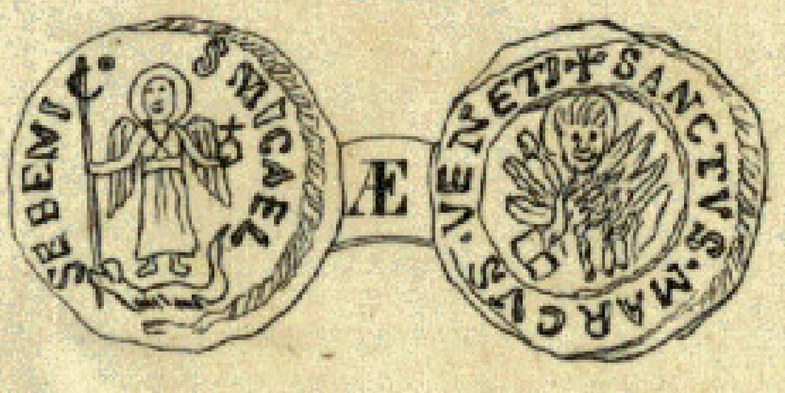

23.

Табл. IV.

1.

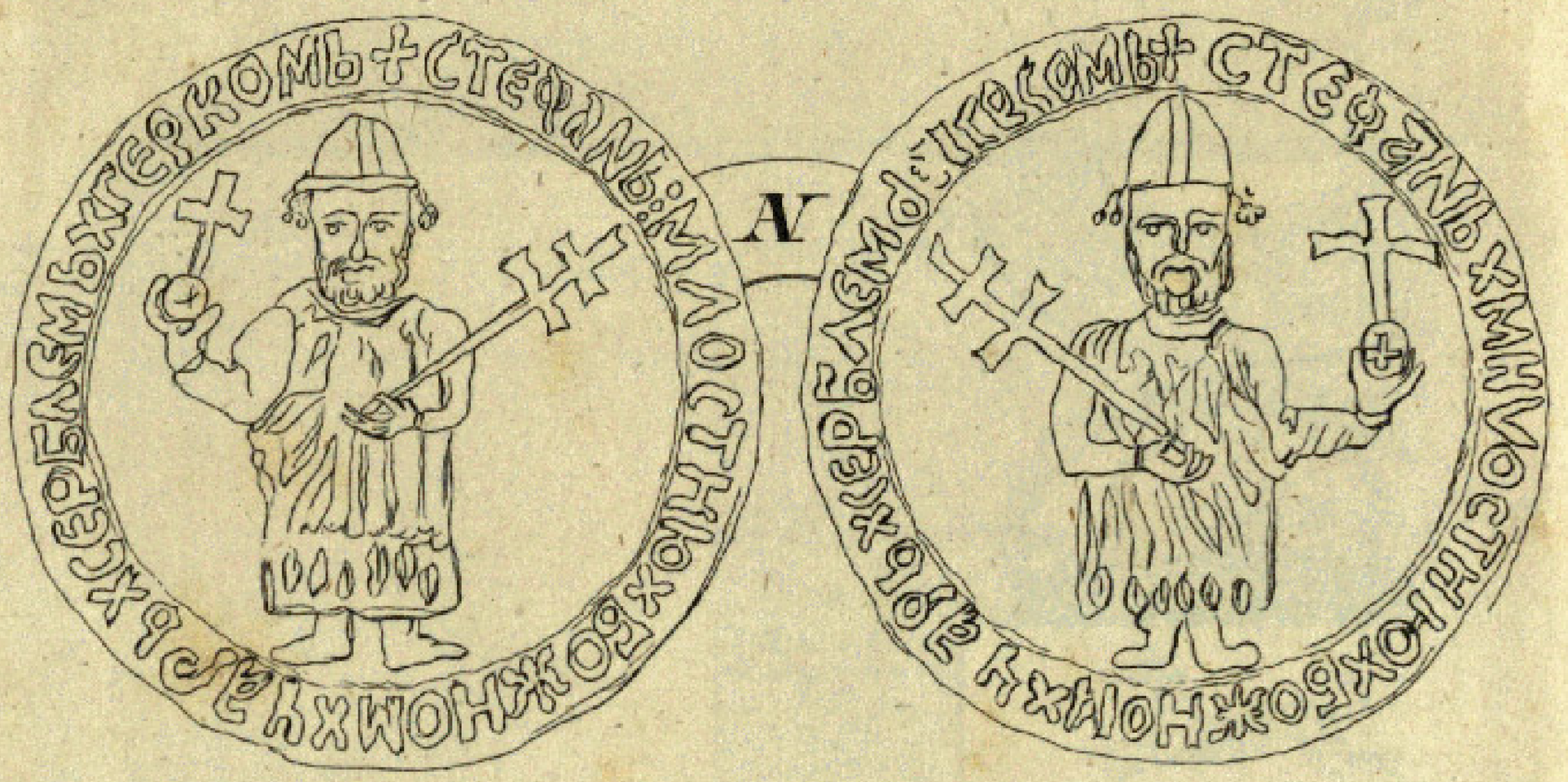

2.

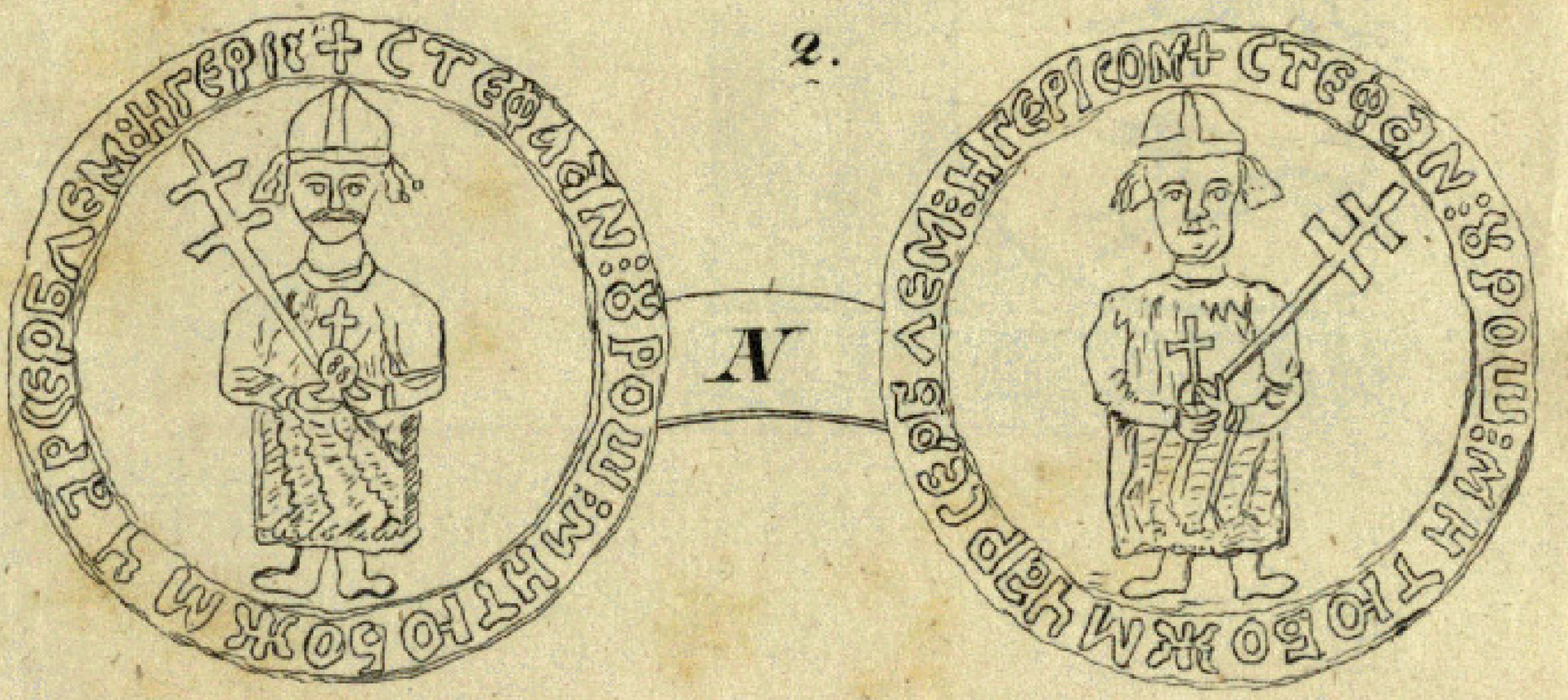

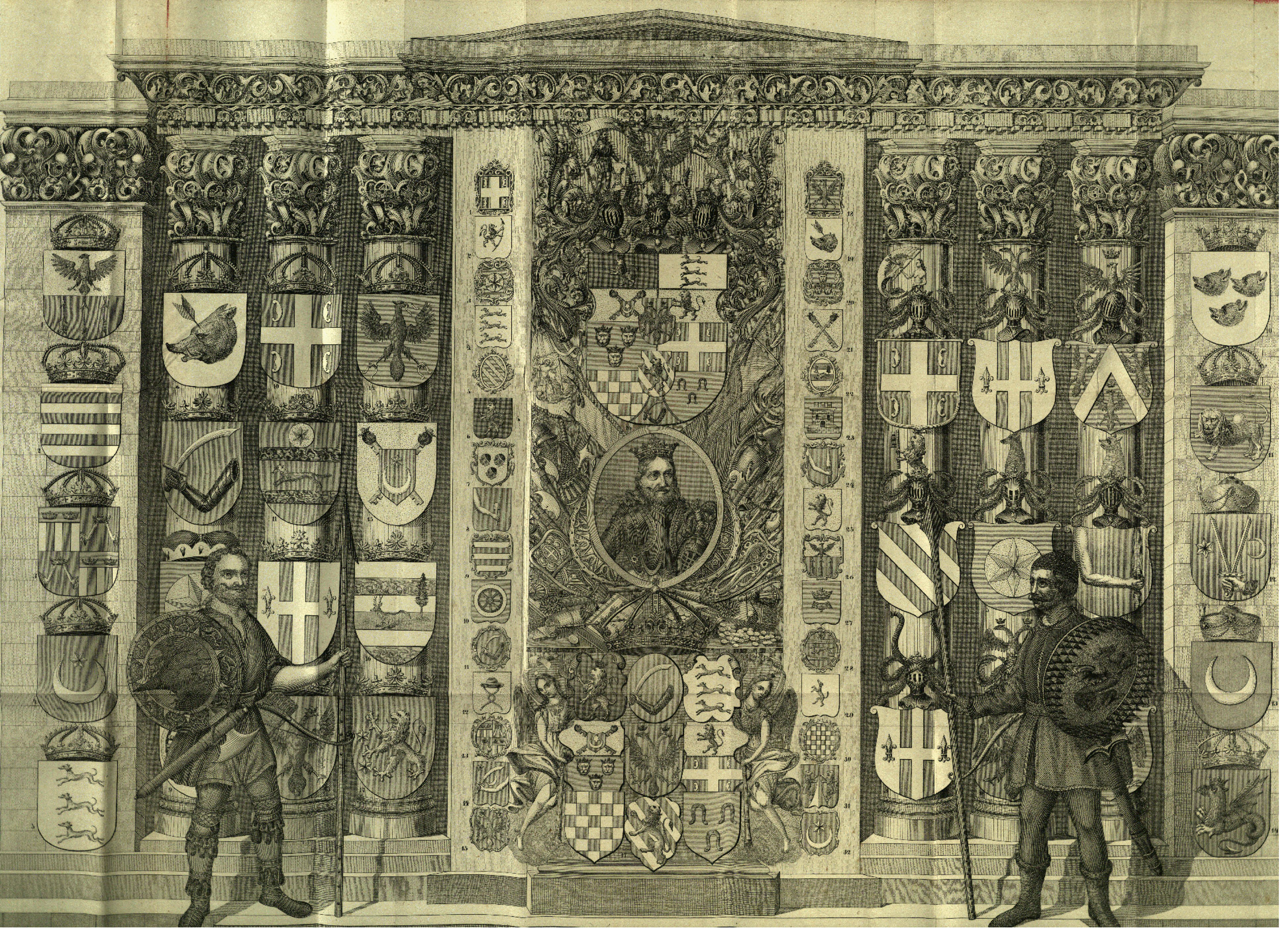

Српска Централна Библиотека у Сарајеву

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
РПСфII 18
1857.1